

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

VASIF ÇINAY'IN HAYATI VE ESERLERİ

BÜŞRA YASAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ.DR. HASAN ALİ POLAT

KONYA-2021

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Büşra YASAK		
	Numarası	19810501007		
	Ana Bilim /BilimDalı	Tarih / Tarih		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	TezDanışmanı	Doç. Dr. Hasan Ali POLAT		
Tezin Adı	Vasıf Çınay'ın Hayatı ve Eserleri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Büşra YASAK

Öğrencinin	Adı Soyadı	Büşra YASAK		
	Numarası	19810501007		
	Ana Bilim /BilimDalı	Tarih / Tarih		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	TezDanışmanı	Doç. Dr. Hasan Ali POLAT		
Tezin Adı	Vasıf Çınay'ın Hayatı ve Eserleri			

ÖZET

Hatırat türü eserler tarih araştırmalarının önemli bir kaynağıdır. Biyografi çalışmaları da şahsın hayatının yanında dönemin anlaşılmasına ciddi katkı sağlayacak hüviyette değerlendirilmelidir. Vasıf Bey de Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin iz bırakmış isimlerinden birisidir ve onun biyografisinin yazımı dönemin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Vasıf Bey, 1884 doğumludur ve 1901'de Harp Okullarından mezun olmuş, Üçüncü Ordu'da vazife almıştır. 31 Mart Vakası sonrasında Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilip Selanik'e sürgün edilince II. Abdülhamid'in muhafızlığına tayin edilmiştir. 1910'da Arnavutluk isyanının bastırılmasında da görev almıştır. Cumhuriyet döneminde Emniyet Genel Müdür Yardımcılığı yapmış, daha sonra da III., IV., V. ve VI. Dönem Malatya milletvekili seçilmiştir. CHP'de parti müfettişliği gibi vazifeler de yapmış olan Vasıf Bey, 1950 yılında vefat etmiştir.

Vasıf Bey, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi şahsiyetleri içerisinde hatıralarını kaleme alan isimlerden birisidir. Abdülhamid'in muhafızlığını, Arnavutluk İsyanı, Trabzon Seyahati, Mütareke Günleri ve Nasıl Mason olduğuna dair hatıralarını yazmış ve dönemin anlaşılmasına hatıralarını kaleme alarak katkı sağlamıştır.

Bu çalışmada; Vasıf Bey'in kısa biyografisine yer verilmiş ve akabinde rik'a hattı el yazısıyla kaleme aldığı hatıralarının Osmanlı Türkçesi'nden Latin alfabesine aktarımı sağlanmıştır. Vasıf Bey'in hatıraları; Sultan Abdülhamid'in sürgün günleri, Arnavutluk isyanı, Ermeni olayları ve İstanbul'un işgali gibi hadiseler hakkında yani yakın tarihimizin birçok meselesini konu edinmektedir. Ayrıca eşi ile karşılıklı mektuplaşmaları da mevcuttur ve bu mektuplar da Osmanlı Türkçesi'nden Latin alfabesine çevrilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vasıf Çınay, Biyografi, Hatırat, Osmanlı Devleti, Mütareke.

Author's	Name and Surname	Büşra YASAK		
	Student Number	19810501007		
	Department	History/History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc. Prof. Dr. Hasan Ali POLAT		
Title of the Thesis/Dissertation	Life and Works of Vasıf Çınay			

ABSTRACT

Memoirs literary works are very important references for historical studies. Biographical works, together with the life of the person, should be considered as a resource that will contribute to the understanding of that period. Vasıf Bey is one of the names that left his mark on constitutional and republic period. Writing his biography will contribute to the understanding of the period he lived in.

Vasıf Bey was born in 1884, he graduated from the Military Academy in 1901, served in the Third Army. After the 31 March incident, When Sultan II. Abdülhamid was dethroned and exiled to Thessaloniki, he became the bodyguard of II. Abdülhamid. Participated in stopping the Albanian uprising in 1910. He served as deputy general director of the police during the republic period. He was elected as a Malatya deputy in III., IV., V., and VI. periods. He was a political party inspector in the CHP. Vasıf Bey died in 1950.

Vasıf Bey is among the people who lived in the Republic and Constitutional period, he described his experiences in both periods in his memoir. Guard of II. Abdülhamid, Albanian uprising, travel to Trabzon, days of armistice and how did he become Mason. All this is written in his memories.

In this study, Vasıf Bey's short biography is included and later Transcript of the "Rik'a Hattı" style handwritten memories. This memories are important for Abdülhamid's days of exile, Albanian uprising, Ermenian uprising and important events similar to the occupation of Istanbul. There are also letters they wrote to each other with his wife.

Keywords: Vasıf Çınay, biography, memories, Ottoman State, armistice.

ÖNSÖZ

1884'te doğan Vasıf Bey, üstlendiği askerî ve siyasî vazifelerle Osmanlı Devleti'nin çalkantılı devirlerine tanıklık etmiş önemli şahsiyetlerden birisidir. Ayrıca kaleme aldığı hatıralarla da döneme ışık tutmuş bir kişiliktir. Nitekim hatıraları 1908-1918 yılları arasında konu edinmekte ve dönemle ilgili önemli bilgiler aktarmaktadır. Çalışmada, dönemle ilgili önemli bir kaynak olan bu hatıratın çeviriyazımı yapılmıştır. İlâveten Vasıf Bey'in biyografisi ele alınmış ve tespit edilen bilgi ve belgeler çerçevesinde hayatının yazılmasına çalışılmıştır.

Çalışmada İBB Atatürk Kitaplığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi ve TBMM Arşivi'nden Vasıf Bey hakkında tespit edilen bilgi ve belgeler kullanılmıştır. Çalışma çerçevesinde CHP, Milli Savunma Bakanlığı ve Emekli Sandığından da bilgi talebinde bulunulmuş ancak olumlu yanıt alınamamıştır.

Tez konumu belirlemek ve kaynaklara ulaşmam hususunda tezimi yazdığım süre boyunca sağladığı değerli destekleri için danışmanım Doç. Dr. Hasan Ali POLAT hocama, tez konusunu seçmem hususunda beni yüreklendiren değerli hocam Prof. Dr. Osman AKANDERE'ye, tez yazım sürecinde tecrübeleriyle tezime çok büyük katkılar sağlayan, sabrından ve büyük tahammüllerinden dolayı değerli hocam Hamza ŞEKER'e, maddi-manevi destekleriyle eğitim hayatımda her daim yanımda olan kıymetli babam İbrahim YASAK'a ve bu zorlu süreçte desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

Büşra YASAK

Konya 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.VASIF ÇINAY'IN HAYATI	3
1.1.1. Vasıf Çınay'ın Biyografisi	3
1.1.2.Yeni Vazife	4
1.1.3.Terfi.....	5
1.1.4. Vasıf Çınay'ın Mason Oluşu.....	5
1.1.5. Abdülhamid'in Muhafızı Vasıf Bey.....	6
1.1.6. Beylerbeyi Sarayı Günleri.....	7
1.1.7. Vasıf Bey'in Şark Ordusundaki Vazifesi	9
1.1.8. Askeriyeden Mülkiyeye	11
1.1.9. Trabzon Seyahati.....	13
1.1.10. Vasıf Bey'in Mütareke Günleri.....	15
1.1.11. Boğazda Düşman Gemileri	17
1.1.12. İşgal Günü	18
1.1.13. Evlere Tecavüz.....	19
1.1.14. Vasıf Bey'in Siyasi Hayatı.....	20
1.1.15. Vasıf Bey'in Kişiliği	22
1.2. VASIF BEY'İN ESERLERİ.....	23
1.2.1. Şark Ordugâhında	23
1.2.2. Nasıl Mason Oldum?.....	24
1.2.3. Abdülhamid'in Muhafızlığında.....	25
1.2.4. Şark Ordusunda.....	26
1.2.5. Trabzon Seyahati.....	26
1.2.6. Mütareke Günleri	29
1.2.7. Eşiyle Karşılıklı Mektupları.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

1.VASIF BEY'İN HATIRATI	32
1.1.Şark Ordugâhında	32
1.2. Nasıl Mason Oldum?	45
1.3. Abdülhamid'in Muhâfızlığında.....	55
1.3.1. Abdülhamid'in Mûhafızlığında I	55
1.3.2. Abdülhamid'in Muhafızlığında II.....	64
1.3.2. Abdülhamid'in Muhafızlığında III.....	77
1.4. Şark Ordusunda.....	94
1.5. Trabzon Seyahati.....	100
1.6. Bandırma Seyahati Başlıklı Defter.....	121
1.7. Mütareke Günleri	134
1.8. Vasıf Bey'in Eşi ile Karşılıklı Mektupları	150
SONUÇ.....	208
KAYNAKÇA	211
EKLER	214

KISALTMALAR

- a.g.e.* : adı geçen eser
- bk. : bakınız
- BOA. : Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
- c./C : Cilt
- CA. : Cumhurbaşkanlığı Arşivi
- CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
- DH. EUM. : Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti
- DH. EUM. MH.: Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Muhâsebe Kalemî Belgeleri
- DH. MUİ. : Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri
- DH. ŞFR. : Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemî Belgeleri
- Fot. : Fotoğraf
- İTC : İttihat ve Terakki Cemiyeti
- s. : Sayfa
- S. : Sayı
- TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Biyografiler ve hatıra kitapları, önemli siyasi olayların bilinmeyen detaylarını ortaya çıkarmak açısından önemli kaynaklardır. Bu çalışmada hatıraları ve mektupları ışığında biyografisi kaleme alınan; iki devrin adamı olarak nitelendirebilecek olan Vasıf Bey, hem Meşrutiyet Dönemine hem de Milli Mücadele Dönemine tanıklık etmiş olması sebebiyle oldukça değerli bir kaynaktır. Hatıratında ve biyografisinde yer alan bilgilerin dönemin siyasi ve askeri hayatının anlaşılmasına katkı sağlayacağı açıktır.

Vasıf Bey'in Sultan II. Abdülhamid'in (21 Eylül 1842-10 Şubat 1918) muhafızlığını yapmış olması, istihbarat ve Emniyet sınıfındaki görevleri; sonrasında da 4 dönem milletvekilliği yapması dönemin şartları açısından da bakıldığında sahip olduğu bazı hususiyetleri olduğunu düşündürmekte, getirildiği görevlere rastgele seçilmediği anlaşılmakta olup; dönemin şartlarının getirmiş olduğu temkinlilik ve oluşabilecek mahzurlardan dolayı bu hususiyetlerin ne olduğu Vasıf Bey tarafından açıkça yazılmadığı için konunun bu kısmı karanlıkta kalmaktadır.

Çalışmanın başlangıç aşamasında Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milli Savunma Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Emekli Sandığı'na yazılı olarak başvurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı Arşivi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden cevap alınarak gerekli belgeler temin edilmiştir. Milli Savunma Bakanlığı ile Emniyet Genel Müdürlüğü cevap vermiş; ancak belge göndermemiştir. CHP ve Emekli Sandığı ise cevap vermemiştir. Çalışmada Vasıf Bey'in İBB Atatürk Kitaplığı'ndaki hatıralarının çeviri yazımı yapılmıştır. Bu hatıraların bir kısmı latin alfabesi olmakla birlikte çoğunluğu eski harfi Türkçe metinlerden oluşmaktadır ve bu metinlerin çeviri yazımı yapılarak ikinci bölüme konulmuştur. Vasıf Bey'in Abdülhamid'in muhafızı olduğu döneme dair hatıraları *Hayat Tarih Mecmuası*'nda da yayınlanmıştır. Buradaki çeviri yazım metin *Hayat Tarih Mecmuası* ile de karşılaştırılmıştır.

Ayrıca Vasıf Bey'in milletvekilliği yaptığı dönemlere ait III. Dönem (1927), IV. Dönem (1931), V. Dönem (1935) ve VI. Dönem (1939)'e ait zabıt ceridelerinin tamamı taranmış; fakat Vasıf Bey'e ait herhangi bir konuşmaya rastlanılmamıştır.

Çalışma kaleme alınırken arşiv belgeleri, konuya dair telif eserler, hatıralar, kitaplar, makaleler ve tezlerden istifade edilmiştir.

Vasıf Bey'in hatıraları, *Hayat Tarih Mecmuası*'nda yayınlanan iki kısmı¹ haricinde ilk defa bu tez ile inceleme konusu olmuş ve çeviriyazımı yapılmıştır. Çeviriyazımı yapılan bu hatıralar ile Abdülhamid'in Selanik günleri, Mütareke'nin çalkantılı ve sıkıntılı günleri, Vasıf Bey'in askeri vazifeleri, kişiliği ve özel hayatı hakkında önemli bilgiler verilmektedir.

Bu yüksek lisans teziyle; hakkında şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamış siyasi ve tarihi şahsiyet konumundaki Vasıf Bey'in, hatıratı ve mektupları ışığında; yaşantısı, kişiliği, döneminin kısa bir sosyal, siyasi, ekonomik fotoğrafının ortaya konulması amaçlanmaktadır.

---

¹Vasıf Bey, "Arnavutluk İsyanı", *Hayat Tarih Mecmuası*, Y: 2, c: II, s: 10, Sıra: 22, 1 Kasım 1966, s. 14-21; Vasıf Bey, "Düşman Kapılarında Selanik", *Hayat Tarih Mecmuası*, Y: 2, c: II, S: 12, Sıra: 24, 1 Ocak 1967, s. 78-83. **Ek.1-2.**

BİRİNCİBÖLÜM

1.1.VASIF ÇINAY'IN HAYATI

1.1.1. Vasif Çınay'ın Biyografisi

1884 (1300) yılında Adapazarı'nda dünyaya gelen Vasif Bey'i²annesi Fatma Hanım, babası İsmail Bey'dir. Vasif Bey'in etnik kökeni hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Nüfus kayıt bilgilerine bakıldığında İstanbul, Erenköy, Suadiye Sempti, Bağdat caddesinde kayıtlı olduğu görülmektedir. Münif Tahir Bey ile Feleknaz Hanım'ın kızı Hatice Ulviye Hanım ile evli olan Vasif Bey'in, Mehmet Selim adında bir erkek çocuğu vardır. Eşinin adı dışında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Oğlu Selim'in de Galatasaray Lisesinde Salih Bozok'un oğlu ile aynı sınıfta okumuş olduğu dışında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Orta derecede Fransızca bilen Vasif Bey, Temmuz 1899'da Harp Okuluna girerek Aralık 1901'de teğmen rütbesiyle mezun olmuş, Üçüncü Ordu Redif ve Nizamiye kıtalarında görev yapmış, Şubat 1904'te üsteğmenliğe yükselmiştir.³

1910 senesi itibariyle Kavala taburunda bölük mülazım-ievvelliği görevi yapmaktadır ve 1910 Arnavutluk isyanı çıkınca Vasif Çınay'ın görevli bulunduğu Kavala taburu da isyanı bastırmak üzere görevlendirilmiştir. Kendisi bu sebeple taburuyla, ilk önce Prizren, daha sonra Firzovik'e giderek burada isyancılarla çatışmalara girmiş ve akabinde tekrar Prizren'e dönerek burada karargâh kurmuş ve şehri üç ay muhafaza etmiştir. Burada Arnavut köylerindeki silahları toplamakla görevlendirilmiş; fakat bu görevde pek başarılı olunamamıştır.⁴

Vasif Bey emrindeki kuvvetle 1 Eylül 1910 tarihinde Prizren'den Köprülü'ye, orada on gün kaldıktan sonra da aldığı ikinci bir emirle Perliye'ye hareket etmiştir. 15 Ekim 1910'da gelen emir üzerine Perliye'den hareket ederek Manastır ve Selanik'e, oradan da deniz yolu ile Kavala'ya geçmiştir. Vasif Bey bu rota sayesinde, Harbiye yıllarında Manastırlı arkadaşlarından hikâyelerini dinlediği ve çok merak

² Vasif Bey'in fotoğrafı için. **Ek. 3.**

³ *TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığı Evrakı*, Sayı: 0807254. **Ek. 4C, 4D.**

⁴ "Şark Ordugâhında", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/s.1-6.

ettiği Manastır'ı görmüş ve izlenimlerini hatıratında detaylı bir şekilde aktarmıştır. Manastırdaki gezisinden sonra tabur kumandanından on gün izin alarak bir sonraki bölümde aktarılan masonluğa üyelik merasimi gerçekleştirilmiş; daha sonra da annesiyle babasını ziyaret etmek üzere, görevli olduğu Kavala tabur kumandanlığından bir buçuk ay izin almıştır.⁵

Vasıf Bey, Adapazarı'na anne-babasını ziyaret etmek üzere 22 Kasım 1910'da Avusturya Loid Kumpanyasının vapuru ile Adapazarı'na gitmek üzere Kavala'dan hareket etmiştir.⁶ Anne-babasını en son yaklaşık bir yıl önce babası İşkodra Jandarma Binbaşılığı'ndan emekli olup Adapazarı'na dönerken vapurla Selanik'ten geçtiği esnada gören Vasıf Bey, babasını sivil kıyafetli ve sakallı görünce tanımakta güçlük çekmiştir.

Vasıf Bey'in arkadaşı Cemil Bey, Selanik Redif Fırkası kumandanı Hamdi Bey'in fırka mülhaklığı için vazife yapacak bir zabıt tanıyıp tanımadığını sorması üzerine Vasıf Bey'i tavsiye etmiş, bunun üzerine Vasıf Bey'in vazifesi Kavala'dan Selanik Redif Fırkası mülhaklığına nakledilmiş ve Vasıf Bey bu haberi Adapazarı'nda bulunduğu sırada Cemil Bey'in mektubu ile almıştır. Bu haberi aldığı anda Kavala'dan ayrılacağına üzülen Vasıf Bey aynı zamanda Selanik gibi büyük bir şehre gideceği için de sevinç duymuştur.⁷

1.1.2. Yeni Vazife

Vasıf Bey, yeni vazifesine başlamak üzere Selanik'e gelerek iki ay kadar Cemil Bey'in evinde kalmıştır. Birkaç ay sonra orduda gerçekleşen ıslahatlar sonucu vazifesi değişen Vasıf Bey, Birinci Sınıf Redif Fırkası unvanını alan eski fırkasından ayrılarak yeni kurulan İkinci Sınıf Redif Fırkasına verilmiştir. Nisan 1911'de de yüzbaşılığa yükseltilmiştir.⁸ Bu vazifesinde liva rütbesindeki son kumandanı Ferit

⁵ “Şark Ordugâhında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/4-6.

⁶ Hatıratında daha ekonomik olmasından dolayı bir-iki günlük gecikmeyi göze alarak tren yerine vapuru tercih ettiğini belirtmiştir. Bk. “Şark Ordugâhında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/6-7.

⁷ “Şark Ordugâhında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/6-7.

⁸ *TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığı Evrakı*, Sayı: 0807254. **Ek. 4D.**

Paşa⁹ gelinceye kadar görevini Vasıf Bey üstlenmiştir. Bu sırada Redif müfettişliği ile de Fevzi Bey görevlendirilmiştir.¹⁰

1.1.3. Terfii

Vasıf Bey, iki redif fırkasında toplamda altı ay mülhaklık etmiş ve 27 Nisan 1911'de Selanik'teki Nizamiye otuz sekizinci alayın birinci taburu ikinci bölüğünün kumandanlığına terfi ederek yüzbaşı rütbesine yükselmiştir.¹¹

Nizamiyede genellikle masa başında geçirilen bu işle ilgili Vasıf Bey; şimdiye kadar rediflerde görev almış olduğu için mesleki eksiklikleri olduğunu, bu görev ile bunları tamamlamaya çalıştığını ve bölük kumandanlığının askeri rütbelere içinde en zevkli olduğunu belirtmiştir.¹²

1.1.4. Vasıf Çınay'ın Mason Oluşu

Vasıf Bey'in mason olmasında; Kavala'dan tanıdığı Vartan Bey'in teşviki ve İttihat ve Terakki'ye üye olduğu sırada cemiyet üyelerinden, masonluğun amaçları ve idealleri hakkında edindiği bilgiler etkili olmuştur. Vasıf Bey, İttihat ve Terakki'ye girdiği sıralarda mason olan birçok kişi bulunduğu için masonluğun amaç ve ideallerine tamamen yabancı değildi; fakat dâhil olmayı da düşünmemişti.¹³Bu süreç ise şu şekilde gelişmiştir:

Vasıf Bey, arkadaşı Vartan Bey'in iki sene süren ısrarları sonucu mason olmak için bir talepname göndermiş; ancak Arnavutluk'ta isyan çıkması sebebiyle silah altına alınarak Kavala'dan altı ay uzaklaştığı için, talebinin onaylandığını, bu görevden döndüğü zaman Vartan Bey'den öğrenmiştir. Kavala'da bu derneğin şubesi bulunmadığından tabur kumandanından on gün izin alarak merasim için Selanik'e gitmiştir.

⁹ Sultan II. Abdülhamid zamanında Sadaret Yaverliği yapmış olan bu zatın tam adı Ali Ferid Paşa'dır. II. Meşrutiyet zamanında 31 Mart Hadisesinden sonra kurulan Divan-ı Harb-i Örfi azalığı ve Selanik Valiliği yapmıştır.

¹⁰ “Şark Ordugâhında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/9.

¹¹ *TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığı Evrakı*, Sayı: 0807254. **Ek. 4D.**

¹² “Şark Ordugâhında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/10.

¹³ “Nasıl Mason Oldum?”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048200, III/1.

Vartan Bey'in tavsiyesi üzerine kendisine Besim ve Hüsni Beyler kılavuzluk ederek bir mason mahfeline götürmüşlerdir. İlk önce bir rehber eşliğinde din, milliyet, vatan konularıyla ilgi sorular içeren yazılı bir mülakat; daha sonra sözlü mülakat yapılmıştır. Bir dizi formaliteden sonra Vasıf Bey resmen mason olmuştur; fakat beş altı ay düzenli gittikten sonra işlerini bahane ederek uğramamıştır. Bunun sebebi olarak masonluğun fikri zayıflığı, kendisinde ilgi uyandırmaması ve masonların şekilperestliğinin etkili olduğunu söylemiştir.¹⁴

1.1.5. Abdülhamid'in Muhafızı Vasıf Bey

Vasıf Bey, 38. Nizamiye Alayı'nda vazifeli iken 31 Mart Vak'ası sonrasında Sultan II. Abdülhamid'in Selanik'te sürgün olarak ikamet ettiği Alatini Köşkü'nde [Ordu Köşkü] görevlendirildi. Kendisine Ordu Köşkü'nde vazifelendirildiği haberini Mustafa Kemal Bey (Atatürk, 1881-1938) vermiş ve şöyle demiştir: “Vasıf... Ordu köşküne nakil emrin bugün Kolorduya geldi.¹⁵ Kâğıdını hemen alayına göndermekle beraber, seni de husûsî sûrette haberdar etmek için buraya çağırdım, yarın resmen emrini alırsın. Yeni vazifende muvaffakiyetler dilerim.”¹⁶

Vasıf Bey, Mustafa Kemal Bey'den bu şekilde yeni vazifesini haber aldıktan sonra vazife mahalline hareket etti.

Vasıf Bey, bu görev için oldukça heyecanlanmış olup; yeni vazifesine hareketi esnasındaki haletiruhiyesi için şöyle demektedir: “Yeni vazifeme giderken içimde garip bir merâk ve tecessüs vardı. Âdeta esrârlı bir diyârı keşfe çıkan bir seyyâhın heyecânını duyuyordum.”¹⁷

İstanbul'dan Selanik'e sürgün edilen II. Abdülhamid'in muhafazasına büyük önem verilmiş, güvenlik ve yönetimle ilgili bütün sorumluluk Selanik'te bulunan III. Ordu Kumandanlığına bırakılmıştır.

Köşkün dâhili muhafazasıyla vazifeli olan isimler şunlardır: Yüzbaşı Debreli Zünnun, Yüzbaşı Hakkı, Yüzbaşı Şerif, Yüzbaşı İbrahim [Çolak], Mülazım Mahmut

¹⁴ “Nasıl Mason Oldum?”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048200, III/2-9.

¹⁵ “Abdülhamid'in Muhafızlığında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/1.

¹⁶ “Abdülhamid'in Muhafızlığında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/1.

¹⁷ “Abdülhamid'in Muhafızlığında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/2.

(Soydan, 1883-1936), Mülazım Cemil, Mülazım Davut, Mülazım Salih (Bozok, 1881-1941), Mülazım Reşat Bey ve Mülazım Vâsıf Bey'lerdir.¹⁸ Vasıf Bey; II. Meşrutiyet'in ilânı esnasındaki mücadelelerine hatıratının ilgili kısmında şu şekilde atıf yapmaktadır: Mülazım Mahmut Bey'den bahsederken Şemsi Paşa'nın katlinde adı geçen Mülazım Atıf [Kamçıl] Bey'i yakalanmasın diye sakladığından ve davaya büyük hizmet ettiğinden bahsetmektedir.¹⁹ Bu anlatımlar, II. Abdülhamid'in ikamet ettiği köşkün muhafazasında vazifeli olan şahısların makbul İttihatçılar olduklarını göstermektedir.

Sabık sultan sürgün hayatının üç buçuk yılını Selanik'te Alatini Köşkünde geçirdikten sonra Balkan Savaşı'nın patlak vermesi ve iki hafta zarfında savaşın seyrinin beklenmedik bir şekil alması ve Selanik'in düşman tehdidi altında olduğu günlerde Sultan Abdülhamid'in düşman eline geçebileceği endişesi üzerine 30 Ekim 1912 Perşembe günü Sultan Abdülhamid ve ailesi, muhafızlardan Celalettin Rasim Bey (1874-1933), Mahmud Bey, Vasıf Bey ve Salih Beyler eşliğinde köşkten ayrılarak Lurla Vapuru ile İstanbul'a gitmek için hareket etmiş²⁰ ve 2 Kasım 1912 Cumartesi günü İstanbul'a ulaşarak Beylerbeyi Sarayına nakledilmiştir. Vasıf Bey, muhafızlık vazifesine burada da devam etmiştir.²¹

1.1.6. Beylerbeyi Sarayı Günleri

Vasıf Bey, Beylerbeyi Sarayında Ordu Köşkünde olduğu kadar rahat değildir ve hatıratında bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Beylerbeyi sarayında biz kendimizi pek garip ve gayri tabii bir mevkide görmeye başlamıştık Çünkü artık ne Abdülhamid'e ne de maiyetine karşı hiçbir vakit Selanik'teki hâkimiyeti haiz değildik, o şimdi tamamen yakınlarıyla kendi taraftar bir hükümetin nezaret ve himayesi altında bulunuyordu. Öteden beri bizi korkutan keyfiyeti bugün fiil sahasına çıkarmak isteseler bu selin önünde biz bir kum tanesi kadar olsun bir mevcudiyet gösteremezdik. Bu hale vaziyeti umumiyenin yeis ve felaketinde

¹⁸ “Abdülhamid'in Muhafızlığında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/6; *BOA., DH. MUI.*, 22/3, 21 Eylül 1325. Belge örneği için bk. **Ek. 7**.

¹⁹ “Abdülhamid'in Muhafızlığında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/6-7.

²⁰ Yavuz, Celalettin, “Abdülhamid'in Selanik'ten İstanbul'a Alman Gemisi ile Nakli”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 31, C. 20, Ankara 2000, s. 167-177.

²¹ *BOA., DH. MUI.*, 22/3, 21 Eylül 1325, belge örneği için bk. **Ek. 7**.

inzimam ettiği için Salih, Mahmud, ben üç arkadaş burada günlerimizi tasavvuru güç bir yeis ve teessür için de geçiriyorduk.”²²

Abdülhamid Beylerbeyi Sarayına nakledilince hükümet, çoğunluğu İttihat ve Terakki yanlısı olan muhafız kadrosu içerisinde bir değişiklik yapmaya karar vermiş ve saraya ayak basıldığı ilk gün, büyük çoğunluğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı yeni bir muhafız teşkilatı göreve başlamış ve Selanik’ten gelen muhafızlara karşı soğuk bir tutum alınmaya başlanmıştır.²³ Nitekim Rasim Bey Çatalca’ya tayin edildikten sonra Kumandan Ahmet Bey, Yüzbaşı Hamdi Bey ve Mülazım Halil Beyler muhafız zabıt sıfatıyla Beylerbeyi Sarayı’nda vazifeye başlamışlardır. Bu yeni muhafızlar göreve başladıktan birkaç gün sonra Vasıf Bey’in vazifesine 24 Kasım 1912 tarihinde son verilmiştir. Bunun sebebi ise Vasıf Bey, Bahçekapı’dan dönerken Mithat Şükrü Bey (1874-1956) ve Talat Paşa (1874-1921) tesadüfen arabayla geçerken kendisini görerek durmuşlar ve birkaç dakika konuşmuşlar, onları izleyen gizli polisler ise Vasıf Bey’i jurnal etmişlerdir.²⁴ Bu olay dönemin siyasi hayatındaki kutuplaşma hakkında bize fazlasıyla fikir vermektedir.

23 Ocak 1913 günü Kamil Paşa (1833-1913) hükümeti, I.Balkan Savaşı’na son vermeyi amaçlayan barış görüşmelerini tartıştıkları esnada, Enver Bey (1881-1922) liderliğindeki İttihat ve Terrâki mensuplarının gerçekleştirdiği Bâb-ıâli Baskını neticesinde görevinden ayrılmak zorunda kalmış ve yerine Mahmud Şevket Paşa (1856-1913) hükümeti kurulmuştur.²⁵

Bâbiâli Baskını sonrası iktidara gelen yeni yönetim, saray muhafızı kumandanlığına tekrar Rasim Celâleddin Bey’i getirmiş ve Atıf Hüseyin Bey’i (1869-1924) de aynı görevine iade etmiştir. Beylerbeyi Sarayı’ndaki muhafızlık görevine iade edilen Rasim Bey, vazifeye başladığında Vasıf Bey’i bulamayınca

²² “Abdülhamid’in Muhafızlığında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/9.

²³ Ziya Şakir, “İkinci Sultan Abdülhamidin Son Günleri”, *Resimli Tarih Mecmuası*, S.15, C. 2, İstanbul 1951, s.126.

²⁴ “Abdülhamid’in Muhafızlığında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/11.

²⁵ Çakmak, *a.g.e.*,s. 191.

Harbiye Nezaretine müracaat ederek Vasıf Bey'in eski görevine dönmesini sağlamıştır.²⁶

Beylerbeyi Sarayı'nda Sultan Abdülhamid, Selanik'tekine nazaran daha serbest bir hayat sürmüştür. Kendisine okuması için gazete ve haftada bir gün muhafızlar eşliğinde ziyaretçi kabul etmesine izin verilmiştir.

Beylerbeyi Sarayı'nda da dâhili muhafız sayısı aynı kalmış; fakat Arif, Halid, Fevzi, Naci, Hulusi Beyler yeni gelmişlerdir. Alatini Köşkü'nde de görev yapmış olan Salih Bey, Mahmut Bey, Vasıf Bey, Fikri ve İbrahim Beyler görevlerine devam etmişlerdir.²⁷

Değişikliğin yapılmasının ardından subayların maaşlarında da bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre Vasıf Bey 1200 guruş maaş almaya başlamıştır. Fikir vermesi açısından aynı günlerde II. Abdülhamid'in aylığının yaklaşık 800 guruş olduğunu belirtmek gerekir.²⁸

1.1.7. Vasıf Bey'in Şark Ordusundaki Vazifesi

Vasıf Bey, dört yıl Sultan Abdülhamid'in muhafızlığı vazifesini ifa ettikten sonra Sirkeci Levazım Ambarı Sevk Memurluğuyla görevlendirilmiştir. Bu vazife; cepheye gönderilecek eşyaları ambardan kamyonu yükledikten sonra vapur veya trene teslim etmekten ibrettir. Bu dönem Bulgar ordusunun Çatalca Hattına dayandığı, harbin ateşli günlerinin yaşandığı 1913 yılına rastlamaktadır. Vasıf Bey, bu dönemde Sirkeci'de bir pansiyonda; arkadaşları Kavalalı Sabit ve Hafız Tevfik ile beraber kalmaktadır.²⁹

Bu vazifede on beş gün kaldıktan sonra Şark Ordugâhına tayin emri alınca, orada sevk memurluğu yapmak istemediğini ve daha faydalı olabileceğini düşündüğü için Trablusgarp'tan gelip Maydos'a gönderilen Fethi ve Mustafa Kemal Beylerin başında buldukları kolorduya katılmak istediğini belirtmiş; resmi yollarla bu isteğini gerçekleştiremeyeceğini düşünerek, gayr-ı resmi olarak Fuad Paşa adında

²⁶ “Abdülhamid'in Muhafızlığında II”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/1.

²⁷ “Abdülhamid'in Muhafızlığında III”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/1-2.

²⁸ Çakmak, *a.g.e.*, s.186; *BOA., DH.MUİ.*, 22/3, 21 Eylül 1325. Belge örneği için bk. **Ek. 7, 7B.**

²⁹ “Şark Ordusunda”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048202, III/1.

liva rütbesine sahip Nezaret Müsteşarına başvurarak sağlama girişiminde bulunmuştur. Vasıf Bey annesinin rahatsızlığından dolayı bu görevi istediği bahanesini ileri sürmüştü;³⁰ Fuad Paşa ise kendisine sevk memurluğundan önce hangi vazifede bulunduğunu sormuş; Abdülhamid'in muhafızlığını yaptığını duyunca birdenbire tavrı değişerek ona diğer muhafızların adını sorarak bir nevi intikam almak istemiş ve Vasıf Bey'in Maydos'taki kolorduya katılmasını engellemiştir.³¹ Bu olay Rasim Bey ile Vasıf Bey arasında geçen şu konuşmanın doğruluğunu kanıtlar niteliktedir:

“-Ben İstanbul'a gittikten sonra husule gelecek vaziyetten çok korkuyorum. Siz bunun için ne düşünüyorsunuz diye sordu.

-Ne gibi hangi vaziyetten?

-Selanik'teki şüphelerimizin tahakkuk etmesi ihtimalinden. Yani Abdülhamid'in yeniden tahtı saltanata getirilmesinden o zaman hükümettekilerin ilk hedefi biz olacağız. Yani intikamlarını ilk defa bizden alacaklardır. Bu husus hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Abdülhamid'in yeniden saltanata getirilmesi ihtimalini biz de varid görmekle beraber şahıslarımız hakkında onun kadar vehim ve endişeye kapılmadığımız için.

-Bu tehlike kati olsa bile takdir ve tevekküle teslimiyetten başka ne yapabiliriz dedik.

-Benim bunun için hatırıma bir şey geliyor.

- ??..

-Memleketi terk ederek Türkiye haricine yani Avrupa'ya gitmeyi düşünüyorum. Siz bu işte bana arkadaşlık etmez misiniz?

Bu söz de bizi evvelki kadar hayrete düşürmemiştir dersem yalan söylemiş olurum. Maalesef bu meselede de biz kendisiyle hemfikir olamadığımız için bu bahiste onun arzu ettiği şekilde bir netice vermeksizin kapanmıştı.

³⁰ “Şark Ordusunda”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048202, III/2.

³¹ “Şark Ordusunda”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048202, III/3.

Rasim Bey daha sonra anlatacağım vecihle İstanbul'a vürudumuzu müteakip kendisinin şark ordusuna tayin emrini aldığı zaman bu kararını tatbik etmiş yani Avrupa'ya kaçmıştır.”³²

Vasıf Bey hatıratında Rasim Bey'in bu endişesini aktarırken kendisi böyle bir olayın yaşanacağına dahi ihtimal vermemişti, ona göre sonuçta onlar birer askerdiler ve verilen emirleri yerine getirmekle mükelleftiler; fakat bu paşanın tavrı Rasim Bey'in endişesinin hiç de yersiz olmadığını kanıtlar niteliktedir. Bu olaylar dönemin siyasi durumu hakkında fikir sahibi olunmasına ciddi katkılar sağlamaktadır.

Netice itibariyle Şark Ordusuna doğru hareket eden Vasıf Bey Hadımköyü'nde bulunan Keçecizade İzzet Fuad Paşa kumandasındaki kolorduda görevlendirilmiştir. Sonrasında da Selimiye Redif Fırkasına mensup Cihangir Alayının Rumeli Boğaziçi Taburu Üçüncü Bölüğü Kumandanlığına tayin edilmiştir.³³

Toplamda bir buçuk ay bu görevlerde bulunan Vasıf Bey, ordu kumandanlarının görevlerini yerine getirmediklerini; hatta bu vahim durumda bile oldukça lakayt davrandıklarını üzülen gözlemlemiştir. Vasıf Bey, hatıralarında, Balkan Harbinin kaybedilmesinin tamamen bu komutanların vazifelerine olan ilgisizliğinden kaynaklandığını, bu kişilerle şahsi olarak hiçbir husumeti olmadığını; hatta onlarla arasının iyi olduğunu, bu eleştirilerinin tamamen objektif olduğunu belirtmektedir. Nitekim kendisine verilen bir vazifenin raporunu hazırlarken bu vahim durumu da belirtmiş; yazıyı alan Alay Kumandanı Mesrur Bey, bu raporu değiştirmesini kendisinden rica etmiştir.³⁴

1.1.8. Askeriyeden Mülkiyeye

Vasıf Bey bir gün arkadaşı İsmail Canpolat Bey'i (1880-1926) Bâbîâli'de ziyarete gitmiş ve burada laf arasında askerlikten ayrılarak çiftlik hayatı yaşamak istediğini söylemiş ve İsmail Bey de kendisinin yanında İstilaat Müdürlüğünde çalışmasını istemiştir. Düşünmek için birkaç gün müsaade isteyen Vasıf Bey, Talat

³² “Abdülhamid'in Muhâfızlığında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, II/8.

³³ “Şark Ordusunda”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048202, III/4.

³⁴ “Şark Ordusunda”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048202, III/5-6.

Paşa'nın da isteği üzerine 21 Nisan 1914'te Harbiye Nezaretine istifasını sunmuştur. 30 Haziran günü merkez kumandanlığından gelen cevap üzerine askerlik vazifesini sonlandırmıştır.³⁵ Haziran 1914'te Emniyet Genel Müdürlüğü İstilaat 2. Şube Memurluğuna geçmiş, aynı yılın Temmuz ayında da 5. Şube Müdürlüğüne yükselmiştir.³⁶ Sonraki vazifesi ise Emniyet-i Umumiye'de Casusluk Şubesi Müdürlüğü olmuş, Ekim 1918'de Ecnebi Şubesi Müdürlüğüne getirilmiştir. Vasıf Bey; Mütarekeden sonra 22 Ocak 1919 tarihinde bu görevinden azledilmiştir.³⁷

Vasıf Bey, azlinden bir hafta önce M. Zekeriya Bey ile karşılaşmış, Zekeriya Bey ona yeni müdürü Süleyman Hikmet Bey hakkında bilgi vermiş ve onunla geçinemeyeceklerini düşünerek memurluktan istifa etmesini tavsiye etmiştir. Vasıf Bey bu olayı garip karşılamış; fakat asıl sebebi İttihat ve Terakki hükümeti yerine İtilafçıların geçmesi olan azli Süleyman Hikmet Bey ile girdiği bir münakaşa sonucu olmuştur.³⁸

Vasıf Bey, Emniyet-i Umumiye'de görevli olduğu sırada vazife icabı bazı seyahatlere çıkmış; bunlardan biri Edirne ve Bandırma seyahati olmuştur.

İsmail Canpolat Bey, Vasıf Bey'den Fransız Petro isimli bir zatın Sivas'tan iade edilmesi için bir telgraf çekmesini istemiştir. Gizlilik içinde yürütülen bu görevin içeriğini Vasıf Bey daha sonra öğrenmiştir. Fransız Petro ismindeki bir Rumun bir hazinenin yerini bildiği ve hazinenin bulunması halinde devlete ait olan kısmının alınması görevi Vasıf Bey'e verilmiştir. Bu olay Cihan Harbi esnasında 12-15 Mart 1914 tarihleri arasında Bandırma'ya bağlı Kurşunlu köyünde gerçekleşmiş olup; elleri boş döndükleri için bu hazinenin bir şehir efsanesinden ibaret olduğuna inanmışlardır.³⁹

Vasıf Bey, Emniyet-i Umumiye'de görevli bulunduğu sırada 1916 yılı Kurban bayramında Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleşen padişahla bayramlaşma törenine katılmıştır. Çok kalabalık olan bu törendeki izlenimlerini hatıratında detaylı

³⁵BOA., DH. EUM., MH., 255/35, 20 Ağustos 1330; BOA., DH. EUM., MH., 254/37, 11 Temmuz 1330, Belge örnekleri için bk. **Ek. 6, 8-8A.**

³⁶TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığı Evrakı, Sayı: 0807254. **Ek. 4D.**

³⁷TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığı Evrakı, Sayı: 0807254. **Ek. 4D.**

³⁸“Trabzon Seyahati”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/II, 1-6.

³⁹“Trabzon Seyahati”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/II., 6-10.

aktaran Vasıf Bey, Çaldıran Seferinde Yavuz Sultan Selim tarafından ele geçirilen edilen tahtta oturan padişahı görmüş ve bir hayli etkilenmiştir.⁴⁰

1.1.9. Trabzon Seyahati

Cihan Harbi'nde Doğu Anadolu'nun bir kısmını işgal eden Ruslar, barış sürecine girilirken bölgeden çekildiklerinde Ermenileri silahlandırmış ve buradaki Türklerin saldırılara uğramalarına sebebiyet vermişlerdir. Bölgede yerel yönetimlerce tahkikat yapıldıktan sonra bu olaylarla ilgili bir kitap yazılmasına karar verilerek neşredilecek bu kitap için malumat ve fotoğraf elde etmek için Erzurum, Erzincan, Van, Trabzon illerine birer tahkikat komisyonu gönderilmiştir. Trabzon'a gönderilen üç kişilik heyete reislik yapma görevini de Vasıf Bey üstlenmiştir. Vasıf Bey'in Kavalalı sabit muavini Mahir Galip ismindeki zat da bu heyetin fotoğrafçısıdır. Vasıf Bey ve Mahir Bey 15 Nisan 1918 günü Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı Trabzon'a götürmek üzere hazırlanmış Gülnihal vapuru ile hareket etmişlerdir.⁴¹

Enver Paşa bu yolculuğa Türk, Alman; ümera, zabıtlar ve gazete muhabirlerinden oluşan, içinde ikinci veliaht Mecit Efendi'nin (1868-1944) oğlu Prens Faruk'un(1898-1969) da bulunduğu oldukça kalabalık bir grupla çıkmıştır. Üç gün süren yolculuktan sonra Trabzon'a varmışlar ve bir sandalla vapurdan ayrılmışlardır.⁴² Trabzon'da kaldıkları ilk akşam ve daha sonraları da Vasıf Bey ve yanındakiler bir Ermeni saldırısına uğramamış; asıl olaylar Erzurum ve Van'da cereyan etmiştir.⁴³

Burada buldukları sırada Vasıf Bey'in sınıf arkadaşı ve o dönem Trabzon menzil kumandanlığı yapan Binbaşı Bakırköylü Cemal Bey Gümüşhane seyahatine kadar onu evinde misafir etmiştir.⁴⁴ Trabzon seyahatine çıkarken vapurun ani hareket etmesinden dolayı fotoğrafçıya haber veremeyen heyet, fotoğrafçıyı bekledikleri beş

⁴⁰ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/II., 10-12.

⁴¹ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/1.

⁴² "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/2.

⁴³ *BOA., DH. ŞFR.*, 87/121, 12 Mayıs 1334; *BOA., DH.ŞFR.*, 584/63, 13 Mayıs 1334; Konuya dair belge örnekleri için bk. **Ek. 10, 11.**

⁴⁴ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/3-4.

hafta boyunca Polathane kazası ve bazı köylerin tahkikini yapmıştır.⁴⁵ Fotoğrafçı geldikten sonra 22 Mayıs 1918 tarihinde o zamanlar Trabzon'a bağlı bir sancak olan Gümüşhane'nin tahkikine başlamışlardır. Bu sırada evlerinde misafir oldukları Cemal Bey'in tayininin çıkması işleri oldukça zorlaştırmıştır; çünkü yeni kumandan araştırma için sağlanması gereken olanakları sağlamıyor, baştan savma cevaplar veriyordu. Kumandanlık tarafından verilen hayvanların oldukça güçsüz olması onları ilk geceyi Maçka kasabasında geçirmeye zorlamıştır ve ikinci durakları olan Hamsi Köyü'nün yarım saat ilerisinde zayıf olan hayvanları bırakarak bir arabayla yola devam etme mecburiyetinde kalmışlardır.⁴⁶

Vasıf Bey, Gümüşhane'den sonra sırasıyla Ardasan, Şiran ve Kelkit kazalarında tahkikatlarına devam etmiş ve burada şiddetli bir kıtlık yaşandığını gözlemlemişlerdir. Havsış köyüne gittikleri sırada insanların tabiri caizse hayvan gibi otlandıklarını yüzlerinin gözlerinin şiştiğini, kıtlığın ne boyutlara ulaştığını kendi gözleriyle görmüşlerdir. Yollarda sürekli muhacir kabilelerine rastlamışlar ve bunların da yerel halktan aşağı kalır yanı yoktur.⁴⁷ Hatta Kelkit'e giderken yolda ölmüş insan yığınlarına rastlamışlardır. Bu kazaların içinde en harap olan Türk-Rus ordularının hedef hattında olan Şiran kazasıdır. Buradaki tahkikatlar bitince heyet tekrar Trabzon'a dönmüş, buradan vilayetin batı sahillerine çıkmaya hazırlanmışlar; fakat menzil yönetimi gerekli araçları sağlamakta hala güçlük çıkarmaktadır. Bu esnada Trabzon jandarma kumandanlığına Vasıf Bey'in okul arkadaşı Binbaşı Nazmi Bey tayin edilmiş ve gerekli hayvanları buldurmuş, böylelikle yola çıkabilmişlerdir.⁴⁸ Polathane kazasının tahkikatı önceden yapıldığından ertesi gün Vakfikebir'e hareket etmişlerdir. Vasıf Bey, arkadaşlarını burada bırakarak iki köylü eşliğinde Vakfikebir'e bağlı Tonya nahiyesine gitmiştir.⁴⁹ Bundan sonra da tahkikatın önemli bir kısmı olan Görele ve Tirebolu'da çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Vasıf Bey'in Tirebolu'da çalışmaları sürdürdüğü tarih Sultan 5. Mehmed Reşat'ın (1844-1918) vefatı üzerine tahta geçen Sultan Vahdettin'in cülûsunun olduğu gündür (Temmuz 1918). Jandarma yüz bir pare tüfek atarak cülûsu

⁴⁵ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/6.

⁴⁶ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/7-8.

⁴⁷ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/9.

⁴⁸ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/10-11.

⁴⁹ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/12.

ilan ederken kaymakamda hükümet binasının önüne toplanan halka nutuk veriyordu. Bu nutku Vasıf Bey hatıratında olduğu gibi aktarmıştır.⁵⁰

25 Temmuz 1918 günü heyet Trabzon'dan ayrılmıştır. On gün sonra heyet, vardıkları son görev yerlerinden olan Hopa ve sonra Batum'da tahkikatlarını sürdürmüş, buraların diğer bölgelere göre çok daha az zarar gördüğü kanısına varmıştır.⁵¹

Görev süreleri boyunca çıkarılan zorluklara ek olarak İstanbul'a hareket edecek vapurun, hareket gününden on beş gün önce Batum'da bulunan heyetin vapura binemeyecekleri, sivillerin alınmadığı gibi saçma gerekçeler sunularak engellenmeye çalışılmışlardır. Merkez kumandanlığına başvurmuşlarsa da ret cevabı almışlar ve Nail Bey'e başvurmuşlardır. Vapur kaptanı arkadaşı olan Nail Bey, heyettekilerin vesikaları olmaksızın, kaçak olarak vapura binmelerini sağlamıştır. Kendilerine sivillerin vapura binmesinin yasak olduğu öne sürülerek vesika verilmemişti; fakat vapurda yolculuk ederken birçok sivilin de vapurda bulunduğunu görmüşler ve bunun sadece onları engellemek için söylendiğini anlamışlardır.

Vasıf Bey, bu engellemelerin Esat Paşa'nın kardeşinin ellerindeki belgelere önem vermemesinden ve itibarsızlaştırmak istemesinden dolayı yaşandığını hatıratında aktarmaktadır.⁵²

1.1.10. Vasıf Bey'in Mütareke Günleri

Mütareke günlerinin yaşandığı dönemde Emniyet Genel Müdürlüğü İstilaat 5. Şube Memurluğunda bulunan Vasıf Bey'in kendi deyimi ile İstanbul'da "nisbi bir hürriyet havası" hâkim olmuş; olayların hararetli gelişimine paralel olarak birçok gazete ve mecmua yayın hayatına başlamıştır. İfade özgürlüğü yazılı basınla kalmadığı gibi İttihat ve Terakki partisinin zorunlu olarak siyasi hayattan çekilmesi ile birçok siyasi fırka siyaset sahnesine çıkmıştır. Harp yıllarında çok etkin olmayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, mütareke döneminde etkinliğini, İttihat ve Terakki partisinin icraatlarını eleştirerek arttırmıştır. Onlara göre yapılan ıslahat ve inkılaplar

⁵⁰ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/12-13.

⁵¹ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/14.

⁵² "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/15-19.

dinsizlik, takip ettikleri Türklük ve Milliyet politikaları ise Osmanlı milletinin arasına nifak sokma gayretinden başka bir şey değildir. İttihat ve Terakki liderlerine karşı saldırıya geçtikleri en önemli konular ise Cihan Harbi'ne girilmesi ve Ermeni tehciri olmuştur. Onlara göre savaşa girmek çok büyük hata; İngiltere ve Fransa'ya devletin kendini affettirmesi gereken bir olaydır. Hatta Vasıf Bey'in aktardığına göre bu uğurda Vazife isimindeki gazete Beyazıt Meydanı'nda bir miting organize etmiştir.⁵³

Mütareke döneminde İttihatçıları cezalandırmak amacıyla Divân-ı Harb-i Örfi mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemelerde önemli İttihatçılar yargılanmışlar ve harp mesulü, ateşkes şartlarının uygulanmasına karşı gelmek ve direniş hareketlerine iştirak etmek, İngiliz savaş esirlerine kötü davranmak ve Ermenilerin sürülmesinde sorumlu olmak gibi suçlamalara muhatap olmuşlardır.⁵⁴ Bu yargılamalar öncesi İTC'nin harp zamanındaki liderleri, Mütarekenin imzalanması akabinde ülkeyi terk etmişlerdir. 1 Kasım gecesi; Cemal, Enver, Talat, Bahaettin Şakir (1874-1922), Doktor Nazım (1872-1926) ve üç kişi bir Alman denizaltısına binip Odessa'ya gitmişlerdir. İtilaf Devletleri onları yargılama niyetinde olduğunu 1915'te ilan etmişti. İTC liderleri ülkeyi terk ettikleri için vicahen değil gıyaben yargılanmışlardır. Enver Paşa dışında hepsi 1920-1921 yıllarında Ermeni militanlar tarafından katledilmişlerdir.⁵⁵

Yargılamalar Tevfik Paşa(1845-1936)hükûmetinin başa gelmesinden iki ay sonra başlamıştır⁵⁶. Bu kişiler aynı zamanda Ermeni tehciriyle de suçlanmışlardır. Tevkif edilenler, II. Abdülhamid döneminde siyasi suçluların hapsedildiği Bekir Ağa Bölüğüne götürülmüşlerdir. Bunların arasında eski sadrazam Said Halim Paşa(1864-1921) gibi ünlü simalarda bulunuyordu. Vasıf Bey, ara sıra Bekir Ağa Bölüğüne arkadaşlarını ziyarete gittiğinden giriş çıkışların bir kart ile kolayca sağlandığından bahsetmektedir.⁵⁷

⁵³ “Mütareke Günleri”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III, s. 1-2.

⁵⁴ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 70.

⁵⁵ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 164.

⁵⁶ “Mütareke Günleri”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III, s. 2.

⁵⁷ “Mütareke Günleri”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III, s. 3-4.

1.1.11. Boğazda Düşman Gemileri

Mondros Mütarekesinin imzası akabinde 1. maddeye binaen Boğazların açılması ile Mütareke görüşmeleri esnasında bunun için büyükgayret sarf eden İtilaf Devletleri⁵⁸ harp gemileri ile İstanbul Boğazına girmişlerdir. Evinin penceresinden bu acı manzarayı gören Vasıf Bey, gözyaşlarına hâkim olamamıştır.⁵⁹ O günlerde içinde bir nebze olsun vatan sevgisi bulunan herkesin bu durumdan oldukça müteessir olması tahmin edilmesi güç bir durum değildir.

Bu haletiruhiye içinde o sıra eşi Ulviye Hanım ile bebek bekleyen Vasıf Bey, doğmamış çocuğuna bir mektup yazarak on beş senedir devletin ve milletin içinde bulunduğu savaşların ve her türlü ızdırağın bugünkü manzara karşısında üstesinden gelemediklerini görüp vatani bu durumdan kurtarmanın gelecek nesillerin vazifesi olduğunu yazmıştır.⁶⁰ Bu vazife Vasıf Bey'in düşündüğü gibi gelecek nesillere değil, bizzat o zamanın nesline kalmış ve bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.

Paris Barış Konferansı'nda kararlaştırıldığı üzere 15 Mayıs 1919'da İzmir şehri Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiş, İstanbul'da çeşitli mitingler düzenlenerek ve ilgili makamlara protesto telgrafları çekilerek bu işgal protesto edilmiştir.⁶¹ 23 Mayıs'ta Sultan Ahmet Meydanı'nda eşi Ulviye Hanım ile bu mitinglerden birine katılan Vasıf Bey, alanın siyah Türk bayraklarıyla çevrildiğini, orada bulunan herkesin derin bir teessür içinde bulunduğunu gözlemlemiştir. Bu mitingin asıl garip olayı ise Hamdullah Suphi Bey (1885-1966) ve Milaşlı İsmail Hakkı Beylerin (1865-1927) bu işgali kınayıcı nutuklar atmaları akabinde kürsüye Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın mensuplarından Hoca Rasim Efendi (1880-1939)'nin çıkması ve onun da bütün bu yaşanan elim olaylarıntek suçlusunun İttihat ve Terakki olduğunu, İngiliz ve Fransızları gücendirmekle büyük bir hata yapıldığını dile

⁵⁸Yalçın Durmuş (ve diğerleri),*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s. 135.

⁵⁹“Mütareke Günleri”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III/5.

⁶⁰“Mütareke Günleri”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III/5.

⁶¹Yalçın Durmuş (ve diğerleri),*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 154.

getirmesidir. Nitekim bu ifadeler üzerine orada bulunan halk öfkelenmiş ve Hoca Rasim Efendi ağır sözlerle kürsüden indirilmiştir.⁶²

1.1.12. İşgal Günü

İstanbul, 13 Kasım 1918’de, Mondros Mütarekesinin 7. maddesine dayanarak, İtilaf Devletleri’nin 55 parça gemiden oluşan donanmasını Haydarpaşa önlerine demirlemesiyle işgal edilmeye başlanmıştır. Daha sonra 16 Mart 1920’de ise resmen işgal edilmiştir. İlk işgalde, İstanbul’un önemli ve stratejik noktaları kontrol altına alınmış ancak idareye el konulmamış, ikinci işgalde ise idareye el konulmuştur.⁶³

Bu ikinci işgale bizzat şahit olanlardan biri de Vasıf Bey olmuştur. 16 Mart günü, Salih (Bozok) Bey’in Ankara’dan kendisine gönderdiği mektubu almak üzere İstanbul’a giden Vasıf Bey, Haydarpaşa garında indiğinde vapur ve sandalların çalışmadığını görmüştür. Çevredeki kalabalıktan öğrendiği kadarıyla bunu İngilizlerin yaptığını, telefon ve telgrafların kesildiğini; hatta Beyazıt, Şehzadebaşı ve Fatih askeri karakolları teslim olmadığı için aralarında Mahmud Paşa (1853-1903), Cevat Paşa (1870-1938) ve Dr. Esat Paşa’nın (1865-1936) da bulunduğu Türk askerleriyle İngiliz askerlerinin çatışma halinde olduğu söyleniyordu. Haydarpaşa Garı’nın önünden Kız Kulesi’nin önündeki İngiliz gemilerinin toplarının Üsküdar’ı hedef alacak şekilde olduğunu gören Vasıf Bey, şehrin üzerinden de uçak geçtiğini görünce resmî işgalin gerçekleştiğini anlamıştır. Vasıf Bey Kadıköy’e yürürken, köşe başlarında süngülü İngiliz nöbetçilerine, yollarda İngiliz devriyelerine rastlamış, rıhtım üzerinde bulunan postanenin ise yine İngiliz askerleri tarafından kuşatıldığını ve bir odaya kapatılan memurların pencerelerden baktıklarına şahit olmuştur.

İşgal kuvvetlerinin askerleri, işgalin gerçekleştiği gün duvarlara yapıştırdıkları tebliğlerle işgalin sebebini açıklamışlardır.⁶⁴ Yayınladıkları bu beyanname ile işgalin geçici olduğunu, saltanatın nüfuzunu kuvvetlendirmek

⁶² “Mütareke Günleri”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III/7-8.

⁶³ Zafer Toprak, “Mütareke Döneminde İstanbul”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 6, 1994, s. 19.

⁶⁴ “Mütareke Günleri”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III/11-13.

istediklerini, taşrada isyan çıktığı takdirde İstanbul'un Türklerden alınacağını ve herkesin İstanbul'un emrine girmesi gerektiğini duyurmuşlardır.⁶⁵

1.1.13. Evlere Tecavüz

Müttefik Yönetimi, vazife başında bulunan askerleri ve sivil halkı oldukça zorlayıcı bir psikolojik baskı altında tutmuştur. Keyfi bir şekilde mülklere el koymaya başlamışlardır. Ekim 1921'e kadar ayrı ayrı müttefik asker grupları kendi ihtiyaçlarına göre el koyma işlemini yürütmüşlerdir. Bu durum başlangıçta bazı karışıklıklara yol açmıştır. Çünkü bazen bir ordunun el koymaya teşebbüs ettiği bir mülkün, başka bir ordunun subayı tarafından işgal edilmiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle herkese rütbesine ve konumuna göre kalabileceği uygun bir yer sağlanması amacıyla, üç müttefik temsilciden oluşan bir alt komisyon kurulmuştur.⁶⁶ İnsan haklarının en temel ilkelerinden biri olan barınma hakkını ve mülkiyetin dokunulmazlığı ilkelerini hiçe sayan Müttefik Yönetimin bu uygulamaları elbette yerel halkı oldukça zorlamıştır. Bu uygulamalara maruz kalanlardan biri de Vasıf Bey ve ailesidir.

Vasıf Bey'in aktardığına göre bir İngiliz zabiti, Ermeni tercüman eşliğinde Vasıf Bey'in ailesiyle yaşadığı evin kapısına dayanarak evi eşyalarıyla kendisine bırakarak çıkmalarını istemiştir. Vasıf Bey ve eşi Ulviye Hanım o günlere oğulları Selim'in doğumunu bekliyorlardı, dolayısıyla evden çıkamayacak durumda idiler. Komşularını çağırarak zabite kalabalık bir aile izlenimi yaratıp bu karardan vazgeçirmeye çalışmışlardır. Neticede İngiliz zabıt, onlara, bu ev gibi eşyalı bir ev bulmaları şartıyla vazgeçeceğini söylemiş; fakat bir daha uğramamıştır. Vasıf Beyler bu olayın tekrarlanmasından korkarak dikkat çekmemesi için bahçedeki heykelleri ve evdeki değerli eşyaları saklamışlardır.⁶⁷

23 Ocak 1920 Cuma günü Zeynep Hanım Konağı olarak bilinen İstanbul Darülfünun Konferans Salonunda Pierre Loti Cemiyeti'nin teşekkülü ile düzenlenen Pierre Loti Günü düzenlenmiştir. *Hitâbe* ismini taşıyan konferansa Vasıf Bey ve eşi

⁶⁵ Yalçın, *a.g.e.*, s. 188.

⁶⁶ Criss, *a.g.e.*, s. 106.

⁶⁷ "Mütareke Günleri ", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III/6.

Ulviye Hanım da katılmışlardır. Vasıf Bey, erken gitmelerine rağmen salonun hınca hınç dolu olduğu ve hatta ayakta duracak bile yer olmadığını belirtmektedir.⁶⁸Konferans Ahmet İhsan Bey (1868-1942) ve Yahya Kemal Bey'in (1884-1958) konuşmaları ile başlamış, sonradan kürsüye çıkan döneminin en büyük hatiplerinden, en sert ve âteşin yazarlarından birisi olan Süleyman Nazif'in (1870-1927) herkesi coşturan ve Vasıf Bey'in aktardığına göre orada bulunan herkesi ağlatan nutkuna başlamış, toplantı bir anda işgali ve haksızlığı lanetleyen bir nümayişe dönüşmüştür. Nazif'in konuşmasının ana hatları; savaşa girilmesi için oluşan zaruretler, Avrupalıların acımasız siyasetleri, işgal kuvvetlerinin yaptırımları, azınlıkların taşkınlıkları ve Rusya ile Osmanlı Devleti'nin ezelden beri devam eden husumetleri olmuştur. Nazif'in konuşması orada bulunan herkes gibi veliaht Mecid Efendi'yi de o denli heyecanlandırmıştır ki, Mecid Efendi ayağa kalkarak tezahüratta bulunmuştur.⁶⁹

Ertesi gün konferansın haberleri, dönemin önemli gazeteleri olan *Vakit*, *İleri* ve *Tasvir-i Efkâr*'da yayımlanmış hatta *Tasvir-i Efkâr*, haberi ilk sayfasından, kırmızı harfler ve büyük puntolarla "*Hak ve Hakikat Kahramanının Yevmi Mahsusu*" şeklinde duyurmuş ve bu ilk sayfada, Süleyman Nazif'le Yahya Kemal'in fotoğrafları yan yana yayınlanmıştır. Devrin diğer pek çok gazetesinde toplantı ve atılan nutuklarla ilgili yer yer sansürlü haberler yapılmıştır.⁷⁰

1.1.14. Vasıf Bey'in Siyasi Hayatı

Vasıf Bey, Cumhuriyet Halk Fırkasının ilk oluşumunda Bursa Mutemetliği vazifesini üstlenmiştir. Temmuz 1925'te, Emniyet Genel Müdür Yardımcılığına atanmış, bu görevden Ekim 1926'da istifa ederek ayrılmıştır.⁷¹TBMM III. Dönem (1927 genel seçimleri) seçimlerine aday olarak katılmış, yapılan seçimde 485 oyla

⁶⁸ "Mütareke Günleri ", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III/8.

⁶⁹ "Mütareke Günleri ", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III/8-9.

⁷⁰ Mehmet Samsakçı, "İşgal Karanlığında Bir İsyân Alevi: Süleyman Nazif'in Pierre Loti Hitâbesi", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2012, c. 44, S. 44, s. 171-172.

⁷¹ *TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığı Evrakı*, Sayı: 0807254. **Ek. 4D.**

Malatya milletvekili seçilmiştir. 1 Kasım 1927’de Meclise katılmış, 2 Kasım’da mazbatasını onaylanarak İçişleri Komisyonunda çalışmıştır.⁷²

Vasıf Bey, 1935’te oluşturulan Parti Müfettişliği grubunda görevlendirilmiş Çanakkale, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne olmak üzere dört şehrin müfettişliğini üstlenmiştir; fakat intihap dairesi teftiş raporları bulunamamıştır. Bu raporlar ışığında bölge esaslı hazırlanan makalelerde bölgelerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurularak hazırlanmış olan kararnameler ve kanunların varlığı mevcuttur.⁷³

Vasıf Bey, Malatya’dan IV. (04 Mayıs 1931-23 Aralık 1934), V. (01 Mart 1935-27 Aralık 1938) ve VI. (03 Nisan 1939-15 Aralık 1943) dönemlerde de milletvekili seçilmiş ve milletvekilliği vazifesi 8 Mart 1943’te sona ermiştir.⁷⁴ Cumhurbaşkanı İnönü’nün özel davet listelerinde kendisine yer bulacak kadar⁷⁵ hususî ilgiye mazhar olan Vasıf Bey’in, 1943’te milletvekilliği sona erdikten sonra tekrar aday gösterilmemiştir.⁷⁶ Vasıf Bey, Cumhuriyet’in 20. Yılı münasebetiyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye bir tebrik telgrafı da çekmiştir.⁷⁷

Milletvekilliği sonrası hayatı hakkında bilgi bulunamayan Vasıf Bey, bir kalp krizi neticesinde Suadiye’deki evinde vefat etmiştir. Cenazesi 14.12.1950 Perşembe günü Bağdat Caddesinde bulunan 403 numaralı evinden alınarak Suadiye Camiinde öğle namazını müteakip cenaze namazı kılındıktan sonra İçerenköy mezarlığında defnedilmiştir.⁷⁸

⁷²TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığı Evrakı, Sayı: 0807254. **Ek. 4E, 4F-4I.**

⁷³Ayrıca bk. Metin Kopar, “CHP Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Gaziantep”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 10, S. 2, 2011, s. 1037-1055; Faysal Mayak, “Adnan Menderes’in Teftiş Raporuna Göre Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Örgütünün Çalışmaları (1935)”, *İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 6, S. 15, 2007, s. 191-219.

Erhan Alparlan-Tülay Aydın, “CHP Parti Müfettişi Mitat Aydın’ın Teftiş Raporlarına Göre Maraş (1940-1942)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 11, S. 12, 2015, s. 363-391.

⁷⁴TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığı Evrakı, Sayı: 0807254, **Ek. 4E, 4F-4I.**

⁷⁵Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA.). 02005081/488958; **Ek. 12, 12A.**

⁷⁶CA., 02011354/526160; **Ek. 13.**

⁷⁷CA., 02000574/435856; **Ek. 14.**

⁷⁸“Vefat”, *Cumhuriyet*, 14.12.1950, s. 4; Vasıf Bey’in mezarının fotoğrafı için bk. **Ek. 15.**

1.1.15. Vasıf Bey'in Kişiliği

Eşiyle mektuplaşmalarındananlaşıldığı kadarıyla Vasıf Bey; ailesine düşkün, sürekli onların maddi ihtiyaçlarını İstanbul'a giden tanıdıkları aracılığıyla gidermeye çalışan, manevi olarak da bulunduğu görevlerden dolayı mektup göndermeye ne kadar elverişsiz ortamlarda bulunmuş olsa da sürekli mektup yazmaya çalışan, eşi Ulviye Feyza Hanımla ve oğlu Selim'le ilgilenmeyi ihmal etmeyen bir kişiliğe sahiptir.

Akrabası Makbule Hanım'a yaptığı yardımlar da mektuplardan edindiğimiz bilgiler arasında yer almaktadır. Bu durum kendisinin akrabalarını gözeten, onların yardımlarına koşan bir tabiata sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Eşiyle mektuplaşmalarında eşine sürekli sağlığına dikkat etmesi konusunda uyarıda bulunması da kendisinin ne kadar ince ruhlu bir insan olduğunu göstermektedir.

Dönemin getirmiş olduğu şartlarla memleketin içinde bulunduğu halin Vasıf Bey'in haletiruhiyesini bir hayli etkiliyor olması da onun vatansever bir şahsiyet olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Bulduğu görev itibariyle yaşadığı zorluklar karşısında kendisinin sergilediği tavırlar; vatanseverliğini, görev aşkını, sabırlı bir insan olduğunu ortaya koymaktadır.

1.2. VASIF BEY'İN ESERLERİ

Vasif Çınay'ın kaleme aldığı hatıraları, Atatürk Kitaplığı'ndan temin edilmiş olup; rik'a hattı Osmanlı Türkçesi el yazısı olan ve defterler halinde olan bu hatıralar, transkript edilmiştir. Hatıralar, sekiz bölümden oluşmaktadır ve son kısımda eşiyle karşılıklı mektuplaşmalarına yer verilerek kendisi hakkında özel bilgilere de ulaşma olanağı sağlamanın yanı sıra yaşanan dönem hakkında da özel bilgiler vermesi açısından oldukça değerli bir kaynak görünümündedir. Dönemin girift olaylarına şahitlik eden Çınay'ın hatıraları bulunduğu vazifeler dolayısıyla hem yaşanan toplumsal olaylar hem de siyasi ve askeri durumlar hakkında oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Vasif Bey'in hatıralarının kısa özetlerine yer verilmiştir.

1.2.1. Şark Ordugâhında

Vasif Bey hatıratının bu bölümünde⁷⁹ 1910'da çıkan Arnavutluk isyanında kendisinin de vazifeli olduğu Kavala taburunun silah altına alınmasıyla önce Prizren'e oradan Firzovik'e gittiğini belirtmektedir.⁸⁰

Arnavutluk isyanının askeri boyutunu bu bölümde ele alan Vasif Bey, 1910'da yaşanan bu isyanda önceki isyanlara benzemeyen bir şekilde şiddetli çatışmaların yaşandığını aktararak; tabur komutanlarının vazifelerini oldukça ihmal ettiğini ve bu yüzden de isyanın bitmek bilmeyen bir hal aldığı belirtmiştir.⁸¹ Bu ihmallerden duyduğu rahatsızlıklarını mevki kumandanına ileten Vasif Bey ve arkadaşları bu kişinin tekrar vazifelendirilmesi durumunda vaziyetin kötüleşeceğini belirterek kendisinin vazifelendirilmemesi hususunda ricacı olmuşlar ve başarmışlardır. Olaylar biraz daha yatışınca Prizren'de şehrin muhafızı sıfatıyla üç ay boyunca görevlendirilen Vasif Bey, devletin isyan sonrası buradaki yaptırımlarıyla alakalı detaylı bilgi vermiştir.⁸²

⁷⁹ Hatıratın bu bölümünün ilk sayfasının orijinal örneği için bk. **Ek. 16.**

⁸⁰ “Şark Ordugâhında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/1.

⁸¹ “Şark Ordugâhında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/2.

⁸² “Şark Ordugâhında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/3.

1 Eylül 1910 tarihinde Köprülü'ye oradan da Perliye'ye isyanı bastırmak için vazifelendirilen Vasıf Bey, burada isyanın seyri hakkında bilgiler vererek sükûnun sağlandığını aktarmıştır. Olaylar yatışıp ordu dağıtılınca Vasıf Bey ordu kumandanından aldığı izinle önce on gün, sonra bir buçuk ay izin kullanmış; bu esnada Kavala'dan hareket ederek, o dönemin gelişmişlik ve siyasi açıdan önemli merkezlerinden biri sayılan Manastır'ı ziyaret etme fırsatı bulmuştur. Hatırasında bu şehirle ilgili kısa bilgiler vermiştir.⁸³

İzninin bitiminde Kavala'dan Selanik'e tayin olunan Vasıf Bey, buradaki yaşantısı hakkında bilgiler verirken, ıslahat sonrası değişen vazifesinden ve daha sonra terfisinden bahsetmiştir.⁸⁴ Dönemin siyasi konjonktürünün askeriyeye yansımalarını kendi bakış açısıyla aktaran Vasıf Bey, Selanik'te vazifeli bulunduğu sırada M. Kemal'in orduda inkılabı giriştiğini, buradaki çalışmalarını ve başarılarını aktarmış; ama bunların sonuna kadar orada kalmayıp II. Abdülhamid'in Muhafızlığına tayin edilmiştir. M. Kemal'in bu girişimleri dönemin Harbiye Nazarı Mahmut Şevket Paşa tarafından sakıncalı bulunarak kendisi tayin edilmiştir.⁸⁵

Vasıf Bey, bu tarihlere rastlayan, Sultan Mehmet Reşat'ın Balkanlar gezisi hakkında da bilgiler vermektedir.⁸⁶

1.2.2. Nasıl Mason Oldum?

Vasıf Bey hatıratının bu ikinci kısmında⁸⁷ Arnavutluk isyanında çıkan seferberlikteki vazifesinden sonra mason olma merasimini “Nasıl Mason Oldum?” bölümünde aktarmıştır. Seferberliğe gitmeden önce masonluğa girmek için Kavala'dan tanıdığı arkadaşı Vartan Bey'in teşvikleriyle başvuruda bulunmuş, altı ay süren seferberlikten sonra Kavala'ya geldiğinde, bu başvurusunun kabul edildiğini fakat Kavala'da mason mahfeli bulunmadığı için bu merasimin Selanik'te yapılacağı bildirilmiştir. Vasıf Bey, İttihat ve Terakki'ye girdiği sıralarda mason olan birçok kişiyi tanımasından dolayı masonluğun amaç ve ideallerine tamamen yabancı

⁸³ “Şark Ordugâhında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/6.

⁸⁴ “Şark Ordugâhında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/8-9.

⁸⁵ “Şark Ordugâhında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/10-11.

⁸⁶ “Şark Ordugâhında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048205, III/12.

⁸⁷ Hatıratın bu bölümünün Osmanlı Türkçesiyle yazılmış orijinal nüshası bulunmamaktadır. Vasıf Bey'in Latinize ettiği nüsha Atatürk Kitaplığı'nda bulunmaktadır.

değildi.⁸⁸Fakat mason olmayı hiç düşünmeyen Vasıf Bey, arkadaşı Vartan Bey'in iki yıl süren ısrarları sonucunda başvurmuştur. Mason olduktan sonra hiçbir alakasının olmadığını ve bir daha uğramadığını belirten Vasıf Bey'in hiç kimsenin adını vermemesi ve hatıratın herhangi bir yerinde masonluktan bahsetmemesi dikkate değerdir.⁸⁹Vasıf Bey'in hatıratında mason mahfeline dair betimlemeler, mason olma süreci ve merasimler ile ilgili detaylı bilgiler yer almaktadır.⁹⁰

1.2.3. Abdülhamid'in Muhafızlığında

Vasıf Bey'in hatıratının “Abdülhamid'in Muhafızlığında” bölümü⁹¹ ; “Abdülhamid'in Muhafızlığında II”, “Abdülhamid'in Muhafızlığında III ”, “28 Eylül 1913, Beylerbeyi Sarayı”ve“Hakanla İkinci Görüşme”⁹² kısımlarından oluşmaktadır.

Bu bölümde II. Abdülhamid'in hal' sonrası, Şehzade Mehmed Reşat'ın sultan olması, II. Abdülhamid'in ise İstanbul'da ikameti mahzurlu görüldüğü için Selanik'te ikamete mecbur edilmesiyle Vasıf Bey, 38. Nizamiye Alayı'nda vazifeli iken 1909 yılında sabık sultanın muhafızlığı vazifesine getirilmiştir ve bu vazifeyi iki sene Selanik Alatini Köşkü'nde iki sene de Beylerbeyi Sarayı'nda olmak üzere toplamda dört yıl ifa etmiştir.⁹³ Bu vazife sayesinde de sabık sultanın sürgün hayatı hakkında yakın gözlemde bulunma fırsatı yakalayan Vasıf Bey, hatıratının bu kısmında sabık sultanın sürgün hayatı hakkında bilgi vermekle kalmamış, dönemi siyasi durumu hakkında da birçok bilgiye kaynaklık sağlamıştır.

Dişçi Atıf Bey'in köşke sabık sultanı ve erkânını tedavi etmek için geldiği esnalarda, güvenlik önlemi olarak kendisine eşlik eden Vasıf Bey, ikisi Selanik'te ikisi de Beylerbeyi Sarayı'nda olmak üzere toplamda dört defa II. Abdülhamid ile görüşmüş; fakat bunları yazdığı halde ikisini kaybetmiş, hatıratında sadece Beylerbeyi Sarayı'nda geçen iki görüşme yer almıştır.⁹⁴

⁸⁸“Nasıl Mason Oldum?”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048200, III/1.

⁸⁹“Nasıl Mason Oldum?”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048200, III/2-9.

⁹⁰ Masonluk belgesi için. **Ek. 5**; “Vasıf Çınay'ın 1910 tarihli masonluk diploması” *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048199.

⁹¹ Hatıratın bu bölümünün orijinal örneğinin ilk sayfası için. **Ek. 17**.

⁹² Hatıratın bu bölümünün orijinal örneğinin ilk sayfası için. **Ek. 18**.

⁹³ “Abdülhamid'in Muhafızlığında”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/1.

⁹⁴ “Abdülhamid'in Muhafızlığında III ”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/2/1.

Hatıratına göre Vasıf Bey ile Abdülhamid arasındaki ilk görüşme 28 Eylül 1913⁹⁵ tarihinde, ikinci görüşme ise 30 Ocak 1914⁹⁶ tarihinde gerçekleşmiştir. Vasıf Bey, burada Abdülhamid ile ilgili görüşlerini belirtirken, kendisine o günün siyasi olayları hakkında sorular sorarak görüşlerini öğrenmek istemiş; Doktor Atıf Bey'in işi bitene dek bu sohbetler sürmüştür, bunları en ince detayına kadar hatıratının ilgili bölümünde aktarmıştır.

9 Ekim 1913'te Şehzade Abid Efendi'nin sünnet töreni⁹⁷ gerçekleşmiş olup; bu olayda Vasıf Bey'in aktardığı bu bölümün konuları arasındadır.

1.2.4. Şark Ordusunda

Vasıf Bey'in hatıraları arasında “Şark Ordusunda” başlığıyla yazdığı bölüm,⁹⁸ dört yıl sabık hakanın muhafızlığı görevini ifa ettikten sonra Sirkeci Levazım Ambarı Sevk Memuru olarak görevlendirilmesiyle başlamış, bu dönem Bulgar ordusunun Çatalca Hattına dayandığı, harbin ateşli günlerinin yaşandığı 1913 yılına rastlamaktadır. Bu kısımda Bulgarların istila ettiği yerlerden kaçan yerli halkın durumu ve çatışmaların seyriyle ilgili olaylar aktarılmıştır.⁹⁹ Daha sonra Şark Ordusuna katılmak üzere hareket eden Vasıf Bey, Hadımköyünde bulunan Keçecizade İzzet Fuat Paşa (1814-1868) kumandasındaki kolorduda görevlendirilmiştir.

1.2.5. Trabzon Seyahati

Vasıf Bey'in hatıralarının “Trabzon Seyahati” bölümünde¹⁰⁰ yer alan olaylar Askeriyeden Mülkiyeye geçmesiyle başlamaktadır. Vasıf Bey, Emniyet-i Umumiye'de görevli olduğu sırada görev icabı bazı seyahatlere çıkmıştır. Bunlardan biri de Edirne ve Bandırma seyahati olmuştur. İsmail Canpolat Bey, Vasıf Bey'den Fransız Petro isimli bir zatın Sivas'tan iade edilmesi için bir telgraf çekmesini istemiştir. Gizlilik içinde yürütülen bu görevin içeriğini Vasıf Bey daha sonra

⁹⁵ “Abdülhamid'in Muhafızlığında III ”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/2/1.

⁹⁶ “Abdülhamid'in Muhafızlığında III ”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/2/7-9.

⁹⁷ “Abdülhamid'in Muhafızlığında III ”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048203, III/2/5.

⁹⁸ Hatıratın bu bölümünün orijinal örneğinin ilk sayfası için. **Ek. 19.**

⁹⁹ “Şark Ordusunda”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048202, III/1.

¹⁰⁰ Hatıratın bu bölümünün orijinal örneğinin ilk sayfası için. **Ek. 20.**

öğrenmiştir. Fransız Petro ismindeki bir Rum'un bir hazinenin yerini bildiği ve hazinenin bulunması halinde devlete ait olan kısmının alınması görevi Vasıf Bey'e verilmiştir. Bu olay Cihan Harbi esnasında 12-15 Mart 1914 tarihleri arasında Bandırma'ya bağlı Kurşunlu köyünde gerçekleşmiştir.¹⁰¹ Bu vazifelerdeki gözlemleri de hatıratın ilgili bölümünde detaylı bir şekilde yer almaktadır.

Vasıf Bey, Emniyet-i Umumiyyede görevli bulunduğu sırada 1916 yılı Kurban Bayramında Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleşen padişahla bayramlaşma törenine katılmıştır. Çok kalabalık olan bu törendeki izlenimlerini hatıratında detaylı olarak aktaran Vasıf Bey, adeta ironi yaparak Çaldıran Seferinde Yavuz Sultan Selim (1470-1520) tarafından ele geçirilen tahtta oturan padişahı gördüğünü ve bir hayli etkilendiğini ifade etmektedir.¹⁰²

Bu bölüme adını veren Trabzon seyahatinin sebebi Cihan Harbi'nde Doğu Anadolu'nun bir kısmını işgal eden Rusların, barış sürecine girilirken bölgeden çekildiklerinde Ermenileri silahlandırmaları üzerine buradaki Türklerin saldırılara uğramalarına sebebiyet vermeleri üzerine bölgede yerel yönetimlerce tahkikat yapıldıktan sonra bu olaylarla ilgili bir kitap yazılmasına karar verilmesidir. Neşredilecek bu kitap için malumat ve fotoğraf elde etmek için Erzurum, Erzincan, Van, Trabzon illerine birer tahkikat komisyonu gönderilmesine karar verilmiş olup; Trabzon'a gönderilen üç kişilik heyete reislik yapma görevini de Vasıf Bey üstlenmesi üzerine bu seyahat başlamıştır. Vasıf Bey ve Mahir Bey, 15 Nisan 1918 tarihinde Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı Trabzon'a götürmek üzere hazırlanmış olan Gülnihal vapuru ile hareket etmişlerdir.¹⁰³

Trabzon'da kaldıkları ilk akşam ve daha sonraları da Vasıf Bey ve yanındakiler bir Ermeni saldırısına uğramamış; asıl olaylar Erzurum ve Van'da cereyan etmişti.¹⁰⁴ Heyet önce Polathane kazasında,¹⁰⁵ sonra da 22 Mayıs 1918

¹⁰¹ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/II, 6-10.

¹⁰² "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/II, 10-12.

¹⁰³ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/1.

¹⁰⁴ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/3-4.

¹⁰⁵ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/6.

tarihinden itibaren o zamanlar Trabzon'a bağlı bir sancak olan Gümüşhane'nin tahkikine başlamışlardır.¹⁰⁶

Gümüşhane'den sonra sırasıyla Ardasan, Şiran ve Kelkit kazalarında tahkikatlarına devam etmiş ve burada şiddetli bir kıtlık yaşandığını gözlemlemişleridir. Havsış köyüne gittikleri sırada insanların tabiri caizse hayvan gibi otlandıklarını, yüzlerinin gözlerinin şiştiğini, kıtlığın ne boyutlara ulaştığını kendi gözleriyle görmüşlerdir. Yollarda sürekli muhacir kabilelerine rastlamışlar ve bunların da yerel halktan aşağı kalır yanı olmadığını görmüşlerdir.¹⁰⁷ Hatta Kelkit'e giderken yolda ölmüş insan yığınlarına rastlamışlardır. Bu kazaların içinde en harap olan Türk-Rus ordularının hedef hattında olan Şiran kazasıdır. Buradaki tahkikatlar bitince heyet tekrar Trabzon'a dönmüş, buradan vilayetin batı sahillerine çıkmaya hazırlanmışlar; fakat menzil yönetimi gerekli araçları sağlamakta güçlük çıkarmaya devam etmiştir. Bu müracaatlar sürerken Trabzon jandarma kumandanlığına Vasıf Bey'in okul arkadaşı Binbaşı Nazmi Bey tayin edilmiş ve o da gerekli hayvanları buldurmuş, böylelikle yola koyulabilmişlerdi.¹⁰⁸ Polathane kazasının tahkikatı önceden yapıldığından ertesi gün Vakfikebir'e hareket etmişler, Vasıf Bey arkadaşlarını burada bırakarak iki köylü eşliğinde Vakfikebir'e bağlı Tonya nahiyesine gitmiştir.¹⁰⁹ Bundan sonra da Görele ve Tirebolu'da çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Vasıf Bey'in Tirebolu'da çalışmaları sürdürdüğü tarih Sultan Mehmed Reşat'ın vefatı üzerine tahta geçen Sultan Vahdettin'in cülûsunun olduğu gündür (Temmuz 1918). Jandarma yüz bir pare tüfek atarak cülûsu ilan ederken kaymakamda hükûmet binasının önüne toplanan halka nutuk veriyordu. Bu nutku Vasıf Bey hatıratında olduğu gibi aktarmıştır.¹¹⁰

Heyet, 25 Temmuz 1918 tarihinde Trabzon'dan ayrılmıştır. On gün sonra Hopa kazası ve daha sonra da Batum'da tahkikatlarını sürdürmüş, buraların diğer bölgelere göre çok daha az zarar gördüğü kanaatine varmıştır.¹¹¹

¹⁰⁶ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/7-8.

¹⁰⁷ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/9.

¹⁰⁸ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/10-11.

¹⁰⁹ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/12.

¹¹⁰ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/12-13.

¹¹¹ "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/14.

Heyet üyeleri, görev süresi sonunda Batum'dan İstanbul'a dönmek için vapura binmeye hazırlanmışlar, ancak sivillerin alınmadığı gerekçesiyle vapura binmelerinin engellenmesine çalışılmıştır. Merkez kumandanlığına başvurmuşlarsa da ret cevabı almışlar ve sonra Nail Bey'e başvurmuşlardır. Arkadaşları olan vapur kaptanı Nail Bey, heyettekilerin vesika olmaksızın kaçak olarak vapura binmelerini sağlamıştır. Kendilerine sivillerin vapura binmesinin yasak olduğu öne sürülerek vesika verilmemiştir. Vapurda yolculuk ederlerken birçok sivilin de vapurda bulunduğunu görmüşler ve bunun sadece onları engellemek için söylendiğini anlamışlardır. Bu engellemelerin Esat Paşa'nın kardeşinin ellerindeki belgelere önem vermemesinden ve itibarsızlaştırmak istemesinden dolayı yaşandığını bize Vasıf Bey hatıratında aktarmaktadır.¹¹² 1914 Ermeni olayları bakımından çarpıcı bilgiler içeren bu bölüm oldukça kıymetli gözlemler içermekle beraber tahkikat sonucu yazılan kitap, araştırmalara rağmen tespit edilememiştir.

1.2.6. Mütareke Günleri

Vasıf Bey'in hatıratının "Mütareke Günleri" başlıklı bölümünde¹¹³ değinilen konu Cihan Harbi'nin hemen akabinde İstanbul'da meydana gelen siyasi, toplumsal olaylar, özellikle Mondros Mütarekesi'nin imzasının ardından Müttefik işgal kuvvetlerinin İstanbul'u fiilen işgal ettiği günlere bizzat şahitlik eden Vasıf Bey'in aktardıkları ve işgal kuvvetlerinin faaliyetleridir. Tüm bu işgaller yaşanırken Ermeni ve Rum halkın sevinç gösterileri de bu olayların başka bir boyutudur.¹¹⁴ Rumlar ve Ermeniler bunlarla kalmamış, işgal kuvvetleriyle işbirliği yapmışlardır. İstanbul sokakları İngiliz üniforması giymiş, Rumlar ve Ermenilerle dolmuştur. Bunlar, İngiliz komutanlığı tarafından, kamu güvenliğini sağlamakla görevlendirilmişler ve istihbaratla görevli polis olarak çalışmışlardır.¹¹⁵

Cihan Harbi'nin sonrasında Vasıf Bey'in deyişiyle İstanbul'da "nisbi bir hürriyet havası" hâkim olmaya başladığından, olayların hararetli gelişimine paralel olarak birçok gazete ve mecmua yayın hayatına başlamıştır. İfade özgürlüğü yazılı

¹¹² "Trabzon Seyahati", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048207, III/15-19.

¹¹³ Hatıratın bu bölümünün orijinal örneğinin ilk sayfası için bk. **Ek. 21**.

¹¹⁴ "Mütareke Günleri" *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III/6-7.

¹¹⁵ Criss, *a.g.e.*, s. 95.

basınla kalmadığı gibi İttihat ve Terakki partisinin zorunlu olarak siyasi hayattan çekilmesi ile birçok siyasi fırka siyaset sahnesine çıkmıştır. Harp yıllarında çok etkin olmayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Mütareke döneminde etkinliğini, İttihat ve Terakki partisinin icraatlarını eleştirerek arttırmıştır. İttihat ve Terakki liderlerine karşı saldırıya geçtikleri en önemli konular ise Cihan Harbi'ne girilmesi ve Ermeni Tehciri olmuştur. Onlara göre savaşa girmek çok büyük hata ve İngiltere ve Fransa'ya devletin kendini affettirmesi gereken bir olaydır. Hatta Vasıf Bey'in aktardığına göre bu uğurda *Vazife* isimdeki gazete Beyazıt Meydanı'nda bir miting organize etmiştir.¹¹⁶ Bu mitingler, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgal edilmesi üzerine devam etmiş, 23 Mayıs'ta Sultanahmet Meydanında yapılan mitinge eşi Ulviye Hanım ile Vasıf Bey de katılmıştır.¹¹⁷

İttihatçılara yönelik yargılamalar Tevfik Paşa hükûmetinin başa gelmesinden iki ay sonra başlamıştır.¹¹⁸ Bu kişiler harp mesullüğü yanında Ermeni Tehciriyle de suçlanmışlardır. İlgili ilgisiz pek çok kişi tevkif edilmiştir. Tutuklular, II. Abdülhamid döneminde de siyasi suçluların hapsedildiği Bekir Ağa Bölüğüne götürülmüşlerdir. Bunların arasında eski sadrazam Sait Halim Paşa gibi ünlü simalarda bulunmaktaydı. Vasıf Bey, ara sıra Bekir Ağa Bölüğüne arkadaşlarını ziyarete gittiğinden, giriş çıkışların bir kart ile kolayca sağlandığından bahsetmektedir.

Yozgat Tehciri yargılanması, Divân-ı Harb-i Örfî mahkemelerinin ele aldığı ilk davadır. Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey'in idam edilmesi ve sonrasında gelişen olaylar bu bölümün ana konularından biridir.¹¹⁹

23 Ocak 1920 Cuma günü İstanbul Darülfünun Konferans Salonunda Pierre Loti Cemiyeti'nin tarafından Pierre Loti Günü tertip edilmiştir. Bu kapsamda tertip edilen *Hitabeismini* taşıyan konferansa Vasıf Bey ve eşi Ulviye Hanım da

¹¹⁶“Mütareke Günleri”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III/1-2.

¹¹⁷“Mütareke Günleri”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III/7-8.

¹¹⁸“Mütareke Günleri”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III/2.

¹¹⁹“Mütareke Günleri”, *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III/3-4.

katılmışlardır. Vasıf Bey, özellikle Süleyman Nazif'in konuşmasını, konferans esnasında ve sonrasında yaşanan olayları detaylı bir şekilde aktarmaktadır.¹²⁰

Vasıf Bey'in hatıralarında verdiği bilgiye göre o günlerde Yunan ordusuna karşı taarruza geçen Türk ordusunun, art arda gelen Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya'yı düşman istilasından kurtardıkları haberleri halk üzerinde büyük bir heyecan ve coşku yaratmıştır. Yunan kumandanının, Türk ordusuna esir düşmesi bu sevinci daha da artırmıştır. 9 Eylül 1922'de Türk ordusunun İzmir'e girmesi, İstanbul'da adeta bir bayram havası yaşatmış, her yer Türk bayraklarıyla süslenmiş, halk sokaklara dökülmüş, kutlamalar iki gün boyunca devam etmiştir. Halk haberden emin olmak için gazetelerin matbaalarına akın etmiş, bütün gazetelerin ilk sayfalarında bu haber müjdelenmiştir. Örneğin *Akşam* gazetesi bu haberi "Elhamdülillah İzmir'e Kavuştuk" cümlesiyle okuyucularına duyurmuştur.¹²¹

1.2.7. Eşiyle Karşılıklı Mektupları

Vasıf Bey'in hatıratı içerisinde yer alan evrakta eşi ile mektuplaşmaları da mevcuttur.¹²² Bu mektuplaşmalar, Vasıf Bey'in haletiruhiyesinin anlaşılmasına ciddi katkı sağlayacak düzeydedir. Bu mektuplar, Ulviye Hanım ile nişanlılığı ve evliliği dönemlerine aittir. Mektuplaşmalardan anlaşıldığı kadarıyla Vasıf Bey, eşi ve çocuklarına düşkün bir kişiliktir.

Bu çalışmada, Vasıf Bey'in eşi Ulviye Hanım ile mektuplaşmaları transkript edilmiştir.

¹²⁰ "Mütareke Günleri", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III, s.8-9.

¹²¹ "Mütareke Günleri", *Atatürk Kitaplığı*, Bel_Mtf_048208, III, s.14-15.

¹²² Mektuplar bölümünde yer alan birinci mektubun orijinal örneği için bk. **Ek. 22.**

İKİNCİ BÖLÜM

1.VASIF BEY'İN HATIRATI

1.1.Şark Ordugâhında

(s.1) Silah altına alınıyoruz - Benzerin yolunda - Çil yavrusu gibi dağıtılan müfreze - İstirahatini vazifesine tercih eden kumandan - Bir şikâyet Kumandanın cevabı- pirzerin tercüme merkezi – Çadırılı ordugâhımız - Silah taharrisi - Ben eli boş dönüyorum - Arnavutluk'ta silahın ehemmiyeti - Redif efradının haleti ruhiyesini görmeyi pek istediğim Manastır şehrini ziyaret - Bir mezarlığın sergüzeşti - Bir sıra seyahati - Derviş kıyafetli garip şahıs - Kamara arkadaşım - Annemle babamın yanında - Kavala ve Selanik'in farkları. Cemil Bey'in evindeki hayat - Değişen vazifem - Yeni kumandanım - İki kafadar paşa - Nizamiyedeki faal hayat - Bir manevranın tenkidi - Alayımız Mustafa Kemal Bey'in idaresinde - Türk padişahıyla istikbaldeki Türkiye Reis-i Cumhuri - ve Padişahın Selanik seyahati

1910 senesi ilkbaharında Arnavutluk'ta çıkan isyan üzerine silah altına alınan Redif kıtaları arasında benim mensup olduğum ve yeni bölük mülazım-ı evvelliğinde bulunduğum Kavala Taburuda vardı. Seferberliğimizi ikmal eder etmez komşumuz olan Drama Redif Taburu ile birlikte evvela trenle Ferit Bey'e, dört beş gün sonra da bize orada iltihak eden bir Nizamiye Taburu ve mitralyoz bölüğü ve miktar topçudan ibaret bir kuvvetle Perzerin'e¹²³ hareket ettik.

Arnavutluk'un bu defaki isyanı evvelkilere benzemiyordu; ekseriya mahalli ayaklanmalar ve ehemmiyetsiz sebeplerle sahasındaki isyankârlığı son haddine vardırıan Arnavutlar bu defa da umumi şekilde verilen talimat dâhilinde hareket etmekte idiler. Bu hal isyanın perde arkasında saklanmış bazı eşhas tarafından idare edildiğini göstermekte idi. Halkın nazarında hükümeti kötölemek ve hissiyat-ı diniyeyi teheyyüç etmek maksadıyla yapıldığını gördüğümüz propagandalar pek sayana dikkatti.

Mesela devletin namaz, oruç ve sakal gibi mukaddesattan veri alınacağı tarzında şayialar çıkarıldığını öğrenmiştik.

Asiler bidâyette epey muvaffakiyet de kazanmıştı. Ezcümle Kaçanık Geçidinde bulunan taburumuzu bozarak muvakkat bir zaman için bu geçide hâkim

¹²³ Hatıratında Perzerin olarak geçen şehir, şimdiki adıyla Prizren; Kosova'nın güneybatısında yer alan bir şehirdir. Hatıratında bu şekilde geçen bu şehrin ismi ilerleyen sayfalarda Prizren olarak zikredilecektir.

bile olmuşlardı. Firzovik'te bulunduğumuz sırada elbiselerini kaybettiği için başı açık sırtına bir nefer kaput geçirmiş olduğu halde dolaşan bu tabur mensuplarında Lütfi Bey ismindeki zabitin anlattıklarına göre miktar itibari ile pek fazla olan asi kuvvetler karşısında mevkiini muhafaza edemeyerek ric'ata mecbur olan taburun insan ciheti ile verdiği zayıat hiç az değildi. Bütün ağırlıkları ile taburu da asilere terk etmek suretiyle kurtarabilmişti.

(s.2) Esasen hükümetçe büyük mikyasta sevkiyat icrasına başlanması da bu hadise üzerinedir. Firzovik'i birbirine rapteden hadisenin geçtiği sırtları boğazı biz Firzovik'e vardığımız zaman asiler elinde bulunduğu için müfrezemiz şimal hattı balalardaki takip sureti ile yürüyüşe başlamıştı. Firzovik'ten sisli bir hava içinde yola çıkmıştık. Bu hal ve bunun arızaları, müfreze uykusuz olduğundan ikide bir duraklamaya mecbur ediyor ve yürüyüş kollarımızın intizamını haleldari etmekten hâli kalmıyordu. Bilhassa kendilerini henüz başıbozukluktan çıkmış saymayan bizim redif efradını zaptı rabıt altında tutmak hayli güçleştiği için yürüyüş devam ettikçe bizim taburlarda da yavaş yavaş bölük ve takımların birbirine karıştığını görmeye başlamıştık, hele gece basıp Prizren ovasına indiğimiz zaman bu perişanlık içinde elimiz altında toplu denecek bir manga bile kalmadığını görmüştük. Askerler çil yavrusu gibi ovanın içine dağılmışlardır. Gecenin karanlığında uzaktan uzağa bir birini çağırma bazı bataklık yerlere saplanan topları kurtarmak için Allah rızası için çekin şu topları kurtaralım tarzında yapılan istimdatlar pek hazindir. Bereket versin ki Asiler bu hallerden istifadeye kalkmadılar. Aksi takdirde ağ içine düşmüş balık sürüsü gibi bizi avlayacaklarına şüphe yoktu. Sonradan çıkan bir şayiaya göre güya arada besa akdedildiği için asiler bize taarruz etmemişler imiş.

Biz, bir kaç arkadaş yanımızda birkaç neferle gece yarısı güç hal ile Prizren'e varmıştık. Yollarda dökülen efradın arkasının alınması ise ancak ertesi günü akşama doğru mümkün olabilmiştir; freze kumandanlığında Habip Bey isminde bir binbaşı bulunuyordu, Firzovik'ten harekâtımız esnasında atının üzerinde etrafa emirler verirken veya maiyetinde bulunan yerlilerden bazıları Arnavutça görüşürken gördüğümüz bu zatın ondan sonra ne bir defa yüzünü görmüş ne de zaptı rabıtın temini için bir emir ve ihtarına almıştık. Meğerse o Prizren'deki sıcak yatağa kavuşmak için müfrezeyi bu halde bırakarak çoktan hayvanını sürüp gitmiş.

Kumandanın bu hareketi bizi çok müteessir etmiş ve düşündürmüştü. Bilhassa bundan sonra devam edecek harekâta yeniden onun emri altına girmekten cidden korkmaya başlamıştık. Böyle bir ihtimale mani olmak için ben arkadaşlara müfrezemizi teşhik eden üç taburdan seçilecek üç zabitin bir heyet halinde mevki kumandanına giderek bu endişenizi izhar ve bizi böyle bir ihtimalden koruması ricasında bulunmalarını teklif ettim. Bu harekette biraz da vicdani bir mecburiyet görüyordum. Çünkü bu adamın yeniden böyle bir vazifeye girmesinden doğacak fenalıklar yalnız emri altında bulunanları değil; netice itibariyle tayin edilen hedef de müteessir edebilirdi. (s.3) Kendi tabur arkadaşlarım bu fikri bila itiraz kabul etmişlerse de diğerleri söz ve dertleşme mevzuunda kaldıkça hoş gördükleri bu fikrin tatbikat sahasına geçmesine bir türlü cesaret gösteriyorlardı. Nihayet güç hal ile onların da muvafakati alındıktan sonra aralarında ben de olduğum halde mevki kumandanının huzuruna çıktık.

Bu makamda o zaman Mekteb-i Harbiye'den bizden evvelki sınıflara tabii ye muallimliği etmiş Cemal Bey adında bir miralay bulunuyordu. Bizi alaka ile dinleyen kumandan sözümüzü bitirdikten sonra:

-Ben de bu vaziyetten çok müteessirim dedi. Müfrezemiz bir başıbozuk sürüsünden daha perişan bir halde Prizren'e vasıl olmuştu. Başında kumandan namına kimseyi görmedim. Onun istirahatını vazifesine tercih ederek müfrezeyi terk ettiğini öğrendim. Bunun için size hak veriyorum. Arzunuzu yerine getirmeye çalışacağım. Şimdi müsterih ve mutmain olarak vazifenize dönebilirsiniz. Bidâyette korku ve tereddüt içinde kumandanın yanına giren arkadaşlar bu cevap üzerine oradan nasıl cesur ve mutmain bir haletiruhiye ile dönmek imkânını bulduklarını söylemeye lüzum yoktur sanırım. Çerilhude Boğazı bizim Prizren'e muvasalatımızdan beş on gün sonra vazife-i tenkiliyesini yaparak ilerlemekte bulunan asıl tedip kuvvetleri tarafından açıldı. Bu kuvvetler yaklaşırken biz de Prizren'den aynı istikamete doğru tahrik edilmiştik, Boğazın methaline geldiğimiz zaman karşiki dağlarda top ve tüfek sesleri arasında kulelerin yandığı görünüyordu. Fakat biz, müsademeye iştirak fırsatını bulamadık. Hatta taburumuzun açılmasına yani bir muharebe vaziyeti almasına bile lüzum hâsıl olmamıştı.

Harekâtın bidâyetinde Prizren muazzam bir askerî merkez haline gelmişti. Gerek Çırnalı'da boğazı açarak kıtaat, gerekse harekâta memuren Anadolu'da silah altına alınan Trabzon Redif Kıtası burada içtima ettikleri için ve insan her köşe başında uzun zamandan beri görmediğin bir arkadaşına tesadüf ihtimalini buluyordu. Nitekim ben de Mekteb-i Harbiye de üç sene aynı kısımda yan yana oturduğumuz ve çok seviştığımız halde mektepten çıktığımızdan beri yekdiğerimizi görmediğimiz İdris ile burada görüşmek fırsatını bulmuştu. Bu harekât esnasında bize düşen vazife şehrin muhafızı sıfatıyla Prizren'e kalmaktan ibaret oldu. Toplanan kıtalar vazife-i tedibellerine devam etmek üzere muhtelif istikametlere hareket ettikleri halde biz Prizren'den bir yere kııldamamış, şehre ve Prizren ovasına hâkim bir sırta kurduğumuz çadırlarda üç ay şehri beklemiştik. Prizren arkasını bu sırta dayayarak bir şair ruhu ile öne sürülen ovayı seyreden latif bir şehirdir. Çadırlarımıza varmak için her ne kadar dik bir yokuş tırmanmak lazım geliyorsa da

(s.4)Bilahare insanın gözü önüne serilen ve ufuktaki dumanlı dağlara kadar yayılıp giden ovanın latif manzarası bu yorgunluğu ziyadesiyle telafi eder diyebilirim. Kıtaatin hareketinden sonra köylerde silah taharrisine başlandı. Bu vazifeye iki defa ben de memur edildim. Birinde yanımda oraları çok iyi bilen bir mülkiye memuru bulunduğu için onun delaletiyle nüfus başına bir Martin veya Mavzer tüfeği almak suretiyle bu taharriden muvaffakiyetle dönmüştük. Fakat yalnız başına gittiğim ikinci köyden yerde hiçbir şey istihsaline muvaffak olamadım.

Burası kırk elli evli bir köydü. Prizren'den gece kılmış olduğumuz için ortalık ağarmaya başlamazdan evvel köyü ihata ederek silahları istemiştik. Bütün köyden kapaklı, Gravincester gibi beş on dane eski Asisten tüfikle birkaç Karadağ revolverinden başka bir şey alamadık. Kırk elli evli bir Arnavut köyünden on silah o da en köhne soyundan... Hâlbuki silahı hayatı kıymetine musdil tutan bir Arnavut'un hiç olmaz ise bir Martine malik olmaması kabil değildi. Bunun üzerine ben de efraddan bir kısmını onbaşı ve çavuşlar refakatine tevdi ederek evlerde taharriyat icrasına gönderdiğim gibi ev sahiplerini de orada bulunan bir samanlığa hapsedip kendilerine her türlü zulüm ve işkencede bulunacağımı söylemek suretiyle tehdide başladım. Fakat bu tedbirim de hiçbir semere vermemişti. Köylüler kendilerinde başka silah bulunmadığını tekrardan başka bir şey söylemiyorlardı. Devletin burada

tesis etmek istediği nüfûza ve satvetin bizim elimizle takarrür edeceğini ve bunların silahlarını almak için daha şedit davranmak lüzumunu düşünmüyor değil; hatta bunu vazifemin emrettiği bir zaruret halinde görüyorsam bu şiddeti kime tevcih edeceğimi bilmediğim lâlettayin bir kaç kişinin canını yakmak da vicdanımı ezen bir haksızlık olacağı için tehdidimi daha ileri götürmeyerek verilenleri iktifa ile kabule mecbur kalmıştım. Ancak kimde silah olduğunu haber vermedikleri için akıbetlerinin fena olacağını söyleyerek Heyet-i İhtiyariyeyi getirip Prizren'de jandarına dairesine teslim ettim.

Mamafih benim bu muvaffakiyetsizliğime mukabil jandarmalarla bu tarafları iyi bilen zabıtlar ehemmiyetsiz görülemeyecek bir netice ile adetten hali değildiler. Bunların müsadere ettikleri silah Hükümet avlusunda yığınlar teşkil eyliyordu. Arnavutluk'ta silah meselesinin o zaman için ehemmiyeti büyüktür. Silahsızlığı Mavzer, Martin gibi büyük çapta silaha malik olmayan hiçbir Arnavut'a rastlanmazdı. Şehir ve kasabalarda gezerken dahi onlar bu silahı omuzlarından eksik etmezlerdi. Devletin her hayırlı icraatına bu silaha güvenerek karşı koydukları gibi senede kim bilir kaç insanın ölümüne sebebiyet veren asırlık ve müteakıl kan davalarının bitip tükenmemesi de bu silahın vücuda getirdiği bir seyie idi.

(s.5) -Bunun için silah taharrisi orada siyasî olduğu kadar içtimaî mahiyette bir salâh vücûda getirecek tedbirlerin başında bulunuyordu. Silahdan tecrit edilmedikçe Arnavutluk'un ne asayiş ve emniyete ve ne de ümrân ve refâha kavuşması imkânı vardı.

Heyhat. Balkan Harbinin felaketi neticesi, Rumeli için beslenen her nafi' ve hayırlı takdir gibi Arnavutluk hakkındaki bu ıslahat teşebbüslerini de akamete uğrattı. Oraların güzel topraklarına veda ederken Arnavutluğun bu ıslahatını da görmüştük. Balkan Harbinde Arnavutlar Osmanlı ordusunu arkadan vurmaları pahasına güya istiklallerini elde ettiler. Fakat bilmem ki mecmu nüfusu bir milyonu bulmayan bu devletin âtisine ve istikbâline güven olur mu?

Prizren'den 1 Eylül 1910 tarihinde Köprülü'ye orada on gün kaldıktan sonra da aldığım ikinci bir emir üzerine Perliye'ye hareket ettik. Redif efradında garip bir haletiruhiye vardır. Kendilerini silah altında bulunduran sebebin zâil olduğuna

hüküm ettikleri zaman ruhlarında da bir kesil başlar, mevcûdiyelerini istilâ eden memleket hasretinden başka bir şey düşünmez olurlar. Daha Perlerin'de iken isyan bastırılarak sükûn iade edilmiş olduğu için efradda da yavaş yavaş bu tahassür uyanmaya başlamıştı. Yegâne işleri gazete sütunları arasında terhis havadisleri almak veya siyasi haberlerden bu zamanı keşfe çalışmaktan ibaret oluyordu. Köprülü'ye hareket emri aldığımız zaman burası yol üzerinde bulunduğu için verilen emri bir terhis mukaddimesi addederek bidâyette oldukça sevinmişlerse de bil ahire Perliye'ye sevk edilmemiz üzerine o nispette bize inkisara uğramışlar idi. Nihayet çok beklenen bu emrin vürûdu daha fazla gecikmedi. 15 Teşrin-i evvel [Ekim] 1910 tarihinde aldığı bir emir üzerine Perliye'den hareket ederler. Manastır ve Selanik oradan da deniz yolu ile Kavala'ya avdet etmek. Bu seyahat bana Rumeli'nin meşhur bir şehri olan ve ayrıca Meşrutiyet'e mehdi zuhur olmaları da bir ayeti tarihe kazanan Manastır'ı gezme fırsatını vermiştir. Yoksa dokuz seneyi bitirmek üzere olan zabıtî hayatımın tamamen Makedonya'da geçmesine rağmen bu şehri görememeliğimi nefsim için büyük bir mahrumiyet saymaktan kurtulamayacaktım. Sinesinde bir şöhet-i tarihiye saklayan şehirleri ziyaret ederken insanın maziye karışması bir takım mühim vekayii şu gördüğü sokaklar ve evler arasında cereyan ettiğini düşünmesi ruhumüstesna bir heyecan yaşamaktan hali kalmıyor. Manastır'da Meşrutiyet ihtilalleri esnasında ordumuzu Osman Paşa'nın an alınıp dağa kaldırıldığı binayı Atıf Bey'in Şemsi Paşa'ya kurşun attığı yeri ziyaret ederken ben de bu heyecanı duyuyordum.

(s.6) Manastır'ın hayatı, ortasından geçen Drahur'un etrafına tekâsüf etmiş gibiydi. Drahur, Harbiye Mektebi'nde iken, oralı arkadaşlardan her vesile ile tekrarını duyduğumuz kuru bez derenin ismidir. Şehir, heyet-i umumiyesi itibariyle nisbî bir ümrân-ı hafız olmaktan uzak değildi. Uzun seneler, uzun bir ordu merkezi olmakla beraber güzîde valiler tarafından idare edilmiş birinci sınıf bir vilayet merkezinin bulunmasında da bir tesiri olacağı tabîîdir.

Manastır'ı esaslı caddelerinden biri üzerinde Şark Oteli isminde bir bina vardı. Garip bir icraat mahsulü olduğu söylenen bu binanın yine Manastırlı arkadaşlardan dinlemiş olduğum hikâyesini sıra gelmişken ben de şurada nakledeyim:

Bu otelin kâin bulunduğu yarvakiyle bir kabristan imiş. Manastır'da bulunan Abdülkerim Paşa isminde değerli bir vali şehrin en müstesna yerinde bulunan bu kabristanı kaldırarak oraya yine şehrin pek muhtaç bulunduğu bir otel binası kurmayı tamim etmiş. Darü ahirete intikal ettikleri halde halâ şehrin bu en güzel yerini işgalde devam eden sakinlerin elindeki bu arazi parçasını istirdad etmek orduda halkın taassubu dolayısıyla o kadar kolay olmadığı için nihayet azimkâr vali bir gece şehrin uykuda bulunduğu bir zamandan istifade ederek şimdi ki otelin temellerini attırıyormuş. Ertesi gün o civardan geçenler bu manzara karşısında taşımakla beraber emri vakti de kabulden başka çare görememişler.

Arnavutluk'tan avdetimizi müteakip tabur kumandanından on gün için izin alarak evvela Selanik'e, sonra da fırkadan aldığım bir buçuk aylık izinle annemle babamı görmek üzere Adapazarı'na gittim. Benim Selanik'e gidişimin belli başlı sebebi genzimi tıkayan ve beni çok rahatsız eden poliplerden kurtulmak ile beraber masonluğa kayıt ve kabulüm meselesi idi. Evet ben de mason olmuştum. Bu çok meraklı hadisenin tafsilatını, sonraya bırakarak şimdilik Adapazarı seyahatinden bahsedeceğim.

Bu seyahati, trenle daha kısa bir zamanda bitirmek mümkün iken bir iki günlük farkı nazar-ı itibara almayarak iktisat olsun diye vapuru tercih etmiştim. (22 Teşrin-i Sâni 1910 tarihinde Avusturya Loid kumpanyasının (Linç) Vapuru ile Kavala'dan hareket ettim.(s.7) Biletin ikinci mevki idi. Vapurun hareketinden sonra salona çıktığım zaman bir köşeye oturmuş bulunan bir zatın garip hareketleri nazar-ı dikkatimi celb etti. Dervişler gibi başına bir arkaya yolcular arasında acaba tanıdık bir sima var mı diye sırtına da kolsuz bir haydariye geçirmiş olan bu zat önündeki masa üzerine serdiği bir takım ufak tefekler arasında bulunan kâğıtlara bir şeyler yazmak ile beraber kendi kendisine de bir şeyler mırıldanmaktan hâli değildi. Onun bu halinden şuuru bozuk birisi olduğu anlaşılıyorsa dahi etrafındakilerle konuşurken söylediği sözlerden de bilakis okumuş ve bilgili bir insan olduğu görünüyordu. Tarih, felsefe gibi derin şeylerden bahsetmekte idi.

Kendisine hizmet eden adamdan hüviyetini sordum. Vaktiyle Yanya kadılığı etmiş Vecihi Efendi isminde bir zat olduğunu söyledi.

Sultan Hamid'in kahrına uğrayarak bir hayli zaman menfalarda süründükten sonra memleketine döndüğünü ve kendini fazla kitap mütalaasına kaptırdığı için son zamanlarda zihnen böyle bir muvazenesizliğe uğradığını da ilave etti. Vapurda onun hali ve sözleriyle alay eden bazı Rumlar vardı. Bu adamlar bir ara onun yeşil ve kırmızı renkte bezlerle birbirine bağlanmış iki değnekten ibaret olan bastonunu işaret ederek: bunu nereden buldun diye sordular. Bana göz kırparak, onlara şu cevabı verdi:

- Atina'dan aldım. Önüme çıkacak köpekleri kovmak için... Biraz sonra yine aynı alaylı eda ile İslamiyet'teki taaddüdi zevcât meselesini mevzuu bahsederek böyle bir şeye dininiz nasıl civas veriyor dediler. Bu adamlara şeriatın bu mesele hakkında vazettiği sıkı ve adil şartları uzun uzadıya izah ettikten sonra yine bana dönerek:

- Evet demişti, bizde taaddüd-i zevcât var. Biz çok karı alırız. Amma onlarda da taaddüd-i izdivâç var...

Garip ki kamara arkadaşım olan ve benim gibi Kavala'dan biniş bulunan yirmi iki yaşlarındaki bir Rum genci de başka türlü bir ruh ve halet hastası idi. Esasen İstanbullu iken bir müddet evvel bir eczanede kalfalık etmek üzere Kavala'ya gelen bu çocuk burada herkesin kendisine düşmanlık edeceği, bilhassa eczane sahibinin mutlaka kendisini zehirlemek istediği zehabına saplanarak şimdi memleketi olan İstanbul'a avdet etmek bulunuyordu.

Asıl garibi, Kavala'dan ayrılır ayrılmaz onu bîhuzur eden bu korkunun da esassız bir vehimden başka bir şey olmadığını anlaması idi. İki de birde: "Ne dersiniz Kavala'yı terk etmekle hiç iyi bir şey yapmıyorum değil mi?" diyordu. "Şüphesiz bunlar vehimden başka bir şey değildi. (s.8) Kendilerine hiçbir fenalıkta bulunmadığım bu adamların beni öldürmek istemelerine ne sebep var. Acaba İstanbul'da burada bulduğum işi bulabilecek miyim?"

Zavallı genç...

Babamın İşkodra Jandarma Binbaşılığında tekaüt olarak annemle birlikte Adapazarı'na gelmeleri bir seneden fazla olmamasına, bu hususta kendileriyle daha evvel yani vapurla Selanik'ten geçerken görüşmüş bulunmama rağmen;istasyonda

beni karşılamaya gelen babamı az daha tanıyamayacaktım. Yeni giydiği sivil elbise ile yeni bıraktığı beyaz sakal onu o kadar değiştirmişti. Mamafih simasını bir ihtiyarlık çerçevesiyle örtmesine rağmen bu beyaz sakal ona yakışmamış değildi. Annemle babamın burada müsterihane geçen hayatlarını bilmekle beraber beni üzen şey bizden uzakta bulunmaları idi. Hele annem ikide birde hiç olmazsa ikinizden biriniz yanımızda olsaydınız diye bu teessürünü izhârdan hiç geri kaldığı yoktu. Fakat ne yapalım hayatı şairin dediği gibi kendi arzularımıza göre kurup ayarlamak mümkün değildi...

Adapazarı'nda iken arkadaşım Cemil Bey'den aldığım mektuptan vazifemin Selanik Redif Fırkası mülhaklığına nakledildiğini öğrenmiştim. Bu nakil onun tavassutu neticesi idi.

Cemil Bey'in samimi dostu olan fırka kumandanı Hamdi Paşa bir gün kendisinden bu vazifeyi yapacak bir zabıt tanıyıp tanımadığını sorması üzerine Cemil beyin de beni tavsiyesi bu tayini bir emrivaki haline getirmişti. Doğrusu bu haberi alınca sevinmekle sevinmemek arasında mütereddit kalmıştım. Selanik gibi daha büyük ve daha eğlenceli bir şehre gitmekten memnun olmakla beraber Kavala'yı terk ettiğime de üzölmüyor değildim. Selanik'in, zengin kalabalık ve güröültöü hayatına mukabil Kavala'nın kendi aramızda hiçbir vakit samimiyet ve neşeden azâde olmayan güzel bir muhiti vardı. Tabur arkadaşlarımdan Yüzbaşı Ali Fahri ve Avni ile beraber kiraladığımız evde ne hoş zamanlar geçirirdik. Kavalalılar arasında tanıdığım Hüsameddin Sabit gibi arkadaşlarla da öyleydik.

Nihayet Selanik'e geldim. Muvasalatından birkaç gün sonra Cemil Bey evlenmek üzere Adana'ya giderek evi eşyasıyla birlikte bana terk ettiği için onun avdetine kadar yani iki ay bu evde kaldım. Akşamları aşağıda, rıhtımdaki gazinolarda biraz vakit geçirdikten sonra sabah sekiz buçuk veya dokuza doğru eve dönerdim. Evde Cemil Bey'in küçük kayınbiraderi Hikmet'in misafireten bıraktığı Kastor isimindeki av köpeğiyle ördeklerden başka canlı mahlök yoktu. (s.9) Sokak kapısını açar açmaz yanıma kadar gelen sevimli Kastor'un kuyruğunu sallamak ve bir kaç defa etrafında dolaşmak suretiyle beni karşılamasını, ördeklerin rahatını bozmaksızın yattıkları yerden çıkardıkları vak vakale ile bana hoş geldin demelerini müteakip ortalığın yeniden büründüğü ıssızlık ve süköt içinde eve girer, merdiven

başındaki lambayı yakıp hizmet erimin giderken hazırlayıp mutbaha bıraktığı yemeği yer, sonra de mangalıyla birlikte yukarıdaki odama çekilip bir müddet okuduktan sonra yatağımın mütehasır ağuşuna atılırdım. İşte bu evde geçen iki aylık hayatımın hemen hemen hiç değişmeyen sahnesi...

Selanik'e geldikten birkaç ay sonra, o sıralarda orduda vücuda getirilen ıslahat dolayısıyla benim de vazifem değişti. Birinci Sınıf Redif Fırkası unvanını alan eski fırkamdan alınarak aynı vazife ile yeni teşkil edilen İkinci Sınıf Redif Fırkasına verildim. Fakat bu mütehavvil benim için aralarında yirmi metreden fazla misafir bulunmayan bir binadan diğerine nakilden başka bir külfeti mucip olmamıştı.

Yeni kumandanım liva rütbesinde Ferit Paşa isminde bir zattı. Henüz erkân-ı harbiyemiz gelmediği için o vazifeyi de ben yapıyordum. Ferit Paşa'nın Sultan Hamit zamanında sadaret yaverliğinde bulunduğu söyleniyordu. O devrin hayatına karışmamış olacak, İkinci Meşrutiyet zamanında 31 Mart Hadisesi'ni müteakip İstanbul'da kurulan Divan-ı Harb-i Örfî Âzâlığı gibi mühim bir vazifede kullanılmıştı. Eski kumandan Hamdi Paşa ile bu zatın ahlâk ve tabiatları arasında büyük bir fark vardı. Evvelkinin sofı meşrep namaz ve niyaz ile meluf olması nispetinde sonunkinde meşrep ehl-idil, saz ve söz meraklısı bulunuyordu. Redif Müfettişliğine yeni gönderilen, Fevzi Paşa da aynı karakterde ve Ferit Paşa ile dostlukları pek ileride olduğu için akşam tatillerinden sonra yekdiğeri ile buluşan bu iki paşa doğruca rıhtımdaki birahanelerden birine giderek masayı kurar ve burada başladıkları akşamcılıklarını bir mahalli zevkten diğerine nakletmek suretiyle gecenin ilerlemiş saatlerine kadar uzatırlardı.

Ferit Paşa orta boylu, şişman, hilkaten nazik ve sevimli bir zat idi. Akşamları rakısını unutmadığı gibi gündüzleri de enfiyesini unutmaz idi. Dairede yanına gittiğim zamanlar ekseriya onu ya enfiyesini çeker iken veya büyük ve renkli mendiline burnunu silerken görürdüm. Gerek Fevzi ve gerek Ferit Paşa maiyetlerine karşı çok nazik ve gönülsüz idiler. Hemen her akşam kurdukları bu içki masalarında küçük rütbeli zabıtlardan bu ikisinin bulunmadığı görülmezdi. Buna rağmen bu paşalar muhitlerinde bir sevimlilik yaratamamışlardı. Paşa üniforması ile alelade çalgılı kahvelerde oturmaları ve bazen oralardan çıktuktan sonra gezintilerini pek

haysiyet Çekin mahallelere kadar uzatmaları zabitan muhitinde daima (s.10) bir dedikodu yaratmak ve bir tenkit mevzu olmaktan hâli kalmazdı.

İttihat ve Terakki'nin sükûtundan sonra mevki-i iktidara gelen büyük kabine zamanında Ferit Paşa bir ara Selanik Valiliğine de getirildi. Fakat onun yaşayış tarzını iyi bilen bu muhit, paşanın valiliğini hazmedememiŐti. Hatta o zamanlar Selanik'te çıkan Rumeli Gazetesi “İki Kadar Paşa” unvanı altında neşrettiği bir yazıda bu cihetleri mevzun bahsederek hayli alaylar etmişti. Bunun üzerine de bu vazifede tutmayarak çektiler.

27 Nisan 1911 tarihinde Selanik'te bulunan Nizamiye Otuz Sekizinci Alayın Birinci Taburun İkinci Bölüğü kumandanlığına terfien nakletmek suretiyle redifliğe veda ettim. Bu tarihe nazaran iki redif fırkasında altı ay mülhâklık etmiş oluyordum.

Nizamiye'ye gemiŐliĐim beni faal bir hayata kavuşturmuştur. Şimdiki vakitlerim, masa başında, gelen evraklara derkenar yazmakla değil; talim meydanlarında bilfiil efrâdın talim ve terbiyesine hasr-ı mesai etmekle geçiyordu. Bundan ben de memnundum.Şimdiye kadar rediflerde bulunmak yüzünden unuttuğum veya deĐiŐmiŐ olduğunu gördüğüm meslekî noksanlarımı tamamlamak; hatta fırsatını bulduğum gibi bir balmumu inkiyâdı ile emrime itaat eden bölük efrâdını yetiştirmek de bana mefkürevî bir haz vermekten hâli değildi. Büyük rütbeli bir zabıt, askeri rütbeler içinde vazife itibariyle en zevklisinin bölük kumandanlığı olduğunu söylemiş; filhakika insanı doğrudan doğruya efrâd ile temasta bulunduran bu rütbenin böyle bir hususiyeti olduğuna tecrübemle ben de Şimdi kâni oluyordum.

Şimdiki Reis-i Cumhuriyetimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa, o zaman bizim Kolordunun erkân-ı harbiyesine mensup kolağası rütbesinde bir erkân-ı harp zabiti idi. Ben geldikten biraz sonra da onu baŐımızda alay kumandan vekili olarak görmüştük. Buna Şöyle bir hadisenin sebep olduğuna söylerler.

Mustafa Kemal Paşa, o zaman ordu içinde bir inkılap taradı olmak yani eski devrin âciz ve iktidardan mahrum kumandanlarına karşı bir mücadele bayrağı açmış olmakla tanınıyordu. Hatta bir gün fırkaca tertip edilen bir manevra sonunda harekâtı tenkit vazifesi kendisine verildiği sırada fırka kumandanının o kadar ağır kelimelerle yüzüne vurmuŐtu ki, “Adeta siz bu mevkiin ehli değilsiniz. Onu kendinizden daha

ehil olanlara bırakıp çekilmelisin.” demek istemişti. Kendi mâiyeti olan zabitlerden ibaret oldukça kalabalık bir kitle muvacehesinde bu aşırı tenkitlere maruz kalan fırka kumandanı ise hiçbir cevap vermeyerek susmaya mecbur kalmıştı.

(s.11) Benim şahidi olarak değil, orada bulunanlardan bilahare hikâyesini dinlemek suretiyle öğrendiğim bu vak’a Mustafa Kemal Bey’in nasıl galeyanlı bir ruha mâlik olduğunu gösterdiği kadar, o zamanın bazı kumandanlarının meslekî vukuf noktasından ne kadar kıymetsiz olduklarının da bir misâlini verdiği şayanı dikkattir.

İşte Mustafa Kemal Bey, girişmekten çekinmediği bu cihad neticesindeki, dirici alaylardan birinin numune ittihaz ederek kendi mandası altına verilmesi kararını istihsal etmiştir. Tesadüfün lütfuna bakınız ki bu da bizim alay olarak seçilmişti. Bu karar alayda harikalı tesirini göstermekte gecikmedi. Tâlimler, tatbikatlar ve dersler şuurlu ve iradeli bir zekânın çizmiş olduğu istikamette talep ve devama başladı.

Maalesef ben bu devr-i faaliyetin sonuna kadar alayda bulunamadım. O zaman Selanik’te ordunun nezâreti altında mevkufla bulundurulmuş sabık ve menfu Sultan Hamid’in muhafızları arasına tayin olunmuş beni ortadan ayırdı. Mamafih Mustafa Kemal Bey de benden sonra alayda çok kalmayarak İstanbul’a nakledilmiştir. Zamanın harbiye nazırı olan Mahmut Şevket Paşa tarafından harekâtından şüphe edildiği için Selanik’ten kaldırıldığını duymuştuk.

Osmanlı padişahının, beşinci Sultan Mehmet’in meşhur olan Rumeli seyahati bu tarihlere tesadüf eder. Padişahın bu seyahati o zamanın cidden mühim bir hadisesi olmuştu. Abdülhamid’in ancak haftada bir defa oda yalnız cuma namazlarını eda zaruret-i diniye ile sarayını terk etmesine mukabil o gün ki meşrutiyet padişahının milletin halini ve şehirleri yakından görüp tanımak maksadıyla vatanın aksâyı hudutlarına kadar gitmek zahmetinden nefsinin esirgememek. Bu ehemmiyetine hak verdiriyordu. Bunun için Selanik hünkârın geleceğinin tahakkuku üzerine geniş bir istikbâl hazırlığına girmiş idi. Belli başlı caddelere gün gün taklar kurulmaya bilâkis ticarethaneler, resmî meseleler türlü tenvir tarzlarıyla süslemeye başladığı gibi padişahın ikâmetine tahsis edilecek olan hizmet binasının da dâhilen ve haricen

birçok tadil ve ilavelerle bu masada layık bir şekle ifrağı unutulmamıştır. Karadan ve gemilerden atılan selam toplarının gürültüleri arasında karaya çıkan padişah halkını gönülden gelen bir hiss-i tazim ile alkışlamıştır. Padişah gerek ilk istikbâl merasiminde gerekse şehirde misafir kaldığı iki gün zarfındaki ziyaretleri esnasında birkaç defa kıtamlarla selamlamak fırsatına bende nail olmuşum.

(s.12) Selanik'e deniz yolu ile gelen hünkâra Osmanlı Donanması da refakat ediyordu. O güne kadar bu sulara Osmanlı harp gemisi namına asır dâde köhne bir telden başka bir şey görmeyen Selanik halkı o gün aralarında yeni alınan Barbaros'la Turgut'un bulunduğu bu donanma cidden büyük bir gurur ve iftihâr hissi ile karşılamıştı. Bu gemiler limanda kaldığı müddetçe fevç fevç etraflarında sandalla gezenler ve içlerini ziyaret edenler eksik olmazdı.

Padişahın vücudunun ilk gecesinde esnaf cemiyetler, mektep talebeleri, asker ve halkın iştikâkıyla cesim bir fener alayı tertip edilmiştir. Coşkun bir sel halinde sokakları dolduran ve padişahın ikamet ettiği hükümet binasının önünden resmigeçit yaparak geçen bu insan akını Mustafa Kemal Bey'in daveti üzerine kolordunun zırhlı otomobiline binerken dört beş arkadaş biz de seyir ve takip etmiştik. Hiç akla gelecek miydi ki padişah için yapılan ve her köşede bin şaşaa ve heyecan tutuşturan o muazzam şehir ayin içinde o gece unutulmuş küçük bir ferd gibi dolaşan Kolağası Mustafa Kemal Bey bir gün o padişahı kovduktan sonra kendisi için ve çok şerefli bir reis-i cumhur ünvanıyla sergar-ı millete geçerek o zaman padişah için yapıldığını görüp seyrettiği şehir ayinlerinin şimdide daha fazlası ile kendisine yapıldığını görmek bilgam olacaktır.

Hayat ne anlaşılmaz muammadır Yarabbi.

Son

1.2. Nasıl Mason Oldum?

(s.1)Vartan Bey'in teşviki –Masonluğa yabancı değilim- Selanik'ten hareket – Mason mahfelinde- Dar hücre – takrir imtihan- gözlerin kapalı nereye götürülüyorum- haricilere kapanan kapı önünde- Nura kavuşmak isteyen yer zulmetimizde- Tehlikeler? içinde bir seyahat- Şifahi imtihan- gözlerin açılınca neler görüyorum- Masonlukta şekilperestlik- Mason locaları- müzakerelerin açılış ve kapanışları- Masonluğun eksikliği nedir- icraatı ve gayesi var mı- Hayalen cömerd fiilen hasis insanlar gibi- masonlar birbirini nasıl tanırlar- Locaları müsbet faideleri- Mason biraderler-

Kavala'da Vartan Bey isminde tanıdığım bir zat vardı. Büyük bir bütün ticarethanesinin müdürlüğünde bulunan ve aynı zamanda mason olan bu zat beni çok sever ve bunun için her zaman her tesadüfümüzde masonluğun insani ideallerinden bahsederek beni de kendisi gibi bu cemiyete intisaba teşvik eylerdi.

Gerçi bende bu teşekküle o kadar bigâne değildim. İttihad-ı Terakkiye intisabım sırasında, muarefe peydâ ettiğim zatların bazılarının bu cemiyetin azaları arasında olduğu için onlardan masonluğun mahsât ve mahiyeti hakkında az çok malumat edinmiştim. Fakat o zamanlar buraya dâhil olmayı asla hatırıma getirmiyordum. Vatanın hürriyeti için cansıparane çalışması şîâr edinen İttihad-ı Terakki'nin yanında o zaman masonluğun bir cazibesi yoktu. Bizim o vakit bütün ümit ve heyecanlarımız ihtilâl cemiyetinin inkişaf ve muvaffakiyetinde toplanıyordu.

İşte o zaman lakayt kaldığım masonluğa iki sene sonra kısmen Vartan Bey'in teşviki ve ısrarı kısmen de merak ve tecassüsün neticesiyle intisabı arzu ederek talepnameyi verdim.

O sırada Arnavutluk'ta çıkan isyan üzerine taburumuz silahaltına alındığı için altı ay kadar Kavala'dan uzaklaşmıştık. Talepnamenin cevabını ancak bu seferberlikten döndükten sonra aldım. Vartan Bey bana bir müjde verir gibi bu cevabın müsbet olduğum tebliğ etmiş idi. Ancak Kavala'da mason mahfeli olmadığı için duhûl merasimi mecburi olarak Selanik'te yapılacaktı. Esasen bende bu seyahate karar vermiş olduğumdan tabur komutanlığından on gün için izin alarak hareket ettim.

Vartan Bey'in tavsiyesi üzerine Selanik'te ilk önce Luvr Mağazası sahiplerinden Hüsnü ve Besim Beyler isimindeki zatları görecektim bunlar meseleden

haberdar oldukları için bana delâlette bulunacaklardı. Fi'l-hakika (s.2) bir gece bu zatlarla birleşerek masonların Frenk mahallesindeki mahfelerine gittik binaya girince arkadaşlarım beni kapının aynındaki odaya bırakarak kendileri yukarı çıktılar burada bir saatten fazla süren sıkıntılı bir intizar devresi geçirdikten sonra rehber kardeş olduğunu söyleyen bir zat yanıma gelerek beni oradan aldı ve yukarıda merdiven başında genişliği iki metreden fazla olmayan dar bir hücreye götürdü buranın duvarlarına kısa kısa ahlakî cümlelerin yazılı kâğıtlara asılı olduğu görülüyordu. Ortada bir sandalye küçük bir masa bunun üzerinde de hokka kalemle bir kuru kafa iskeleti var idi. Rehber kardeş üzerimde silah para saat gibi madeni ve zîkıymet eşya namına ne varsa isteyip aldıktan sonra beni bu odada yalnız bırakarak çıkıp gitti. Burasının masonluğa yeni giren namzetleri marakabe-i nefşe davet eden bir çilehane olduğu aşikârdı. Ancak önümde bulunan bu kuru kafa ile üzerindeki madeni ve zîkıymet eşyanın alınmasındaki sebep ve hikmetin ne olduğunu bir türlü anlayamamış idim. Acaba bu iskeletle bana dünyanın faniliğini hatırlatmak gibi ahlakî ve felsefî bir ders mi vermek istiyorlar? Yoksa cemiyetin esrarından harice ifşaatta bulunursam akıbetimin öyle bir ölüm olacağı ihtarından mı bulunuyorlardı bilmiyorum.

Bir müddet sonra avdet eden rehberimin elinde bazı sualler yazılı bir kâğıt gördüm, bu suallerde din, milliyet, vatan, insanlık mefhumları hakkında ne düşündüğüm soruluyordu. Masanın başına geçip bu suallerin cevaplarını yazmaya başladım. Bence bu mevzulardan hiçbirisinin kıymet ve hatta kudsiyeti inkâr edilemezdi. İnsaniyetin kemali noktasında korkulan cihet bu duyguların mevcudiyeti değil bazı kimselerde bunların ifrata varıp bir taassup şeklini alması idi. Geniş bir müsamaha fikri ile beraber olduğu takdirde dindarlık veya milliyet ve vatanperverlik hislerinden insanlık ideali asla bir zarar görmezdi. Bu tarzda yazıp bitirdiğim kâğıdı bir müddet sonra gelen rehber kardeşe teslim ettim. Masonlar bu cevaplarımı da beğenmiş olacaklar ki rehberim son defa gelişinde beni onların harim içtimalarına götüreceğini söyleyerek bu dârülgudaptan kurtardı. Fakat henüz çilem dolmamıştı. Bu içtimaa giderken gözü açık yürümek hakkında malik olmadığımından delil-i hidayetim olan rehberimde beni bu çilehaneden çıkardıktan sonra gözlerimi sıkı sıkı bağlayarak ve koluma girerek yedekte sevk etmeye başlamışlardı. Böylece beş on

adım yürüdüktan sonra durduk. Arkadaşımın camlı bir kapıyı vurması üzerine içerden mütehakkim bir sedâ ile şu söz aksetti:

-Bizi harimgâhımızda rahatsız etmeye cesaret eden bu yabancı kimdir? Niçin gelmiş? Buraya kimsenin girmeye hakkı olduğunu bilmiyor mu?

-Cevap vermek fırsatı bana verilse idi ihtimal ki; 'Haklısınız efendiler ne yapayım ki merakıma galebe edemeyerek aranızda girmeye talep oldum ve kapınıza kadar geldikten sonra geriye dönemedim.' diye vakıya mütakıb fakat maksada muhalif bir söz söyleyecektim. Fakat rehberim usûl ve merasime (s.3) uygun olarak benim nam ve hesabıma şu cevabı vermiştir.

-Delâlette kalan bir hemcisimizdir, nur-u ziya istiyor.

İçerden aynı mütehakkim eda ile bunun mümkün olmayacağı tekrar olundu. Fakat rehberim kendisinin kefaleti altında benimde aralarına kabulümü ısrar ve ricada devam ediyordu.

Nihayet bu dergâh-ı mualî ve müzahin penahın eşîğine kadar gelip böyle bir vaz-ı niyaz ve istirham içinde müftekâr nur-u ziya ve muntazır-ı feyz ve ihdida olduğunu boynunu bükerek rica eden bu haricinin îsâf-ı istirhamına müsaade'y-i mutazammın içerden bir kelime-i lütufkâr ihsan buyuruldu. Yine aynı halde kapıdan içeriye girdik. O vakit bir gürültü bir kıyamet bir şamatadır başladı. Birtakım demir çubukların mütemadiyen yerlere çarpmasından mütahassıl madeni bir şakırtı kulaklarımı yırtıyor koluma giren rehber kardeşin de burada adımını fazla at burada kısalt gibi ihtarlarla güya bir takım mâniâlar arasında geçiyormuşuz hissini vererek beni büsbütün şaşırtmak istediği anlaşılıyordu.

Şurada söyleyeyim ki ben o gün hastaneye gidip genzimdeki polipleri aldırılmış olduğum için oldukça da rahatsız idim. Bu işin izin müddetim içinde başka güne tehiri mümkün olamadığından o vaziyette yani burnum içerisine tıklan ilaçlı pamuklarla şişmiş ve başım ağrılı olduğu halde oraya gitmeye mecbur olmuş idim. Şimdi bu demir şakırtılarını ağrıyan hasta başımın içinde ne elemli bir akis yaptığını tasavvur edebilirsiniz.

Neyse ki nihayet gürültüler kesildi beni bir sandalyeye oturtular; fakat daha bir oh çekmeye vakit bulmadan bu defa da sağdan soldan birbirini takip eden bir sual

yağmuru başlamış idi. Şimdi de şifahi bir imtihan geçirdiğim anlaşılıyordu. Neler sormadılar dine ahlâka insanlık siyaset vesaireyede temas eden birçok şeyler bu arada şöyle garip bir suale de maruz kalmış idim. Bunu soran zat bana masonların birbirlerine her yerde ve her zaman yardımla mükellef olduklarını izah ettikten sonra

-Siz askersiniz demişti, yarın öbür gün devlet bir harbe girerse sizde kıtanızla bittabi cepheye sevk edileceksiniz o zaman karşınızda düşman farz ettiğiniz kimselerin size bir dost bir kardeş yani bir mason olduklarını anlarsanız ne yaparsınız.

Sual hakikatten mühimdi. Askeri ve vatani vazifemi düşünerek karşımdakilerin ne olduklarına bakmaksızın onları kurşunuma hedef ittihaz edeceğimi yoksa masonluk gayreti galip gelerek bu vazifeyi ihmale mi uğratacaktım? Sualin doğrudan doğruya cevabını vermek istemedim. Sesin geldiği tarafa tevcih-i hitapla:

-Saliniz mühimdir harbde böyle bir vakanın hudusunu pek muhtemel görmemekle beraber bunu vaki gibi farz ederek şimdiden hal çaresini düşünmek yerinde bir iş olur ancak ben buna cevap verecek kadar aranızda eskimedim beni lütfen bu meselede siz tenvir ederseniz müteşekkir kalırım dedim.

(s.4) Nihayet bu fasıl da sona erdi. Şimdi sıra gözlerimin açılmasına gelmişti. Evet, artık masonluk âlemi bana münkeşif olacak veya ben kendimi o âlemin o kadar tecellisi istirharında bulunduğum nur-u ziyasına kavuşmuş görmekle bahtiyarlık duyacaktım. Rehberimi vaki olan ihtarı üzerine ayağa kalktım gözlerim bağını çözdüler bir de ne göreyim aman yarabbi tüyler ürpertecek bir sahne. Omuzlarına çaprazvari hamanililer geçirmiş birçok insanlar kılıçlarını göğsüme uzatmış oldukları halde karşımda durmuyorlar mı? Nerede ise onların sivri uçlarını kalbime batıracaklar.

Birdenbire karanlıktan ziyaya çıkmaktan kamaşan gözlerimle bu garip ve gülünç manzarayı seyrederken saflar arasında birçok tanıdık simalar da seçmeğe başlamıştım. Bunlar bir taraftan dediğim tarzda beni tedhişe çalışırlarken diğer taraftan da dudaklarında mültefit tebessümlerle selamamaktan hali kalmıyorlardı. Reis-i münasip kısa nutkunun müteakip sahne bitmişti. Oradakilerin hepsi ayrı ayrı

gelip elimi sıkmak suretiyle beni tebrik ettiler. Daha sonra da ben de artık resmen mason olmuşum. Bilahare Selanik'e geldikten sonra benim de akidesine candan bağlı bir mason gibi her hafta muntazaman mahfilde isbatı vücut ettiğim görülürdü. Bu hal beş altı ay kadar yani redif firkasında kaldığım müddetçe devam etti. Ondan sonra nakledildiğim nizamiye taburundaki fiili hayat ve vazifemin çokluğu bana locayı ihmal ettirerek artık oraya gidemez olmuşum.

Fakat doğrusunu söylemek lazım gelirse ben zaten içimden gelen bir arzu ile değil daha ziyade ihmalci ve sebatsız bir insan telakisine uğramamak maksadıyla gidiyordum. Çünkü masonluk kendinden karşı ben de asla bir alaka ve cazibe uyandırmıştı. Onu bir takım eşgal ve merasimin muhafazasından başka bir şeye ehemmiyet vermeyen bir teşekkül olarak görmüştüm.

Yukarıda hikâye ettiğim duhûl merasimi o göz bağlamalar, o dar hücre, o demir şakırtılarının bundan başka ne manası olabilirdi? Locaların içerisini süsleyen garip ve rumuzlu sütun ve levhalarla içtimaların açılıp kapanışında reisle nazır biraderler arasında teati edilen garip muhavereleler ki, şimdi onları da nakledeceğim, bu kabilden bir şekilperestlik değil miydi? Anlayamadığımız diğer cihette masonların fikir ve gayelerini açık ve samimi ifadeden ziyade onları birtakım esrar ve acayıplık örtüleri altında saklamaları idi? Bu asırda onları bu derece sindirmiş olan korkunun ne olduğunu bir türlü anlayamıyordum... Acaba bu eşkâl ve merasim eski bir adet ve usulün bu güne kadar gelmiş bir hatırası olarak mı muhafaza ediliyordu?

(s.5) Öyle gibi olduğunu kabul etsek bile bu hal yine onları gülünç ve faidesiz bir iş yapmış olmaktan kurtaramazdı. Hangimiz ecdad böyle giyinmiştir diye bugün ayağımıza yeniçeri şalvarı ve başımıza kallavi bir sarık geçirmiş olduğu halde gülünç olmaksızın sokağı çıkabiliriz. Ananeye hürmet hayat şartlarının tamamen değiştiği bir devirde elbette o ananeyi bozmaksızın eskisi gibi yaşamak manasına gelmez.

Şimdi loca yani mabedlerin tarif ve tasvirine başlayalım. Evet, masonlar kendi içtimagâhlarına başka cemiyetlerde olduğu gibi mahfel veya kulü demeyip mabed demektedirler.

Niçin? Bence tamamıyla bir Yahudi eseri olduğu birçok ananelerini beni İsrail'in ıztırablı tarihinden almasıyla sabit olan masonluk kendi içtimagâhlarına da

Kudüs'te Süleyman'ın inşa ettirdiği meşhur ve muhteşem mabedin hatırasını mezcetmek istediği için bu ismi vermiş olsa gerek.

Bu loca veya mabedlerin tavanlarını, duvarlarını süsleyen acaibülacaib? şekil ve levhaları gören bir insan onlara bir garibeler müzesi demeyi belki daha doğru bulur. Tavanına baktığınız zaman onun bir takımyıldız resimleriyle münakkış olduğunu görürsünüz. Onu bir sanatkârın karîhasından doğmuş ve oraya mahsus bir ziynet ve sanat eseri gibi addetmemeli, her mason locasının tavanı böyledir. Çünkü bu tavan semâyı tanzîr eder. Zemine gelince, o da satranç tahtası gibi siyahlı beyazlı çinilerle döşelidir.

Bunların ne manaya delâlet ettiklerini bilmiyorum. Belki Kudüs'teki Mabed-i Süleyman'ın zeminini taklîddir.

Kapıdan girilince sağ ve sol köşelerde nâzır-ı evvel ve sâni biraderlere tahsis olunan birer kürsü ile bu kürsülerin yanında tepelerinde üç ampul yanan ve birisinin üzerinde (J), diğerinde (B) rumuzu bulunan birer sütun bulunur.

Maalesef ne anlattığım bu remizli sütunların gerek bundan sonra anlatacağım buna benzer şekillerin manalarını izah edemeyeceğim. Çünkü otuz iki kademelik bir esrar temeli üzerine kurulmuş muazzam bir teşekkül olan masonluğun bu muammalarını çözebilmek için bu kademelerde yükselmek icabediyordu. Ben ise ilk kademenin yani henüz çıraklığın dahi fevkine çıkamamıştım. Yani etrafımı ihâta eden sis henüz dağılmış ve ufuklarım masonluk göklerinden inen hakikat nurlarının altında henüz genişleyerek aydınlanmamıştı ki bu mana-yı ulviyeyi evvela kendim orada sonra da etrafımdaki teşnekânı fezail muhibbânı maliye onları nakil ve izah edebileyim. Bir âlem, bir kâinat gibi zemin ve seması bulunan mahfellerin yine onlar gibi cihetleri yani şark ve garpleri de eksik değildir. Mustatıl bir salondan ibaret olan bu meşrik-i âzam mabedlerinden şark tarafı kapunun karşısına gelen kısım teşkil eder. Locanın diğer cihetlerine nazaran zemini bir kademe daha yüksek olan bu kısmında üstâd-ı muhteremenin kürsüsü ile kâtip ve hâtip biraderlerin kürsüleri bulunmaktadır. Üstâd kürsüsünün yanında tepesinde beş ampul yanan bir sütun yukarısında ise(s.6) duvara talik edilmiş buzlu camdan ma'mul bir levhâ vardır. İçinde bir ampul yandığı için daima parlak ve ziyadan görünen bu levhâ üzerinde,

altında İbranice bir harf galiba “yahuda” kelimesinin ilk harfi yazılı bulunan bir göz resmi nazara çarpar... Evet, sanki daimî surette locayı ve localardaki tarassut etmekte bulunan bir göz resmi...

Mahfelde üstâd veya daha yukarı payelerde bulunanlarla kalfa ve çırak derecesini geçirmeyenlerin yerleri bir değildir. Kapudan girince sağ tarafa isâbet eden sıralar evvelkilere, sol taraftakiler de sonkilere aittir. Çırak ve kalfaların üstâd sıralarında oturmaları câiz olmaz.

İşte bir mason mahfelinin kabataslak şekli...

Şimdi de içtimâ zamanlarında müzâkerelerin ne şekilde açılıp kapandığını anlatayım. Üstâd-ı muhteremle nâzır biraderler arasında basmakalıp bir sual ve cevap teatisinden ibaret olan bu sahnelerde hayli garip ve hatta gülünçtürler.

Herkes yerli yerine oturduktan sonra üstâd-ı muhterem evvela nâzır-ı evvel biradere şu suali sorar.

-“Nâzır-ı evvel birader mason musunuz?” O da:

-“Biraderlerini öyle tanırlar üstâd-ı muhterem.” diye mütevazıane bir cevap verir.

Burada küçük bir istidrar yapacağım. Gerek üstâd-ı muhterem, gerek nâzır biraderlerin ellerinde bir küçük tokmak vardır. Her lakırdıya başlayışında bu tokmağı bir kere önlerindeki kürsüye vurmaları usûldendir.

Nâzır-ı evvelden o cevabı alan üstâd-ı muhterem bu defa diğer nâzıra tevcih eder.

-“Nâzır-ı sâni birader, bir nâzırın mâbetteki ilk vazifesi nedir?”

-“Mâbedin emniyette olup olmadığını anlamaktır üstâdım.”

- “O halde vazifenizi yapınız.”

Nâzır-ı sâni birader bunun üzerine gerek azaları arasında yabancı olup olmadığını gerek mâbedin emniyette bulunup bulunmadığını tahkik maksadıyla sıralar arasında bir cevelân yaptıktan sonra üstâd-ı muhtereme tekmil haberini verir.

Bunun üzerine üstâd yine nâzır-ı evvel biradere:

-“Nâzır-ı evvel birader, masonlar kaç saat kaç mesaiye başlarlar.” diye sorar.

-“Vakt-i zâhirde üstâd-ı muhterem...”

- “Şimdi saat kaçtır?”

-“Vakt-i zâhirdir.”

Nâzır-ı evvel biraderin bu sözü yani gündüz öğle zamanında bulunduğunu vaktin gece saat on olduğunu unutulmamalıdır.

Bu cevap üzerine ayağa kalkan üstâd-ı muhterem (bütün biraderler de ona emsâlen bu sırada ayağa kalkmış bulunurlar) tokmağını tekrar kürsüye(s.7)vurarak mesainin başladığını ilan eder. Müzâkerenin kapanması da buna yakın şekildedir. Yani içtimaa nihâyet vermek isteyen reis evvelâ nâzır-ı evvel biradere masonların saat kaç kadar çalıştıklarını sorup ondan “nısfü’l-leyle” kadar cevabını aldıktan sonra diğer nâzırların da vaktin nısfilleyle geldiğini öğrenince içtimaan niyetlendiğini ilân eder.

Şimdi bu satırları okuyan veya onları dinleyen kâri veya sâmiine sormak isterim. Bir müzâkerenin açılıp kapanışını tabîî şekilde bir cümle ile ilân etmek bu derece acîp ve garip sözler sarfına ne lüzum var veya locaların içlerini bir bîşuurun eli ile döşemiş gibi gösteren o garip dekorlarla donatmakta ne faide tasavvur edilebilir? Bu hal masonluğun haberi olmaktan ziyade fantezi bir teşekkül olduğu kanaatini vermez mi? Mamafih “vatanım rûy-ı zemin, milletim nev’i beşer” sözüyle hulâsa olunabilecek muazzam bir ideali kendine düstûr-u hareket ittihaz ettiğini söyleyen veya o zannı uyandıran bu cemiyetin şayân-ı tenkid ciheti yalnız bu şekilperestlik de değildir. Bence onun maksadı uğrunda hiçbir fiilî teşebbüste bulunmayarak icraat ve filiyattan daima uzak kalması bundan daha büyük ve mühim bir eksikliklerdir.

Bir insan tasavvur edilsin ki çok cömerd ve merhametli olduğunu, muhitinde hiçbir yoksul insanın bulunmasına tahammül edemediğini söylemekle beraber ne bir hayır cemiyetine yardım etmekte ve ne de mesela sokakta kendisine el açan bir fakire naçizbir tasaddukta bulunmaktadır. Böyle bir adama cömerd sıfatı vermek doğru mudur? İşte masonluğun tarafta-ı uhuvvet ve muhibb-i insaniyet olması da buna

benzer. Masonlar duymasın amma bu halin lisanımızda tam manasıyla adı sayıklamaktır.

Masonluk insan âleminde huzur ve emniyetin hak ve adaletin lâzımı gibi teessüs etmediğini görerek milletlerin içtimaî bünyelerinde esaslı bir inkılâp yapmak lüzûmunu takdîr eden diğer teşekkül veya fırkaların nasıl çalıştıklarına sathice olsun gözlerini çevirmiş olsaydı; kendisiyle onlar arasındaki mesai farkının genişliğini ve o tarza yakın bir mesai programı kabul edilmedikçe bu gibi ideallerin husûlüne asla imkân bulunamayacağını takdîr ederek ya mevcûdiyetinin faidesizliğinden dolayı kendi kendisini feshe mecbur olup veya faaliyetini onlarınkiyle hem âhenk olacak bir mecrâyâ sevk etmek lüzûmunu duyardı.

Kendileriyle bu husus hakkında münâkaşa yaptığım bazı biraderler bana onun bir icraat cemiyetinden ziyade saliklerini yavaş yavaş yetiştirmek hedefini takip eden bir teşekkül olduğunu söylüyorlardı. Fakat maalesef ben onun bu cihette de göze çarpan bâriz faaliyetlerini göremiyordum. Şüphesiz bazı âzalar tarafından localara muhtelif mevzular üzerine verilen konferanslardan bu gâyeyi okşayacak birkaç söz bulunması veya dünyanın bilmem hangi ücra köşesinde bu fikri birkaç risale intişârı şüphesiz böyle bir iddianın delili olamaz.

(s.8)Maksadın temini için gayr-ı kâfi ve faidesiz bir usul olmakla beraber masonluk hakikaten şimdilik icraata geçmeksizin sade had fe hazırlamakla iktifa ediyorsa o vakit bu neşriyat veya konferansların da şimdiki program altında bu hedefi teşvik eden bir ders ve irşad mahiyetini alması veya husus masonluğa yeni intisap etmiş olanların dimağ ve kalplerine bu fikirlerin açık ve vâzıh ifadelerle kudî bir akîde halinde telkînini temin edecek bir yol tutulması lâzım gelirdi. Hâlbuki kendimi misal göstererek söyleyebilirim ki masonluğa yeni giren hiçbir kimse localarda bu tarzda bir telakkile irşad ve îkaz edilmek bahtiyarlığına mazhar olmamıştır.

Ona intisap edenler onun insanlık ideali peşinde koşan bir teşekkül olduğunu ve localarda yapılan telkinâttan değil; ancak dışarıdaki dedikoduları dinlerken öğrenirler.

Mason localarını dolduran biraderlere gelince, onlar arasında bu mefkûreye az çok hâmiyet ve saffetle bağlanmış kimseleri bulmak için de Diyojen'in feneri gibi bir ışığa ihtiyaç vardır. Çünkü localar insaniyet idealinin âşıklarından ziyade masonluğu bir süs, loca içtimalarını vakit geçirilecek bir eğlence veya kendilerine mason dedirtmeği bir unvân-ı mefharet sayanlardan tutunuz da çok birader tanıyıp şahsî ve ticarî menâf elde etmek isteyenlere varıncaya kadar bin bir çeşit emel takip edenlerle doludur.

Dünyanın nüfûz insanlarından birçoklarının yani birçok kral, başvekil ve birçok müteneffiz siyaset ricalinin mason olduklarından bahisle övünen biraderler az değildir. Fakat onlara bu nüfuzlu insanların dünya siyasetini ellerinde çevirmelerine rağmen biraz da kendi mensup oldukları tarikatının âmâline neden çalışmadıklarını sorarsanız verecek cevap bulamazlar.

Hâsılı dükkânının kapısına (ne ararsan bulunur, burada devadan gayrı) mısrasını yazan nüktedar eczacı gibi mason localarının kapısında da (kimi sorarsan bulunur, burada masonlar gayrı) mısrâını talik etmek için hiç hatalı bir hareket olmayacak itikadındayım.

Masonların birbirini tanımak için müracaat ettikleri selam tarzlarıyla parola ve işaretlerinden de bahsedeyim. Mason selamı sağ kolu sol omuz hizasına kadar yükselttikten ve ayakları kaimüzzaviye şekline getirip iftitâlî üç adım atıldıktan sonra aynı kolu havada bir müselles resmetmek şartıyla tekrar aslî vaziyete getirmekten ibarettir. Mamafih selâmın bu mufassal şekli; ancak resmî içtimalar esnasında yani mâbede girilirken yapılır.

İçtimaa geç kalan birader bîpervâ salona girmek hakkına mâlik değildirler. Kapıya üç defa vurup içeriden müsaade almadıkça giremezler. İşte yazdığım bu selamın icrâsı da bu anlara mahsustur. Ben herkesin gözü bana mâtuf olduğu böyle bir zamanda pek garip görünen bu selamı ifâyâ mecbûr olmamak için daima içtimânın açılmasından evvel locada hazır bulunurdum.

(s.9) Locaların bazı ufak tefek müsbet faideleri yoktur diyemem. Buralarda bazı münevver ve mütetebî biraderlerin ihtisasları dâhilindeki mevzular üzerinde verdikleri konferansların kıymet ve faidesi inkâr edilemez. Bundan maada her

içtimânın sonunda biraderler arasında dolaştırılan dul kadın kesesine ki bu bir ifâdeyi remziyedir; dul kadından maksat fukara ve muhtaçtır. Atılan para da netice itibariyle içtimaî bir yardım mâhiyetinde olduğundan takdîr ve senâya değer ...

Fakat birkaç kişiye bir konferans dinletmek veya birkaç fakire beş on kuruluşluk sadaka toplayabilmek için bu kadar acaip ve garaip ihdâsına mâbedler açıp âyinler, merasimler icrâsına bilmem ki lüzum var mı?

1.3. Abdülhamid'in Muhâfızlığında

1.3.1. Abdülhamid'in Mûhafızlığında I

(s.1)Yeni vazifemi nasıl haber alıyorum - Ordu köşkü - Duyduğum heyecan – Abdülhamid'i ilk görüşüm - Köşk halkı - Köşkün emniyetinde takip edilen usûl - Biz nasıl vazife gördük - Aşure çorbası ve botlar - Dünya ile alakası kesilen yer - Bir infilâk ve hoş bir mükâleme - Köşkün hâricî muhafazası - Muhâfız zabıtlar kimlerdir - Abdülhamid esaret hayatını nasıl geçiriyor - Doğramacılığı ve ressamlığı - Abdülhamid'de hayvan merakı - Kedisi ve boğası - Boğanın marifetleri - Kedi istilâsının önlenmesi - Abdülhamid bizden niçin kaçıyor - Tayyareci Salim kimdir - Hedefini bulmayan kurşun.

Otuz sekizinci Nizamiye Alayı'nda müstahdem bulunduğum sıralarda bir gün kolordumuzun erkân-ı harbiye heyetinde bulunan Kolağası Mustafa Kemal Bey -yani Atatürk- beni dairesine davet ederek şu haberi vermek lütfunda bulundu.

-Vasıf, Ordu Köşküne nakil emrin kolorduya geldi, kâğıdını hemen alayına göndermekle beraber, seni de hususî surette haberdar etmek için buraya çağırdım, yarın resmen emrini alırsın, yeni vazifende muvaffakiyetler dilerim.

Bu lütfkârlığından dolayı kendisine teşekkürler ettikten sonra yanından ayrıldım, bir gün sonra da emrimi alıp, ordu köşkündeki vazifeme devama başladım.

Ordu Köşkü, Abdülhamid'in hallini müteakip Selanik'te ikâmete mecbur tutulduğu binanın ismidir. Vâsi bir bahçenin ortasında kırmızı tuğlalarla üç katlı olarak inşa edilen köşk, evvelce şehrin meşhur zenginlerinden Alatinî ailesine ait olduğundan dolayı Alatinî Köşkü namile yadedilirken Abdülhamid'e mesken ve mahbes ittihaz edildikten sonra ordu tarafından satın alındığı için bu isimle anılmaya başlanmıştı. Muvakkatende yalılar cihetinde tramvayın son durak yeri olan depoların takrîben dört beş yüz metre ilerisinde Sedes Caddesinin hafif bir sırta tırmandığı

noktada idi. Köşk, Abdülhamid'e mesken ittihaz edildikten sonra evvelce bahçenin etrafını ihâta eden zarif demir parmaklıklar kaldırılarak yerlerine hâricî emniyet düstûrunun temini için üç dört metre irtifada duvarlar inşâ ve etrafa da yeni ihtiyacı karşılamak üzere bazı mebâni ilâve edildiği için köşk eski manzarasını kaybetmiş bulunamıyordu. Hâricî muhafazaya memur piyade bölüğü ile jandarma takımı için bahçenin aşağı kısmı(s.2)ile cadde üzerine yaptırılan pavyonlar ve bahçenin yan sokağa nâzır kısmında bulunan muhâfızlık dairesi bu ilâvelerdendir.

Yeni vazifeme giderken içimde garip bir merak ve tecessüs vardı; adeta esrarlı bir diyârı keşfe çıkan bir seyyahın heyecanını duyuyordum. Öyle ya saltanat sürdüğü müddetçe memleketi korku ve dehşet içinde bıraktığı gibi hayatında sarayının da duvarlarıyla hâfiye ve muhafızlarından müteşekkil kalın bir perde arkasında muammavi bir şekilde geçiren ve vehmî sebeple emniyetsizlik beslediği milletine yüzünü dahi göstermek istemeyen şu garip ruhlu padişahı şimdi bütün o kudret ve ceberutundan sıyrılmış olduğu halde azilnikâh veya mahbesinde yaşarken görmek bu meraka değmez mi?

Onu ilk görüşüm vazifeye başladıktan beş on gün sonradır. Arkadaşlardan Yüzbaşı Hakkı Bey'in nöbet odasına acele beni çağırıp Abdülhamid balkona çıkmış görmek istersen hemen koş, demesi üzerine bahçeye çıktığım zaman onu başında kırmızı fesi, üzerinde siyah uzun redingotu hafifçe bükülmüş vücudu ile köşkün ikinci kat balkonunda etrafı temâşa ederken görmeğe muvaffak olmuşum. Ne fayda ki benim mevcûdiyetime hisseder etmez balkondan çekildiği için bu görüşümde fazla devam etmemiştî. Hemen hemen onu görmemle kaybetmem bir olmuştu, diyebilirim.

Vazifeye başladığım sırada köşk halkını teşkil eden zevât şunlar idi: Abdülhamid'in en küçük şehzadesi Âbidin Efendi'den, harem kısmı ikballerinden bir ve altı numrolu Müşfika ve Nâciye Hanımlarla, başlarında hazinedar ustası olduğu halde on kadar cariye teşkil ediyordu (Nâciye Hanım, Âbidin Efendi'nin, validesidir). Yıldız Sarayı'nın eski musâhiblerinden Nureddin, Şehrüddin, Câvid isimindeki üç harem ağasıyla Ali Bey isimindeki Kahvecibaşı da velîni'metlerinden ayrılmayarak onu buraya kadar takip eden mâiyet erkânındandılar. Râşid ve Veli isiminde iki aşçısı ile Mehmet isiminde bir de inekçisi vardı.

Yukarıda sözü geçen “ikbal” lakabının saray lisanında çocuk doğuran Padişah müstefreşeleri, “hazinedar usta” unvanının da padişaha kız seçip takdim eden kadınlara verilmekte olduğunu istidraren kaydetmeliyim. Son unvan, saraylarda hareminde bir hazine addedildiğine delil olsa gerek...

Köşkün muhafaza veya emniyeti hâricî ve dâhili olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Bir piyade bölüğü ile bir jandarma takımı hâricâ muhafazaya memurdular. Bahçe duvarları etrafında çepeçevre nöbet bekleyen askerler bu kıtalara mensuptu. Muhâfızlık kadrosunda olup cadde üzerindeki kulübede nöbet bekleyen iki polis memurunu bu kısma dâhil etmek lazımdır.

(s.3) Biz de dâhilî muhâfızları teşkil ediyorduk. Biz aramızda rütbe farkının ehemmiyeti olmamak, yani hepimiz aynı vazife ve mesuliyeti hâiz olmak şartıyla yüzbaşı ve mülâzım karışık on zabitten mürekkepdik. Aramızda silâh-endaz yoktu. İki postaya ayrılmış olup; yirmi dört saat nöbette kalmak şartıyla münavebeten ile îfâyı vazife ederdik.

Vazifemiz içerdekilerin hâriçle temas ve münsebetine meydan vermemek idi. Dışarıdan birisinin köşke girmesi icab ettiği takdirde; mutlaka bizden birimiz ona refakat ederek kendisinin köşkün meskenleriyle yalnız kalmasına meydan vermezdik. Hâriçten gelenler bile istisna bu usûle tâbi idiler.

Geceleri üçe ayırmıştık. Bir arkadaş akşamdan gece yarısına kadar, diğeri saat üçe, sonuncusu da üçten sabaha kadar nöbette kalırdı. Bunlara kendi aramızda akşamcı, ortacı, sabahçı isimlerini vermiştik. Geceleri köşkün etrafını sık sık kontrol ve tarassud eder, kış mevsiminde pek üşürsek nöbet odasında biraz ısındıktan sonra yeniden vazifemize başlardık.

Gece uyuyan arkadaşlardan biri gündüz nöbetini îfâ ederdi. Vukûat defterini tutmak ve hasbellüzum içeri girecek arkadaşları sevk etmek bunun vazifesindendi...

Köşkün gündelik ihtiyacı Hasan Efendi isminde bizim itimat gerdemiz olan mütekaid bir zâbit tarafından tedârik edilir. Fakat bu eşyalar hiçbir zaman bizim kontrolümüzden geçmeksizin içeriye verilmezdi. Bilhassa İstanbul’dan gelen eşyalara karşı pek çok titizlik gösterirdik. Bir muharrem ayında Sultanlar tarafından antika destilerle gönderilen aşureleri içlerinde kaçak bir madde olmasın diye boşaltıp

muhteviyâtını gördükten sonra içeriye vermiştik. Benden evvel Abdülhamid'in İstanbul'da hususî kunduracısına sipariş edilen botlarının da böyle bir muameleye tâbi tutulduğunu, yani botların tabanları açtırılıp aralarında yazılı kâğıt veya buna benzer bir şey olmadığına emniyet geldikten sonra tekrar diktirilerek içeriye verildiğini arkadaşlarımdan duymuştum.

Köşke gazete veya vekâyi-i câriye üzerine yazılmış kitaplar girmesine asla müsaade edilmezdi. Bu sebeple, içerdekiler hâricî vekâiye karşı tam bir vukûfsuzluk içinde idiler. Onların yanında bu gibi bahisleri ağzımızdan kaçtırmamağa pek dikkat ettiğimiz gibi kazaen gazeteye sarılı bir paketin kaçabilmesi ihtimaline karşı da son derece müteyakkızdık.

1912 senesi yaz ve sonbahar aylarında Türkiye'nin dâhilî ve hâricî geçirdiği buhrân mâlûmdur. Tarihimizin en karanlık safhalarını ihtiva eden o elîm vakâyiden ordu köşkü duvarları içine en ufak bir (s.4) gölge bile aksettirilmemiştir. Trablusgarp Harbi, ne Arnavutluk'un ayaklanması, ne zâbitlerin isyanı ve ne de bunların neticesinde zuhûr eden Balkan Harbi gibi meselelerden içeridekilerin zerre kadar mâlumatları yoktu. Kudurmuş bir fırtına hâriçte her şeyi zürüzeber etmek istidâdını gösterirken Ordu Köşkü ne denizinde ufak bir kırışıklık, ne havasında küçük bir ihtizaz görülmeyen sâkin ve âsûde bir limana benzerdi. Abdülhamid bu hallere hareketinden ancak bir kaç gün evvel muttali olmuştu.

Bu hâle bir istisnâ teşkil eder şu ehemmiyetsiz vakayı zikredeyim:

Balkan Harbi'ne tekaddüm eden günlerde yeniden faaliyetlerine başlayan Bulgar çeteleri Selanik'in muhtelif semtlerine koydukları bombalarla bir tedhiş hareketi vücûda getirmek istemişlerdi. Bombalardan bir tanesi de köşke pek yakın olan tramvay depolarında infilâk etmişti. İşte bu infilâkı duyan köşk halkı bomba olmasından ve binnetice hâriçte de bir takım fevkalâde vakâyiin geçmekte olmasından ancak o gün şüphe etmiştir.

O akşam köşkün bahçesinde ağalarla birlikte Salih, ben, Şerif ve Davud Beyler otururken aramızda şöyle hoş bir mükâleme geçti. Bahsi bu infilâk meselesine naklettiren ağalar bizden mâlûmât kapmak için bu gün bu yakınlarda oldukça şiddetli

bir gürültü duyuldu; acaba neden ileri gelmişti diye onun mâhiyetini sormuşlardı. Biz ne diyeceğimizi düşünürken Salih daha evvel davranarak:

-Kontak neticesinde tramvay arabalarından birinin makinesi patlamış diye cevap verdi. Fakat kendisi de bu sözü beğenmemiş olacak ki, hemen arkasından:

-“Şüphesiz siz şimdi buna inanmak istemeyeceksiniz; amma benim sözüm doğrudur. Bu hadise kontaktan ileri gelmiştir. Mâmafih, sizin düşünceniz de yanlış olmayabilir. Çünkü kontağın bu infilâkı yapmasına pek ihtimal verilemez. Mâmafih her ne kadar böyle gibi görünürse de benim dediğim doğrudur, siz bana inanınız.”

Şeklinde bir tekerleme ile işi alaya vurarak bizi hayli güldürmüştü.

Köşkün hâricen muhafazasına gelince orada dâhile verilen ehemmiyetle mütenâsip gayet sıkı bir usûl tâkip ediliyordu. Duvarlar etrafında nöbet bekleyen askerler buraları adeta memnû bir mıntıka haline sokmuşlardı. Köşke yaklaşmak, etrafında piyasa etmek; hatta köşkün yukarıda bahsettiğim bahçe duvarlarına mülâsık yaya kaldırımı üzerinden (s.5) yürümek bile yasaktı. Geçen yolculardan yanlışlıkla bu hareketlerin birini ihtiyar edenler bulunursa nöbetçilerin bir narayı andıran o sert, keskin, aynı zamanda tehditkâr ihtarlarıyla karşılaşarak neye uğradıklarını şaşırmış bir halde kendilerini cadde üzerine zor atarlardı.

Biraz da kendimizden yani muhâfızlık vazîfesini birlikte îfâ ettiğimiz arkadaşlardan bahsedeyim. On kişi olduğunu yukarıda söylediğim dâhilî muhâfızlardan ben gittiğim zaman köşte; Yüzbaşı Zülnun, Hakkı, Şerif, İbrahim Beylerle mülâzımlardan Mahmut Cemil ve Davud Beyleri bulmuştum. Beni takiben Salih, daha sonra da Reşad Bey isminde bir mülâzım daha alınarak dâhilî muhâfız zâbitan kadrosu tamamlanmıştı.

Bu arkadaşların hepsi de karakter bakımından senâ ve sitayişe lâyıktılar. Köşkün kumandanı kendi mesuliyeti altına tevdî edilen bu tarihî vazîfeyi emniyetle îfâ edebilmek için, ordu arasından şahsan itimat ettiği zâbitleri seçmek selâhiyetini haizdi. Rasim Bey’in yakînen tanıyıp seciyesine itimat ettiği arkadaşları bunlardı. Hepimizden daha yaşlı ve kıdemli olan Zülnun Bey ağırbaşlılığı ve babacanlığıyla mâruftu. Şerif Bey’e de kezâhüs-nü alkanından ve ağır başlılığından dolayı herkes

Şerif Bey'e "ağabey" derdi. Meşrutiyet ihtilâlinde bu arkadaşların hepsinin ayrı ayrı hizmet ve yararlıkları görülmüştü.

Meselâ İbrahim Bey'in kolunun çolak kalması inkılâp uğrunda fedakâra hizmet-i netîcesi idi. Hatta Meşrutiyet'i müteakip İttihat ve Terakki Cemiyeti bu arkadaşı Paris'e kadar göndererek tedâvi ettirmek kadirşinâslığında bile bulunmuştu. İbrahim Bey'in bilâhare kendisine soyadı olarak "Çolak" kelimesini seçmesi bu vak'âdan dolayıdır. Keza Mahmut Bey'in de Şemsi Paşa hadisesinin kahramanı Âtîf Bey'i ele vermemek için uzun müddet kendi evinde saklamak suretiyle dâvâyâ büyük hizmet-i sebketmişti, diğerlerinin hizmetleri de bunlardan aşağı değildiler.

Bugün bu arkadaşlardan bazılarının Türkiye'nin mühim şahısları sırasında buldukları görülmektedir. Mahmut Bey'in hem Siirt mebusu hem Milliyet gazetesinin sâhib-i imtiyaz ve ser muharriri hem de İş Bankası gibi mühim bir mâlî müessesenin meclis-i idâre reisidir. Bu mevkiler ona değer ve kıymetinden dolayı verilmiştir. İbrahim Bey de Bozüyük'te tesis ettiği kereste fabrikası dolayısıyla bugün Türkiye'nin birinci derecede müteşebbis ve zenginleri sırasına girmiştir. Aynı zamanda Bilecik mebusudur. Salih Bey ise mâlûm... Gerek Harb-i Umumî gerekse Milli Mücadele senelerinde Atatürk'ün seryâverliğini yapmış bulunan ve onun çocukluk arkadaşı olan Salih de şimdi Bilecik mebusu olmakla beraber Atatürk'ün en yakın ve en sevgili hemdemidir.

Salih Bey'le aramızda mevcut olan pek samimî arkadaşlık ve dostluk bu zaman yani Ordu Köşkü'nde başlamıştır. Biz onunla aynı postada (s.6) idik. Gece nöbetlerimizi ekseriya birleştirerek, yani ikimizden birimizin yatıp uyumak hakkımız iken böyle yapmayıp her ikimiz de bu saatleri birbirimizle şuradan buradan konuşmak, yâre deşmek suretiyle geçirirdik.

Ben köşke geldikten biraz sonra, altı yedi yaşında küçük bir çocuk olan şehzâdenin tahsil çağına girdiği düşünülerek tedris ve terbiyesi muhafızlardan Mahmut Bey'in bedâhetine tevdi olunmuştu. Selanik'te başladığı bu vazifeye Mahmut Bey on sene devam etti. Abdülhamid vefat edip şehzadeyi amcası Sultan Vahdeddin kendi sarayına aldıktan sonra dahi onu vazifesinden ayırmadılar. Münhasıran onun himmet ve gayreti neticesindedir ki bu efendi bilâhare bütün o

zamanın diğerk şehzâdeleri içinde gerek terbiye ve gerek irfan ve malumatı cihetiyle mümtaz bir mevki ihrâz etmiştir. Cumhuriyet inkılâbında diğerk hanedan ağası gibi Mahmud'un küçük şehzâdesi de Türkiye topraklarını terk etti. Diğerk prenslerden birçoğunun buldukları yerlerde kendilerini müsrifâne ve yakışksız bir hayata terk etmelerine mukabil O'nun bu gurbet diyarında da vekarlı bir yaşayış takip etmekte olduğunu haber alıyorduk. Şehzâdenin bu hareketinde Mahmud'un verdiği terbiyenin tesiri inkâr olunamaz.

Hâricî muhâfiz zâbitânına gelince: Piyade bölüğü kumandanlığında kendisiyle mektepten arkadaşlığım bulunan Rasim Bey'in kardeşi Yüzbaşı Tevfik Bey'le jandarma takım kumandanlığında mülâzım Şevket Bey bulunuyordu. Emin ve Fikri Bey isminde iki mülâzım arkadaş da yine hâricî bölük zâbitlerindendi.

Abdülhamid'in hususî doktorluğuna tâyin edilmiş olan Doktor Atıf Bey'den bahsetmeyi unutmamalıyım. Muhâfizlar safında olmayan doktor gerek vazifesinin hususîyeti ve ehemmiyeti, gerek ahlâkının saffet ve nezâketi itibariyle köşkün mümtaz bir şahsiyeti olmaktan hâlî değildi. Abdülhamid'in Ordu Köşkü'ndeki sıkıntılı esâret hayatını nasıl geçirdiğini merak edenlerin çok olduğunu zannedirim. Hattâ onun bu hayatta olmayıp hükûmetin yalandan bu tertibâtı devam ettirdiğini zannedenler bile vardı. Ara sıra gazetelerin onun hakkında hayâlî ve efsânevî yazılar yazdığını da hatırlıyorum. Meselâ bir gün bilmem hangi gazetede Abdülhamid'in bir yorgancı kıyafetine girerek firar ettiği ve halen Ordu Köşkü'nde bulunmadığını okumuştum. Gazetenin bunu kendiliğinden mi yoksa yabancı gazetelerin birinden nakletmek suretiyle mi yazdığını bilmiyorum; hâlbuki Abdülhamid bu rivayetlerin çıktığı günlerde ne ölmüş ne de kaçmış bulunuyordu. Bilâkis Ordu Köşkü'nün duvarları arasında muhâfizlarının sıkı ve şiddetli nezâreti altında mutut olan mevkûfiyet hayâtını geçirmekte idi. Abdülhamid, bu esâret günlerinin sıkıntılarını izâle için kendisine iki meşgûliyet bulmuştu:

Roman okumak ve ara sıra doğramacılık yapmak. Roman okumak sözünü belki yanlış söyledim. Okutmak deme (s.7) li idim. Çünkü o bu romanları ekseriya kadınlarına ve galiba en ziyâde Şefika Hanım'a okutarak kendisi sadece dinlemekle iktifâ ederdi. Gece nöbetlerinde köşkün bahçesini gezerken bu hanımın dışarıya kadar akseden sesini biz de duyardık. Bu romanlar Kızıl Değirmen Cinayeti, Paris

Esrarı vesâire gibi hikâyelerdi. Abdülhamid'in zihniyet ve hâlet-i rûhiyesini anlamağa bilmem okuduğu bu kitablar bir delil olabilir mi?

Doğramacılığa gelince: Saltanatta iken pek mahâreti olduğunu duyduğumuz bu sanatının bir eserini nihâyet Selanik'te biz de görmede muvaffak olmuştuk. Güvercinlerin içinde barındıkları büyük kafesi onun mahâreti idi. Köşkün arka tarafındaki balkona yerleştirilen bu kafesi o tarafa gittiğimiz zaman görmekle beraber içinde yaşayan güzel hayvanların kendilerine mahsus âhenkar mûsikîlerini de duyardık. Mâmafih bu kafes büyük olmakla beraber îmâli basit bir işçiliğe mütevakkıf olduğu için Abdülhamid'in bu işte daha ne derece mütekâmil eserler vücûda getireceğini ona bakarak anlamak mümkün değildi.

Abdülhamid'in mahâretinin yalnız keser kullanmakda olmayıp; onun aynı zamanda bir ressam olduğunu da haber vermeliyim. Evet ressam... Onu da İstanbul'a geldikten biraz sonra Selanik'ten getirilen eşyaların Beylerbeyi Sarayı'na taşındığı sırada yanımda bulunan Şehriddin Ağa'dan öğrenmiştim. Bana bir gardrop kapağının üzerine yapılmış boyalı bir saksı resmini göstererek o günkü bir ifade ile "Bakınız, bu Hâkân'ın eseridir!", demişti.

İçinde hiç olmazsa bir yeşil yaprağı dahi bulunmadığı için tersi çevrilmiş püskülsüz kırmızı bir fese benzeyen bu saksı resmine bilmem Şehriddin Ağa'dan başka hayran olacak kimse bulunur mu idi? Hâkân'ın mülakatının birinde bu sanatından bahsetmiştir. Bundan ileride bahsedeceğim.

Abdülhamid'in husûsiyetlerinin biri de hayvan besleme merakı idi. Bu merak sevkiyledir ki köşkte güvercinlerden başkainekleri, boğası ve bir de cins kedisi vardı.

Hemcinsinin cevvaliyet ve çevikliğinden nasibedâr olmayıp daha ziyâde durgun ve uyşuk görünen ve köşkte naz ve naim içinde yaşayan bu kedi uzun, yumuşak ve beyaz tüyleriyle cidden çok zarif bir hayvandı. Bir defa Selanik'te hastalanarak baytara gösterildiğini hatırlıyorum. Daha sonra da galiba İstanbul'da ölmüştü.

Boğaya gelince bu da emsâli; ancak hipodromlarda görülebilen gayet iri cüsseli cins bir hayvandı. Yalnız İnekçi Mehmed'e alışık olduğu için bizler yanına gittiğimiz zaman yadırgar, burnundan soluyarak hiddetli hiddetli bakardı. Bir gün

onun bir muzipliğine uğramıştık. Arkadaşlarla bahçede otururken nasılsa ahırından kurtulmuş olan bu hayvanın (s.8) üzerimize doğru koşmakta olduğunu görmeyelim mi? Biran için ne yapacağımızı şaşırılmıştık. Bereket versin nöbet odasına yakın bulunduğumuzdan kendimizi derhal buraya atmış, bahçe ile aramızda bulunan demir parmaklıkla büyük kapıyı da sıkıca kapayarak kendimizi tehlikeden zor kurtarabilmiştik.

Şu vak'ayı da kaydedeyim: Ben köşke geldiğim zaman miktarı belki elli altmışa yaklaşan bir kedi sürüsüne tesadüf etmiştim. Bunlar köşkün eski senesinden kalan tek bir kediden türemiş ve dışarıda yaşadıkları için oldukça vahşileşmiş bulunuyorlardı. Onları ancak yemek zamanlarında mutfağın önünde toplu halde görmek mümkün olurdu. Ondandır her biri bahçenin bir tarafına dağılırdı. Bir gün bu kedilerin daha ziyade artıp çoğalmalarına mâni olmak için tehcirlerine karar verilerek derdestleri İnekçi Mehmed'e havale edildi. Fakat ağaçlara tırmanıp daldan dala atlayan bu hayvanları yakalamak o kadar kolay değildi. İnekçi Mehmet elinde sopa ile bu iş için tam iki gün durup dinlenmeden uğraşmıştı. Nihayet kafeslere doldurulan bu hayvanların uzaklara teb'idinden sonradır ki Ordu Köşkü muhtemel bir kedi istilâsından kurtarıldı.

Abdülhamid'i balkonda ilk defa nasıl gördüğümü yukarıda hikâyeye ederken benim bahçede bulunduğumu anlar anlamaz derhal içeri çekildiğini; bu sebeple o günkü görüşümün pek ani ve kısa olduğunu söylemiştim. Bu hal onun hareketlerinde muhâfiz beylere karşı aşikâr bir içtinâb ve çekingenlik olduğunu isbât ediyordu. Bunun sebebini sonradan anladım.

İlk zamanlar muhâfiz beyler arasında Topçu Salim Bey isimindeki arkadaş da varmış. Bu zât bir gün köşkün arka bahçesinde dolaşırken Abdülhamid'in o taraftaki balkondan yine böyle etrafı temâşâ ettiğini görünce, kim bilir aklına ne gibi bir hava esmiş olacak ki derhâl tabakasını çıkararak ona doğru bir el ateş etmekten kendini alamamış.

İşte Abdülhamid'i bize karşı bu derece çekingen ve itimatsız yapan şey bu tabanca hadisesi olmuştur. Her ne kadar yakayı bir kaza eseri gibi; yani muhâfiz

beylerin efrâdından birinin silahını boşaltırken yanlışlıkla patlatması şeklinde içeri aksettirmişlerse de Abdülhamid'in endişesini izâle mümkün olmamıştır.

Topçu veya Tayyareci Salim Bey demekle de mârûf olan bu zât benim idadîde sınıf arkadaşımı. Çok hâmiyetli ve merd bir zâbit olmakla beraber maalesef hakikaten çok mukarritane temâyül ve hislere mâlikti. Bilhassa millî ve vatanî meselelerde asıp kesmekten başka yol bilmezdi. İstiklâl Mücadeleleri esnâsında Ankara'da hususî bir eğlence âleminde saz çalan iki Ermeni'yi hiçbir sebep yokken katleden odur. Cemiyetin âhenk ve neşesi devam ettiği sırada birden tabancasına sarılarak öldürdüğü bu zavallı çalgıcıların Ermeni olmaktan başka bir kusurları yoktu.

Bu hadiseyi duyduğum zaman doğrusu Abdülhamid'e ben de hak vermemezlilik edememiştim.

1.3.2. Abdülhamid'in Muhafızlığında II

(s.1)Rasim Bey'in bir gece getirdiği haber - Endişelerimiz - Hakanın verdiği cevap - Vaziyet gittikçe vahimleşiyor - Cephelerden gelen fena haberler - Omuzlarımızdaki yükün ağırlığı - Kararımız - İstanbul'dan gelen paşalar - Abdülhamid'in yanında - Kapı arkasındaki fısıltılar - Rücû - Menfî kararlar neticelenen hummalı içtimalar - Selanik'ten ayrılış - Şehri hüznü bir temâşâ - Lurlay vapurunda - Alman nezâketsizliği - Paşalarla temas - İttihat ve Terakki'nin kabahati ne imiş - Bir nutka verilen cevap - Vaziyeti Mahmut kurtarıyor - Burlay vapurunda Rasim Bey ile başbaşa neler görüşüyoruz - Abdülhamid İstanbul'da - Elemlî günler - Rasim Bey'in tebdili - Memduh Paşa ile ben, manav oğlu ile yine ben - Rasim Bey görünmüyor - Saraydan çıkarılıyorum - Sebep ne imiş...

Balkan Harbi başladıktan takrîben bir hafta sonra Rasim Bey mûtad-ı hilâfına bir gece köşke gelerek bizlere şu mühim haberi verdi.

-Ben şimdi Vardar Ordusu Karargâhı'ndan geliyorum. İstanbul Hükûmeti vaziyet-i harbiye dolayısıyla Hâkân'ın Selanik'te ikâmetini mahzurlu görerek Bursa'ya nakline karar vermiş ve ordu kumandanlığına bu yolda tebligatta bulunmuştur. Kumandanlıkça hemen yarından sonra bu emrin tatbîkine geçilecektir. Keyfiyeti şimdi bizzat Hâkân'a tebliğ ederek hazırlanmasını söyleyeceğim.

Bu seyâhat dâhil-i muhâfız zâbitânının nezâreti altında yapılacağı için sizlerin de hazır bulunması lazım.

Hepimiz endişe ile birbirinize bakmıştık. Vaziyetin vahâmetine dair ortada hiçbir emâre olmadığı şu zamanda, Hâkân'ın birdenbire Bursa'ya sevk edilmesine ne mânâ verileceğini tayin edemiyorduk. Mâmafih, bu haber bizce beklenmedik bir şey değildi. Birkaç gün evvel Tanin Gazetesi'nde Hüseyin Cahit Bey tarafından neşredilen bir baş makale muhteviyâtından Hükûmetçe Abdülhamid'in İstanbul'a nakl-i tasavvur edildiğini öğrenmiştik. Hüseyin Cahit Bey o makalesinde, İstanbul meselesini tenkît ederek "Vaziyet-i harbiye Hâkân-ı sâbıkın Selanik'ten aldırılmasını icab ediyorsa; mutlaka İstanbul'a getirilmesi mi lazım, Bursa'ya gönderilemez mi?" şeklinde haklı bir mütalaa yürütmüştü. Anlaşıyordu ki efkâr-ı umûmiyede bir aks-i tesir vücûda getirmesin diye bu mütalaa nazar-ı dikkate alınarak İstanbul mevkii Bursa'ya çevrildikten sonra o tasavvur tekrar mevki-i tatbîke konmuştur.

Fakat bizce mesele Abdülhamid'in İstanbul veya Bursa'ya gönderilmesinde değil; bu nakli icab ettiren sebebin bu gün için mevcut olmamasında idi.

(s.2) Hürriyetin henüz ibtidâlarında bulunduğumuz şu sırada ordunun bu kadar vahîm bir vaziyete düşmesi bizce asla mutasavver değildi. Esâsen ortada buna dair hiçbir emâre yoktu. Ne resmî tebliğlerde buna dair bir îma ne karargâhla münâsebettar olan arkadaşlardan aldığımız hususî havadislerde böyle bir bozgunun bahsetmiyordu. Şu halde ileri atılan, Abdülhamid'i İstanbul veya civarına getirmek için serdedilmiş bir bahaneden başka ne olabilirdi?

Aradaki mesafe bu kadar yakın olduğuna göre Bursa ve İstanbul'un da hiçbir farkı yoktu. Bu husus, hükûmet Abdülhamid taraftarlarının elinde buldukça yarın öbür gün Bursa'nın İstanbul'a çevrilmesi güç olmayacaktı. Hâsılı hiçbir hüsn-ü niyet eseri görmediğimiz hükûmetin bu kararı bize âdeta Abdülhamid'i yeniden tahta çıkarmak için atılmış bir irtica adımı gibi görünmeye başlamıştı. O sırada Rasim Bey Hâkân'a tebliğatta bulunmak üzere içeri girmişti. Biz kendi aramızda bu mütalaaları yürütürken içerden çıkan Rasim Bey de bize hiç beklemediğimiz bir havâdis getirdi. Meğer Abdülhamid hükûmetin bu kararına sûret-i katiyede muhalefet ediyormuş. Selanik'teki hayatından memnun olduğu cihetle hiçbir yere kıvıldamak istemediğini gayet katiyetle Rasim Bey'e bildirmiş.

Bu havâdis bizi hayli ferahlandırdı, bir müddet için tehlikeyi savuşturduğumuza hükmettik. Abdülhamid'in hakikaten Selânik'i sevdiği ve kendi taliini buradaki halkın mukadderâtına bağlamak gibi lüzumsuz bir feragatkârlıktan dolayı değil; bizim refatımızdan çekindiği, daha doğrusu Topçu Salim hâdisesinde olduğu gibi bir suikasta maruz kalmaktan korktuğu için bu tarz-ı hareketi ihtiyar ettiğini anlamakla beraber; yine onun cevabına memnun olmaktan kendimizi alamıyoruz. Hatta sonraları ağalarla konuşurken bu hususta onu sebâta teşvik etmekten hâli kalmıyorduk.

Hâkân ertesi günü kendisini ikna için bizzat köşke kadar gelen Vardar Ordusu Kumandanı Ali Rıza Paşa'ya da aynı cevabı tekrarlamıştı.

-Ben hayatımı buradaki halkın mukadderâtına bağladım, ne olacaksa onlarla beraber olmak isterim. Hiçbir yere gitmek niyetinde değilim.

Sebeup ve menşeleri birbirine külliyyen zıt ve mâkûs olduğu halde bu seyahat meselesinde Hâkân'ınki ile bizim arzularımız arasında bir iştirak noktası bulunması ne gariptir. Ne yazık ki birkaç gün sonra gelen haberler vaziyet-i harbiyenin hakikaten fenalaştığını gösterdiği için bizim de maneviyâtımızın devamına imkân kalmamıştı. Şark ve garb orduları arasına giren Bulgar ordusu Selanik- İstanbul yolunu kapattığı gibi Sırp ve Yunanlıların da Türk ordusunu mağlûp ederek Selanik'e doğru ilerlemeye başlamaları, hele harbin ibtidâsından beri karargâhını Selanik'te kurmuş olan Vardar Ordusu Kumandanlığının o sırada ani olarak şehri terk etmesi tehlikenin ne kadar...(s.3) İşte bizde o vakit omuzlarımıza yüklendiğimiz yükün ağırlık ve ciddiyetini, taraftarlarının eline vermekten korkup çekindiğimiz Abdülhamid'i nihayet düşman eline terk etmek gibi meş'un bir ihtimalle karşılaştığımızı anladık. Bu ihtimal içimizde şeref, vazife gibi bir takım mânevî duyguları feverân ettirdiği için nihayet kendi aramızda yaptığımız husûsî bir toplantıda her ne pahasına olursa olsun onu düşmana terk etmektense son dakikada çârncâr tarihin ve kaderin üzerimize tevdi ettiği vazifeyi metânetle îfâyâ karar vermiştik. Sonrada hem elem hem huzur ile o ânı beklemeye başladık. Fakat buna meydan kalmadı. Çünkü Abdülhamid'in Selanik'te mahsur kaldığını gören hükûmet onu kurtarmak çarelerini aramış ve Alman İmparatorunun tavassutu sayesinde buna muvaffak olmuştu.

Abdülhamid'in mahut red cevabı vermesinden belki bir hafta sonra, bir gün ikinci üzeri dışarıdaki karakolda nöbet bekleyen polis Rıza Efendi İstanbul'dan geldiklerini söyleyen iki kişinin mutlaka bizlerden birini görmek istediğini haber verdi. Nöbet sırası benimdi. Polis kulübesinin önündeki alçak hasır sandalyelere oturmuş beklemekten olan bu zatlarla görüşmeğe ben gittim. Kendilerini bana tanıttılar. Meğer onlar damad hazret-i şehriyârinden Şerif ve Arif Hikmet Paşalarmış. Arif Hikmet Paşa:

-“Biz İstanbul'dan Alman sefâret mâiyetine mêmûr Lurlar vapuruyla henüz geldik.” dedi. “Bu vapur Alman İmparatorunun emriyle suret-i mahsûsada Hâkân-ı Sâbık Hazretlerini İstanbul'a götürmeğe memur edilmiştir ve yarın da avdet edecektir. Vaktimiz pek dar olduğu için hemen Hâkân-ı Sâbık Hazretleri ile görüşüp meseleyi arz etmek istiyoruz, bizi vakit geçirmeksizin kendisinin yanına götürmenizi rica ederiz.”

Rasim Bey köşkte yoktu. Bende şüphesiz yalnız başıma bu işi hal' edecek mevkide değildim. İtizar etmek mecburiyetinde kaldım.

-“Af buyurunuz.” dedim. “Emrettiğiniz meselenin îfâsına biz muhâfız zâbitler mezun ve selâhiyettar değiliz. Zatiâlnizi Hâkân Hazretleriyle görüştüreceğiz; ancak kumandanımızdır. O da şimdi burada değil; mâmafih biraz intizar buyurursanız, şimdi bir adam çıkartıp kendisini buldururuz.”

Rasim Bey Merkez Kumandanlığından aranıldığı için gönderdiğimiz adamın uzun boylu vakit geçirmesine meydan kalmamıştı. O geldikten sonra Mahmud Bey'le beni yanına alarak Paşalarla birlikte beş kişilik bir heyet halinde içeri girdik, bahçeyi geçerken Arif Hikmet Paşa biraz gerileyip nazikâne bir eda ile:

-“Sizin zahmet etmenize lüzum yok. Biz Hâkân-ı Sâbık Hazretlerine vaziyeti lazım geldiği gibi îzah ederiz.” sözleriyle Mahmudla benim refâkatimize mâni olmak istemişse de Mahmud'un:

(s.4)–“Hiç merak buyurmayınız efendim, göreceksiniz ki Hâkân Hazretleri bizden kat'iyyen sakınmayacak ve fikirlerini bizim yanımızda kemâl-i serbestî ile beyân edeceklerdir.” cevabıyla mukâbele etmesi üzerine ısrar etmeyerek beraberce içeriye girmiştik.

Abdülhamid aşağıdaki salonda bizi ayakta bekliyordu. Damatlarla sarılıp öpüştüler, sonra Şerif Paşa:

-“Efendimiz!” dedi. “Askerî vaziyet maalesef fenâ bir şekil almış bulunuyor. Zât-ı seniyyenizin bu şerâit dâhilinde burada ikâmetiniz mahzûrlu görülerek Hükûmetçe İstanbul’a naklinize karar verilmiş, Alman İmparatoru hazretlerinin emriyle sefâret maiyetine mêmûr Lurlar vapuru rukûbu seniyyenize tahsis edilmiştir. Biz de vapurla efendimize refakat etmek üzere geldik. Bu işle bizzat İmparator Hazretleri meşgûl olup gerek sefârete gerek gemi kaptanına yazdığı telgraflarda zât-ı seniyyenizin bizzat kendilerinin bir misafiri gibi kabul edilerek bu vapurla seyahat buyuracağımızı emir etmişlerdir. Zât-ı seniyyelerine de pek çok selamları vardır.”

Hâkân ilk önce yine eski terâneği tuttularak:

-“Ben buradan çok memnunum, evvelce de söylediğim gibi hiçbir tarafa ayrılmak niyetinde değilim.” cevabını verdi.

Paşalar telaşlandılar:

-“Fakat efendimiz harp vaziyeti hiç lehimizde değildir. Düşman orduları her taraftan hudutları geçerek ilerlemeye başladılar. Selânik, İstanbul demir yolu hattı kesildiği gibi diğer cephelerden de iyi haberler gelmiyor. Bu vaziyet karşısında zât-ı seniyyelerinin burada kalması asla doğru olamaz..”

Kadınların da salonun harem tarafına açılan ve biraz aralık bırakılan kapısı arkasında toplanarak bu muhavereyi dinlemekte oldukları fısıltılarından anlaşılıyordu. Abdülhamid kalmak fikrinde ısrar ettikçe bu fısıltıların da yükseldiği ve hatta söylenen sözler arasında “Neye gitmiyoruz, burada kalıp düşmana esir olmak daha mı iyi?” gibi cümlelerin sarf edildiği işitiliyordu.

Nihayet “Vapur nerede demirlenmiştir, ne zaman kalkacaktır?” gibi sualler sormasından Abdülhamid’in de yumuşamağa başladığı anlaşıldı. Paşaların biraz daha ısrarından sonra yumuşama, bir muvafakat şekline gelmişti. Bunun üzerine ertesi sabah sekiz buçukta hareket etmek kararıyla oradan ayrıldık. Çok buhranlı ve heyecanlı zamanlarımızdan biri de Selânik’te kalması kadar İstanbul’a naklinin mahzûrlu ve hatta tehlikeli olabileceği fikri asla bizim dimağımızdan silinmemiş; Hükûmet, muhalifler elinde bulduğuşa günün birinde onun yeniden tahta

çıkarılması ihtimâli bize asla gayr-ı mümkün bir şey görünmemiştir. (s.5) Bu sebeple paşalar gittikten sonra biz arkadaşlar kendi aramızda vaziyeti bir daha tetkîke ve yeniden evvelki karara avdetin doğru olup olmayacağını müzâkereye başladık. Rasim Bey'in daveti üzerine hâriçten Doktor Rıfat Bey'in de iştirak ettiği bu içtimâda hayli heyecanlı ve ateşli sözler sarf edildi. Fakat bunlara rağmen mütârekemizin sonu menfî bir kararla neticelenmişti. Bilhassa Doktor Rıfat Bey'in korktuğumuz mahzûrlar asla vârid olmadığı gibi yapılacak teşebbüsün de vatan için ağır sebep hak ve hakikatin muhtal bulunduğu hakkındaki ifadesi arkadaşlar üzerinde müessir olmuştu. Bu sûretle büyük ve emsâlsiz bir cüret ve ferâgat mahsûlü olan o içtimâda sarf edilen mutalaa ve sözler Ordu Köşkü'nün muhâfız zâbitân dairesindeki o küçük odanın duvarları arasında ebediyen.....

Bu karar müsbet şekilde tecellî etseydi onun fili ve kahramanı olmak şerefi de hepimizden evvel kendisini öne atmış olan arkadaşım Salih Bozok'abulunacaktı.

Ertesi gün yani 30 Teşrin-ievvel 1912 Perşembe günü, Abdülhamid Selânik'i terk etti. Dört sene evvelki gelişinde olduğu gibi o gün de aynı meçhûliyet ve sessizlik içinde oradan ayrılıyordu. Onun hareketinden ancak vali, polis müdürü, merkez kumandanı gibi birkaç resmi makam sahibi haberdar olmuş ve teşyiinde de ancak onlar bulunmuşlardı. Rasim Bey, yine muhafız kumandanı sıfatıyla Hâkâna refâkat ediyordu. Beraberinde bulunmak üzere muhâfız zâbitler arasından seçtiği kimselerde Salih, Mahmud ve bendim. Diğer arkadaşlar orada kalmışlardı.

Vapurumuz sabahın saat dokuz veya onuna doğru limandan ayrıldı. O gün güverte üzerinden son defa temâşa ettiğimiz Selânik'in, içinde en ümitli ve mes'ûd günlerimizin geçtiği bu güzel şehrin manzarasını hâlâ içim sızlamaksızın hatırlayamam. Eski Selânik'i teşkil eden kale içinde hafif meyilli bir sırta doğru tırmanan sık evleri, yalılar cihetinin Kapucular Köyü'ne doğru açık saçık şuh güzeller gibi serpilip yapılan köşkleri, kale içini dolduran evlerin arasından birer sütunu tahdis halinde yükselen minareler ne câzip bir şirinlik arz ediyorlardı.

Ben "Acaba onu bu son görüşümüz müdür?" diye düşündükçe gayr-ı ihtiyârî şâhikâ ile sarsılarak gözlerime gelen gözyaşlarını güç zapt ediyordum. Aynı zamanda bir türlü içim bu memlekete düşman gireceğine ihtimal veremiyordu. Minaresi bu

kadar çok olan cami ve mescitleri bu kadar sık olan bir Müslüman memleketine kâbil değil; düşman bayrak asamaz sanıyordum. Baktıkça bu minareler bana kuvvet-i kâdir olmaktan hâli değildiler. Hâlbuki heyhât. Biz o gün Selanik’i Türk ve Müslüman son defa temâşâ etmiştik.

(s.6) Lurla ile yaptığımız bu seyâhatin manevî nokta-i nazardan bizde birçok acı hatıraları vardır. Evvelâ bir Türk Hâkâmı’nı âciz ve mağlûbiyet yüzünden bir ecnebî sancağının himâyesine ilticâ ederek kaçırmak, bizi bir hicap silindiri altında ezmekten hâlîkalmıyordu. Sonra hiç ince ve nâzik ruhlu olmayan Almanların belki de bilinmeksizin yaptıkları bazı hareketlerden dolayı duyduğumuz teessür de az değildi.

Abdülhamid'in Selanik'ten kurtulmasına vâsıta olmakla az çok siyasî bir haysiyet davası kurtarmış sayılan bu insanlar nâzik ve nezâket olmak yolunu da bilselerdi; kendileri hakkında duyduğumuz hiss-i şükrân elbette daha büyük olurdu. Hâlbuki onlar belki de fitratlarındaki bir temâyül neticesi olarak hiç de bu lüzûmu hissetmemişlerdi. Meselâ hareketimizin ikinci günü Salih ile birlikte güverteden denizi seyrederken yukarıda bulunan ikinci kaptanın bize uzaktaki düşman gemileriyle başımızdaki kalpakları göstererek bir tekdir tonile “Yok kalpak, yok kalpak!” diye öyle bir haykırışı vardı ki Salih de ben de gözlerimiz yaşarmış olduğu halde kamaralarımıza inerek bir daha kalpaksız da olsak yine yukarı çıkmamıştık. Acaba bu adam ihtarını bize daha nâzik bir şekilde yapamaz mı idi?

Çanakkale’de de buna yakın bir vak’a geçmişti. Vapurda paşaları ziyarete gelen ve eski devir bekâyâsından yani yeni memurlarından olduğu onları etekleyip karşılarında el pençe dîvan durmasından anlaşılın kır sakallı bir mutasarrıf, et vesaire gibi yiyeceğe ait bazı şeyleri bir türlü vaktinde gemiye gönderemediği için bu defa da geminin süvarisi fena halde sinirlenerek güverte üstünde dişlerini sık sıkı “Yok yavaş, yok yavaş yavaş!” diye haykırıp tepinmeye başlamıştı. Bu teehhürün hakikî sebebini bilmemekle beraber onun hakikaten bir beceriksizlikten ileri geldiğini kabul etsek bile; Alman kaptanının bundan dolayı sinirlenip tepinerek millî izzet-i nefsimizi kıracak sözler söylemeye ne hakkı vardı?

Vapurda birlikte yolculuk ettiğimiz paşalardan Şerif Paşa kısa boylu donuk, samût çehresiyle altın gözlüklerinin altından etrafına der gibi bakan azâmetli bir zattı. Bizi selamlamak lütfünü deriğ etmiyorsa da lakırdı söylemek tenezzülünde pek bulunmazdı. Arif Hikmet Paşa'nın ise bilâkis nâzik ve mültefit bir hâli vardı. Bizimle görüşmekten çekinmiyor; hatta siyasî mevzular üzerinde bile konuştuğu oluyordu. Arif Hikmet Paşa meşhur Fransız Hâriciye nazırı Taleyran'ın "Pek acele etmeyiniz." meâlindeki bir sözünü ileri sürerek İttihatçıları fazla çalışıp düşmanları şüphelendirmiş olmakla hatalı bulmakta idi.

Zavallı İttihâd-ı Terakkî'nin bir harâbe halinde eline aldığı vatanın ihtiyaçlarına biran evvel çare bulmak emeliyle gösterdiği fart-ı gayretten dolayı ittiham edilmesi ne hazindir. (s.7) Abdülhamid idaresinin miskin, âtıl, her şeye boyun eğen haysiyetsiz idaresi gibi hareket edilecek olduktan sonra onu yıkmaya ve inkılâba, ne lüzûm vardı? Arif Hikmet Paşa'nın bu mütalaası karşısında Çanakkale Mutasarrıfı'nın hareketine sinirlenen gemi süvarisinin sözlerini hatırlamamak mümkün olmuyordu: " Yok, yavaş yavaş, yok yavaş yavaş!"

Vapura geldiğimizin ikinci akşamı yemekte gemi süvarisi kısa bir nutukla Hâkân-ı Sâbık'ın bâkiye-i hayatının istirahatla imzarı temennisinde bulundu. Kaptanın karşısında Arif Hikmet Paşa ile Şerif Paşa oturuyordu. Biz de arkadaşlar ve geminin diğer kaptanları ile birlikte onlardan ayrı büyük bir sofrada bulunuyorduk. Kaptanın nutkuna cevap vermek vazifesinin paşalardan birine teveccüh edeceği tabî idi. Bu işi Şerif Paşa üzerine aldı. Fakat ayağa kalkmak zahmetini bile ihtiyar etmeksizin oturduğu yerden anlaşılmayacak derecede yavaş bir sesle söylemiş olduğu Fransızca birkaç lakırdı süvarinin sözlerine mukâbil bir hitâbe teşkil etmek değil; kendi kendine söylenmiş vızılı intibâmdan başka bir tesir vücûda getirmemişti. O gün orada vaziyeti kurtaran yine arkadaşımız Mahmut olmuştur. Alman ve Türk orduları arasındaki münâsebeti zemin ittihaz ederek söylediği Almanca nutkuyla Almanların bile takdirini celp etmişti.

Çanakkale'ye geldiğimiz zaman Muhtar Paşa Kabinesi'nin istifa ederek yerine Kâmil Paşa'nın kabine teşkiline mêmûr olduğunu öğrendik. Damat Paşalar bu haberi memnûniyetle karşıladılar. Onların kanaatine göre Muhtar Paşa'nın

askerîmuvaffakiyetsizliklerini Kâmil Paşa'nın dâhiyâne siyâseti belki de fazlasıyla tazmîn ve telâfi edecekti. "Zehi tasavvuru bâtil... Zehi hayali mahal..."

Lurlay vapurundan gelirken son gece güverte üzerinde Rasim Bey ile baş başa şu iki mevzûa ait garîb ve şâyân-ı dikkat bir hasbîhâlimiz oldu. Rasim Bey ilk önce bize biraz evvel Hâkân ile yaptığı mülâkattan bahsetti. Nuri Ağa vasıtasıyla kendisini kamarasına davet eden Hâkân Ordu Köşkü'ndeki vazifemizi şâyân-ı takdîr bir tarzda îfâ etmiş olduğumuzdan dolayı son derece mütehassis kaldığını anlattıktan sonra kendisi de ihtiyaçlarımıza medâr olmak üzere bilmukabele bize nakden bir yardımda bulunmak arzusunda olduğunu söylemiş, Rasim Bey de bu lütufkârlığa teşekkür ettikten sonra cevabını bilâhare arz edeceğini beyânla yanından ayrılmış, şimdi bizden fikrimizin ne olduğunu ve kendisinin Hâkân'a ne cevap vereceğini soruyordu. Doğrusu Rasim Bey'in bu teklif karşısındaki hatt-ı hareketini hiç beğenmemiştik. Abdülhamid'in saltanatta iken bendegâna bol bol ibzâl etmeğe alıştığı o meşhur ihsân-ı şâhânelerden bu gün de bizleri hissedâr etmek sevdâsına düşmesi kendince doğru ve tabîî görülebilirdi. (s.8) Fakat bizim bu paraları kabul etmemizin imkân ve ihtimâli olmadığını herkesten evvel Rasim Bey'in takdîr ederek ona göre hareket etmesi lazım gelmez miydi? Bunu kendisine lisân-ı münâsiple anlattığımız zaman:

-“Dediğiniz şekilde verilecek cevabın bir nezâketsizlik ve saygısızlık telakkî edileceğinden korktum.” dedi.

Hâlbuki asıl bu ihsânı kabul ettiğimiz takdîrdedir ki bu nezâketsizliği kat kat geride bırakan yanlış ve gayr-ı makbûl bir hareket ihtiyâr etmiş olacaktık. Bizi bu müstesnâ vazifeye alırlarken ahlâklarımızın diğerine bakmaları ve bu vazifede bulunduğumuz müddetçe de altı yüz kuruş gibi bir zamm-ı maaş vermelerinin sebebi bu gibi vaziyetlerde müstağnî kalmamız hikmetine mebnîdeğil mi idi? Şimdi bu parayı da alırsak bu îtimâdı suiistimal etmiş olmayacak mı idik?

Rasim Bey binnetice bizi haklı bularak bu mevzuû kapatmıştı.

Görüşüğümüz ikinci mesele de şu idi: Bizi güvertenin daha uzak bir kenarına götüren Rasim Bey, gayet mahrem bir edâ ile:

-“Ben İstanbul’a gittikten sonra husûle gelecek vaziyetten çok korkuyorum. Siz bunun için ne düşünüyorsunuz?” diye sordu.

-“Ne gibi hangi vaziyetten?”

-“Selânik’teki şüphelerimizin tahakkuk etmesi ihtimâlinde. Yani Abdülhamid’in yeniden taht-ı saltanata getirilmesinden. O zaman hükûmettekilerin ilk hedefi biz olacağız. Yani intikamlarını ilk defa bizden alacaklardır. Bu husus hakkındaki düşünceleriniz nedir?”

Abdülhamid’in yeniden saltanata getirilmesi ihtimâlini biz de vârid görmekle beraber şahıslarımız hakkında onun kadar vehim ve endişeye kapılmadığımız için:

-“Bu tehlike kat’î olsa bile takdîr ve tevekküle teslimiyetten başka ne yapabiliriz?” dedik.

-“Benim bunun için hatırıma bir şey geliyor. Memleketi terk ederek Türkiye hâricine; yani Avrupa’ya gitmeyi düşünüyorum. Siz bu işte bana arkadaşlık etmez misiniz?”

Bu söz de bizi evvelki kadar hayrete düşürmemiştir dersem yalan söylemiş olurum. Maalesef bu meselede de biz kendisiyle hemfikir olamadığımız için bu bahis de onun arzu ettiği şekilde bir netice vermeksizin kapanmıştı.

Rasim Bey daha sonra anlatacağım vecihle İstanbul’a vürûdümüzü müteakip kendisinin Şark Ordusuna tayin emrini aldığı zaman bu kararını tatbîk etmiş; yani Avrupa’ya kaçmıştır.

(s.9)İstanbul’a 2 Teşrin-i sâni 1912 Cumartesi günü sabah saat dokuz veya on sularında vardık. Kız Kulesi’nin biraz ilerisinde demirleyen vapurumuzu bir muş içinde İstanbul Muhafızı Memduh Paşa karşıladı, damat paşalarla birlikte Hâkân’ı alıp; hazırlanan Beylerbeyi Sarayı’na götürdü. Arkadan ikinci bir muşla da biz hareket ettik. İşte hallinden beri Selânik’te Alatini Köşkü’nün unutulmuş bir mevkûfu olan Abdülhamid, o günden itibaren İstanbul’un yine mevkuf; fakat ikinci inkılâba kadar her hâlde mübeccel ve muazzez bir misafir-i meşhûru olmuştu.

Beylerbeyi Sarayı’nda biz kendimizi pek garîb ve gayr-i tabî bir mevkîde görmeye başlamıştık. Çünkü artık ne Abdülhamid’e ne de mâiyetine karşı hiçbir vakit

Selanik'teki hâkimiyeti haiz değildik, o şimdi tamamen yakınlarıyla kendi taraftarı bir hükümetin nezâret ve himâyesi altında bulunuyordu. Öteden beri bizi korkutan keyfiyeti bugün fiil sahasına çıkarmak isteseler; bu selin önünde biz bir kum tanesi kadar olsun bir mevcûdiyet gösteremezdik. Bu hâle vaziyet-i umûmiyenin yeis ve felaketinde inzıمام ettiği için Salih, Mahmud, ben, üç arkadaş burada günlerimizi tasavvuru güç bir yeis ve teessür içinde geçiriyorduk.

Rasim Bey'in Çatalca'da bir Topçu Alayı Kumandanlığına tayini suretiyle saray muhafızlığından uzaklaştırmak istenmesinin hayli garip şâyân-ı nakil hikâyesi vardır:

Bir akşam İstanbul Muhâfızlığının emirnâmesini hâmil olarak kendisini Drama Redif Yüzbaşılığı zamanından beri tanıdığım Mustafa Bey isminde bir kolağası geldi. Elindeki emirde Rasim Bey'in Çatalca'ya tayin olduğundan bahisle muhafızlık vazifesinin muvakkaten kendisine devri bildiriliyordu; fakat Rasim Bey buna itiraz etti. Kendisi Hâkân-ı Sâbık Muhâfız Kumandanlığına İrâde-i Seniyye ile gelmiş olduğu için yine böyle bir irâde çıkmadıkça bu vazifeyi kimseye devredemeyeceğini bildirdi. Zavallı Mustafa Bey, bu hâl karşısında Fuzûlî'nin meşhur şikâyetnamesinde tasvîr ettiği gibi elinde memnû-ül-amel ile kalakalmıştı. Keyfiyeti telefonla Muhâfızlığa anlatmak istemişse de geç olmak dolayısıyla kimseyi göremedi. Beylerbeyi'nden kalkan son vapuru da kaçırmış olduğundan o geceyi çarnâçâr bizim yanımızda misafirlikle geçirdikten sonra ertesi gün Hâşim Bey de, oda erkenden sarayı terk ettiler.

O gün akşama doğru yanında Ahmet Bey isminde bir miralayla, bir yüzbaşı ve bir mülâzım bulunduğu halde saraya bizzat İstanbul Muhâfızı Memduh Paşa geldi. Sarayda Salih'le ben vardım. Mahmud işi için İstanbul'a inmişti. Salih, "Sen dururken bana söz düşmez, çünkü sen yüzbaşısın!" diye bir kenara çekildiği için paşayı karşılamaya da ben çıkmış idim.

Memduh Paşa bana Rasim Bey'in Şark Ordusuna tayin edildiği cihetle Saray Muhâfız Kumandanlığına kendisiyle birlikte gelmiş olan Miralay Ahmet Bey'in tâyin edildiğini, diğer zâbitlerin de bizim gibi muhafız sıfatıyla (s.10)istihdam olunacaklarını tebliğ ettikten sonra:

-“Haydibakalım, ben burada iken devr’ü-teslim muamelesini yapınız, beyler de vazifelerine başlasınlar!” emrini verdi.

Ahmed Bey bu yeni vazifeye bütün eşkâl ve merasim-i nizâmiyesi tamamlanmış yani irade-i seniyyesi çıkmış olarak geldiği için Rasim Bey’in bir akşam evvel yaptığı gibi bir teallüle imkân yoktu. Fakat bu sefer de benim hatırıma başka türlü bir müziplik gelmişti.

-“Efendim!” dedim. “Bendeniz kumandanımız Rasim Bey’den hiçbir şey tesellüm almadığım için neyi teslim edeceğimi de bilmem. Bu sebeple bu işin mutlaka bu gün intâcî lâzım geliyorsa kendisinin gelmesine intizar buyurmanızı veya yarın teşrif buyurarak yine, bizzat kumandanla bu muâmâlat-ı tesellümiyenin yapılmasını rica edeceğim.”

Memduh Paşa,

-“Nasıl olur?” dedi. “Biz bu meseleyi bu gün bitirmek için geldik, her gün bununla mı uğraşacağız? Şimdi sen beye vazifeyi devr-i tesellüm edersen, olur biter.”

-“Efendim!” dedim. “Biz dâhilî muhâfızların buradaki vazifemiz sadece içerisi ile dışarısının münâsebetlerine nezâret etmekten ibarettir. Bunun devr-i tesellimini emir buyuruyorsanız derhal îfâ edeyim kolaydır. Kumandanlık vazifesinin devrini emir ediyorsanız o vazife benim üzerinde bulunmadığı için neyi devredeceğimi bilemem. Esasen Hâkân-ı Sâbık hazretleri ile temas cihetini Rasim Bey doğrudan doğruya kendisine hasredip; bize ancak dışarıdaki kontrol vazifesini bırakmış olduğu için bu itibarla da îzah edilmesi lazım gelen şeylerden bî-haberim.

Sözlerimin Paşa’nın yanındakiler üzerinde istediğim tesiri yaptığını görüyordum. Ahmet Bey; “Evet, evet, efendi haklı söylüyor, devr-i teslim muâmelesini doğrudan doğruya kumandanla yapmak lazımdır!” diye beni tasdik ettiği gibi diğer iki zabıt de baş ve göz işaretleriyle bana hak verdiklerini gösteriyorlardı. Yalnız Memduh Paşa buna taraftar değildi. O amelî ve kestirme bir mantıkla işi halletmek isteyerek:

-“Canım Hâkân-ı Mahlûk (mahlû demek istiyordu), bunun teslim ve tesellümü ne olacak? Burada kalır, vazifeye başlarsın, olur biter.” diyordu.

Fakat paşanın bu sözleri vazîfenin ehemmiyet ve husûsiyeti nazarında büyüten Ahmet Bey'in tereddüdünü izâleye muvaffak olamadı. Nihayet benim dediğim şekilde; yani ertesi gün tekrar gelerek muamele-i tesellümiyenin doğrudan doğruya Rasim Bey'le yapılması kararıyla sarayı terk ettiler. Zafer yine de bizde kalmıştı. Fakat bu hâl, doğrusu o gün memleket idaresini ellerine alanların içinde buldukları aczi göstermek itibariyle hiç de memnun olunacak bir şey değildi.

(s.11)Ertesi günü aynı heyet yine geldi. Fakat bu sefer başlarında Memduh Paşa yoktu. Onun yerine kendi erkân-ı harbiye reisi ve Salâhiyettar Zâbitn Grubunun ileri gelen âzâsından Yüzbaşı Nuri Bey bulunuyordu. Gerçi bu sefer de ben Rasim Bey giderken saraya mâlûmâtı hâricinde kimsenin girmesine sûret-i kat'iyete tembîh ettiğini söylemek sûretiyle bir manevracık çevirmek istediysem de bittabî tesiri olmadı. Meseleyi halletmek karar-ı kat'isi ile gelen Nuri Bey:

-“Yani bir emr-i tahrîri mi istiyorsun?”

Diye sormuş; ben de doğrusu ne istediğimi veya ne cevap vereceğimi bilmeyerek "Evet!" demeye mecbur oluşum üzerine hemen cebinden çıkarttığı cep defterinin bir sahifesine Rasim Bey'in vazifesine hitâm verilerek yerine Miralay Ahmet Bey'in tâyin olunduğuna ve kendisinin hüsn-ü kabûlüyle tertibâta mevcûdedende haberdâr edilmesine dair yazdığı birkaç satırlık yazıyı bana vermek sûretiyle bu işin formalitelerini ikmâl, beni de söyleyecek başka bir söz bulamadığım için ebkem ve lâl bırakarak avdet etti. O akşamdan itibaren de Ahmet Bey Kumandan, birlikte gelen Yüzbaşı Hamdi Bey'le Mülâzım Halil Bey isimindeki zâbitler de bizim gibi muhâfız zâbit sıfatıyla îfâ-yı vazîfeye başladılar.

Ahmet Bey geldikten birkaç gün sonra, benim de vazîfeme nihâyet verildi. Bir gün Bahçekapudan geçerken karşıdan araba ile gelmekte olan Talât Paşa ile Mithat Şükrü Bey'e tesadüf etmiş ve onların arabayı durdurmaları üzerine de yanlarına gidip birkaç dakika görüşmüştüm. Sonradan öğrendiğime göre kabahatim bu imiş. Onları takip eden gizli polis memurları tarafından Makâmât-ı Âliye'ye jurnal edilmişim. Saraydan infikak tarihi 24 Teşrin-i Sâni 1912'dir.

1.3.2. Abdülhamid'in Muhafızlığında III

(s.1) -Tekrar edeyim- Saray idaresindeki değişiklik -Sultanların babalarını ziyaretleri -Yeni ve eski arkadaşlar- Behiye Hanım kimdir -Saraya nasıl getirildi- İlk isyan- Abdülhamid'in telaşı - Her ikisi de yatışıyor- Nöbet odasında oturan kadın - Kızlarağası Anber Ağa ile geçen sahne- Behiye Hanım muvaffak oluyor -Abid Efendi'nin sünnet düğünü - Bir oda meselesinden doğan hadise - Saray - En çok sevdiğimiz köşe

II Kânun-ı Sâni hâdisesini müteakip saray kumandanlığına iade edilen Rasim Bey gelip de beni bulamayınca, arkadaşlardan aldığı adresim üzerine hemen Harbiye Nezareti'ne müracaat ederek beni yeniden eski yerime getirmişti. Binaenaleyh bir buçuk ay süren muvakkat bir ayrılıktan sonra tekrar saraydaki vazifeme başlamış ve Sultan Mahmut'la yeniden birleşmiş oluyordum.

Beylerbeyi Sarayı'nda Abdülhamid'in tâbi tutulduğu takyîdat Selânik'tekine nazaran pek hafiflemişti. Mesela vak'a-yı câriyeden içeriyi haberdar etmemek meselesi şimdi tabiatıyla hükümsüz kaldığı için; bilâ istisnâ bütün gazeteler verilmeye başlanmıştı. Hâriçle ihtilât meselesi de buna yakın bir tâdile uğramıştı. Haftanın bir günü ziyaretçilere hasredilmiş olduğu için; o gün ağalarla diğer müstahdimi görünmek üzere dışarıdan gelenler yine bizim nezâretimiz altında nöbet odasında bu zatlarla bol bol görüşebiliyorlardı. Hatta Abdülhamid'in kızları da hükûmetin müsaadesi ve padişahın irâdesiyle bir bayram günü gelip babalarını ziyaret etmişti. Sarayın rıhtımına yanaşmış olan muşdan yaşmaklar giyinmiş oldukları halde yanlarında Harem Ağaları ile çıkan Sultanları sarayın üst katındaki pencerelerden biz de kendimizi göstermeksizin seyretmiştik. Gelenler içinde Nâile ve Nemîka Sultanlarla şehzâdelerin torunları bulunuyordu. Kadınların nâmahrem addedildiği o zamanda bizim yapmamıza imkân olmayan içerideki kontrol vazifesine de Rasim Bey refikasını mêmûr etmişti. Ziyaretçiler öğle yemeğini babalarıyla birlikte yedikten sonra avdet ettiler.

Dâhilî muhafız zâbitân kadrosunda bir fark olmayıp yalnız arkadaşlar arasında bazı değişiklikler olmuştu. Mesela Ârif, Halid, Fevzi, Nâci Hulusi isimindeki arkadaşlar yeni gelmişlerdi. Sâlih, Mahmud, ben ve benden sonra alınan Fikri ve İbrahim Beyler de eskilerdendi. Ben geldiğim zaman hâricî muhafaza vazifesi bir İtfaiye Bölüğü tarafından îfâ ediliyordu. Bunun başında da Yüzbaşı Kazım Bey

isminde bir zevat vardı. Bilâhare bu kıta, bir Nizamiye Bölüğü ile tahdit edildi. Kumandanlığına da bugün Rize mebusu ve (s.2) Tayyare Cemiyeti Reisi olan Fuad Bey getirildi.

Beylerbeyi Sarayı'nın sükût ve yeknesaklık içinde geçen hayatını ihlâl eden bazı vak'alar vardır. Bunların en ehemmiyetlisi Abdülhamid'in beşinci ikbâli ve Nureddin Efendi ismindeki şehzâdenin vâlidesi olan Behice Hanım'ın saraya girip çıkması teşkîl eder. Bu hanım kendi arzusu hilâfına bir desîse ile saraya getirildiği gibi buradan da bizim arzumuz hilâfına yani kendi cür'et ve cesâreti sayesinde kurtulmağa muvaffak olduğu için her iki vak'a da hayli gürültü ve fırtınalı geçmiştir.

Behice Hanım'ın saraya getirilmesi daha doğrusu kapatılmasının sebebi... Meşrutiyet inkılâbını müteakip kocasından ayrı kalan bu hanımın kendini serâzad bir hayatın zevk ve heveslerine kaptırmaktan men edemeyişi bilhassa ecnebîlerle fazla düşüp kalkmak gibi o zamana göre daha ağır sayılan günahlar irtikâp etmesi idi. Bu hallerinden müteessir olan hânedan âzâsı Padişah ve hükûmet nezdindeki mütevâli şikâyetleri üzerine nihâyet bu makamların onu kocasının yanına göndermekten başka çare olmadığını düşünerek bir gün "Zevciniz Hâkân-ı Mahlû' Hazretleri, çok ağır hastadır; adeta son saatlerini yaşamak üzere bulunuyor, bütün erkân-ı aile Beylerbeyi Sarayı'nda toplandı, sizin de gitmeniz muvâfık olur." şeklinde uydurma bir haberle saraya sokmağa muvaffak olmuşlardı.

Hanımın saraya geldiği gün İbrahim Bey nöbetçi bulunuyordu. Biz de Fikri ve Emin Beylerle birlikte yukarıda "gurbet" ismini verdiğimiz salonda oturuyorduk. Ben izinli olduğum halde o gün bir tarafa çıkmamıştım. Bir ara Kanun Çavuşu Mustafa Efendi koşarak yanımıza gelip nöbetçi zâbitinin acele bizleri istediğini haber verdi. Derhal aşağı indik, bir halde Merkez Kumandanlığı ile görüşüyordu. Mükâlemesini bitirdikten sonra bizi davetinin sebebini anlattı.

Biraz evvel sarayın rıhtımına Polis Müdüriyetine ait bir muş yanaşıp içinden Behice Hanım çıkmış. Yanında kız kardeşi de bulunuyormuş. Abdülhamid'in hastalığına dair kendilerine verilen haberden şüphe etmedikleri için içeriye fütûrsuzca ağaların odasına doğru yürümeye başlamışlar. Odaya girdikleri zaman İbrahim Bey müdâhale lüzûmunu hissederek Behice Hanım'ın yanına yaklaşp

kendisinin kalarak hemşiresinin geri dönmesi lazım geldiğini söylemiş; bunu duyar duymaz tuzağa düştüğünü anlayan Behice Hanım:

-“Ya demek ki beni aldattınız öyle mi; fakat biz, ne ben ne kız kardeşim buradan asla bir adım bile ileri gidecek değiliz.” diye isyan bayrağını açmış. Şimdi her ikisi de ağaların odasında oturuyorlarmış. Yine İbrahim Bey’in ifâdesine göre Behice Hanım; “Bana bu tuzağı kuranlar yirminci asırda yaşadıklarından haberdâr değiller galiba; bu asırda suyu burnundan değil, ağızdan içerler.” gibi nasihatler vermekten de hâlî kalmamış.(s.3) İbrahim Bey, Merkez Kumandlığıyla telefonla tekrar tekrar görüştüktan sonra nihâyet şöyle bir emir almağa muvaffak olmuştu. İlk karar değişmeyip Behice Hanım’ın avdetine müsaade edilmeyecek, hemşiresine düşünmek için nihayet yirmi dört saat mühlet verilecekti. Bu müddet zarfında sarayı terk etmek isterse ne âlâ... Aksi takdirde o da ablası gibi sarayın sekisi arasına karışmış bulunacaktı.

Bu emri müteakip o zamana kadar ne olur ne olmaz mülâhazasıyla muştâ bekleyen polis müdürü avdet etti. İşin diğer garîb ciheti de vaziyetten haberdâr olan Abdülhamid’in Behice Hanım’ı yanına kabul etmek istememesi idi. Ağalar vasıtasıyla gönderdiği haberde muttasıl:

- “Zâbit efendilerden rica ederim, ben böyle namusu lekelenmiş bir kadını yanında istemem, onu yine geldiği yere göndersinler.” deyip duruyordu. Fakat bizce bu arzunun yerine getirilmesi imkânı bittabî imkânı yoktu.

Nihâyet akşama Rasim Bey geldi. Gündüz Merkez Kumandanlığının mesele kendisine anlatılmış olduğu için vaziyetten az çok mâlûmât vardı. Evvelâ Abdülhamid’i ziyaret ederek onu kolayca yatıştırabildi. Sonrada yanına İbrahim’le Mahmud’u alıp -henüz ağaların odasında bulunan Behice Hanım’ı- hemşiresinin ertesi gün saraydan çıkmasına müsaade edilmek şartıyla iknâyâ muvaffak olmuştu. Bu suretle sarayın sükûn ve huzuru muvakkaten iade edilmiş bulundu.

Behice Hanım her şeye kolay kolay evet diyen kadınlardan olmadığı için sarayda bulunduğu müddetçe bir unsur ihtilâl olmaktan hali kalmamıştı. Ne Abdülhamid’e rân olmuş ne ağaları saymış ne de diğer kadınlarla kapu yoldaşlığı yapmıştı. Mâmafih kocasının hal ve tebidinden sonra elde ettiği serbestliğinin bir

kısmını hevesâtana sarf eden bu kadının diğer kısmını da dimağ ve ruhunun inkişâfı için kullandığı anlaşılıyordu. Geldiğinin ertesi gününden itibaren şimdiye kadar holün bir köşesinde unutulmuş toprak içinde bırakılan ve yüzüne bakılmayan piyanoyu içeriye aldırarak vekilharç Hasan Efendi'ye sık sık alafranga notalar ısmarlamağa başlanmıştı. Hemşire ve akrabalarına yazıp bizim sansürümüzden geçen mektuplar az çok bu dimağ-ı inkişâfın delili idiler. Behice Hanım'ın kocası Abdülhamid'e karşı da gayet lakayt ve hatta müteneffir bir tavır aldığı hissediyordu.

İlk akşam ifadesini almak için yanına giden Asım Bey, zevcinizle birlikte burada kalmak istemiyor musunuz? diye sorduğu zaman verdiği cevap şâyân-ı dikkattir:

-“Hayır, burada asla ve rızamla kalacak değilim. Esasen vekar ve haysiyet sahibi bir zat olarak tanıdığım hakan-ı sabık hazretlerinin de bu kararına anladıktan sonra beni tatlık edeceğinden ümitvârım.” demiştir.

Doktor Atıf Bey'den de bunu teyit eden bir vakayı dinlemiştik.

Behice Hanım'ın asabî buhranlar geçirdiği bir sıradadır ki Doktor Atıf Bey de yanında bulunuyormuş ziyaretine gelen Abdülhamid ile aralarında sarayı terk etme meselesinden dolayı başlayan bir münâkaşa esnasında Abdülhamid:

(s.4)-İkide birde saraydan çıkma meselesini mevzû bahsediyorsun. Burayı terk ettikten sonra nereye gideceksin? diye sormuş o da.

-Nereye gideceğim akrabalarımın yanına...

-Hangi akrabalarının şu sümsük Çerkezlerin yanına mı?

Bu söz Behice Hanım'ı o kadar kızdırmış ve sinirlendirmiş ki Abdülhamid'e söylemedik söz bırakmamış. Zavallı Hakan da bunun üzerine "Bu deliye nereden çıktım." diye söylenerek odayı terk edip gitmiş.

Nihayet Behice Hanım günün birinde cidden cesurâne denecek bir hareketle sarayın esâret hayatından kendini kurtarmaya muvaffak oldu.

Bir gün Salih, Fikri, ben nöbet odasında otururken Salih İle Fikri'den hangisi olduğunu bu gün tamamıyla hatırlayamadığım biri telefon etmek için Rasim Bey'in

odasına girdikleri vakit orada yabancı bir kadının oturduğunu görerak derhâl dönmüştü. Bu kadının dışarıdan gelmesi ihtimâli olmadığına göre biz Behice Hanım'dan şüphe etmiş ve nitekim ağalara verdiğimiz haber üzerine şüphenin doğruluğunu anladık. Ortalığın تنها bulunduğu bir zamandan istifade ederek kendini bizim tarafa atmış olacaktı. Fakat Behice Hanım'ın bu kaçıışı bu defa her ne pahasına olursa olsun hürriyete kavuşma meselesini kati surette halletmek kararına istinâd ettiği için olacak ki ağaların hareme girmesi hakkındaki rica, ihtar ve tehditlerine ehemmiyet vermeyerek soğukkanlılığını da bozmayarak kemâl-i sükûn ile odada oturmaya devam etmemişti. Bu hâl ağaları son derece kızdırıyordu. Bize müsaade ederseniz bu kadını saçlarından sürükleyerek içeri götürelim demeğe başlamışlardı. Böyle bir müsaadenin bizim tarafımızdan verilmesine imkân olmadığı için Behice Hanım akşama kadar bu odada kaldı. Hatta Rasim Bey'in geldikten sonra sarf ettiği mesaide semere vermeyerek meseleyi nihayet yüksek makamlara yani hükümet ve padişaha kadar aksettirmek mecburiyeti hâsıl olmuştu. Bunun üzerine saraydan Darüssaade ağasının çıkarıldığı haberini verdiler.

Anber Ağa ismindeki bu zat ile hanımın mülakatı epi garip ve eğlenceli olmuştur. Sahne Rasim Bey'in odasında cereyan ediyordu. Biz de dışarıda kapının arkasında onları dinlemeye çalışıyorduk. Söylenen sözleri tamamen işitemiyorsam da kulağımıza çalınan bazı kelimeler ve cümlelerden mevzûu anlamak mümkün oluyordu. Behice Hanım yine yirminci asır medeniyetini ele alarak orada bulunanlara hayli uzun konferanslar vermeye başlamıştı. Hele bir ara saati anlamak istediği halde alaturka mı alafranga mı diye soran Anber Ağa'ya hanımın bu asırda alaturka saatin yeri olmayacağına dair verdiği cevap o kadar tamtaraklı idi ki zavallı Anber Ağa müddet-i ömründe böyle bir ders almamış olsa gerek. **(s.5)** İrade-i seniyye-i hamilen gelen Anber Ağa'nın da hiçbir şeye muvaffak olmadan geri dönmesi neticesidir ki ertesi gün Behice Hanım'a bu cüret ve cerbezisinin mükâfatı olarak hürriyete kavuşmuştu.

9 Teşrinievvel 913 Abid Efendi'nin sünnet olduğu tarihtir. Bu da sarayın sakin ve ıssız muhitinde değişiklik uyandıran vakalardandır. Efendinin eğlenmesi için dışarıdan ince sazla birlikte bir hokkabaz takımının getirilmesi ve Rasim Bey'in, Mahmud'un, Salih'in güzel güzel giydirilip kuşatılan çocuklarının bu düğünün

davetlileri sıfatıyla ortalıkta taze ve masum neşeler saçarak dolaşmaları sarayda mutad olmayan bir fevkalâdelik uyandırmıştı. Yıllardan beri ıssızlık ve sükûn içinde uyuyan, duvarlar o gün incesaz takımının bu zevk-iharap nağmeleriyle gözlerini açarak eski günleri hatırlamış gibi idiler. Ameliyatı yapmak üzere dışarıdan Sadettin Bey isminde bir operatör doktor getirilmişti. Sarayın doktoru Atıf Bey de ona yardım edecekti. Hazırlık bitinceye kadar Abid Efendi bizim nöbet odamızda vaktini geçirmiş sünnetin icrasını müteakip de on günde beri iki yorgancı ile bir yaldızcının mütemadi çalışması sayesinde hazırlanmış olan mükellef yatağına yatırılmıştı. Dahaevvel bizim nöbet odamızda icrâ-yı ahenk etmemekte bulunan hokkabaz takımı da o vakit efendiyi eğlendirmek için içeri alındı.

Biz muhafız zâbitler, kendisine sünnet hediyesi olarak biri kara diğeri deniz askerliğini temsil eden armalar üzerine müstenid masa saati almıştık. Rasim Bey, ameliyatı müteakip hem geçmiş olsun demek hem de hediyeleri vermek üzere arkadaşları yanına alarak efendinin yanına gitti. O sırada askerliğin meziyetlerinden bahis bir de nutuk îrâd etmiş. Ben nöbetçi olduğum için bu merâsimde bulunamamıştım. Fakat gerek o sahnenin hikâyesini gerek Rasim Bey'in nutkunun mühim parçalarını, gördüklerini pek ince bir tarzda mizahlaştırmak kabiliyetine malik olan ve Rasim Bey'in vaz ve tavrıyla sesinin tonuna kadar bütün hareketlerini hiç noksansız taklit edebilen Salih'ten dinlediğim için oraya gidenlerden hiç farkım kalmamıştı.

Koca sarayın bir köşesinde canlanan bu ahenk ve şetâret nağmeleri geçici bir kahkaha gibi bir gün devam ederek sönüp gitti. Ertesi günü saray yine mutad olan salon setre-i sükûn ve inzivâsına bürünmüştü.

İçimizde fotoğrafa pek meraklı olan Naci o gün sünnetten sonra şehzâdenin yatağında yatarken birkaç resmini almıştı. Bunların iki tanesi de bende mevcuttur. Altında şehzâdenin el yazısını ihtivâ eden bu resimleri o günün bir hatırası olarak albümümde muhafaza etmekteyim.

Abidin Efendi'nin sünnetine tekaddüm eden günlerde Rasim Bey'in içerisi arasında çıkan oldukça elektrikli bir hadiseden de bahsedeyim. Rasim Bey son zamanlarda sarayda kendisine bir yatak odası ayırmak hevesine düşmüştü.

(s.6)Gerçi geceleri vazifeten sarayda kalmak ve nöbet beklemek mecburiyetinde olmadığı için bu ihtiyâçtan vâreste ise de gündüzleri, mesela yemeği müteakip şöyle biraz uzanmak veya kırk yılda bir evine gitmeyip sarayda kalmak istediği vakit kendisine yatmak imkânını bahşedecek hususî istirâhat yeri istiyordu.

Fakat meselenin behemmahâl bizim işgâl ettiğimiz kısımda bu işe elverişli oda bulunmaması idi. Yukarıdaki iki odadan biri Abit Efendi'nin okumasına ve diğeri de Kahvecibaşı Ali Bey'le Sofracı Kazım'ın yatmalarına tahsis edildiğinden meşguldürler. Arabesk salon tabii bu işe elverişli değildi. Yalnız aşağıda ağaların dairesine mülâsik olan oda boştu. Rasim Bey, bidayeten Abid Efendi'nin dershânesinin bu odaya nakline, ondan münhal kalanyere kendisinin yerleşmesini münasip görmüşse de efendinin validesinin rica ve ısrarı karşısında tebdil-i fikir ederek şehzâdenin dershânesinin yine yukarıda bırakılıp aşağıya bırakılıp Ali Bey'le Kazım'ın inmelerini ısrar etmişti. İşte fırtınayı koparan bu ikinci karar olmuştu. Çünkü ağaların dairesine bitişik olan bu oda mâbeyn, yani harem sayıldığından işgal edildiği takdirde kadınların eskisi gibi buralarda serbestçe gezmeleri ve ağaların odasına fütursuzca girip çıkmaları mümkün olmayacaktı. Bunun üzerine harem halkı başlarında birinci İkbâl Müşfika Hanım olduğu halde ağaların odasında toplanarak aradaki kapıyı kapayarak içeriye kimseyi sokmayacaklarını ilan ettiler. Kahvecibaşı ile Kazım'ın eşyaların getirildikleri yerde kalakalmıştı. Bunların bir çöpünü bile içeri almıyorlardı. Ağalar bütün sinirleri üzerinde söylene söylene Rasim Bey'le içerisi arasında mekik dokumaya başladılar. Görünüşe bakılırsa Rasim Bey'i kararından döndürmek ne de kadınları mukavemetlerinden vazgeçirmek imkânı vardı. Mesele o kadar had bir safhaya girmişti.

Bereket versin Hakan otuz seneden fazla koca memleketi hiçbir sızıltısız idare etmekten mütevellit bir meleke ile tam zamanında işe müdahale ederek hâl çaresini buldu. Yanına Abid Efendi'nin, dershânesinin aşağıya nakl olunarak ondan münhal kalan odaya da Rasim Bey geçmek suretiyle nihayetlenmişti.

Rasim Bey'in ayda yılda bir gece sarayda kalacağım diye içerideki bu kadar ağır bir muameleye maruz bırakması doğrusu o vakit hiç birimiz taraf hoş görmemiştik. Bu vakanın tarihi 2 Teşrin-ievvel 1913'dir.

Biraz da sarayla onun tezyinâtından bahsedeyim. Sarayı umumiyet itibariyle siz ya menkâş duvarları, yağlı boya tablolarla müzeyyen tavanları, bu tavanlardan aşağı sarkan cesim billur avizeleri, uzun ve yıldızlara müstağrak aynaları ve avizeleri zamanının mebzûliyet ve israfına şahit bir binadır diyebilirim. Ortasına isabet eden kısım da binanın bütün enliliğince devam eden aşağılı yukarlı iki büyük salon mevcut olup bunların iki cihetinde(s.7) de müteaddid odalar, koridorlar ve daha küçük salonlar uzayıp gitmektedir. Alt kattaki salonun ortasında mermerden inşa edilmiş beyzi şekilde muhteşem bir havuz vardır. Bir vakitler serin ve râtib kenarında gezinen dilber halayıkların ve suların içinde yapılan zevkli eğlencelerin hicran ve hasretini çeker gibi duran bu şimdiki kuru boş havuzun karşısında Abdülhamid ecdadının hayat ezvâkı ile kendi hüsrânını karşılaştırarak devre epideşnam yağdırmış olsa gerek.

Biz sarayın arabesk salonu diye kendi kendimize isim verdiğimiz bu yeri pek severdik ve boş saatlerimizi ekseriya odada geçirirdik. Bu yer sarayın üst katında ve cenûb cihetindeki köşede, yani bizim işgâl ettiğimiz kısımda bulunuyordu. Buranın denize nâzır pencerelerinden birisi önüne oturarak karşı sahilin latif manzarasını temâşâ ve boğazın serin ve hayatbahş rüzgârını teneffüs etmekten başka bir haz duyardık. Oraya bu ismi verişimizin sebebi tezyinâtının Arap tarzında olması idi. Duvarlar bu tarzda ahşap bir takım sütun ve oymalarla kaplanmış olduğu gibi zarif yazılı manidar beyitlerle süslenmişti. Salonun ortasında duvarların kaplamaları ile hem âhenk olacak şekilde küçük oymalı sütunlarla müzeyyen sabit bir masa vardı ki yapılışındaki nefâset ve zarâfete hayran olmadan bakamazdık.

Sahilden vapurlarla geçerken de görüldüğü gibi sarayın ihtişâm ve güzelliğini tamamlayıcı bir çerçeve halinde bulunan bahçesi ve bağlarbaşı tepesine doğru sed sed yükselmektedir. Cesim ağaçların gölgelendirdiği bu vasi bahçeyi müteaddid havuzlar ve bunların kenarlarında tunçtan veya mermerden masnu hayvan heykelleri süslemektedir. Hele bu havuzlardan belki elli metreden fazla bir uzunlukla yirmi metre genişliğe ve derinliğe mâlik olan bir tanesi insana bir göl hissi vermekten hali kalmaz. Sarayın bu vasi arazisi içinde ahırlar ve serlerle bakımsızlık yüzünden harap olmuş birtakım mebânîden başka iki güzel ve büyük köşk daha vardır. Bunlardan hâricen saraya mermer kaplama ile örtülmüş olan biraz evvel bahsettiğim büyük

havuzun kenarında diğeri de sarayın bahçe duvarlarını takiben bağlarbaşına çıkan yol üzerindedir.

Sarayın iki tarafında rıhtım üzerine yapılmış iki küçük köşk vardır. Bunlara deniz köşkü ismini vermiştik. Denizi pek yakından görmek ve akıntısının daimi reşâşesini kulağında duymak için insanın buralarda bir vakfe-i istirâhat geçirmesi kifâyet ederdi.

Askerliği terk edip Babıali'nin lapirintinden başka bir şey olmayan odalarında vazife görmeye başladığım zaman sarayın bu emsâlsiz güzelliğini ne kadar çok aramıştım.

(s.1) Muhafızlık vazifesinde kaldığım iki sene zarfında Abdülhamid'e ikisi Selanik'te, ikisi İstanbul'da olmak üzere ancak dört defa görüşebildim. İki senede dört mülâkat ne kadar azdır. Onunla arzu ettiği zaman görüşme hakkını Rasim Bey yalnız kendisine hasredip mülâkatlarımız hemen hemen içeriye bir dış doktorunun girmesi icâbet ettiği zamanlara münhasır olduğu için bu görüşmelerde taaddüt etmeyip mahdud kalmıştır. Yoksa hafızası yerinde, konuşkan ve devrine ait veka'y-i nakle müştâk olan bu adam hakkında şüphesiz biz de şimdi daha zengin ve mütenevvi hatıralara mâlik olabilirdik. Ne yapayım ki 33 senelik bir istibdâd tarihinin önümüze açılmış duran kitabını biz, sâde seyir ile istifâyaya mecbur kalıp onu okumak imkânını bulamadık. İçimizde bu hususta en bahtlı olan Dr. Atıf Bey'di. Mesleği dolayısıyla sık sık içeriden istenildiği için Abdülhamid'e fazla temasım birkaç gün imkânını buluyordu.

Ben, bahsettiğim dört mülâkatı o zaman not ederek saklamış bulunduğum halde maalesef ikisini şimdi bulamadım. Kaybettiğim anlaşılıyor. Hafızamın yardımıyla onları tekrarlamamın da imkânı yoktu. Yalnız elimde mevcut olan iki mülâkatı yazmakla iktifâ edeceğim.

28 Eylül 1913, Beylerbeyi Sarayı

Dişçi Rıfat Bey, Müşlika Hanım'ın (Hakanın birinci ikbâli dişini tedavi etmek üzere saraya geldi. Vazîfe sırası benim idi. Şehreddin Ağa, Dişçi Rıfat Bey ve ben, üçümüz birlikte içeri girdik. Şehreddin Ağa önde gidiyor, biz de onu takip ediyorduk. Koridorları geçerken odalarından çıkmış kadınlar varsa nâmahrem erkek

bulduğunu anlayarak içeri çekilsinler diye Şehreddin Ağa'nın ince sesi, ikide birde "destûr" nidâlarıyla etrafı çınlatmaktan hâlî kalmıyordu. Bu minvâl üzere salon ve koridorları geçerek hanımın bulunduğu odaya vardık. Hâkânın mutadı vecihle ayakta, bize muntazırdı.

Müşfika Hanım solumuzda tam pencerenin önüne yerleştirilen koltuğa oturmuştu. Arkası bize müteveccih olduğu için yüzünü göremiyorduk. Şehreddin Ağa, Hakan'la Rıfat Bey'in arasında her iki (s.2) tarafa da hizmete yetişebilecek bir vaziyette el pençe ayakta beklemeye başladı. Hâkân bana, oturmak için karşısındaki sandalyeyi gösterdikten sonra şu iltifatkâr cümle ile hitap etti:

-“Bir yerde olduğumuz halde maalesef sık sık görüşmek fırsatları zuhûr etmiyor. Hâlbuki ben sizi ilk gördüğüm günden beri pek severim. Hâlinizde bir nezâket eseri vardır.”

-“Teveccüh âlileri efendim.”

Kadın efendinin diş hakkında Rıfat Bey'den mâlûmat aldıktan sonra:

- “Diş ızdırabını ulemâ ve meşâhir kabir azabına benzetirler. Çok haklıdırlar. İnsanın ona tahammül etmektense dişini çektirmesi daha evlâdır. Ben, diş çıkarmak için hiçbir zaman doktora müracaat etmedim. Vaktiyle çürüyen iki dişimi kendim çıkardığı gibi, geçenlerde beni öteden beri rahatsız eden bir dişimi de aynı usûlle kendim çıkardım.

-“Cidden büyük bir cesaret eseri efendim!” dedikten sonra bunu çıkarırken bir ızdırab duyup duymadığını sordum. Ehemmiyet vermediğini gösteren bir tavırla:

-“O kadarı kâbil-i tahammüldür.” dedi.

Hâkânın bu hikâyesinden mübâlağa yoksa cidden fevkalâde bir cesaret ve mahâret sayılacağı tabîdir. Biraz sonra havalara nakl-i kelâm ederek:

-“Havalarda bir kaç gündür bozdu.” dedi. “Zaten İstanbul böyledir. Boğaz içinde kıran da çok olduğu için ilk ve sonbahar mevsimleri dâimâ böyle geçer. Bu mevsimlerde insan kendini çok muhafaza etmelidir. Fanilesiz gezmemelidir... Geçen gün Selanik'teki gibi boğaz oldumsa da hamdolsun geçirdim. Şimdi çok iyiyim.”

Mevzûu Gümülcine meselesine intikâl ettirerek bunun hakkında kendisinin ne fikir ve mütalaada bulunduğunu sordum. Balkan Harbini müteakip Garbî Trakya'da kalan bazı Türk zâbitleri, Bulgar hâkimiyetinin tesir etmemesi ve karşı limana varmak için de bir hükümet muvakkate teşkîl etmişler idi. Hâkânın mütalaasını almak istediğim mesele bu idi. Hatta bu muvakkat hükûmetin iki hükûmetten ibaret posta pulu bile vardı.

(s.3)-“Vazifeden ayrılalı epey zaman olduğu için bu günün siyasî vaziyetine vâkîf değildim. Avrupa devletlerinin hakikî düşüncelerinin ne olduğunu bilmiyorum. Mâmafih benim zannıma kalırsa bu yerlerde alâkası olan Avusturya ile başka büyük bir devlet Makedonya ve Selânik’i asla Bulgarlar’a vermek istemeyeceklerdir. Onların arzuları Makedonya’da bir muhtâriyet teessüsüdür. Mâmafih istikbalde neler olacağını kat’î olarak bilmek mümkün değildir. La yalemugayb ilallah...”

Biraz sonra, Yunan askerinin Selânik’te isyan ettiğine dair bu günkü gazetelerde yazılan bir fıkraya da kelâm ederek:

-“Bunu okuduğum zaman hiç hayret etmedim.” dedi. “Çünkü Yunan ordusunu ben, pekiyi bilirim, katiyen disiplini yoktur, Balkanların en kıymetsiz ordusudur. Yunan milletinin de bütün meziyeti şarlattanlığındadır. Atıp tutmasını pek severler. Çok cesaret taslarlar; ama bir defa da tokat yediler mi adam akıllı sinerler. Türklerden vaktiyle yedikleri dayağın acısını hala unutmamışlardır.”

-“Evet, fakat bu defa tarihin büyük yardımına mazhar oldular. Hayallerinde tasavvur edemedikleri şey hakikat oldu.”

Önündeki kutudan bir sigara aldı, içmediğini bilmediği için de bana ikram etmek istemediğini, kendisinin de alışmış bulunmasından hiç memnun olmadığını söyledikten sonra:

-“Bana Ramazan ayında en ziyade dokunan şey sigara içmemektir.” dedi. “Açlık ve susuzluğa pek aldırmam; ama sigarasızlığa alışamıyorum. Mübârek Ramazan da gittikçe yaza geliyor. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse uzun günlerde oruç tutmak o kadar kolay değil.”

-“Hakk-ı âliniz var efendim. Bilhassa şimâlde sâkin olan müslümanların bu yüzden çektikleri müşkilat hayli büyük olacak. Bugünkü Sabah Gazetesi’nde buna

dair bir yazı vardı. Bilmem manzûr-ı âlî niz oldu mu? Yaz mevsiminde gündüzlerin pek uzun olması oralarda yaşayan insanlar için bu meseleyi hayli güçleştirmişti. Bendeniz mıntıklar için her halde istisnâ bir hüküm lazım. Yani orucu güneşin tulû ve grubu ile değil de mesela saat hesabı ile takyât etmeli...”

Bu bahsin açılmasından memnun görünerek:

-“Hakkınız var, bu cidden düşünülecek bir meseledir.” dedi.

(s.4)”Bunu vaktiyle Amerika sefiri de merak ederek bana sormuştu. Ben süferâyı ara sıra Ramazanda iftara dâvet ederek onlara Türk yemekleri yedirirdim. Bana kalırsa Rusya’da ulemâ toplanarak imsak ve iftar vakitlerini tespit etmelidirler. Dinimizin mahall-i zuhûru olan Mekke ve Medine’de böyle yapılmıştır.”

-“Evet ama oruç müddetinin güneşle kâim olduğuna; yani günün doğusundan başlayıp batışına kadar devâmı şart olduğuna göre ulemâ bu kaydın hâricine çıkabilir mi?”

-“Hayır dinde böyle bir kayıt yoktur. Hakikî ulemâlar böyle söylemezler. Böyle söyleyenler hakîkati bilmeyenlerdir. Bunlara da ulemâ değil zama denilir. İslamlıkta hiç müşkilat yoktur. Her şeyin kolayı bulunmuştur. Gerçi vaktiyle müracaat edilen içtihad kapısı bugün kapanmış ise de kıyas yolu açıktır. Bununla her meselenin halli mümkündür. “

-“Acaba içtihad kapısı yeniden açılmaz mı? Zamanın tebdîliyle ahkâmın tebeddülü bir kâide-i esâsiye olduğuna göre, bunun da yeniden açılmasında bir mahzur var mıdır? Hâdiseler birbirine benzemeyeceği için bunların kıyasla hallerinde de belki bazı şekillere tesâdüf edilebilir.”

-İçtihad suistimale müsâit bir yol olduğu için mahzûrludur. Gerçi İranlılar hâlâ içtihad ile hareket ederler. Orada müçtehidler çoktur. Ammâ Sünnilikte bu kapı Sultan Selâhaddin zamanından beri kapanmış bulunuyor. Tekrar açılmasına da lüzûm yoktur. Dediğim gibi kıyâsa tatbîkan her şeyin halli bugün için mümkündür. Bahsettiğim Amerika sefiri başka bir gün de bana Avrupa hükemâsından bazıları İslâmiyet’in mâni-î terakkî olduğunu iddia ediyorlar. Bunun için ne dersiniz, diye sormuştu? Ben de kendisine bu söz gayet büyük iftiradır; gerçi kitabımızda Cenâb-ı Hak bana ibadet ediniz, diye buyurmuş ama ibadetten başka bir şeyle meşgul

olmayın, dünyayı tamamen unutunuz, hatta mâîşetini bile düşünmeyiniz, ben size nafakalarını gökten indiririm diye bir emir veya vâidde bulunmamış, bilâkis çalışmağı emretmiş. Bakınız Kur'an-ı Kerîm'de ne buyuruyor: Fetekabbe'l-Allah..." diye başlayan bir ayet okudu.

-“Mânâsı da Cenâb-ı Hakk'a karşı duânızın kabûl olması için nafakanızın kendi elinizle temin edilmesi lazımdır.(s.5) demektir. İnsanları çalıştırmağa teşvik eden bundan kuvvetli söz olur mu?, diye cevap verdim.” dedi.

Ben, İslâmiyet hakkında Avrupalılarca hâsıl olan yanlış telakkîlerin tashîhi külfetini üzerimize aldığımız için mesûliyetin bize, bilhassa ulemâmıza râci olduğunu söylemem üzerine:

-“Vaktiyle yetişmiş müslüman âlimleri içinde bu husus için epey gayret sarf etmiş kimseler vardır. Hint ulemâsından isminin Rahmetullah olduğunu zannettiğim bir zâtla Hoca İshak Efendi bunların meşhûrlarındandır. Bu zâtların İslâmlığın fazîletine dâir yazdıkları eserler pek güzeldir. Hintli Hayrullah Hoca, Hindistan'da bulunan bütün Hıristiyan papazlarını İslâmlık ve Hıristiyanlık dinleri üzerinde bir münâkaşaya dâvet ederek neticede hepsini ilzâm etmiştir. Mesele İncil üzerine imiş. Hocanın pek vâkıfâne ve müdellel sözleri karşısında cevaptan âciz kalan papazlar nihayet "sehv-i kâtip, sehv-i kâtip" demekle iktifâ etmişler. İshak Hoca da bu hususta meşhûrdur.”

-“Yazık ki bu gibi kıymetli kitapların çoğaltılıp halkın istifâdesine va'zedilmesine ehemmiyet verilmiyor. Buyurduklarımızın belki bugün mevcutte bile kalmamıştır.”

- “Hayır, vardır, sahaflarda bulunur. Ben bir tane aldırıp size hediye edeyim de okuyunuz.”

-“Lütfûnuza teşekkür ederim.” diye mukâbele ettim. Sözde bir müddet fâsıla verdikten sonra bahsi hayatına intikal ettirerek:

-“Ben daima geceleri erken yatıp, erken kalkarım.” dedi. “Akşam saat iki olduğunda (Abdülhamid'in burada söylediği saat alaturka saatten yani gurubu şemsden iki saat sonra demektir) gözlerim şöylece -taklidini de yaparak- kapanmaya başlar. Fakat sabahleyin sabah ezânıyla ve hatta bir saat evvel uyanarak herkesi

rahatsız ederim. Esasen hâl-i tabîi de budur. Hayvanların akşam olunca hemen yuvalarına girip seher vakti çıkanları bunu ispat eder; ama Avrupa'da böyle değilmiş orada geceler gündüz, gündüzler gece olmuş. Vaktiyle Manastırlı Mimar Paşa isminde Avrupa'da uzun müddet sefirlik yapmış bir zât vardı. Şimdiye kadar tulûu şemsden evvel yattığımı bilmiyorum, derdi. Bu hal daha ziyâde Fransa'da mevcuttur. Oranın ahali sefâhata pek düşkün olduğu için gece eğlenip gündüz uyurlar. Rusya ile Viyana da böyle değildir. Oralarda bilakis tabîi hayat hüküm sürmektedir. Biz Avrupa'ya seyahat ettiği ile vakit yaz mevsimiydi tiyatroya gittik. Daha doğrusu mecbûr olduk. Bütün halk yüzlerinden terler aka aka tiyatroyu seyrediyorlardı. (s.6) Bu kadar azaba nasıl tahammül ediyorlar, diye o vakit onlara şaşmışım? Fransa'nın bu sefâhat yüzünden nüfusu da günden güne azalmaktadır. Çünkü hiç kimse evlenmeye talip olmuyor. Almanlarda iş böyle değildir. Onlar hıfzıssıhaya pek düşkün ve riayetkâr oldukları gibi nüfusları artmaktadır. Fakat anlaşılan Fransa ile hemhudud olduğu için olacak ki sefâhatın oraya da yavaş yavaş sokulduğunu söylüyorlar.”

Pencereden dışarıya bakarak:

-“Bugün hava tebeddül etti, poyraz başladı. Bu havalar biraz soğuk olur; ama sağlamdır. Geçen günkü nezleleri yapan lodostu. Benim oldukça mâlûmât-ı tibbiyem vardır. Çünkü doktorlarla tıbbî bahisler üzerinde görüşmeyi çok severim. Her şahsa göre hususî bir hıfzıssıhha tedbiri lâzımdır. Siz, nöbetleri hâriçte geçirdiğiniz için kendinizi korumalısınız. Teniniz üzerine mutlaka yün bir fanila giymelisiniz. Rutûbete karşı vücudu pekiyi muhâfaza eden güderi yelekler vardır. Bilâhare çıkarmak şartıyla nöbet esnasında onları da giymeniz faideden hâlî değildir. Sonra âvdetinizde de içeride mutlaka sıcak bir çay içmelisiniz. Buranın havası Selânik gibi değil, çok korunmak lâzımdır. Ben Selânik'ten çok çok memnundum. Siz de bilirsiniz ya, oradaki çıkmağı istememiştim bile... Benim için mevkiin hiç kıymeti ve ehemmiyeti yoktur. Ben hem bî-filozof ve hem de dervişim...”

Dişçi Rıfat Bey işini bitirmek üzere idi. Hâkân bu gece ağrı devam ederse ne yapmak lazım geldiğini sordu. O da bazı tavsiyelerle beraber onların asabî ağrıları olup; aspirin alınırsa iyi geleceğini söyledi. Hâkân bunun üzerine aspirinin bilhassa

baş ağrıları için katıyyetinden bahsettikten sonra beni bir gün Selanik'te hasta gördüğünde hatırlayarak:

-“Sizde de baş ağrıları oluyor galiba.” dedi. “Çünkü Selanik’te bir gün sizi, başınızı tutarak Nureddin Ağa’dan aspirin isterken görmüştüm. Ben o zaman yukarıda idim. Size seslenecektim bile -eli ile tarif ederek- ağrı şöyle ensenizden doğru mu geliyor?” Alâkasına teşekkür ettikten sonra filhakîka başımın bazen dediği şekilde ağrıdığımı ve bundan pek muzdarip olduğumu söyledim. Rıfat Bey çantasını toplamış, hepimiz ayağa kalkmıştı. Kendisini hürmetle selamladıktan sonra geldiğimiz tarzda; yani yine Şehreddin Ağa’nın destur nidâları arasında avdet ettik.

(s.7)Hâkânla İkinci Görüşme

Beylerbeyi: 30 Kânun-i Sâni 914

Hâkânla bir mülâkat fırsatı daha zuhûr etti. Yine Dişçi Rıfat Bey refâkatinde Şehreddin Ağa’nın rehberliği bermutad destûr nidâları arasında içeri girdik. Hakan usûl-ü veçhile bizi ayakta karşıladı. Selâmımızı iade ederek beni pekiyi gördüğünü söyledikten sonra, birkaç günden beri devam eden soğukların şiddetine nakl-i kalam ederek şu tarzda söze başladı:

- “Ben târihe ve seyâhat kitaplarına meraklıyım.” dedi. “Kutup seyyahlarının maceralarını, mesela Nansenin Seyahati’ni pekiyi bilirim. Onları okurken Pamelyamda yanımda dinlemişti. Şimdi ara sıra aramızda bizde kutuplarda oturuyoruz diye latîfe ediyoruz.”

Sonra Selânîk'in havasına ve oradan ayrılmak üzerinde uyandırdığı te’sîre geçerek:

-“Ah, Selanik!” dedi. “Allah bilir, onu düşündüğüm zaman gözyaşlarım akmaktan men edemem. Oradan o kadar memnundum. Bir memleket kaybettiğimiz için müteessir olmakla beraber ben şahsen ortadan ayrıldığı için de müteessifim. Selânîk’i birkaç cihetten severdim. Evvelâ orada bir medeniyet bulurdum. Akşamları pencerenin önüne oturup gelen geçenleri seyrettiğim zaman herkesin kemâl-i edep ve intizamla gezintisini yaptığını gördüm. Bu hâl, şüphesiz medenî bir tecrübeye delâlet eder. Sonra havası mutedildi. Benin ayaklarımda, romatizma vardır. Selânîk’te bulunduğum müddetçe ondan muzdarip olmadım. Bundan başka manzarası da gayet

latîf idi. Benim eh işte şöyle bir parça ressamlığım da vardır. Bir kaç defa oraların resmini almak istedim. Fakat yüz pozisyon iyi gelmiyordu. Bir fotoğraf makinem olsaydı evvela fotoğrafı alıp bilâhare kâğıda nakledebilirdim. Bu daha kolay olurdu. Fakat bulunmadığı için yapamadım. Gurup zamanında oranın pek güzel manzarası vardır. Gökyüzünde âlem içinde âlemler vardır. Sahralar, ovalar peydâ olur, sonra manzara değişerek yeniden bir takım güzellikler meydana çıkar. Böylece gurup tam bir saat sürerdi. Ben her akşam bu manzarayı seyretmekle mütelezziz olurum, karşı tarafından tulü' da aynı güzellikler gösterirdi. Bunların karşısında insan şâir olup daima yazmalıdır. Allah bir, Selânik'teki hayatımdan pek memnundum. Siz de biliyorsunuz, oradan ayrılmak bile istememiştim. Otuz seneyi geçen devlet hizmetinin yorgunluklarını oranın âsûde hayatında (s.8) dinlendiriyordum.”

Biraz sükût etti. Ben şöyle bir bahis açtım:

-“Bilmem bugünkü gazetelerde manzûr-ı seniyyeleri buyuruldu mu, Selanik müdâfii daha doğrusu Selânik'i teslim eden Hasan Tahsin Paşa da memlekete gitmekten sarf-ı nazar etmiş, Avrupa'da kalacakmış.”

-“Yüzü yok da onun için.” dedikten sonra şu sözleri söyledi:“Ben Tahsin Paşa'nın cemâziyelevvelini bilirim. Tabî siz benim kadar tanımazsınız.O, mektepten çıkma değil; jandarmalıktan yetişmelidir. Vakti ile sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın yâverliğini yapmıştır. Ben kendisini şâyân-ı îtimat bir zât zannederek Taşkışla Kumandanlığına getirmiştım. Daha evvel bu vazîfede Tevfik Bey isminde gâyet nâmuslu ve gayûr bir zât bulunuyordu. Tevfik Bey başka bir vazîfeye tayin edilerek çekildiği için Taşkışla Kumandanlığı münhâl kalmış idi. Tahsin Paşa bu vazîfede rahat durmadı. Askeri ihtilal ettirdi; hattâ bundan sonra gittiği Selanik'te de buna benzer bir takım yolsuzluklarını duyduğum için ben kendisini Halep'e kadar nefi' ettim. Orada ancak Meşrutiyet'in îlânı üzerine kurtuldu. İstanbul'a gelince de benim tarafından sürgün edilmiş olduğu için pek îtibar gördü Bu adamın bilâhare Selanik'teki Kolordu Kumandanlığına tayin olduğunu doktordan duyduğum zaman pek mütehayyir olmuşum. Osmanlı ordusunda Selânik gibi mühim bir merkeze gönderilecek başka kumandan bulunamaz mı idi? Selânik'te son zamanlarda benimle görüşmek için bir gün köşke geldiğini Rasim Bey'den duymuştum. Zâbit efendiler muhalefet ettikleri için girememiş. Benimle ne görüşmek istiyormuş acaba? Hiç

şüphesiz hüsn-üniyetle gelmemiştir. Maksudı mutlaka bana burada bir fenâlık yapmaktı.”

- “Eski Yunan muharebesinde biraz hizmeti var.” diyorlar.

- “Hayır, yoktur. Yunan muharebesinde en çok iş gören zatlar: Rüştü ve Ethem Paşalardır. Bilhassa Rüştü Paşa. Şimdi Âyân Meclisi’ne âz intihap olunan bu zât erkân-ı harp olup kafalı bir adamdı. Ethem Paşa da muktedir bir kumandandır. Gerçi erkân-ı harp olmayıp sıra zâbitliğinden yetişmedir. Ama iyi bir askerdir. Rumeli’nde bulunduğu mêmûriyetlerde ahâlinin teveccühünü celb ederek kendisini sevdirmeye muvaffak olmuştu. Ben de bunun için onu Ordu Kumandanlığına tayin ettim.”

(s.9) Bilâhare kendisinin Yunan Harbi’ndeki hizmet ve himmetine nakl-i kelm ederek:

-“Yunan muharebesinde Erkân-ı Harbiye’nin elinde Goliç Paşa tarafından tertip edilmiş bir plan vardır. Hâlbuki elde mevcut olan haritaların bu plana tevâfuk etmedikleri anlaşılmış. Bir gece ordugâhtan Bâb-ı Serasker’de mahfûz eski haritaların gönderilmesine dair bir telgraf aldım. Hemen adam gönderip bu haritaları buldurdum ve bir tren-i mahsûs hazırlatarak yâverlerim vasıtasıyla derhal ordugâha gönderdim. O vakit iki gece benimle mâiyetimdekiler uyumamış idik. Cenâb-ı Hak şâhidimdir. O zamanlar çok çalıştım. Hüsn-ü niyetle uğraştım. Neticede avnî hakla bu sayımın mükâfatını da aldım.”

Sözlerine biraz fasıla vermişti, ben sordum:

- “Bugünkü Peyam gazetesinde Ruslar da yine bir Balkan İttihâdı hazırlıklarına dair bir fıkra mevcuttu. Bilmem manzûr-ı âlîniz buyuruldu mu? Ruslar hâlâ bizi rahat bırakmak niyetinde değiller.”

-“Evet gördüm. Ruslar böyle bir şeyi dâimâ yapmak isterler. Mesele, İstanbul’un onları hüsn-ü idaresine bağlıdır. Rusları gücendirmemek lâzım... Ben dâimâ bu politikayı tâkip ederdim. Şimdiki çarın pederi olan İmparator, bana haber göndererek “Bizim Osmanlı hükûmetiyle aramızda ne mezheben ne siyaseten artık hiçbir meselemiz kalmadı. Osmanlı Hükümeti benim hayır havahlığımdan emin olsun.” diye söz vermişti. Bir İmparatorun nâmus üzerine verdiği söz şüphesiz ki,

kuvvetli bir teminattır. Şimdiki genç imparator da pederinin hareketini takip ederek bir kaç defa bana bu husûsa dâir teminatta bulundu. Ben o vakit İstanbul'daki Rus sefirıyla de çok iyi görüşürdüm. Türkçe, Fransızca lisanslarına âşinâ ve yaşlıca bir zât olan sefirin bu teminat meselesinde çok yardımcı olmuştur. Ruslar aleyhinde yazılan bazı yazılar, onların gücenmesine sebebiyet verir. Her halde matbuatta böyle yazıların neşrine müsaade edilmemelidir. Ruslar idare olunmalıdır.”

Rıfat Bey işini bitirmiş çantasını topluyor. Hâkn tekrar bana hitap ederek:

-“Hakikaten pek nazıksınız.” dedi. “Sizi cidden göreceğim gelmiş idi. Çok memnun oldum. Ben çok fedakâr bir adamım. Kalbim vefâ ile doludur. Elini kalbi üzerine koyup, bunları şerhedecek olsam bir kitap vücûda gelmiş olur.” dedi.

Kendisini hürmetle selamlayarak odayı terk ettik.

1.4. Şark Ordusunda

(s.1) Sirkeci Ambarı sevk memurluğunda- İstanbul'un muhabbetsiz günleri- Muhacirler- Kime atfedeceği bilinmeyen bir kabahat!- Korktuğum ihtimal ve bulduğum para- Nezaret müsteşarı yanında- Kaçırılan fırsatlar müellifi- Derviş Bey'in sözleri- Tabur zâbitleri ne ile meşgul- Tabur kumandanı ile aram açılıyor- Bir rapor meselesi- Alay kumandanının telâş- Eski vazîfeye avdet- Tabur kâtibinin getirdiği haber- Zavallı Mustafa Necip.

Saraydan ayrıldıktan sonra evvelâ Sirkeci Levazım Ambarı Sevk Memurluğuna, on beş gün sonra da Şark Ordusu emrine tâyin edildim. Sevk memurluğundaki vazîfem cepheye gönderilecek eşyaları ambardan bir kamyonla yüklettikten sonra vapur veya trene teslim etmek gibi çok basit bir işten ibarettir. Vazîfeme yakın olsun diye Sirkeci'deki fakır pansiyonların birinde bir oda tutmuştum. O sırada İstanbul'a gelmiş olan Kavalalı Sâbit'le Hafız Tevfik de aynı pansiyona yerleşmiş oldukları için geceleri birbirimizle dertleşmek suretiyle bu kara günlerin elemlerini pay ediyorduk.

İstanbul, o zaman en bahtsız günlerini geçirmekte idi. Bulgar ordusunun kısa bir zamanda büyük muvaffakiyetler kazanarak Çatalca hattına dayanması ve harbin devam ettiği üç gün zarfında sahilden muharebeye iştirak eden donanma toplarının

derinden derine aksedilen uğultuları İstanbul halkına Doksan Üç'ün korkunç ve kâbuslu günlerinin hâtırasını yaşatmıştı. Bereket versin ki tarihin o kısmı tekrar etmeyerek düşmanlar hatt-ı müdâfaayı yarmağa muvaffak olamadılar. Fakat istilâ gören yerlerden kaçabilen halkın üzerlerini kilim, hasır veya buna mümâsil eşyalarla örterek seyyar bir ikâmetgâh haline getirdikleri arabalarla akın halinde o sırada İstanbul sokaklarını doldurmaları bundan daha az ve elemli bir manzara teşkil etmiyordu. Bu zavallılar kendilerine tahsis edilen câmilerde sefâlet ve perîşanlık içinde barınmağa çalışmakta idiler.

(s.2) Hükûmet hiç olmazsa ekmeklerinin temini suretiyle onlara bir yardımda bulunabiliyor muydu bilmem?

Düşman ordusunun bu kadar kısa bir zaman içerisinde payitahtın eşğine kadar nasıl gelebildiğini ve Türk Ordusu'nun neden bu kadar çabuk mağlup olduğu o günlerin halledilmeyen acıklı muammasıdır. Herkes bundan bahsetmekte ise de hiç kimse kabahatin kat'î olarak kime râci olduğunu söylemiyordu. Daha doğrusu her zümre kabahati diğerine atfetmek ile meşguldü. Dinlediğim askerler sivillere, siviller de askerlere kusur ve belki hıyânet isnâdından geri kalmamışlardır.

Şark Ordusu'na tâyin emrimi aldığı zaman orada da Sevk Memurluğu gibi sevimsiz bir işe verilmeliğimi ihtimâlini düşünerek vazifemin o sıralarda Trablusgarb'tan gelip Maydos'a gönderilen Fethi ve Mustafa Kemal Beylerin erkân-ı harbiyesinde buldukları Kolorduya tahvîli çarelerini aramaya başladım. Beni pek yakından tanıyan bu zâtların mâiyetinde daha nâfi ve müfrit olabileceğime kâni idim. Ancak resmî müracaattan ziyâde hususî bir tavassut ve delâlete ihtiyaç gösteren bu işin başarılmasını Nezâret Erkânı arasından yakından tanıdığım zevât olmaması sebebiyle gayr-i mümkün veya güç bulduğum için mâkul ve meşrû bir mazeret icad ederek bu işi doğrudan doğruya Nezâret Müsteşarı'na müracaat etmek sûretiyle temini çaresini düşündüm. Ve bir gün bu zâtın huzuruna çıktım. Bu makamda o zaman aslen Şamlı ve Arap olan Fuad Paşa isminde liva rütbesinde bir zât bulunuyordu. Tahvîlim için bulduğum sebep annemin rahatsızlığı idi. Güya yanımda olan ve kalbinden rahatsız bulunan annemi ben Şark Ordusu'na gittiğim takdirde hiçbir yakınım ve kimsem olmayan İstanbul'da yalnız başına bir evde bırakmak mecbûriyetinde idim. Bu hal zavallı kadını ölüme terk etmiş gibi bir şeydi. Vazîfem

Maydos'taki Kolorduya tahvîl edilirse onu Çanakkale'de telgrafçı olan kardeşimin yanına bırakıp; sonra da kolayca vazîfeme iltihâkım mümkün olacaktı. Her iki tarafta da aynı vazîfeyi îfâ edeceğime göre ricâmın kabul edilmemesinde bir sebep yoktu.

Müsteşar Paşa sözlerimi dikkatle dinlemeğe başladı. Ben de bu hâlden cesaret alarak onun daha fazla rikkatini celbetmek için annemin hastalığı hakkında mübâlağalı tafsîlat vermekten geri kalmıyordum.

(s.3) Fakat sözlerimin sonunda Sevk Memurluğundan evvel nerede bulunduğumu sorup da benden Hâkân-ı Sâbık'ın muhâfızları meyânında olduğum haberini alır almaz tavrının birden bire değişerek kaşlarının çatıldığını gördüm. Yüzüme dik dik bakarak:

-“Yaa!” dedi. “Demek sen de onlardan, yani şu Selânik mücâhidlerindensin öyle mi? Ne söyle bakalım, seni bu vazifeden niçin çıkardılar?”

Vaziyetin birdenbire bu şekil almasından canım sıkılarak ne cevap vereceğimi düşünürken o tekrar etti:

-“Söylesene ne duruyorsun?”

- “Sebebini bilemiyorum efendim.” dedim. “Ambar Memurluğuna tâyinime dâir bir emir alarak yeni vazifeye başladım.”

İstihza ile:

-“Demek bilemiyorsun öyle mi? Gayribussultan ateş Suzan, denildiğini de duymadın mı? Dua et ki seni Şark Ordusuna gönderiyorlar. Ya Basra'ya, Bağdat'a gönderselerdi ne yapardın? Sizin mücâhidliğinizin ne olduğu anlaşıldı.”

-“Efendim!” dedim.“Sultân-ı Sâbık'ın muhâfızlığını bendeniz istemedim. Emir verdiler, gittim. Askerim, aldığım emre muhâlefet edebilir miyim? Nitekim Sevk Memurluğu vazifesine de o suretle başladım. Esâsen bendeniz, zât-ı âlinize vazifemin Maydos'a tahvîlini ricâ maksadıyla geldim. Müsbet veya menfî bir emir lütfetmenizi tekrar rica edeceğim.”

Paşanın yanında sivil bir zat oturuyordu. Sözlerimi haklı bulmuş olacak ki o da başıyla tasdîk işareti vermekten hâlî kalmıyor idi. Fakat benim Hâkân-ı Sâbık'ın

muhâfızlığında bulunduğumu anlattığım dakikadan itibaren sözlerini ciddiyet sahasından çıkararak âdetâ bir husûmet kisvesine bürünen müsteşar:

-Haşa dedi. Haşa ben kimseye emir edemem. Ve elini cebine vurarak:

-Benim emrim ancak cebimdeki şu paraya geçer, başkasına değil. Ben yine tekrar ettim:

-Efendim ihraz bulunduğunuz bu rütbe dolayısıyla emretmek salâhiyet ve kudretine hâizsiniz. Olur veya olmaz şeklinde telaffuz edeceğiniz herhangi bir kelime emirdir. Bende sizden bunu rica ediyorum.

Paşa bir şey yazmak ister gibi masanın üzerinde bulunan kâğıt ile kalemi önüne çektikten sonra.

-"Hâkân-ı Sâbık'ın muhâfızı yalnız sen değildin ya!" dedi. "Elbette Selânik'ten birlikte geldiğiniz diğer arkadaşlarınız da olacak, söyle bakalım onlar kimlerdir, rütbeleri ve isimleri kimlerdir?"

Bu mâ-fevkeyakışmayacak şekilde bizlerden âdetâ intikam almak ister gibi hareket eden bu zâtın (s.4) yanında daha fazla kalmaktan yalnız kendim için değil; arkadaşlar için de muzır olacağını görerek hiçbir cevap vermeden bir soldan geri hareketle kendimi nezâretin koridoruna attım. Ve müsteşar Paşanın beni yeniden çağırarak isticvâba başlaması korkusuyla süratli adımlarla oradan uzaklaştım. Bu sahne o zamanki politika havasının bu gibi makam sahiplerine ne garip bir zihniyet yarattığını göstermesi itibarı ile şâyân-ı dikkat sayılsa gerek...

Nihayet Şark Ordusu'na hareket ettim. Ordu karargâhı Hadımköyü'nde bulunuyordu. Orada beni Keçecizâde İzzet Fuat Paşa kumandasındaki İhtiyat Kolordusu'na verdiler. Sonra sıra ile kademe kademe Selimiye Redif Fırkası'na mensup Cihangir Alayı'nın Rumeli, Boğaziçi Taburu Üçüncü Bölüğü Kumandanlığı'na tayin edildim.

Hadımköyü'nde Ordu Köşkü arkadaşlarımdan Mülâzım Emin Bey'e rastlamıştım. O da aynı kolorduya verilmiş olduğu için Ömerli civarında bir çiftlik binasına yerleşmiş bulunan kolordu karargâhına birlikte gittik. Muvâsalatımız akşamın geç saatlerine tesadüf ettiği için bizi o gece orada misafir ettiler. Nâzik,

misafirperver bir zât olan Erkân-ı Harbiye Reisi'nin dâveti üzerine yemeğimizi kendisi ile birlikte yedikten ve gecenin birkaç saatinde tesadüfen, orada kumandanlık yaverliğinde bulunduğum sınıf arkadaşım Yüzbaşı Derviş Bey ile geçirdikten sonra ertesi günü yine Emin Bey'le evvelâ Fırka Merkezi'ne oradan da taburlarımıza gittik. Benim tâyin edildiğim Rumeli Boğaziçi Taburu, Ömerli civarlarındaki sırtlarda taburlu ordugâhını kurmuş bulunuyordu.

Bir buçuk ay devam eden kıta hayatımın üzerimde bıraktığı tesir bir inkisardan başka bir şey değildir. Tabur ve alay arkadaşlarımın vazîfelerine karşı gösterdikleri lakaydî ve alâkasızlık beni nevmîd etmekten hâlî değildi. Bu arkadaşların yegâne yaptıkları iş sabahtan akşama kadar çadırında uyumak, kâğıt oynamak veya çene çalmaktan ibarettir. Efrâdın tâlimini zâbitler değil; çavuşlar idâre ederdi. Ötekiler merak sâikasıyla olsun bir defa başlarını çadırlarından uzanıp o etrafa bile bakmazlardı.

Hâlbuki bir zâbit için bundan daha mühim hangi vazife vardır? Ne garip ki mâfevk makamlar da aynı lâkaydî içinde idiler. Alay, fırka veya kolordu kumandanlarından hiçbirinin bir defa olsun kıtaatı teftiş ve zâbitlerin derecesi faaliyetleriyle alâkadar olduklarını görmedim. Kolordu kumandanı İzzet Fuad Paşa âilesinin şöhreti ve kendisinin Doksan Üç Osmanlı-Rus Harbi'ne dâir neşrettiği "Kaçırılmış Fırsatlar" isimli kitabıyla mâruf bir zâtı, o zamanki Osmanlı ordusu başkumandanının uyuşukluğu kitabında zarif fıkralarla nakleden bu zâtı eserden müesseriye intikâli sûretiyle (s.5)bende hayalen faaliyetleriyle muhtemel bir insan olarak tasavvur ettiğim için onun mâiyetime düştüğüme bidâyette çok sevinmiştim; hâlbuki Kolordu Karargâhı'na geldiğim zaman onun için hiç de tasavvur ettiğim gibi olmayıp; bilakis tezvîr, lâkayt, aynı zamanda kaba ve haşin ruhlu bir insan olduğunu öğrenmekliğim beni bir sükût-ı hayâle uğratmıştı. Orada tesâdüf ettiğim sınıf arkadaşım Yüzbaşı Derviş ondan bana acı acı şikâyet ederek demişti ki:

-“Kumandanın yegâne düşünce ve merâkı boğazı ile istirahatıdır. Bu sebeple ne kolordunun talim ve terbiyesine ne kıt'anın teftişi ne zâbitlerin vazîfelerine derecesimerbûtiyetleri onu aslâ alâkalandırmaz. Karargâh zâbitlerinden birisini şahsı için suret-i mahsûsada yiyecek mübâyaasına mêmûr etmiştir. Her gün köyleri

dolaşan bu arkadaş ona semiz ve yağlı tavuklar, taze yumurta ve tereyağı tedârik etmekle mükelleftir.

Bizim içtiğimiz köy sularını ağzına koymadığı için içtiği suyu da İstanbul'un meşhur menba'larından getirtmektedir. Gece yatağına yattıktan sonra rahatsız edilmesine aslâ tahammül edemez. Onun için ne kadar mühim mesele karşısında kalırsak kalalım; onu uykusundan uyandırmak cesaretini bulamayız. Çünkü o vakit duymadığımız ağır söz, uğramadığımız hakâret kalmaz. Bütün kolordu umûrunu Erkân-ı Harbiye Reisinin eline bırakmıştır. O da Allahlık bir adam olduğu için işler asayı devlet misullû gitmektedir.”

Tabura gelip zâbitlerin bu hâlini gördükten sonra hak vermemezlik edemedim. Burası “Balık baştan kokar.” darb-ı meselinin tam mânâsıyla tahayyül ettiği yeri. Düşmanın payitahtın eşiğine kadar geldiği bir saatlik müddetin kıymetine paha biçilemediği o günlerde kumandanından mülâzım-ı sânisine kadar bütün kolordu zâbitlerinin bu derece âtil ve vazîfesiz durmalarını akıl kolay kolay kabul edemezdi. Kolordumuzun ihtiyatında ve etrafımızın redifî olması şüphesiz bu atâletin haklı sebeplerinden sayılmazlar. Bilakis efrâdın unutulmuş melekelerinin yeniden ihyâsı için erkân ve ümerâsıyla birlikte bütün zâbitan heyetinin vezâif-i birgayretle çalışması lâzım gelmez mi? Balkan Harbi'ndeki mağlûbiyetimizin sebepleri içinde bu cihetin mühim bir yeri olsa gerek...

Bidâyette benden pek memnun olan;hatta terhisten sonra da asaleten tabura tayinime çalışacağını vaad eden kolağası ile, çünkü ben bu tabura misafireten gelmiştim, maalesef sonraları aram hayli şeker renk oldu.

(s.6) Esasen fenâ kalpli olmayan bu zâtın da yegâne kusûru yukarıda şikâyet ettiklerimden; yani vazîfesizliğinden başka bir şey değildi. Tabur umûr ve husûsiyle katiyen meşgul olamazdı. Hatta bölüklere havale edilecek evrâka imza koymak bir külfet veya zahmet verdiği için bu kâğıtlarda bize daima birinci yüzbaşının imzasıyla gelirdi. Bir gün kolağasının çadırının yanında bulunduğum sırada emir neferi bölüğe havale edilmiş bir kâğıt getirdi. Baktım yine aynı imza... Ne olursa olsun kolağasının bu vazîfesizliğini yüzüne vurmak hevesimden kendimi men edemedim. Ve yüksek bir sesle:

-“Bizim taburda birinci bölük yüzbaşısı ile kolağasıyla hangisinin kumandan olduğunu anlayamadım.” dedim.

Kolağası Bey’e bir imza atmaktan güç geliyorsa terk-i mevki etmekten başka bunun çıkar yolu yoktur. Ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli... Kendi çadırı önünde yüksek sesle telaffuz edilen bu sözleri duymamasına imkân olmayan kolağası bundan sonra da benimle her türlü münâsebetini kesmişti. Lakırdı söylemek değil; yüzüme bile bakmıyordu. Beş- on gün sonra çıkan ikinci bir hâdis bu gerginliğin daha ziyâde artmasına sebebiyet verdi. Fırkaca çadırı ordugâhımızın şimdiki yerinden birkaç kilometre daha uzak bir mahale nakline karar verilerek tabur kumandanlarının hemen bu yeni mevkiîye gidip araziye tetkîk ve kendi taburlarının mevkiîlerini tesbît ettikten sonra netîceyi bir kroki ile fırkaya bildirmeleri tebelluk edilmişti. Gelen emre tabur kumandanlarının kendi yerine kat’iyen başkalarını tevkiîl etmeyip; bizzat gitmeleri sarâhatenilâve ediliyordu. Buna rağmen bizim kolağası o gün bir hastalık bahana ederek bu işe beni mêmûr etti. Hâlbuki o kadar rahatsızlığı bile yoktu. Ben nöbetçi olduğum hâlde hiçbir itiraz serd etmeksizin vazîfeyi derhal kabul ettim. Fakat kararımı vermişim: O gün diğer tabur kumandanları ile birlikte tayin edilen mahale giderek araziye keşif ve taburların yerlerini tesbît ettikten sonra raporumu yazarken fırka emrini kat’î mealine rağmen kolağasının hiçbir mazereti bulunmadığı halde vazifeye gitmeyip beni gönderdiğini de zikredecektim. Nitekim böyle de yaptım. Raporum alaya gider gitmez tesirini göstermişti. Yazımdan telaşlanan alay kumandanımız Mesrûr Bey derhal beni çağırarak yanına oturtup; bir de çay ısmarladıktan sonra, taburda bir âhenksizlik olduğunu hissini vermemek için raporumu fırkaya göndermek istemediğini ve yeni baştan bir rapor yazarsam memnûn olacağını söyledi.

Mesrûr bizim Fransızca muallimimizdi. Kendisini tabura ilk defa tayin olduğum zaman fırka karargâhının açık basamaklı tahta merdivenlerini inerken görüp tanımış ve derhal kendimi ona tanıtarak elini öpmüştüm.

1.5. Trabzon Seyahati

(s.1)Ermeni mezâlîmi, Tahkîk-î Mezâlîm Heyetleri - Gülnihal vapurunda- Serseri torpil – Trabzon’daki taharriyât - Şehrin iç manazası- Ermeni mezalimini bulamıyoruz – Fakat iki makam arasındaki ziddiyet - Batumdan gelen Rum kafilesi- Vali vazifesini yapıyor - Kumandanın hiddeti ve

hapishaneyi bastırması - Valinin itidaldemi - Halk içinden gönderilen hububata el koyma - Vali muvaffak olmasın diye geriye alınan söz - Vehip Paşa - İhtilafın sebebi ne imiş - Vapura binmemize müsaade etmiyorlar - Yaver beyin sözlerinden çıkan mânâ - Kumandanın yanında - Süngülü nöbetçi ile atılma tehdidi- Sabit - Nail Bey'in yanında vapura nasıl giriyoruz - Vapurun hareketinden sonra neler görüyoruz - Nail Bey Kimdir?

Harb-i Umumî'de Anadolu'nun şarkını istilâ eden Rus ordusu bil'âhire çekilirken içinde bulunan Ermeniler o mıntikalarda meskûn Türklere karşı hayli hazin ve teessür-bahş bir takım mezâlîm ikâ' etmişlerdi. Emniyet-i Umûmiye, mahallerinde tahkikat yaptırdıktan sonra bu mezâlîme ait bir kitap neşrine karar vererek istilâ gören Erzurum, Erzincan, Van, Trabzon vilâyetlerine Tahkîk-î Mezâlîm Heyeti unvanı altında birer heyet gönderdi. Bunların vazîfeleri vak'ayı mahallerinde tahkîk ve tesbitle beraber vesîka olabilecek âsâra rast geldikleri takdirde onların da fotoğraflarını alarak neşredilecek kitap için mâlûmat ve malzeme tedârik ve ihzârından ibaretti. Bu heyetler arasında Trabzon'a gönderileni de biz teşkîl etmiştik. Âzâsı üç kişiden ibâret olan bu heyette ben reistim. Arkadaşım Kavalalı Sâbit Muavin'im, Mahir Galip ismindeki üçüncü zâtta fotoğrafçımızdı. Gerçi bir de kâtibimiz varsa da vesâit-i nakliye bulmak hususunda münkîlâta mâruz kalacağımız tabîî olan bu seyâhatta raporları kendimiz yazmağı daha muvâfık bularak bil'âhire onu îade etmiştik.

Sâbit'le ben İstanbul'dan 15 Nisan 1918 tarihinde Harbiye Nâzırı Enver Paşa'yı Trabzon'a götürmek üzere husûsî sûrette hazırlanan Gülnihal Vapuru ile hareket ettik. Vapurun ani hareketi sebebiyle fotoğrafçımızı haberdâr etmek imkânını bulamamıştık. O bize bil'âhire Trabzon'da mülâkî oldu.

(s.2) Seyâhatımızın vapura ait olan kısmını pek müsâit şartlar altında geçirdik. Rahat bir kamarada yatıyor ve harp günlerinin darlık ve mahrûmiyetine rağmen üzerinde gıdaların en güzelinden, içkilerin en nefisinden ve her şeyin mebzûlen bulunduğu bir sofrada yemek yiyorduk. Trabzon'dan ileride bin bir türlü yokluk ve müşkülât içinde yaptığımız yolculukla kıyas edilecek olursa bu vapur hayatını adeta hayalî ve efsânevî saymamak mümkün değildir.

Enver Paşa bu seyâhata, bir hayli Türk, Alman ümerâ ve zâbitleriyle yine böyle muhtelit gazete muhabirlerinden ibâret oldukça kalabalık bir mâiyetle çıkmıştı.

Bunların arasında İkinci Veliâht Mecit Efendi'nin oğlu Prens Faruk da vardı. Yemek zamanında vapurun salonunu lebâlep dolduran bu mümtaz kitle içinde her biri bir ecebî lisânına vâkıf genç Türk zabitlerini terbiye ve vekâr içinde görüşüyor ve yemek yerken görmek insana bir hiss-i iftihar vermekten hâlî değildi. İstanbul'dan hareketimizden ertesi günü denizde bir serseri torpile rastladık. Aralarında Enver Paşa da dâhil olduğu halde birçok zevât güverteye kurulan bir sehpa üzerinden torpili imhâ maksadıyla silah attılsa da muvaffak olamadılar. Bu kadar silah atılmasına veya hususî atıcılar arasında Enver Paşa gibi mâhir bir nişancı olmasına rağmen torpilin tahrip edilememesi; endahların isâbetsizliği kadar görünen cismin torpil olmadığını da getiriyordu.

Üç gün süren bir yolculuktan sonra bir sabah Trabzon'a vâsıl olduk. Limanda bulunan bir Türk torpidosu başkumandanı toplarla selamladığı gibi karargâhını orada tesis etmiş bulunan 3. Ordu Kumandanı Vehip Paşa da onu istikbâl etmek üzere vapura kadar gelmişti. Paşalarla mâiyetindeki sivil ve zâbitler şehre çıktıktan sonra Sâbit ile bizde bir sandala atlayarak vapuru terk ettik.

İstanbul'a hareketimiz esnâsında Trabzon'un Ruslar tarafından pek çok tahrîbâta mâruz kaldığı söyleniyordu. Vapurdan baktığımız zaman beyaz minareleri, güzel evleriyle mâmuriyetinden bir şey kaybetmemiş gibi gördüğümüz bu şehrin dûçâr olduğu hasarı bil'âhire içinde yaptığımız cevelân neticesinde anladık. Hakîkten bu hasar ehemmiyetsiz sayılacak gibi değildi. Bazı mahalleler tamamen yerle yeksân olup buralarda vaktiyle binâ olduğuna delâlet edecek en ufak bir nişâne kalmadığı gibi birçok evlerin dört du (s.3) vardan ibâret bir iskelet şekline girdiği, camiî, türbe gibi mukaddes mebânîden bir kısmının da ahır haline tahvîl ve mezarlıkların sökülüp atılmış olduğu görülüyordu. Şehir, çekilen Rus ordusunun bıraktığı metrûkât ile dolu idi. Araba, otomobil, dekovil rayları gibi bir hayli malzeme meydanlarda birbiri üstüne yığılmıştı. Bunların arasında henüz kaldırılamamış birçok hayvan leşlerinin cesetleri görünüyordu. Türk ordusu şehre girdiği sıralarda sokaklarda serseri dolaşan bu hayvanlardan bazılarının evlerin üst katlarında bile tesâdüf edilmişti.

Emniyet-i Umûmiye'nin aradığı Ermeni Mezâlîmi'ne biz çok şükür ne Trabzon şehrinde, ne de vilâyetin diğer aksamında müsâdif olduk. Gerçi Trabzon'da

şehrin istirdâdından on beş yirmi gün evvel Ermeni ve Rum çeteleri tarafından bir katil tertîb edilmiş, Görele Kazası'nda buna yakın bir vaka' tahaddüs etmişse de bunlar mahallî ve mahdûd olmak mâhiyetinden ileri geçememişlerdi. Emniyet-i Umûmiye'nin aradığı asıl mühim vekâyi' ise Erzurum ve Van Vilâyetleri'nde cereyân etmişti. Anlattıklarına göre bunlar tüyler ürpertecek derecede fecî' idiler. Meselâ bir camiîye hınca hınç doldurulan halk binaya ateş verilmek suretiyle diri diri yakılmış, bu mıntakaları istirdât eden Türk askerleri de içlerinde hâlâ canlıları bulunan öldürülmüş insan yığınlarına tesadüf etmişlerdi.

Trabzon Vilâyeti'nde biz, yukarıda söylediğim gibi daha ziyâde yanıp yıkılan mebâni gördük. Rus Ordusu ric'at ederken güzergâhında bulunan binaları tahrîb ve ihrâk ettiği gibi istilâ zamanında sahipleri tarafından boş bırakılan evlerin büyük bir kısmı haklı veya haksız bazı icraat veya uzun zaman boş kalmasıyla bu âkıbete uğradıklarından tahrîbat yekûnu fazlalaşmıştı. Resmî tahkîkâta nazaran Trabzon'un mecmûu (9614)'e bâliğ olan evlerinden (1539)'u büsbütün mahvedilip yerlerinde nam ve nişânı kalmamış; (1867)'si ise tâmiri imkânı kalmayacak kadar tahrîbe uğramış bulunuyordu. Tâmir kabul edecek hâlde bulunanlar ancak (867) ev idi. Şu hesâba nazaran şehrin 4/9 kısmı harâb olmuş demekti.

Vilâyet dâhilinde gerçi yukarıda söylediğim gibi Ermeni mezâlimine tesâdüf etmedikse de vücûda getirdiği zâyiat itibariyle bundan geri kalmayan ve belki onu fersah fersah geçen bir âfetle karşılaşmaktan da kurtulamamıştık. Bu afet de açlık ve kıtlıktı. Bilhassa Gümüşhane Sancağı tıpkı kolera ve vebâsalgınları gibi hüküm süren bu âfetin vücûda getirdiği fecâat altında o zamanlar (s.4)yanıp tutuşuyordu. Bundan ileride bahsedeceğim. Trabzon bizim vardığımız sırada pek tenhâ idi. Müslüman ahâlinin büyük bir ekseriyeti Rus taarruzu esnâsında Anadolu'ya hicret etmiş, Hıristiyanlar da Türk Ordusu'nun avdetinden evvel Rusya'ya kaçmış olduklarından şehrin nüfusu 3-4 binden fazla görünmüyordu. Yalnız beş on dükkânı açık olan çarşıda biraz insan vardı. İlk günlerden beri Ordu Karargâhı'nda misâfir ettiler. Vehip Paşa da kumandanla birlikte Batum'a hareket ettiği için karargâh misafir kabûlüne müsâit bir hale gelmemişti. Sonra da eksik olmasın o sırada Trabzon Menzil Kumandanlığı vazîfesinde bulunan sınıf arkadaşım Binbaşı Bakırköylü

Cemal Bey bizi kendi evine misâfir ettiği için Gümüşhane Seyâhatına çıkıncaya kadar mesken arama gâilesinden âzâde kalmıştık.

Trabzon'da bulunduğumuz sıralarda bizi kıtlık ve açlık fâciaları kadar teessür ve teessüfe sevkeden diğer bir hâdisde de mevkiin en büyük askerî ve mülkî makâmını işgâl eden diğer zâtın yani Ordu Kumandanı Vehip Paşa ile Vali Süleyman Necmi Bey arasında tahaddüsünü gördüğümüz ihtilaftır. Bu şâyân-ı esef vakâ'nın nasıl ve ne sebeple vücûda geldiğini nakledeyim.

Türk Ordusu Trabzon'u istirdât ettiği zaman Ordu Kumandanı Vehip Paşa daha evvel şehri terk edip giden kimselerin -yani Rumların; çünkü bu sırada onlardan başka giden kimseler yoktu.- Hükûmet-i Osmâniye'nin adâletinden emîn olarak yeniden mal ve mülkleri başına avdet edebileceklerini mübeyyin bir beyannâme neşretmişti. Bu beyannâmelerin bazı duvarlar üzerlerinde kalan nüshâlarını Trabzon'a geldiğimiz vakit biz de görmüştük. Hâlbuki Hükûmet-i Merkezîye'nin kararı hiçte bu şekilde değildi. Merkez, bu gibi adamların memlekete girmelerine müsaade etmediği gibi, girenler bulunursa onların da derhal geldikleri yerlere îadelerini kararlaştırmış, hatta valiyede bu yolda tâlimat vermiş bulunuyordu.

Vaziyet bu merkezde iken günün birinde Batum'dan ansızın bir kayık dolusu Rum kafilesi gelmiştir. Vali elindeki emrin ahkâmına tevfikân bu adamları mahallerine îade etmek üzere derhal derdest ve tevkîfe başlar. Diğer taraftan kumandanın da mukâbil icraatta bulunması gecikmez. Yani Vehip Paşa da Trabzon Polis Müdür Vekili Hayri Bey ismindeki zâtı karargâha celp ve hapsettikten sonra Karargâh Kumandanı'na da bir müfreze-i askeriye ile tevkifhâneye gidip mevküfları cebren tahliye etmek emrini verir.

(s.5)Hâdisenin çirkinliği meydanda idi. Devletin emniyet ve selâmeti uğrunda kullanılacak askerin bu gibi ihtiraslara âlet edilmesini gayet tabîî olarak hiç kimse hoş görmüyordu. Bu husus gelenlerin Rus idaresi zamanında Ruslar'ı kışkırtarak buradaki Türkler'in can ve mallarına kasıt ettirmiş bir unsûra mensûb olmaları teessürü bir kat daha arttırıyordu. Acaba Vehip Paşa Yanyalı olmak dolayısıyla bu unsura karşı hissettiği hemşehrilik zaafı ile mi bu hareketi ihtiyâr etmişti. Kim bilir? Polisler gelen müfrezeeye bidâyette muhâlefet göstererek mevküfları salıvermek

istememişlerdi. Fakat müfreze kumandanının askerlerine vaziyet aldırıp, silah doldur, nişan al, emri vermesi gibi kat'î hareketi karşısında daha ileri gidemeyerek hapishane anahtarlarını teslîme mecbûr olmuşlar ve yaptıkları iş yalnız bir zabıt varakası tutmaktan ibaret kalmıştı. Bu zabıt varakasının bir sûreti hâlâ bende mahfûzdur.

Biz o gün akşama doğru hâdise hakkında tafsîlat almak üzere çarşıda bulunan polis karakoluna gitmiştik. Yoldan geçmekte iken bizi görerek içeri giren Vali Süleyman Bey'e vakâ'dan dolayı teessürlerimizi bildirdikten sonra kendisine bundan böyle nasıl bir tavr-ı hareket takip edeceğini sormuştum:

- "Tahliye edilen Rumlar'ın yeniden derdest ve tevkifleri için jandarmaya emir verdim. Onları da elimden alırlarsa mâiyetimdeki sivil memurları kullanacağım. Bilâ istisnâ hepsi bu vazîfeyi gönüllü yapmaya hazırdırlar. Onlar da eksilir yani Kumandan Paşa mâiyetimle birlikte nihâyet beni de hapis ve tevkif ederse o zaman sözüm kalmaz. Bundan ötesini merkez-i hükûmet düşünsün." cevabını verdi. Doğrusu vazîfesini bilen azimli idare adamı da bence bundan daha şâyın-ı takdîr bir hareket tarzı ihtiyâr edemezdi.

Vehip Paşa o büyük garp seneleri içinde maiyetine ve halka karşı reva gördüğü zâlimâne muamelelerinden dolayı fenâ bir şöhrete sahip olan kumandanlardandı. Ordusunda bulunan kabahatli bir zâbiti tecziye için tenâsül-ü uzviyelerini kestirdiğini ve bilmem hangi vilâyet halkına gönderdiği talimatnâme için "Bu emri, nevi beni beşerle fikati gibi dinleyip ona göre amel etmeye mecburdur." tarzında hezeyân-ı âmiz telgraflar çektiğini duymuştuk. Süleyman Necmi Bey'e bu kadar hiddetlenmesinin sebebi de güya Necmi Bey'in daha evvel bulunduğu Sivas Valiliği'nden Trabzon'a nakledilirken kendisinden müsaade almağa lüzûm görmemesi imiş. Vehip Paşa'nın ne kadar hudûdsuz bir kin ve ihtirâsa sahip olduğunu gösteren şu vakâ'yı da nakledeyim:

(s.6) Vali, vilâyetin cenub kazalarında başlayan kıtlık üzerine merkezden "tohumluk" nâmı altında bir vapur dolusu zahire getirtmeye muvaffak olmuştu. Bu zâhireler hakikatte tohumluk olarak değil; kıtlık yüzünden sokaklarda can veren zavallı halka gıda olarak; yani bir ilaç, bir medâr-ı hayat olarak verilecekti.

Fakat Vehip Paşa “Askerin erzâka ihtiyacı vardır.” bahanesiyle bu zâhireleri müsâdere ettiği için halk bundan da mahrum kalmış ve kıtlık asla azalmamıştır. Vehip Paşa’nın bu muameleye tevessül ettiğini haber alan vali fevkalâde müteessir olarak Lütfi Bey ismindeki vilayet defterdârını yanına ricacı olarak gönderir: Bu mülkatı Lütfi Bey’in kendisinden dinleyelim.:

-“Vehip Paşa beni hüsn-ü kabul göstererek yanında bir sandalyeye oturtuktan sonra arzumun ne olduğunu sordu. Ben de zât-i âlileri gibi ululazim bir kumandan sayesinde askerin iâşe bakımından hamd olsun bir şeye ihtiyacı yoktur. Buna mukâbil halkın kıtlık ve mahsûlsüzlük yüzünden neler çektiği mâlum-ı devletinizdir. Muhâcirler kırlarda yabanâ otlar yemek suretiyle idâme-i mâîşete çalışmaktadırlar. Vali beyle makamı devletleri arasında tahaddüs eden ihtilâfın masum halka teşmil edilmeyerek alınan erzakın yine vilâyete iâdesini el ve eteklerinizden öperek istirham ederim.” dedim.

Paşa biraz düşündükten sonra:

-“Pekâlâ defterdar bey, ricanızı kabul ediyorum. Zâhirelerin iâdesi için şimdi emir vereceğim; fakat bunun mahzâ benim eser-i lütfum olduğunu unutmayacaksınız.” cevabını verdi. Sevincimden gözlerim yaşarmış olduğu halde kumandana tekrar tekrar teşekkürler ettim. Gitmek üzere ayağa kalkıp kapıya teveccüh ettiğim sırada kumandan beni yeniden durdurarak:

“Bana bak defterdar bey!” dedi. “Sözlerimden rücû ettim. Zâhireleri vermiyorum ve veremeyeceğim. Çünkü herkes bunu yine Süleyman Necmi Bey’in eser-i muvaffakiyeti addedecek.”

Bunun üzerine halk için geldiği halde halka bir tanesi verilmeyen bu zâhireler olduğu gibi askerî menzil depolarına nakil edilmiştir. Vehip Paşa bu hallerinden dolayı vazîfesinden çektilerilerek yerine kardeşi Esat Paşa gönderilmişti. Biz İstanbul’a gitmek üzere Batum’a uğradığımız zaman ordu kumandanlığında onu bulmuştuk. Fakat bu zâtın da kardeşinden farklı bir hatt-ı hareket takip ettiğini zannetmiyorum. Bunu da bizim hakkımızda revâ gördüğü emirsiz, yersiz ve haksız bir muâmelesinden anladık. Bu hikâyeyi de ileride sırası geldiğinde yazacağım.

Sandıksu'da bedâfi-i tabiat- Gümüşhane yolculuğuna hazırlık- Menzilde kolaylık görüyoruz- Arabayı çekemeyen hayvanlar- Dekovil eğlencesi -Maçka şehri nerede- Bu mıntıkların husûsiyeti- Hayvanlara yardım zarûreti- Neler çektik- Gümüşhane'ye girerken- Maçka'nın kaynadığı yerler- Havhişte- Kumandanın anlattıkları- Muhâcir kâfilelerinin verdiği hüznün- Yolda rastladığımız ilk ölü- İki bedbaht fâhişeler Kelkit ve Şiran- İki muhtasar- Bir yardımın verdiği inşirah- Açlık karşısında Ermeni mezâlîmi ve duyduğumuz hicap- Yine menzilden yardım görmüyoruz- Tuna yolunda füsunkâr yolculuk- Tire yolu- Kaymakamın nutku.

İstanbul'dan âni hareketimiz sebebiyle kendisini haberdâr edemediğimiz fotoğrafçımızı Trabzon'da tam beş hafta beklemeye mecbur olduk. Mâmafih hayli sıkıntılı olan bu günlerimiz boş geçmedi. Bu sırada Trabzon şehriyle Polathane kazası ve bazı yakın köylerin tahkikatını bitirmiştik. Trabzon'un Soğuksu isminde latif bir sayfiyyesi vardır. Şehrin garbına müsâdif yamaçların biri üzerinde bulunan bu mevkii denizden birkaç yüz metre yüksektedir. Kireçhâne Köyü'ne giderken yolumuz buradan geçtiği için arabamızı durdurarak önümüze çıkan latif panoramayı bir müddet biz de seyretmek imkânını bulmuştuk. Üzerinde mavi bir tül tabakası halinde sisler dolaşan deniz ile semâ uzakta birbirine karışarak farkedilmez bir hale gelmelerini, Polathâne sâhillerinin latif incisamlarıyla denizi kucaklamasını, sol tarafımızdaki Kişarna Vadisi'nin arkaya doğru uzanıp giden yeşil derinliklerini bu kadar yüksekten temâşa ederken insanın başka bir hazla âdetâ semâdan seyrediyor hissini duymaması mümkün değildi. Sandıksu'daki köşkler hemen hemen kâmilen Rumlar'a aitti. Onlar da Trabzon'u terkederek savuşmuş oldukları için o gün orayı tamamen bir ıssızlık ve sükûn içinde bulmuştuk.

Fotoğrafçımız geldikten sonra yapacağımız asıl seyâhata vilâyetin iç tarafında bulunan Gümüşhane Sancağı'ndan başlamayı münâsip gördük. Yolculuğumuzun en müşkil ve çetin kısmını teşkil edecek olan bu mıntıkayı sona yani, yorgunluk devremize erişmeden evvel bitirip çıkarmak müreceddi.

Evinde misafir olduğumuz Menzil Kumandanı Cemal Bey'in o sırada başka tarafa nakli maalesef bizim için hiç iyi olmamıştı. Çünkü yerine gelen yeni kumandan müracaatlarımızı lakaydîlikle karşılamaktan hâlâ kalmıyordu. Mesela

Gümüşhane Seyâhati'ne çıkarken vesâit-i nakliye temini için müracaat ettiğimiz zaman istediğimiz iki arabayı çok görerek:

(s.7) – “Vesâitimiz o kadar bol değildir. Size bir araba yeter hem eşyalarınızı koyar, hemde üzerine kendiniz binerek rahatça gidersiniz.” şeklinde baştan savma bir cevapla bizi îade etmek istemekte hiç tereddüt etmemişti. Menzil Kumandanlığı yollarında iki gün mekik dokuduktan sonra istediğimizi alabildik; ama bu seferde hayvanların ikisini o kadar yorgun ve cansızlarından intihâp etmişlerdi ki ne Trabzon'dan çıkar çıkmaz ilk mola yerinde kuvvetlilerini eşya arabamıza, zayıflarını kendi arabamıza koşmak gibi yaptığımız tedbîrin ne de o geceyi geçirdiğimiz Maçka Kasabası'nda kuvvetlensinler diye önlerine koydurduğumuz bol arpa ve samanın bir fayda vermediğini görerek nihâyet akşama doğru yani; ikinci menzîlimiz olan Hamsi Köyü'nün yarım saat ilerisinde onları terkedip mütebâki yolumuza kumandanın arzusu gibi tek araba ile devam mecbûriyetinde kaldık. Günahları boyunlarına; ama Menzil İdaresi'nin bize bu oyunu kasten oynamış olmaları aklımıza gelmemiş değildir.

Trabzon'dan 22 Mayıs 918 çarşamba günü hareket etmiştik. Yol Trabzon'dan itibaren güzel bir boğazı takip ediyordu. Bazı yerlerde önümüzü kapanmış gösterecek kadar îvicacılı olan bu yolun kenarını takip eden ve arazinin alçalış ve yükselişine göre kâh yanımızdan kâh aşağıımızdan akan çağılıtlı bir dere Hamsi Köyü'ne kadar vefâlı bir arkadaş ve bir rehber gibi asla bizi terk etmedi. Tepelerine kadar camlarla örtülen iki taraflı dağlarda pek latîf idiler. İlk gün bu yolda kendimize güzel bir de eğlence bulmuştuk. Ruslar buraya bir dekovil hattı döşemişlerdi. Bu hattın yol boyunca şurada burada terkedilmiş arabalarına rastlıyorduk. Onları yokuşlara itip çıkardıktan sonra içlerine binerek kolayca inişleri inmek bizi hayli eğlendiriyordu. Yolculuğumuzun ilk gecesini Maçka Kasabası'nda geçirdik. Burada şehir namına yol üzerine inşa edilmiş Hükûmet Konağı'yla etrafındaki bir kaç binadan başka bir şey görünmüyordu. Trabzon istisnâ edilmek şartıyla bu civar sahil mntakalarındaki şehirlerin hepsinin böyle dağınık olduklarını öğrenmiştik. Evler yekdiğerinden yüzlerce metre uzak mesâfelere yapılmış olup topluluk; ancak caddeler üzerindeki resmi mebânî ile etrafındaki bir kaç dükkâna münhasır bulunuyordu. Mâmafih iç kasaba ve köyler mesela Gümüşhane Kasabası'yla bu sancağın mülhâkatını teşkil

eden kaza ve köy evleri böyle değildiler, onlar her tabî kasaba gibi toplu bir halde bulunuyorlardı. Hamsi Köyü'nden sonra yolumuz meşhur Zigana Dağını tırmanmaya başladı. Bir müddet kayın ve çam (s.8) ağaçlarından müteşekkil bir ormanı takip ettikten sonra çıplak bir araziye çıkmıştık. Zirveye yaklaştığımız zaman ise yolun kuytu yerlerinde kar birikintileri ve başımızın üzerinde de kartallar uçuştüğünü görüyorduk. O sıcak mevsimde bu karları eme eme gitmek hayli zevkli oluyordu. Hamsi Köyü'nde yokuşun bir saatten fazla devam etmeyeceğini söyledikleri halde biz bu zamanın beş altı mislinden evvel zirveye varamamıştık. Burada bir müddet mola verip uzakta mavi sisler arasında kaybolan dağlarla bunların arasına sıkışan derin vadileri seyrettikten sonra yamaçların üzerinden beyaz bir şerit gibi kıvrılarak inen şoseyi takibe başladık. Hamsi Köyü'nden çıkarken bu geceyi Gümüşhane'ye tâbi bir kaza merkezi olan Arvasa'da geçirebileceğimizi söylemişlerdi. Fakat Zigana Tepesi'yle Hamsi Köyü arasındaki mesafe gibi bu yolu da pek mübalâgalı sûrette kısalttıkları için akşamın karaltıları ortalığa çöktüğü zaman biz Arvasa'ya lâakal beş altı saat uzak bir mesâfede bulunuyorduk. Bu sebeple o geceyi yol üzerinde bulunan bir handa geçirip Arvasa'ya da ancak ertesi günü öğle zamanı varabilmiştik.

Arvasa'lı İsmail Hakkı Bey ismindeki müsafirperver kaymakamı bize hayli ızzat ve ikramda bulundu. Onunla birlikte öğle yemeği yiyip bir saat kadar da istirahat ettikten sonra tekrar hareket ettik ve akşama doğru son menzilimiz olan mahalle vardık. Arvasa'dan sonra elimizde kalan bir çift hayvanın da terkettiklerimiz gibi ikide bir duraklamaya başladıklarını görmemiz bizi hayli telaşlandırmış ise de çok şükür biraz onların biraz da bizim gayretimizle bu bir kaç saatlik mesafeyi de arızasız kat edip seyahâtimizi ikmâle muvaffak olmuştuk. Bize düşen gayret arabayı arkadan itmek suretiyle bizim de hayvanlara yardımdan ibaretti. Bu hal ile Jolvornin romanlarındaki seyyahlara ne kadar benziyorduk. Kendi kendimize ara sıra gülerek "Bu seyâhatta kismetimiz hep çekmekmiş." diyorduk. Fotoğraf çekmekten başlayıp dert, çile, araba çekmeye kadar hepsi var... Gelmekte olduğumuzu Arvasa'dan telefonla haber alan Gümüşhane Mutasarrıfı eksik olmasın bize Daltaban'da bir oda hazırlanmış olduğu için bu sayede yorgun yorgun bir orada bir yer arama gâilesine düşmemiştik. Daltaban, cadde üzerinde bir kaç binadan ibaret küçük bir yerdir.

Gümüşhane'ye yol buradan ayrılıyor. Şehir kırk beş elli dakikalık dik bir yokuşun üstünde bulunmaktadır.

Fakat bu yokuşa yakın şehrin bir tepe veya bir yayla üstüne kurulduğunu zannetmemeli; bilakis etrafı kala gibi yükselen cisim kayalarla muhat yine kuytu bir mahalledir. Mutasarrıfın dediği gibi burada oturanları şeh (s.9) rin meskûnları değil mevkufları saymak daha uygun olacak. Ertesi günü Gümüşhane'ye girişimizde oldukça eğlenceli bir manzara teşkil etmişti. Daltaban'da arabamızı terkederek eşyalarımızı Trabzon'a tohumluk mısır almaya giden yolcuların bize ayriyeten verdikleri hayvanlara yüklemiştik. Bu adamlar tekrar yokuşu çıkmak zahmetine katlanmadıkları için hayvanları itmek işi de bize düşmüştü. Şehre her birimiz yedeğimizde yüklü bir hayvan çekilerek girilmişti. Ardasa'dan itibaren yukarıda yazdığım kıtlık hikâyeleri de sık sık duymaya başladık. Bilhassa Şiran ve Kelkit kazalarında bu hâlin pek feci olduğunu söylüyorlardı. Bu sebeple Gümüşhane'den çıkarken içimizde hayli büyük üzüntü vardı. Yolculuğumuzun ikinci günü Havsış Köyü kenarında rastladığımız bir kadından jandarma karakolunun birini sorup öğrendikten sonra bu kadının bize:

- “Efendi! Muhâcir açlıktan kırılıyor, halimiz nice olacak?” diye acıklı bir ifade ile tazallüm-ü halde bulunmasından fâcia muhîtime girdiğimizi anlamıştık. Vaktiyle düşman istilâ ve zulmünden kurtulmak için Anadolu'nun ortalarına hicret eden vatandaşların bu sefer yurtlarına avdetlerinde kendilerini yıkık evlerle bakımsız ve elemsiz tarlalardan başka bir şeyin karşılamaması bu fâciayı vücûda getirmekte idi. Evsizlik ne ise ama bilhassa mahsûlsüz ve kısır bir tarlanın açtığı felaket fecî oluyordu. Gıda namına hiçbir şey bulamayan bu bedhat halkın kırlarda yetişen otlarla idâme-i hayata çalışması da kendilerini o kara ve meşum akıbetten kurtaramıyordu. Köse Nahiyesi'nin merkezi olan Havsış Köyü'nde nahiye müdürlüğü yapan iyi kalpli müşfik bir jandarma zabıtine rastlamıştık. Bu zatla köyü gezerken bizi gören halkta birer birer kovuklarından çıkarak etrafımızı sarmağa başladılar. Bu zavallılar elleri ve dudakları ot koparıp ve yemekten yeşillenip kararmış bi sürü kadîdden başka bir şey değildiler. Jandarma Kumandanı onların yüzündeki bazı işaretlere bakarak kimlerin ne vakit öleceklerini bile anlayabiliyordu. Çünkü bu gibilerin daha evvelden yüz ve gözleri şişmeye başlıyormuş. Ne yazık ki bu bîçarelerin derdlerine derman olabilecek

hiçbir şey yapamadan oradan ayrılmak mecbûriyetinde kaldık. Yalnız kendi yanımızda bulunan yiyecekleri vermek ve bir de İstanbul'a döndüğümüz vakit Makâmât-ı Âliye'ye arz etmek üzere birer fotoğraflarını almakla iktifâ edebilmiştik.

Duyduklarımıza nazaran Hükûmet bu muhacirlere yerlerinde kalmalarını tavsiye ettiği halde onlar bu ihtara kulak vermeyerek ve yola çıkmakta acele ediyorlarmış kavuşacakları köy ve kasabalarda eski evleriyle yine o bakımlı ve (s.10) üzerlerinde toplanmaya amâde mahsulleri bulunan tarlalarını bulacaklarından emindiler. Fakat heyhat!

Yollarda mütemadiyen avdet eden muhâcir kabilelerine rastlayorduk. Bunlar arasında, kağnıları, hayvanlarıyla az çok müreffeh bir halde gelenler olduğu gibi sırtlarına vurdukları yükler altında paçavralar içinde yaya yola çıkan zavallılar da az değildi ve kim bilir bunlar açlık ve yoksuzluk içinde buralara kadar gelebilmek için ne müşkilatla pençeleşmişlerdi. İnsan bu müreffeh görünenlerin dahi yarım mahallerine vardıkları zaman ne müthiş bir akıbetle karşılaşacaklarını düşünmeden ve bunun acısını yüreğinde duymadan bu da kabilelere bakamıyordu. Onlar ise mütevekkil, sabûr, sanki kendilerini bekleyen o akıbetten bîhaber imişler gibi akın akın yollarına devam etmekte idiler. Havcıştaki jandarma zabiti bize bundan sonra yollarda açlıktan ölmüş insan yığınlarına tesadüf edeceğimizi de söyledi. Onlardan birisini ilk defa Kelkit'e giderken görüyoruz. Suyun kenarına uzanmış sakallı bir insan cesedi... Fotoğrafını almak üzere durduk. Fakat makinada cam yok, kalbimiz ezilerek şehirde lazım gelenleri haberdâr etmek üzere yürüdük. Kelkit'e girerken zayıf kollarını uzatarak bizden imdat ve ekmek dilenen bir sürü aç insana rastlamıştık. Gece de sabaha kadar sokakta ağlayan bir çocuğun feryâdı eksilmemişti. Bu haller âsabımızı o kadar bozmuştu ki ben akşamdan seyyar karyolamın üzerine uzanarak biraz daldığım sırada siyah ve korkunç bir yılanın karyolamın ayaklarına dolanarak, üzerime hücum ettiğini görerek uyanmış ve bir daha uyuyamamıştım. Ertesi sabah Sâbit'i orada bırakarak fotoğrafçı Mahir Efendi ile ikimiz Şiran'a hareket ettik. Kelkit ve Şiran her ikisi de açlığın şiddetle hüküm sürdüğü kazalardı. Böyle olmakla beraber sonunu daha bedbaht bulmuştuk. Çünkü Kelkit'in hiç olmazsa binaları yanıp yıkılmaktan mâsun kalmıştı. Sonra tuz, peynir, fındık gibi gıda maddeleri satılan velev ki mahdûd da olsa bir çarşısı vardı ki parası olanlar

buradan bu gibi şeyleri tedârik etmek imkânına mâliktiler. Şiran'da ise yıkık duvarlardan ve çökmüş damlardan başka bir şey görünmüyordu. Şiran'a girerken kendisiyle Gümüşhane'de tanıştığım Jandarma mülâzımı ve Kaymakam Vekili İsmail Hakkı Efendi refâkatinde şehrin ileri gelenlerinden, bir kaç kişi olduğu halde bizi karşılayarak bir yer odasına götürdü. Bir köşesinde seyyar karyola, diğerinde portatif bir masa kurulmuş olduğunu gördüğümüz bu toprak zeminli oda; meğer Kaymakam Vekilinin resmî makamı yani Hükûmet Dairesi imiş. Şehirde başka sağlam bina kalmadığı için buraya sığınmaya mecbur olmuşlar.

(s.11)Şiran'ın bu derece harâbiyetine Türk ve Rus ordularının hedef hattında kalması sebep olmuştur. Her iki taraftan atılan bomba ve mermiler şehirde çatılı bir dam bırakmamışlar. İnsan burayı dolaşırken bir şehirdemi yoksa üzerinden zelzeleler geçmiş bir harâbezâr içinde mi gezdiğini anlayamıyor. Her yer o kadar harap...

Ertesi günü Kaymakam Vekili ile şehri dolaşmaya çıkmıştık, arkadaşım beni iki eve; yani iki harap kovuya sokarak hâl-i ihtisara gelmiş iki insan gösterdi. Biri pılı seyyârelere sarılmış bir kadın, diğeri kendisine şiltelik vazifesi gören bir paçavrayığını üzerine uzanmış yaşlı bir aile babası... Kumandan her ikisinde bir kaç gün içinde bu hale geldiklerini söyledikten sonra:

- "Bunlar da ölecekler." demişti. "Dün iki kişiyi gömmüştük, bugün veya yarın da bunlar gidecekler."

Bizim hükûmet tarafından gönderilen bir heyet olduğumuzu işiten ve esas vazifemizden bîhaberi olan, güya onların derdine çare bulmaya gelmişiz gibi kapımızın önünde toplanarak mütemâdiyen yalvarıyorlardı. Çok şükür ki burada bu zavallılara velev ki küçük nisbette olsun bir yardım yapmak fırsatı elde etmiştik. Burada askerî bir menzil vardı. Kumandanlığında da tesâdüfen benim çok iyi tanıdığım Kütahyalı Nazif Bey, isminde eski bir arkadaşım bulunuyordu. Bu menzilden elimizdeki vesîkalar nisbetinde aldığımız erzâkı olduğu gibi o zavallılara terk ettik. Kaymakam Vekili, bu erzakla en muhtaç olanlarını bir kaç gün besleyebileceğini söylediği için oradan avdet ederken az çok manevî bir huzur içinde idik. Bu mıntikalarda vazîfemiz olan Ermeni Mezâlîmi tahkîkatını yapmak bize bir hicap ve ızdırap vermekten hâli kalmıyordu. Öyle ya, aslından olan insan cesetlerinin

sokaklardan kaldırılamadığını ve tabutundan düşen dirilerin yaşamak kaygısıyla dağlarda hayvan gibi otlamakta bulunduğu bu yerlerde vaktiyle bir fırtına gibi gelip geçerek şurada burada beş on kişinin kanının akmasına sebebiyet veren bir hâdise için heyetler göndererek tahkikat külfetlerine girmek onların bu günkü vâziyetiyle istihzâ teşkil etmiyor muydu?

Nihâyet şu cehennem-i muhitten, şu açlık ve ölüm mıntakasından kurtulduk. Yine Trabzon'dayız. Vilâyetin garp sahillerine çıkmaya hazırlanıyoruz. Fakat Menzil İdaresi vesâit vermek hususunda bu defada bize müşkilat çıkarmaktan geri kalmıyordu. Bir kayık vermek için günlerce bizi gel gitle oyaladılar. Nihayet menzile müracaattan sarf-ı nazar edilerek o sıralarda Trabzon Jandarma Kumandanlığına (s.12) tâyin edilen mektep arkadaşım Binbaşı Nazım Bey'in buldurduğu hayvanlarla yola çıktık. İlk geceyi geçirdiğimiz Polathane Kazası'nın tahkikatını daha evvel ikmâl ettiğimiz için orada fazla vakit geçirmeyerek ertesi günü doğruca Vakfikebîr'e hareket ettik. Ruslar istilâ sıralarında Vakfikebîr'e tâbi Tonya Nahiyesi'nde iki Kazak'ın katlini bahane ederek yirmi otuz müslüman öldürmüşlerdi. Bu sebeple ben arkadaşları şehirde bırakarak iki köylü refakatinde hemen o akşam Tonya'ya hareket ettim. Yolumuz üzerinde bulunan Aspurpanlı köy muhtarı bu vakâ'nın zihayat kalmış tek şahidi idi. Geceyi bu köyde geçirerek muhtarla da görüştük. Onun anlattığına göre Ruslar kendisiyle birlikte yakaladıkları laalettayin yirmi otuz kişiyi bir derenin içine getirerek süngü ve silahla öldürmüşler. Bunlar arasında nasılsa sağ kalan muhtar bil'âhire vakâ' mahalline gelen köylüler tarafından kurtarılmış. Zavallının kasığından aldığı süngü yarasının hâlâ akmakta olduğu görünüyordu. O gece bize bu evde fevkalâde izzet ve ikramda bulundular. Ancak toprak zeminli bir odada yatırdıkları için müthiş pire hücumuna uğrayarak bir saniye olsun gözümü kırpmadım. Ertesi günü Nahiye Müdürü'nün evinde bir kaç saat uyumak sûretiyledir ki ancak kendimi toplayabilmişim. Tonya, sahilden üç dört saat kadar içeride bir nahiye merkezidir. Arazinin dağlık olması hasebiyle bu yolda diğerleri gibi bir boğazı takip ediyordu. Fakat güzelliğine payan olmayan bir boğaz, iki taraflı yamaçlar, tepelerinden eteklerine kadar latif ağaçlarla örtülü; bunlara inzimâmen dere kenarlarından, kayalıklar arasından, şurada burada fişkıran onların

füsûnlüyeşilliği her tarafı o kadar sarmış ve kaplamış ki üzerinde yürüdüğümüz yoldan başka toprak bir yer görünmüyor gibi...

Yolun kenarından bir dere akıyor, suların büyük taş ve kaya parçalarına çarpmasından hâsıl olan çağılıtlar insanın kulaklarında tatlı bir âhenk vücûda getirmekte... Ara sıra yukarılardan kayaların arasından kendisini bir an evvel şu güzellik âlemine tevdî etmek ister gibi, beyaz birer püskül halinde değişen şelâlelerin latif ağaçlar arasına saklanan beyaz badanalı köy evlerinde insanı kendi sâkin mûhitlerine cezbeden füsûnlu bir tesir var... O gün havanın sisli olması sebebiyle yaprak ve otların üzerinde titreşen taze katreler ise her tarafı incileşmiş gibi göstererek mûhite daha canlı, daha müstesnâ bir güzellik bahşetmekte... İşte benim takip etmekte olduğum Tonya Yolu yeşil bir âlemin su çağılıtları ve kuş cıvıltıları ile dolu havası içinde bu seyâhatı yaparken kendimi âhenk ve sükûttan ibâret bir hülyâ âleminde dolaşıyormuş zannediyordum.

(s.13) Görele Kazası'nda, Ruslar çekilirken Ermeni ve Rum çeteleri tarafından yirmi otuz Türk'ün ölümüyle neticelenen bir katil tertip edildiğini öğrendik. Yukarıda söylediğim gibi Emniyet-i Umûmiye'nin aradığı vukûat Trabzon ve Görele'de tesâdüf ettiğimiz şu iki hadiseden ibaretti.

Vilâyetin bu kısmına ait tahkikat mıntakası Görele'de nihâyetleniyordu. Ruslar bu şehrin üç dört saat garbında bulunan Tirebolu'nun yakınındaki Havşit Suyu'nun ilerisine geçemedikleri için buradan ötede bizim için vazîfe görececek bir mevzû kalmıyordu. Ancak Tirebolu Kazası'nın da Şiran gibi Türk ve Rus Ordularının muharebe hattı arasına sıkışıp kalmasından dolayı pek çok tahrîbata uğradığını duyduğumuz için ben Sâbit'i Görele'de bırakarak Fotoğrafçı Mahir Bey'le buraya gitmeyi muvâfık buldum. Zavallı Tirebolu'nun hakîkten denildiği gibi müthiş bir taarruza mâruz kaldığı ve üçte ikisinin yanıp yıkıldığı görünüyordu. Bu mâceraya uğramasaydı 3-4 katlı muntazam ve muazzam kargir evleriyle bu civar kazalarından en mâmur biri olmak vasfını muhâfaza edeceği tabii idi. Mâmafih heyet-i umumiyesinde nazara çarpan şirinlik dolayısıyla ona bu halinde de bu sıfatı vermemek yanlış bir şey olacaktı. Denize doğru ilerleyen iki kayalık burun ile arkadaki dağın yamaçlarına inşâ edilen şehrin denizden görünüşü pek latif idi.

Sahilleri Venedik’i, yukarı kısım ise sık ağaçlıklı bahçeler arasına inşa edilen evleriyle mesut bir sayfiyegâhı andırıyordu.

Osmanlı Padişahı 5. Sultan Mahmud’un vefatıyla Sultan Vahdettin’in culûsü benim Tirebolu’da bulunduğum zamana müsâdifdir. Tirebolu Kazası’nın saf ve babacan ruhlu kaymakamı bu tebeddül-ü saltanat haberini jandarmalara yüz bir pare Martin Tüfengi attırmak suretiyle ilân ettiği gibi Hükûmet Dairesi’nin önüne toplanan halka da bir nutuk vermişti. Çok orijinal(!) bulduğum o kısa nutku hemen hemen aynen bende burada tekrar edeceğim:

- “Ey ahali, dünyanın hali böyledir! Biri gider, biri gelir; derler. İşte Osmanlı Devleti padişahı 5. Sultan Mahmud da dâr-ı âhirete intikal ederek yerine 6. Sultan Mehmed geldi. Büyük şehirlerde de tebeddül-ü hükûmet haberini 101 pare top endahtı sûretiyle ilân ederler. Bizim topumuz olmadığı için onun yerine 101 tüfenk mermisi attırmak suretiyle biz bu işi gördük. Siz de şimdiden tezi yok hemen dağılıp kendiliğinizden oyunlar tertip ederek bu geceyi şenlik ve neşe için de geçirmeye çalışınız (Sultan Reşad’ın vefâtı tarihi: 24 Temmuz 918’dir.)

(s.14)Trabzon’da nelere kavuşuyoruz.- Trabzon’a son bakış - Şark sahilleri yol zahmetini telâfi eden tabiat güzellikleri- Vice ile Arhavi arasındaki gece kayıkla yapılan seyahat- Of’da geçirdiğimiz korku- Batum- Esat Paşa vapura binmekten bizi menediyor. Niçin? Merkez kumandanından ne cevap alıyorlar ordu kumandanı Yavuz beyitizarlari- Sâbit’in ısrarı Kumandanın yanında- Dipçikle atılmak tehlikesi- Nâil beyin lütûfkârlığı imdada yetişiyor - Vapurda kimleri görüyoruz- Nail Bey’i

Trabzon şehri, bu seyâhatta bize neş’e mesut günler hazırlayan bir menzil olmuştu. Oraya gelince biz hem istirahat ediyor, hem gurbet günlerinin azaldığını görüyoruz. Hem de İstanbul’dan gelen mektuplara kavuşuyorduk. Bizi en ziyâde memnun eden şey bilhassa bu sonuncusu idi. Onları elimize alınca çoktan beri hasreti çekilen vücûtlara kavuşmuş gibi olurduk. Filhakîka bu gurbet muhâtinde bizim için bu mektuplardan daha kıymettar ne olabilirdi? 25 Temmuz 1918 tarihinde bir daha dönmek üzere Trabzon’u terk ettik. Çünkü vazîfemizin son hudûdunu teşkîl eden Hopa Kazası’ndan sonra Batum’a geçerek bizi İstanbul’a götürecek vâsıtaya orada intizâr edecektik. Trabzon’dan sonra takip ettiğimiz şosanın bir kıvrım teşkil ettiği noktada ben hayvanımı durdurarak şehre son bir veda nazîresi atmaktan men-i nefis

edemedimve birbiri üstüne çökmüş ev yığınları arasında otelimizin geniş terasındaki koltuklardan birine oturup İstanbul'dan gelen sevgili mektupları okumakla meşgul olan ve onları yazanları düşünen kendi hayalimi aradım. Trabzon'u son temaşam da bu oldu.

Şark sahillinde şâyân-ı ehemmiyet hiçbir takaya tesâdüf etmiyorduk. Hatta vilâyetin diğer kısımlarında çok görülen mesken tahribatı da bu mıntakada görünmüyordu. Rus Ordusu'nun ricat hattından uzak bulunmaları bu civar köy ve kasabalarını tamamen korumuştur.

Buraları da kâh denizden kayıkla kâh karadan hayvan sırtında kat etmiş ve her yerde tabiatın bî-baha güzellikleriyle karşılaşmıştık. Diyebilirim ki bu sahilleri çeşit çeşit serin tabiat, burada yaşayanların ihtiyacât-ı bediilerini insan elinden çıkmış âsâr-ı sanata bırakmamıştır. Her yerde başka bir güzellik insana rehber olmakta idi...

(s.15) Viçe ile Arhavi arasında mehtaplı bir gecede yaptığımız deniz yolculuğunun intibâlarını halâ unutamam. O gece bana düşünceli bir gelin hayal ve tasavvurunu vermişti. Başına aydan bir taç giymiş yüzü ay ışığından işlenmiş şeffaf bir duvakla örtülü, elbisesinin uzun eteği sürür semin halinde denizin sakin sathına serilmiş bir gelin... Uzakta mehtâbın parıltılı sisleri içine gömülen sahilin yamaçlarında bu gelinin karşısında saf olmuş dîvan duran ve hanımlarının sükûnuna hürmeten bir sessizlik içinde başlarını eğen halayıklara benzetmiştim. O gece tabiat tarafından bütün âlemlere sükût işareti verilmiş gibi herşey derin ve ezelî sessizliğe bürünmüştü. O kadar ki, kayıkçılarımızın hamlelerine kuvvet vermek için ara sıra söyledikleri şarkılarla küreklerin denize daldıkça çıkardıkları mevzun sesi vadilerin önünden geçerken esen rüzgârın o zaman açılan yelkenine sarmaş dolaş olarak kayığı süratlendirmesinden hâsıl olan şıptılar da onun tesir ve mânâsını ihlâl edemiyorlardı.

Of'da başımıza gelen tuhaf bir vakâ'yı da anlatayım:

Sürmeneden kayıkla hareket etmiştik. Deniz biraz dalgalı ise de bunlar nihayet enginlerde sandalımıza biraz da hoşumuza giden hafif bir salıntı vermekten başka bir şey yapmıyorlardı. Hâlbuki Of sahiline yanaşırken iş değişti. Kıyıya çarptıkça büyüyüp şiddetlenen bu dalgalar iskeleye yanaşmamıza müsaade

etmedikleri gibi kayıkçının sandalı naştan kara sahilin kumları üzerine oturtmasına mani olarak onu yan vaziyette pençelerine alarak ilerideki kayıklara doğru sürüklemeye başladılar. Biz, sandalcının ilk yanaşma teşebbüsünde sahile atlamaya muvaffak olduğumuz için bu hali karadan seyrediyorduk.

Biraz sonra vaziyete hâkim olmak için bir hayli uğraştığı halde muvaffak olamayan kayıkçının da kendini sahilin sığ suları içine atması üzerine tamamiyle dalgaların keyfine terkedilmiş olan sandalın içindeki eşyalarla birlikte dediğim kayalara çarparak, gark olmasına hiçbir engel kalmamıştı. Fakat bu sırada beklenmedik bir hâdise oldu. Bizi karşılamak üzere sahile inen belediye reisinin yanındaki jandarma neferinin kemâl-i cesâretle denize atılıp sandala tırmandığını görerek onun kahramanlığı sayesinde ki sandal ve eşyalarımız bir mahv-i muhakaktan kurtulmuştu; yoksa Of sahillerinde çekeceğimiz “ah ve of”un da hesâbı olmayacaktı.

Trabzon’dan hareketimizin onuncu günü yani, 23 Temmuz 1918 tarihinde Batum’a vardık. Burası, plajı, parkları, mükemmel muntazam binaları temiz sokaklarıyla tam bir Avrupa şehri idi. 93 harbinde Rusların eline şüphesiz diğer şehirlerimiz gibi iptidâî halde geçen (s.16) bu beldenin o gün kesbetmiş olduğu şükran ve mükemmeliyeti karşısında doğrusu bir hüznü duymamak kâbil değildi. Elimizde kalan vatan parçalarını biz de bu müddet zarfında hiç olmazsa bunun yarısı kadar olsun mamûr edemez miydik?

Yazlık bir köşk kiralamak arzusunda bulunan Nail Bey’le, bu zattan ileride bahsedeceğim, bir gün şehrin sayfiyelerini gezmiştik. Koruluklar, çay tarlaları, portakallıklarla örtülü büyük araziler içerisine inşa edilmiş Karadeniz’e karşı fevkalâde muhteşem bir nezârete mâlik olan bu köşklerin de letâfetine pâyân yoktu. Onlardan birinin sahibi olan bir kadın bize Bolşevik Mezaliminden yana yakala bahsettikten sonra Türk Ordusunu büyük bir halaskâr gibi şükranla karşıladıklarını anlatmıştı. Başka bir günde Sabit’le Namık Kemal merhuma Akif Bey piyesini ilham eden Çürüksu’yu gezmeğe gittik. Fakat buranın düz ve küçük çarşısından başka gezip eğlenecek yeri olmadığı gibi bu husus Batum’a olan vasıtasıyla sabah ve akşam iki trene münhasır olduğu için o gün akşama kadar orada hayli sıkılmıştık.

Şimdi ordu kumandanı Esat Paşa'dan gördüğümüz garip muamelâtın hikâyesine geçeyim.

İstanbul'a gidecek vapurun hareketini biz Batum'da onbeş gün gibi uzun bir zaman beklemiştik. İşlerimizi bitirip tam İstanbul'a gideceğimiz sırada vukua gelen bu tehhürün bizi ne kadar sıktığını tahmin etmek güç değildir. Nihayet birkaç gün evvel gelip limanda demirli bulunan Günihal Vapuru'nun vesikalarımızı almak üzere derhâl merkez kumandanlığına müracaat ettik. O vakitler tamamen cihet-i askeriye erarinde olan bu gibi vesâit-i seferiye ile seyahat edeceklerin bu makâmlardan birer vesika almaları zaruri idi. Bidâyette istediğimiz kâğıtların bir saat sonra hazırlanacağını söyleyen merkez kumandanı ne garip ki ikinci müracaatımızda bizi red bir cevapla karşıladı niçin?

Seyahatımız müddetince vesâit-i nakliye ve iâşemizin cihet-i askeriyeden tedârikine dâir elimizde başkumandanlık emri bulunmasına rağmen bu mumânaatın sebebinin ne olduğunu anlayamadık. Merkez kumandanı mâfevkinden bu suretle emir almış olduğunu ileri sürdüklerinden başka bize muknî bir cevap veremiyordu. Nihayet işin içinde mutlaka yanlışlık olduğuna hükmederek onun tashihi için bu sefer de ordu kumandanlığı yaverliğine başvurduk. Dördümüzü dinleyip elimizdeki evrâkı gördükten sonra haklı olduğumuzu tastik ederek işi düzeltereğini kaviyyen vaad eden ve esâsen nazik ve kibâr bir zat olan yaver (s.17) bey de ne yazık ki sonuncu müracaatımızda merkez kumandanı gibi ellerini uvuşturarak bize itizar etmek mecburiyetinde kalmıştı. Güya sivillerin bu vapura binmeleri suret-i katıyyede men edildiği için bize müsâade edilemiyormuş. Gerek merkez kumandanının gerekse yaver beyin bilhassa müracaatlarınızda tebdil-i lisân ederek bize menfi cevap vermeleri bu mumanaatın doğrudan doğruya kumandanlık makamından geldiğini hatıra getiriyordu. Bu husus yaverin bize neticeyi tebliğ ettikten sonra ve sakın elinizdeki emre istinâden başka bir makama daha müracaat edeyim demeyiniz sizin için en iyi tarz-ı hareket biraz sıkıntılı olmakla beraber bundan sonra gelecek vapuru beklemektir demesi bu zannı büsbütün teyîd ediyordu. Lâkin arkadaşlar bilhassa Sabit, elimizdeki emrin ahkâmına göre bizi vapura binmekten hiçkimsenin men edemeyeceğini ileri sürerek bizzat kumandana gidip derdimizi anlatmak ve hakkımızı aramak hususunda ısrar etmeye başladığı için nihâyet ben de tekrar

askeriyenin yolunu tuttum. Kumandanın kapısındaki emir eri vasıtasıyla kartımı gönderip içeriye girdim. Paşa, masası başında evrâkla meşguldü. Başını kaldırarak ne istiyorsunuz diye sordu. Kısaca maksadımı anlattım.

- Size bunun mümkün olamayacağını söylediler mi?.

- Evet, efendim, merkez kumandanlığından böyle bir cevap aldık. Fakat bendeniz vaziyetimizi doğrudan doğruya zât-ı âlinize arz etmek emeliyle huzuruza geldim. Onbeş günden beri vazifemizi bitirmiş olduğumuz halde burada beklemekteyiz. Bundan sonraki vapurun ne vakit geleceğini belli değil. Mensup olduğumuz daireye de ilk vapur ile hareket edeceğimizi bildirdiğimiz için bu vapurla gitmemize müsaadenizi ricâ edeceğim.

- Başkumandanlıkça bu vapura sivillerin bindirilmemesi hakkında emir vardır, müsaade edemeyiz.

- Seyahatimiz esnasında gerek iâşe ve gerekse vesâit-i nakliye tedârîki hususunda daima cihet-i askeriyenin yardımını gördük. Selef-i âlilerince başkumandanlık tarafından buna dâir elimize verilmiş emir ve vesikalar vardır. Bu vasıttan istifademize başkumandanlık emrinin bir mâni teşkil etmeyeceğini zannederim. Kumandan hiddetlenmişti. Yüzüme hiddetle bakarak:

- Sana binemeyeceğinizi söyledim ya, dedi. Lâkırdı anlamıyor musun sen, yoksa buradan cebren atılmak mı istiyorsun? Aynı zamanda zile basarak kapıda bekleyen süngülü nöbetçi neferini de çağırmişti. Bize karşı bu derece küçüklük ve insafsızlık göstermekten çekinmeyen bu adamın karşısında hak iddia edeceğim diye yumruk ve dipcik darbe (s.18) leriyle merdivenlerden atılmakta mânâ yoktu. Hiçbir şey söylemeksizin odayı terk edip çıktım. Bizim Sabit'in bazen böyle garip fikir ve iddiaları vardı. Vaziyetin hususiyetini asla nazar-ı itibâra almaksızın körü körüne kendi mantığının esiri olurdu. Trabzon'da ilk sıralarda karargâhda bize misafirperverlik eseri olarak verdikleri odadan çekilmeye mecbur oluşumuz da yine onun böyle ham bir fikre takılması neticesidir. Oradan döndükten sonra arkadaşlarla birlikte doğruca Nail Bey'in yanına giderek vakayı yana yakıla ona da anlatmaya başladık.

Bizim çok sıkıldığımızı gören Nail Bey:

Merak etmeyin dedi. Kumandanın bu muamelesine rağmen ben sizi yine bu vapurla göndermek çaresini bulurum. Yalnız siz bana akşama kadar müsaade edin.

Filhakika akşam yine bulduğumuz zaman meselenin halledildiğini öğrenmiştik. Biz sabahleyin erkenden vapura gidip kaptan veya ser kamarotun göstereceği bir kamaraya binecek ve hareket anına kadar dışarıya çıkmayacaktık. O kadar: Vapur kaptanı, Nail Bey'in çok yakın ve samimi dostu olduğu için bu plânı birlikte hazırlamışlardı. Başkumandanlığın elimizdeki vesikasına rağmen yine bir kaçak gibi gitmek gerçi hazin bir şey idiye de yapacak başka çaremiz olmadığı için bu teklifi minnetle kabul etmiştik.

Sabahleyin rıhtıma yanaşmış duran vapurun iskelesi önünde bekleyen nöbetçiyi aldatarak içeri girmek güç olmadı ve ondan sonrada mesele kalmamıştı. Asıl şâyân-ı hayret olan cihet vapurun hareketinden sonra güvertede gördüğümüz manzaradır. Orada sivil olarak kimler soktu. Padişaha arz-ı tazimata giden yirmi otuz kişilik bir Azerbaycan heyetinden tutunuzda Batum'un tüccar ve esnafına varıncaya kadar bütün vapur yolcularının yüzde doksanı sivil değil mi?

O vakit anlaşıldı ki, başkumandanlığın emri vardır diye ileriye sürülen şey yalnız bizi vapura binmekten men için uydurulan bir bahaneden başka bir şey değildir.

Esat Paşa bizi asla tanımadığı ve hatta ismimizi dahi bilmediği halde hakkımızda böyle ağır bir muamele ifâsına neden lüzum görmüştü?. Ben kendimce bu muammayı şöyle halletmişim. Esat Paşa'da kardeşi gibi merkeze karşı kafa tutmak isteyen bir adam olduğu için elimizdeki vesikalara ehemmiyet vermediği ve onları saymadığını göstermek üzere bize bu muameleyi revâ görmüştü (s.19)bizi yolumuzdan alıkoymak değildi. Başkumandanlık vesikası elimizde bulunmasaydı biz de diğerleri gibi kemâl-i serbesti ile bu vapurda seyahat edecek değil miydik? Vapurun kamaralarını dolduran sivil yolcuların hepsi de bizim gibi kaçak gitmiyorlardı ya ?.

İşte yukarıda Esat Paşa'nın da kardeşinin tuttuğu yolu takip etmek isteyen bir adam olduğunu söylerken istinad ettiğim delil bu vak'a idi.

Biraz da Nail Bey'den bahsedeyim.

Nail Bey benim mektep arkadaşım yeni Bahçeli Şükrü'nün ağabeyidir. Bi'l-âhire İzmir suikast mazunları arasında bulunarak idam edildiği için maalesef bugün hayatta da değildir. Ben kendisini Balkan Harbi sıralarında tanıdım. Mustafa Necib'in beni bir mülâkata davet eden mektubu üzerine tarif ettiği yere gittiğim zaman orada Nail Bey'in beni beklemekte olduğunu görmüş Mustafa Necib'in ihtifagâhını da onun delâletiyle bulmuştum.

Esasen zabıt olan Nail Bey inkılâbı müteakıp mesleki terk ederek bir müddet Trabzon'da İttihad ve Terakki mürahhaslığı yapmış harp seneleri içinde bu vazifeden de çekilerek yine ticaret âlemine atılmıştı. Biz kendisiyle bu seyahatta ilk defa Trabzon'da, sonra da Batum'da buluşmuştuk. Trabzon'daki fotoğraflarımız arasında onunla birlikte çıkmış olanları da vardır. Batum'da bir Rus kadınının döşeli dayalı olarak kiraladığı evinde oturuyordu. Mükerrerem, misafirperver bir zât olduğu için akşamları onun evinde toplanırdık. O sayededir ki o intizâr günlerinin can sıkıcı saatlerini hoşça geçirmeye muvaffak olmuşuk. Nitekim avdetimizi temin etmek suretiyle bizi ikinci bir sıkıntıdan kurtaran da o olmuştur.

Suikast meselesinde hakikâten günahkâr olup olmadığını katıyyetle bilmiyorum. Amma çok vatanperver bir arkadaş olduğunda asla şek ve şüphem yoktur....

1.6. Bandırma Seyahati Başlıklı Defter

(s.1) Bir arkadaşı ziyareten doğan netice- hayat meseleleri riyâzi muadele ki halledilebilir mi? - Askerlikte son vazifem – İstidlaatve Emniyet-i Umûmiye müdiriyetleri - O zaman ki Türkiye - Şubelerin vazifeleri - Yedi şubeyi içinde toplayan salon- Şube müdürleri - İsmail Canbolat Bey- Aziz Bey - Niçin azledildim? Yeni gelen müdürün odasında bir münâkaşa- Meselenin ikinci perdesi - Üçüncü perdesi - İhsan Bey'in getirdiği müzâkerelerde azlim için gösterilen sebepler- Zekeriya Bey'in sözleri ve kehâneti.

Esas mesleğim olan askerlikten istifa ile sivil hayatına ve mülkiye hizmetine geçişine şöyle bir tesadüf sebep olmuştur.

Bir gün eski arkadaşım İsmail Canbolat Bey'i Babıalide ziyarete gitmiştim. Onu, o sıralarda Dâhiliye Nezaretinde yeni teşkil olunan istidlaat müdürlüğüne getirmişlerdi. Görüşürken bende ara sıra meslekten çekilerek şöyle sakın bir yerde tedarik edeceğim küçük bir arazi parçası üzerinde bir çiftlik hayatı yaşamak

tasavvûrunda bulunduğumu söyledim. İsmail Bey bu sözü derhâl ve kâfî bir karar gibi telâkki ederek mademki askerlikten çekilmek niyetindesin, seni benim yanımda münhâl bulunan bir müdüriyet alalım dedi. Vazife mahrem olduğu için ben lâalâttayîn herkesi getiremiyorum, senin gibi bir arkadaşa çok ihtiyacım var, çiftçiliği sonra da yapabilirsin. Birden ne cevap vereceğimi bilemedim. Düşünmek için birkaç gün müsaade alarak yanından çıktım.

Garip değil mi ki, boş vakitlerimi bana bir hülya âlemi içinden geçirten bu askerlikten istifâ tasavvuru hakikât olmak için karşında işareti bekler bir hale girdiği şu zamanda ben bir türlü bu işareti vermiyorum, faide ve mahzurlarını anlamak için terazinin gözüne koyduğum bu iki meslekten her birinin diğerine nazaran dalga ağır çektiğini görmediğim için ne yapacağımı hangi yolu tercih edeceğim diye şaşır kalıyorum. Nihayet tereddüd içinde geçen bu birkaç günlük tereddüden sonra nihayet Talat Paşa'nın da müdahale ve arzusu karşısında istifamı verdim. Hayatın birçok hallerinde olduğu gibi bidayette bir tesadüfle başlayan bu mesele sonunda beni gayr-i ihtiyârî kendi hedefine sürükleyen bir zarûret hâlini almıştı.

21 Nisan 1914 tarihinde Harbiye Nezareti'ne verdiğim istifanâme (30 Haziran) tarihinde merkez kumandanlığı vasıtasıyla cevap geldi. O akşam askerlikte son vazifemi de ifâ ettim. Yani Rasim Bey'e tekmil haberini ben götürerek merkez kumandanlığının muhtırasını da verdim. (s.2)

Rasim Bey, yeni işinde muvaffakiyet temennisinde bulunduktan sonra vazifeme ne vakit başlayacağımı sormuştu.

Müsaade ederseniz yarın demem üzerine de:

-Hayır, artık bizden müsaade almaya mecbur değil ve serbestsiniz sarayda da arzu ettiğin zamana kadar kalabilirsin şeklinde bir hatır nevazlıklı mukabele etmişti. Rasim Bey'e götürdüğüm tekmil haberi askerlikte ifâ ettiğim son hizmet olduğu gibi bu sözler de onunla aramızda henüz mâdun ve mâfevklik münâsebeti nihâyet bulmadan geçen son sözler olmuştur. Ertesi gün arkadaşlara ve Rasim Bey'e vedâ ederek sarayı terk ettim. Fakat kalbimden hala o nedâmete benzeyen his silinmemişti. İçinde meçhul bir seyâhata çıkan veya aile ocağını terkeden kimselerin duydukları hüznü duyuyordum.

İsmail Bey'in başında bulunduğu İstidlaat Müdiriyeti bidayeten Bab-ı Âli'de idi. Ben vazifeye başladıktan biraz sonra teşkilat Emniyet-i Umûmiye Müdiriyeti'ne ilhâk edilerek genişlediği için bizi de odadaki yerinizden kaldırarak Gülhane Parkının karşısında şimdi Tıbb-ı Adlî ittihaz edilmiş olan binaya naklettiler. İstidlaatla birleşmemizden önceki Emniyet-i Umûmiye; sadece polisin idarî ihtiyaçlarını temin eden mahdûd vazifeli bir makam iken şimdi; yani İstidlaatla birleştikten sonra vazife ve salâhiyeti genişleyerek memleketin emniyet ve asayiş noktasından tam ihtiyacını karşılayacak bir şekil haline gelmişti. O zamanki Türkiye malum olduğu üzere şimdiki gibi âsûde değildi. İçinde devletten ayrılmak gayesini takip eden ve zaman zaman isyan ve ve ihtilaller çıkaran muhtelif unsurlar bulunduğu gibi, ecnebi tabiiyyatende olan bir takım muzur insanlarda kapitalasyonlara istinaden yani takibât-ı kanunîyeye uğramaksızın memleket içinde ferah, hür gezebiliyorlardı. Türkiye'de siyasî menfaatları olan devlet sefârethaneleri ise birer casus yatağı ve yukarıda saydığım ceryanların birer haricî merkezi hükmünde idiler. Bunlardan başka kendi aramızda da menfî emeller ve irticâî fikirlerle hareket eden muhâlif bir zümre mevcut idi. Bütün bu haller memleketin dâhilî emniyetini o zaman çok nazik ve müşkil vaziyete sokmakta idiler. İşte emniyeti umûmiyenin siyasî kısma bu saydığım meseleleri birer birer ve yakından takip ile onları adeta bir ışık altında aydınlığa çıkaran ve orada faal bir rol oynayan şahısları tesbit ve takip eden bir teşekkül halinde bulunuyordu. Ben burada Casusluk Şubesi Müdürü idim. Benim şu (s.3) benden başka siyasî kısımda muhalefet-i gayr-i meşrûa, Ermenilik, Araplık ve Yahudilik ve kaçakçılık işleriyle uğraşan altı şube daha vardı. Şimdi Tıbb-ı Adlî Merkezi ittihaz edildiğini söylediğim bu binanın ne vakit geçsem dört büyük harp senesi zarfında orada geçen vazife hayatını hatırlarım. Bu yeni binada bize yani siyasî şubelere kapının üstüne tesadüf eden üst kattaki büyük salon tahsis edilmişti. Vaktiyle bina, mektep iken cami olarak kullanılan bu yerde şimdi bizim yedi şubenin çepeçevre dizilmiş yedi masası bulunuyordu. Kapıdan girince sol köşede birinci şube müdürü Mehmet Bey otururdu. Sonra sıra ile Esat Dr. Fuat, Baha Beylerle ben, Hasan Zeki ve Muhtar Beyler gelirdik. Emniyet-i Umumîye'nin son şekli içinde müdürümüz İsmail Bey'in büyük gayreti ve hizmeti sebketmiştir. Bu teşekkül sadece onun eseridir, diyebilirim. Şubeler vezâifinin tesbitiyle onlara ait usul ve hizamların vafında hep onun fikri işlemiştir. İlk teşekkül anlarında bu işleri

tesbit edecek komisyonda ben de âzâ idim. Fakat meseleleri gerek kavrayış ve gerekse müşküllere en muvafık şekil hallini buluş noktasında onun gösterdiği kâbiliyeti âzâların hiç biri gösteremiyordu. Emniyet-i Umûmiye'deki vazifemin esasını teşkil casusluk işlerine ait maalesef bir şey yazmayacağım. Harbin ilanıyla beraber bu işler Ordunun İstihbarat Şubesi'ne geçtiği için bize bu cihetten tâli bir faaliyet kalmıştı.

Şubenin bütün vezâifini o vakit Anadolu içerisine sevk edilen düvel-i muazzama tebâsı hakkındaki muamele teşkil etmiştir.

Emniyet-i Umûmiye'deki vazifemden 22 Kânun-ı sâni 1919 tarihinde azledilmek suretiyle ayrıldım. Buradaki azil kelimesinden bir kabahat işlediğim manası çıkarılmamalıdır. Bilakis devrin değişmesi üzerine yani İttihat ve Terakki Hükûmeti yerine gelen İtilafçılar tarafından hiçbir kabahatim olmadığı halde bir bahane ihdâsıyla azil edilmişim. Vakayı nakledeyim:

Bir sabah daireye giderken köprü üzerinde eski arkadaşlarımdan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezi umumî âzâsından Topçu Rıza Bey'e rastlamışım. Yine Merkez-i Umûmî âzâsından küçük Talat'ın ziyaretine gitmekte olduğunu söyledi. Mütarekenin o ilk acı günlerinde kara günleri içinde bu arkadaşlarla görüşüp muhtelif meseleleri hakkında onların fikirlerini anlamayı öteden beri arzu ettiğim için önüme çıkan şu fırsattan istifade ederek iş namına bir şey kalmadı cihetle siyasî dedikodularla vakit geçirdiğimiz daireyi o gün ihmal edip bende Rıza Bey'in refaketinde Talat'ın evine gittim.

(s.4) Ertesi gün dairede, o sıralarda yeni gelmiş olan Süleyman Hikmet Bey ismindeki müdürle aramızda şöyle bir münakaşa geçti. Müdür beni çağırarak:

-“Dün niçin gelmediğiniz?” diye sordu. Bittabi hakikati söyleyemezdim. Sadece “Rahatsızdım.” diye cevap verdim.

-“Hiçbir vakit insanın bir gün devam eden rahatsızlığı olamaz.”

-“Vücudumda kırıklık vardı, midem bozulmuştu. Müshil olduğum için gelemedim.”

-“Bunu bir mazeret olarak kabul etmem. Gelmemeniz vazifenizi ihmalden başka bir şey değildir.”

-“Affedersiniz ben vazifesini iyi bilen insanlardanım. Şubeme havale edilen işleri tetkik buyurursanız, hiçbirinin ihmal edilmediğini görürsünüz. Devamlı bir memûr olduğuma da imzaladığım devam cetvelleri şahittir.”

-“Bu boş sözler benim fikrimi tebdil etmez.”

-“Af buyurun sözlerim ne boş ne de yalandır... Zât-ı âlinizin bir günlük rahatsızlık geçirdiğiniz olmadı mı?”

-“Hayır, hayır size tekrar edeyim ki ben bir günlük hastalık kabul edemem ve bunu aslâ mâzur göreceğim değilim. Hareketiniz tamamen bir ihmalkârlıktır.”

Müdürün ısrarına çok canım sıkılmıştı. Esasen bu sözleri öteden beri şüphelendiğimiz tasfiye işinin başlanacağına ve bize yol verileceğine delil addettiğim için yanında kalıp münakaşayı uzatmakta fayda görmedim, yürüdüm, yalnız kendisine şimdiye kadar geçirmiş olduğum vazife hayatımın bana şeref verecek şekilde dürüst ve mukaddesâne olduğunu söyledikten sonra haşin bir hareketle odaya terkedip çıktı. Eski müdürümüz Aziz Bey çekilmezden bir kaç gün evvel beni münhal olan Ecanip Şubesi Müdürlüğü’ne naklettirdiği için eski arkadaşlardan ayrılmış bulunuyordum. Müdürün odasından çıkar çıkmaz az doğruca eski arkadaşların yanına giderek vakâ’yı üzerimden henüz tesiri zâil olmayan bütün asabiyet ve heyecanımla onlara anlatmaya başladım. Bir ara başımı arkaya çevirip baktığım zaman müdürün kapının önünde beni dinlediğini görmeyeyim mi ?

Bittabî söylediklerimi de işitmiş olacaktı. Sustum ve ne yapacağını beklemeye başladım. O yavaş yavaş yanıma gelerek: “Niçin mekanınızda ve vazifenizin başında durmayarak şurada burada dolaşıyorsunuz?” dedi.

-“Buraya gelmek vazifemden uzaklaşmak mı demektir?”

-“Evet, sizin yeriniz burada bulunmadığına göre vazifenizden ayrılmış demeksiniz.”

-“İktizâ ettiği zaman arkadaşlardan izahat almak için de buraya gelemeyecek miyim? Maksudınız bu bina dâhilinde bizi dolaşmaktan men etmekse onu bilmem (s.5)fakat ona da hakkınız yoktur.”

Bu sözlerin üzerine bir şey söylemeksizin çekilip gitti. Yemek zamanı geldiği için biz de dağılmıştık. Tatilden sonra onun yeniden beni istediğini haber verdiler, bu sefer de münderecatanda bizi alakadar eden cihetler varsa okuyup kendisine bildirmek üzere bir müddet evvel verdiği polisliğe ait bir kitabın formalarını şimdiye kadar niçin okuyup kendisine iade etmediğini sordu. Hâlbuki ben onu daha o zaman okuyup içinde şâyân-ı ehemmiyet bir şey görmediğimi söyleyerek kendisine vermiştim. Cevabı verince:

- “Hayır, getirmediğiniz.” diye inkâr etti.

-“Hatırınızda yanlış kalmış olacak çekmecenizi ararsanız orada formayı bulacağınızdan eminim.

-“Ben alıp almadığımı bilmiyor muyum? Size getirmediğiniz diyorum. Şimdiye kadar niçin geciktirdiniz söyleyin bakalım.”

Münakaşa kurtla kuzu hikâyesini andırır şekle girmişdi. 3-4 gün evvele ait geçen bir vakayı unutmasına imkân olmayan bu zâtın beni haksız çıkaracak bir vesile aradığı apaçık aşikârdı.

-“Sizi hüsn-ü niyet sahibi bir insan zannederek lakırdı anlatmaya çalıştığım için maalesef çok üzüldüm. Meğer siz bana muhatap olacak kimse değilmişsiniz.” dedim ve kapıyı yüzlerine karşı şiddetle kapayarak odadan çıktım.

Akşama doğru o zaman Memureyn Müdiriyeti’nde Mümeyyiz bulunan İhsan Bey biraz mahçup bir tavırla yanıma gelerek size ait bir müzekkere var diye elime bir zarf tutuşturdu, açtım. Vazifeme nihayet verildiğine dair bir tebliğ... Sebep olarak; ev sâf-ı lâzımeyi hâiz olmadığım ve faaliyet-i matlûbeyi gösteremediğim zikrediliyordu. Bir kaç saat içinde nezarete yazılıp mucibi alınmak gibi mutad olmayan bir süratle muamelesi tamamlanan bu kâğıdı cebime attıktan sonra arkadaşlara vedâ ederek; kânunun mêmûriyete mâni diye gösterdiği ahlâkî nâkiselere hiçbiri bünyemde mevcut değilken, devam meselesi de müdüre söylediğim gibi her gün imzaladığım devam cetvelleri ile sabitken, bende bulunmadığı zikredilen evsâf-ı lâzıme ile

faaliyet matlûbe tabirlerinden ne kastedildiğini bir türlü anlayamamış idim. Bu müzekkereyi o günden beri bu garip muâmelenin bir hâtırası olarak hıfzetahteyim. Azlimden bir hafta kadar evvel Bab-ı Âlî Caddesi'nde M. Zekeriya Bey'e tesâdüf etmiştim. Daha evvel Emniyet-i Umûmiye'de benim muavinliğimde bulunurken muhâcirinde bir şube âmirliğine nakledilen bu arkadaş beni görünce; bu tesâdüfen çok memnun kaldığını söyledikten sonra gülerek şu suali sormuştu:

-“Mêmûriyetten çekilmeye niyetiniz var mı?”

-“Azledilinceye kadar kalmak fikrindeyim. Ondan sonra da Allah kerim niçin sordunuz?”

(s.6)“Yeni müdür Süleyman Hikmet Bey hakkında size bazı malumat verecek idim; çünkü ben kendisini Muhâcereyn Müdürü Umûmîliği'nden çok iyi tanırım.”

-“Nasıl iyi bir zât mı bâri?”

-“Maalesef dediğiniz sıfatla hiçbir alâkası yok. Onunla geçineceğinizi aslâ tahmin etmediğim için şâyet mêmûriyetten çekilmeye niyetiniz varsa derhal kendiliğinizden istifânızı verip çekiliniz, diyecektim.”

Hakikaten bu mülâkattan bir hafta sonra da dediğim şekilde vazifeme nihâyet verilmişti. Bu hâdiseyi Zekeriya Bey'in kehânetine mi yoksa Süleyman Hikmet Bey'in ona kehânet ibrâz ettirebilecek derecede bâriz olan fiktan ahlâka mâni atfetmek lâzımdır bilemiyorum.

Bir Seyahat ve Bir Merasim

(s.6)-İki felâketzede menfâsından getirilen bir serseri- Define taharrisi için yola çıkıyoruz- Muammanın esrarı - Kayıkçının hırsı- Kurban giden yolcular - Petro nasıl mahrem esrar oluyor - Neticesiz kalan teşebbüsler yol arkadaşlarımızın korkuları- Altınların gömüldüğü kaya dibi - Altun yerine çıkan taşlar - Muvaffakiyetsizliğe rağmen neşeli avdet Petro'nun hareketi muamma olmaktan kurtulamıyor- Muayedeye davet ediliyoruz - Elbise mütişkilatı nasıl ref edildi?İstanbul'un merasim salonunda- Padişah nasıl tebrik ediliyor - Çocukluğa ait bir kusurun tashihi -

Emniyet-i Umûmiye'de bulunduğu sıralarda memleket dâhilinde berâ-(y)ı vazîfe bazı seyahatlar yapmak fırsatı zuhûr ediyordu. Kaza ve nahiyelerine varıncaya kadar bütün Trabzon vilayetiyle Edirne ve Bandırma'yı bu sayede gördüm. Çok hazin ve feci manzara veya vakalarla karşılaştık. Trabzon seyâhatını ayrıca yazmak

kararında olduğum için burada yalnız devamı üç gün gibi kısa bir zamana inhisar eden ve safahatında hayli garip ve gülünç cihetleri bulunan Bandırma yolculuğundan bahsedeceğim. Büyük ve umûmî harbin ibtidâlarında bir gün İsmail Canbolat Bey beni çağırarak, düvel-i muhasama tebası meyânında Sivas'a gönderilen Fransız Petro isimde birinin iadesi için mahalle telgrafla emir verilmesini söyledi. Yol üzerinde bulunan vilayetlere de kendi hududları içine girer girmez bu adamdan bize malumat vermelerini yazmıştık.

(s.7) Petro'nun İstanbul'a getirilmesindeki maksadı İsmail Bey mektum tuttuğu için onun hareketinin neden dolayı bu kadar büyük bir itina ve ihtimama tabi olduğunu anlayamamıştım. Bunu ancak Petro geldikten sonra öğrendim. O gün İsmail Bey beni çağırarak:

-Bu adam Bandırma cihetlerinde gömülü bir definenin yerini bildiği için işte alakadar olan Sinop mebusu Hasan Fehmi Efendi ile arkadaşlarının dâhiliye nazır nezdindeki tavassutları üzerine menfasından celbedildi. Yarın bu zatlar Petro ile birlikte Bandırma'ya hareket edip defineyi arayacaklar. Sen de Hükümet mümessili sıfatı ile onlara refakat ederek define bulunduğu takdirde devlete ait olan kısma vaziyet edeceksin dedi.

Kendi kendine hayli meraklı vazife dedim ve derhal bu zatlarla temasa gelerek ertesi günü kalkacak olan vapurun salonunda buluşmamızı temin ettim. Seyahat heyeti olarak beş kişi idik. Hasan Fehmi Efendi ile onun ortaklarından ve erkân-ı harbiye miralaylığında mütekait Ragıp Bey isminde bir zat, ben, Petro ve bir de benim emrim altındaki sivil teharri memuru. Petro 60-65 yaşlarında tahmin olunan zayıf uzunca boylu bir adamdı. Aslen yerli Rumlardan olduğu halde vaktiyle nasılsa Fransız himayesine girmiş bulunduğu için Fransız Petro diye maruf idi. Kapitalasyonlar hukukundan istifade ederek ona kolay kolay kanunu takibattan kurtulmak imkânları veren bu himaye şimdi de akse tecelli ederek sürülmesine sebep olmuştu. Petro bizim polisimizce tanınıyordu; serseri gürûhundan ve sâbıkalı takımdan maruf kasa hırsızları diye...

Vapurun hareketini müteakip hepimiz şu meraklı meselenin esrarını bir an evvel onun içinde yaşamış olan adamdan öğrenmek hevesi ile Petro'nun etrafını sardık. Hikâye şöyle başlıyordu:

93 Harbinde Rusların Rumeli'yi istilaları sırasında Marmara sahiline kayığını yanaştırarak istirahat etmekte olan bir kayıkçı omuzlarında heybelerle iki kişinin telaş içinde kendisine doğru geldiğini gören bunlar Rus akıntısı önünden kaçan ve canların kurtarmak için karşı sahile geçmek isteyen felaketzededir maksatlarını kayıkçıya anlatıp pazarlığı bitirdikten sonra yola çıkarlar yolcuların yanlarındaki heybelerin üzerleri yiyecek ve ufak tefek eşyalarla dolu olmasına rağmen ilk dakikadan itibaren kayıkçının nazar-ı dikkatini celbeden hâli kalmaz. Onların biraz ağırca olmaları, içlerinde miktarca ehemmiyetsiz olmayan bir para gizlenmiş olduğu şüphesiz idi.

Filhakika bir az sonra yolcuların derin bir uykuya dalmalarından istifade ederek(s.8)el çabukluğuyla yaptığı kısa bir muayene neticesinde anlar ki heybelerin altları tahmin ettiği gibi lebalep altınla doludur.

Bunun üzerine biran evvel paralara malik olmak hırsıyla gözleri kararan kayıkçı asla vakit geçirmeksizin kayıkta bulunan baltayı yakalamasıyla uykuda bulunan zavallı yolcuların kafalarına indirmesi bir olur. Artık ortadaki engel kalkmış kayıkçı altınlara sahip olmuştur. Şimdi yalnız cinayetin eser ve izlerini ortadan kaldırmak meselesi ve bunun îfâ ettiği maktüllerin naaşlarını denize atıp akan kanların vücuda getirdiği lekeleri temizledikten sonra paraları hâli bir yerde gömüp saklamayı düşünerek kayığını Kurşunlu Köyü istikametine çevirir ve orada sahilden pek uzak olmayan bir kayanın dibine onları gömer.

İşte define hikâyesinin esrarı ve aslı bundan ibaretti. Petro hikâyesine devam ederek:

Fakat kayıkçı gömdüğü bu paralara bir türlü sahip olmak fırsattını bulamıyor diyordu. Yani ne vakit Kurşunlu Köyü'ndeki mahut mahalle gitse daima o civardan ya bir jandarma neferi veya köy halkından birinin geçtiğini görerek korkup eli boş dönmeye mecbur oluyordu ve nihayet günün birinde işi bana açmak zaruriyetinde kaldı. Kayıkçı bu sıralar da başka bir meseleden dolayı takibata maruz bulunduğu

için uzun müddet onu evinde sakladım. Ancak takibatın gevşediğine kanaat hâsil ettikten sonradır ki bir gün gizlice İstanbul'u terk ederek onunla birlikte Kurşunlu köyüne gittik. Sahile çıkar çıkmaz kayıkçı beni altınların gömülü bulunduğu kayanın dibine götürdü. Bir müddet oturduk. Hatta ateş yakıp yemek bile yedik. Fakat paraları almaya yine muvaffak olamadık. Çünkü etrafta yine köylüler dolaştığını görmüştük. Kayıkçı, bundan sonra çok yaşamayarak öldü. Sırrını bilen yalnız ben kaldım. Gerçi işin peşini bırakmayarak bir kaç defa yalnızca Kurşunlu köyüne gittimsede maalesef ben de aynı sebepten dolayı defneyi çıkarmaya muvaffak olmamıştım. Petro bu gelip gitmeler yüzünden köy halkının kendisini tanıdığını ve define hikâyesinin de köylüler arasında şayi olduğu ancak nereye gömülü olduğunu bilmediklerini ilave ediyordu.

Binbir gece masallarının hakikat olmuş hayalleri hissini veren bu hikâyeyi dinlerken bizim yol arkadaşlarının gözlerinde ne füsunkâr altın, pırıltıları aksettiğini anlamamak mümkün değildi. Öyle ya onlar bu paralara en genç yarın kavuşacak değiller miydi? Şimdiden ona sahip olmanın muhtemel saadetini duymakta haksız mı idiler. Bir heybe dolusu altın... Yalnız onların bir şüpheleri vardı o da Petro'nun otuz sene evvel gidip gördüğü bu yeri bugün bulamaması ihtimali idi.

(s.9) Fakat Petro bu hususta kuvvetli teminat veriyordu.

- Nasıl olur diyordu. Koskoca kayayı unutmama imkân var mı? O gün orada kayıkçı ile hayli vakit geçirmiştik. Biraz evvel söylediğim gibi yemek yedik. Zamanla kaybolmamışsa ateşin kaya üzerinde bıraktığı izleri bile görebiliriz. Benim korktuğum eski yeri bulamamak da değil; aradan çok zaman geçtiği için toprağın yükselip paraların aşağıda kalmasıdır. Ama o zaman daha derin kazmak icab edecektir. Nihayet defneyi topraklarında saklayan Kurşunlu sahiline ayak basmıştık, şimdi hepimizi kayanın mevkiini tayin edip edemeyeceğini anlamak için merakla Petro'ya bakıyorduk. O, bir müddet merakla etrafa göz gezdirdikten sonra emin bir tavırla bize uzakta denize doğru inen ve fundalarla örtülen bir tepenin üzerindeki büyük kaya kitlesini işaret ederek "İşte orasıdır!" dedi. Şimdi hepimiz bu istikamete doğru yürüyüşe başladık. Fakat fundaların istilasına uğrayan bu arazide yürümek kolay olmuyordu. Köyden tedarik ettiğimiz amelelerin baltalarla yol açmaları sayesinde ilerleyebiliyorduk. Petro'nun rivayetine göre vaktiyle buralar tamamen

çıplak olup fundalar sonradan bitmişlerdi. Nihayet mahalli matluba vasıl olduk. Köylüler derhal kazalara sarıldılar. Biz de daha evvel hangisinin altınları bulacağını görmek için merak ve heyecanla onları seyre başladık. Fakat iki karışlık sathi toprak tabakasını müteakip kazmalar taşlara çarpmaya başlamıştı. İrili ufaklı taş ve kaya parçalarını çıkartıyor, bunların arasında bir kişi tarafından kaldırılamayacak derecede büyük olanları da görülüyordu. Bu hal bize buranın para gömülmeye müsait bir yer olmadığı kanaatini vermişti. Öyle ya bu taşlık yerin para neresine gömülmüştü. Altınları sakladıktan sonra üzerlerine de bu taşları getirip yığmamışlardı ya. Mamafih kati bir netice elde edineceye kadar hafriyata devam zaruretinde olduğumuzdan o gün hatta ertesi günde ameliyatı bırakmadık. Fakat nafile... İki metreden fazla bir derinliğe girdiğimiz halde define değil kazara bir eski onluğa bile rastlayamamıştık. Petro bu hal karşısında hiç soğukkanlılığını bozmadan yani ne bir hayret ne de acaba yanlış mı geldim ki bir şüphe eseri dahi olsun izhar etmeden sadece kaşlarını kaldırıp:“Benim bildiğim burasıdır ama paraları bulamadığınıza bende şaşıyorum.” demekle iktifa ediyordu.

Avdetimiz de doğrusu neşeli olmadı değil. Vakayı baştan aşağı aramızda bir alay mevzuu yapmıştık.

Hasan Fehmi Hoca'nın "Aman Sinop halkı bu vakayı duymasın: “Biz seni akli başında bir adam zannederek Millet Meclisi'ne mebus seçtiğimiz halde sen bir serserinin sözüne uyarak dağ başlarında define aramaya kalkmışsın!” derlerse ne cevap vereceğimi bilemem.”(s.10) diye kendi kendisini bu alaya hedef etmesi bizi güldülmekten hali bırakmıyordu.

Bandırma'ya vardığım zaman ise bu komedyayı ikmal eden başka bir sürprizle karşılaşmıştık. Bizim arkadaşların seyahat külfetini göze almadıkları için İstanbul'da kalan Halit Paşa isminde diğer ortakları daha vardı işte bu zatın da bir an evvel altınlara kavuşmak emeli ile Bandırma'ya gelerek vapurda beklediğini ve biz sandalla yaklaştığımız sırada güverte üzerinden telaşlı telaşlı işaretler ettiğini görmeyelim mi? Avdetimizi bekleyemeyecek kadar sabırsızlaşan bu zatın hiç ummadığımız bir zamanda böyle birden karşımıza çıkması çok eğlenceli oldu. Ona latife maksadıyla bulduğumuz paraların kümeler teşkil ettiğini uzaktan işaret ederken diğer taraftan da bu seyahat neticesinde bizim gibi onun da bir Marmara havası

almaktan başka bir şey elde edemediğini düşünerek kahkahalarımızı güç zabt ediyorduk. Define hikâyesi uydurulmuş bir efsaneye benzemekle beraber yani köy halkının öteden beri bu işe vâkıf olmaları bize öyle Petro ile kayıkçıyı da onun alakadarları sıfatıyla tanımaları vakanın bir esasa müstenit olduğunu göstermekle beraber hafriyattan defineye dair hiçbir iz ve emareye rastlayamayışımızdan onun mahiyeti hakkında bize şüphe vermekten hali kalmamıştı. Acaba Petro onun hakiki yerini gizleyip bizi başka bir tarafa mı sevk etmişti? Hafriyat yaptığımız kaya dibinin para gömülmeye elverişli ciheti bulunmaması bu zannımızı takviye eyler gibi görünüyor ise de Petro'nun bu hareketinden bir istifadesi olmayacağı, bilakis define bulunduğu takdirde kendisinin de şu ihtiyarlık çağında az çok bire mükâfat göreceğini düşünerek bunu da aklen varid bulmuyorduk. O halde; işte bu maceranın asla çözmeye muvaffak olamadığımız muamması... Bu seyahata 12 Mart'ta çıkmıştık. 15 Mart'ta avdet ettik.

Emniyet-i Umûmiye'de bulunduğum sıralarda bir defada padişah muayidesi görmek fırsatı zuhur etti. 1916 senesi Kurban Bayramına tesadüf eden bu muayede Dolmabahçe Sarayı'nda yapılıyordu. Ve zannedirim bu sarayın salonlarının fazla bir davetli gitmesi istiabe kifayet edecek vusatta bulunması sebebiyledir ki, teşrifat sırasında son kademelerde olan bizlerinde çağırılmasına imkân bulunmuştu. Bütün arkadaşlar bu daveti büyük bir memnuniyetle karşılamıştık. Şimdi çünkü aramızda şimdiye kadar bu gibi şeyleri görmüş bulunanlar yoktu. Gerçi bidayette elbise meselesinden dolayı gitmemiz biraz şüphelendiyse de İsmail Bey'in zamanında imdada yetişen yardımıyla bu müşkil de halledilmiş yani bir maaş nisbetinde verilen maaş sayesinde bütün arkadaşlarca o zamanın resmi kıyafeti olan (s.11) bir İstanbul taleyi yaptırmak imkândâhiline girmiş olduğu için görmeyi çok arzuladığımız bu merasimden mahrum kalmamıştık. İstanbul'un tamamen redingot biçiminde elbise olup yalnız yakası hoca cübbelerinde olduğu gibi iki parmak enliliğinde ve diktir.

Biz o ikinci şube müdürü Esat Bey'le köprüden bir arabaya binip saraya birlikte gelmiştik. Yan tarafındaki küçük kapıların önünde duran teşrifat memurlarına davetiye kartlarımızı gösterdikten sonra içeri girdik. Mermer merdivenleri çıkmamızı müteakip salon keşif bir davetli kitlesiyle hınca hınç denecek derecede dolmuştu. Nazırlar, mebuslar, ayan azaları, kumandanlar, alman generalları ile nezaret

memurlarından ibaret keşif bir kalabalık... Çanakkale harbinde esir edilen müslüman Hint askerleri de bu davetliler arasında göze çarpmakta idiler diğerleri gibi esaret muamelesine tabi olmayan bu askerlerin halifelerinin muayede merasimini görmek maksadıyla davet edildikleri anlaşılıyordu. Bu kalabalağın oturmasına imkân olmadığı için herkes ayakta duruyor yalnız bazı mühim zavatın şuraya buraya konan koltuklarda oturdukları görülüyordu. Saray hademeleri bu kalabalık arasında, af buyurun, müsaade buyurun, teraneleriyle süzülerek davetlilere kahve ikramından hâli değildiler.

Nihayet merasim saati gelmişti. Herkes harekete başladı... Bizde Esat Bey'le birlikte bu akıntıyı takip ederek bir takım karışık koridorlardan geçmek suretiyle sarayın ortasında bulunan büyük salonuna vardık. Salonun yukarısında hususi bir mahfede bulunup görünmediği için nağmeleri esrarengiz bir şekilde tavandan dökülüyor hissini veren bir bando takımının gürültülü akisleri havayı dolduruyordu.

Padişah salonun öbür başına kurulan tahtına kurulmuştu. Mabeyincilerden bir zat elinde bir ucu tahtaya merbut diğer ucu püküllü bir karış enliliğinde bir kumaş parçası tutuyordu.

Davetliler teşrifat sırasıyla birer birer padişahın huzuruna gelerek bu kumaş parçasını öpmeye başladılar. İlk önce heyeti vükela ile mebuslar bu vazifeyi îfâ ederek tahtın sol tarafına dizildiler. Sonrada nezaret memurları ile diğer davetliler aynı şekilde bir resm-i geçidi müteakip sağ tarafa sıralandılar. Bu suretle herkes vazifesini îfâ edip sırasına geçtikten sonra merasimde nihayetlenmişti. Umûmun dağıldığı sırada Esat Bey'le ben de geldiğimiz gibi avdet ettik.

Ben, çocukluğumda padişah tahtını insanların yetişemeyeceği derecede yüksek bir kürsü, saçak öpme merasimini de onun yere kadar inen saçaklarının öpülmesi şeklinde tahayyül ettiğim için o gün bir metreden fazla yüksekliğe malil bulunmadığını gördüğüm taht ile saçak öpme merasiminin çocukluğundaki tasavvuruma uymayan bu tarzdan dolayı bir inkisara uğramadım, dersem belki o kadar doğru söylemiş olmam, mâmafih (s.12)bu tahtın Çaldıran Seferi'nde Yavuz Sultan Selim tarafından iğtinam edilelen meşhur ve murassa bir saltanat olduğunu bilahire arkadaşlardan öğrendiğim zaman tarihi kıymeti kadar üzerindeki kiranuha

taşlarından dolayı maddeten de misilsiz bir kıymete malik olduğunu düşünerek onun hakkındaki nokta-i nazarım hayli değişmişti diyebilirim.

1.7. Mütareke Günleri

(s.1) Harbin sonunda memleketin manzarası:

Gazete ve siyasi fırka bolluğu, İtilafçı zihniyeti, Efkâr-ı Umûmiyeyi işgal eden mesele, İttihadçıların tevkifine başlanıyor, Kemal beyin idamı ve efkâr-ı umûmiyenin hassasiyeti, Bekir ağa mevkufları ne halde, kelime-i şehadet ile başlayan bir ifade, Kur'an'dan bir istihraç, Hayatın tezat ve meçhuliyetle dolu seyri, düşman gemileri İstanbul limanında, çocuğuma mektup, evimizin geçirdiği tehlike, Akaliyet unsurlarının şımarıklığı, İzmir'de otel binasını çınlatan şımarıklıklar, alkışlar, Bostancıdaki cinayet

Geçen büyük ve umumi harp mağlubiyetle sona erip üzerimizden harp idaresinin tazyiki, kalkınca ortalıkta da nisbi bir hürriyet havası esmeye başladı. Bu halin ilk neticesi bir gazete ve siyasi fırka bolluğu şeklinde görünmüştür. Harp esnasında Tanin, Akşam, Tercüman gibi mahdut bir kaç gazeteye münhasır olarak matbuat sahası şimdi sağanak halinde çıkan gazete ve mecmualarla dolup taşmaya başlamıştı.

Siyasi fırkalar da böyle... Balkan harbini müteakip İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ve fırkasından başka hiçbir siyasi teşekkül kalmadığı halde şimdi isimleri arasında milli ısrar, sulh ve selamet, ahali, demokrat, sosyal demokrat, gibilerini hatırlayabildiğim bir takım yeni yeni siyasi fırkalar türemişti. Devleti parçalamaktansa Amerika gibi büyük ve bî- taraf bir devletin himayesi altına tevdi etmeyi tercih eden manda cereyanını da bunların arasına koymak icap eder. Mamafih program ve neşriyatları irtica veya bozgunluk gibi menfi temayüller üzerine istinad etmiş yeni teşekkül eden bu fırkalardan memleket hesabına bir zarar tevellüd etmiş değildir. Yalnız dört harp senesi içinde mecburi bir sükût ve tatil devresi geçirdikten sonra yeniden sahneye çıkan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın neşriyatıdır ki memlekette sevinecek hissini veren bir ikilik ateşinin alevlerini parlatmaya başlamıştı. Bunların kullandıkları lisan ve ihtiyar ettikleri tarz-ı tenkide bakılırsa Osmanlı sarığını kardinal şapkasına tercih eden eski Bizans (s.2) zihniyetine tevat etmiş gibi edilir hatt-ı hareketleri rakiplerinin mağlubiyetinden duyacakları hazzı en büyük vatanî felaketlerin karşısında bile feda edemeyeceklerini gösteriyordu. O kadar haris ve

müntakim İttihat ve Terakki'nin en meşkur icraatını bile çamurlara bulamaktan çekinmiyorlardı. Mesela, asrilik ve yenilik hamlelerini bir dinsizlik, yeni uyanan Türklük ve milliyet cereyanını Osmanlı camiası arasına sokulmuş bir nifak kundağı şeklinde tasvir etmekten hâli değildiler. Esasında vatanın ehemmiyetine matuf olan Ermeni Tehciri'ni ele alarak öyle yazılar yazıyorlar da hiçbir hamiyetli Türk onları teessür duymadan okuyamazdı. Bu firkanın uğradığımız felakete karşı bulduğu çare de kayıtsız şartsız tam bir mutavattan, düşmana teslim olmaktan ibaretti. İngiliz ve Fransızlar onların nazarında medeniyetin balâsına yükselmiş, beşeriyete efendilik eden milletlerden olduğu için bizim onlara karşı harbe girişimiz affedilmez bir hata ve hatta bir cinayet idi. Şimdi ne yapıp yapıp bu kusurlarımızı affettirmeye çalışmalı idik.

Bu da onların arzularına boyun eğmek ve mutavaat göstermek suretiyle temin edilebilirdi. Vatanperverlik vahmesiyle tecellüt gösterecek sırada değildik.

Mütarekenin ilk günlerinde çıkan Vazife isimindeki muhalefet gazetesi bu maksadı temin için kadını, erkeği, yaşlısı ve çocuğuyla bütün İstanbul halkını Beyazıt Meydanı'nda büyük bir miting aktederek İngiliz ve Fransız devletlerinden affedilmeye teşvik ediyordu.

İzzet Paşa Kabinesi'nin istifasına müteakip mevki-i iktidara gelen Tevfik Paşa hükümeti iki ay kadar süren bir tehhür veya tereddüt devresinden sonra harp mesullerinin tecziyesine başladı. Gerçi muharebe mağlubiyetimizle neticelendiğine göre devleti bu badireye sokanların mahkeme huzurunda hesap vermeleri bir emri zaruri ise de hükümetin bununla iktifa etmeyerek İttihatçılardan öç almak için büyük mikyasta tevkifata başlayacağını muhakkak görüldüğünden icraat geciktikçe efkâr-ı umûmîyede uyanan endişe de o nisbette çoğalmakta idi.

Kendisinin de hapishaneye gideceğini tahmin eden bir arkadaş bir gün bana: “Evde her kapı çalışında duyduğu heyecan ve telaşını yana yakıla anlattıktan sonra efkâra sükûn gelmek için ne şekilde olursa olsun bu işin bir an evvel başlanıp bitirilmesi lazımdır.” demişti. Evet, bu meşkûk günlerin doğurduğu endişe, tevkifatın getireceği endişe fenalıklardan daha az değildi.

(s.3) Nihayet icraata başlandı. Hükümet erkânından İttihad ve Terakki Cemiyeti merkez-i umûmî azalarıyla bu cemiyetin bazı vilayetlerdeki murahhasları ve bazı ordu kumandanları ile vali ve mutasarrıflar ve yine asker ve sivilden mürekkep birçok zevat da tevkif edilmişlerdi. Bu ikinci kısımdaki mevkufen kafilesinin hemen hemen hepsinde Ermeni Tehciri'nde medhahlar olmakla mahzundular.

Mevkufları muhakeme eden dîvân-ı harp ilk idam hükmünü Kemal Bey isminde bir zat hakkında verdi. Tehcir esnasında Tokat mutasarrıf vekâletinde bulunan bu zat Ermeni katlettirmekle suçlu idi. Tehcir bir dava-(y)ı milli mahiyetinde olduğu için bu hüküm efkâr-ı umûmîyede galeyan şeklinde bir aksül'amel tevellüdünden hâli kalmadı. Birkaç İtilafçı gazete istisna edildiği takdirde matbuatın geriye kalan kısmı bu hükme aleyhtar bir cephe alarak tenkitkâr makaleler yazmaya başladılar. Hele Tasvîr-i Efkâr'ın bu meseleye hasrettiği baş makaleyi biz, evde ağlamadan okuyamamıştık.

Hadise günü birçok kimselerin siyaset meydanına gidip müsterih ol Kemal, intikamın alınacak gibi cümleler sarfiyle ona metanet vermeye çalıştıklarını, o zamanın şiddetli ve sıkı idaresine rağmen cenazesini takip edenlerin şuradan buradan katılanlarla çoğalıp büyüyerek nihayet kalabalık bir cemaat halinde kabristana gidildiğini ve mezarı başında da çok heyecanlı nutuklar iradından hali kalınmadığını da duymuştuk.

Hâsılı vak'anın husule getirdiği aksülamel o kadar şiddetli olmuştu ki Hükümet sinmiş ve artık onu ikinci idam takip etmemişti. Bu hadise Ferid Paşa'nın sadareti zamanına aittir.

Mevkuflar o zamanın meşhur bir tevkifhanesi olan Bekir Ağa Bölüğü'nde buluyorlardı. Burası Harbiye Nezâreti'ne ait müştemilat binalarından biri idi. Abdülhamid idaresinin siyasi mücrimlerinden birçokları mevkufiyet müddetlerini bu binanın bodrum katındaki rutubetli kısımlarda geçirdikleri için bu yerin hafızalarda demek gibi hazin ve korkulu bir şöhreti de vardı. Eski Harbiye Nezâreti son zamanda üniversite ittihaz edildikten sonra bir hayli tadil ve ilaveler gördüğü için Bekir Ağa Bölüğü'nün de eski şeklini kaybetmiş olacağı tabiidir.

Mevkufları ziyaret men edilmediği için ben de ara sıra arkadaşları görmeye giderdim. Kapıdaki nöbetçi zabıtından bir kart alırdım.

(s.4) İçeriye giren ziyaretçiler istediği kimselerle istediği kadar görüştüktan sonra bu kartı iade etmek suretiyle yine kolayca çıkabiliyorlardı. Binanın bütün oda ve koğuşları mevkuflar tarafından işgal edilmişti. Mukadderatlarının nasıl bir şekilde tecelli edeceklerini bilmelerine rağmen bu zevat orada neşeli ve mutmain bir haletiruhiye içinde idiler. Hatta bazılarının isticap edilirken garip haller takınarak hâkimlerle alay edecek derecede pervasızlık gösterdikleri bile söyleniyordu. Mesela Dr. Hasan Rıza Bey ismindeki bir zat mahkeme huzuruna celb edildiği zaman evvel emirde bir kelime-i şahadet getirdikten sonra sorulan suallere bir mana sözlerle mukabele ettiğini ve heyet-i hâkimenin ihtarına da asla ehemmiyet vermediğini anlatıyorlardı. Bundan maksadı mahkemenin seyrini uzatıp güçleştirmek veya kendini bir şuur yerine koyup cezadan kurtulmak değil sadece hâkimlerle alay etmekte.

Bu ziyaretlerim esnasında duyduğum garip ve istihraç vakasından da istidraden bahsedeyim. Kemal Bey mahkemesinin fena cereyan etmesi karşısında numaileyh için endişe duyan arkadaşları mevkuflar arasında bulunan bizim Bandırma seyahat refiki Sinop Mebusu Hasan Fehmi Hoca'ya müracaat ederek Kur'an-ı Kerim den bir istihraçta bulunmasını rica etmişler. Fehmi Efendi abdestini alıp duasını okuduktan sonra Kur'an-ı Kerim'i açınca "Vema erselnake illa rahmeten lil âlemin" ayetinin çıktığını görmüş. Bunun üzerine yanındakilere dönerek:

-“Allahu âlem bu kazayı Kemal atlatamayacak. Fakat onun akıbetinden âleme rahmet gelecektir.” demiş. Hakikaten vukuatta yukarıda yazdığım gibi bunu teyit etmiştir.

Sadrazam Sait Paşa da mevkuflar arasında bulunuyordu. Büyük bir servete sahip olup o ana kadar yalısında refah ve huzur içinde yaşamaya alışmış olan bu zatın şimdi sefilane bir karyola üstünde günlerinin geçirilmesine mecbur tutulması hayatın ne tezat ve meçhuliyetlerle dolu muamma bir akışta olduğunu göstermez mi?

Mütareke imzalanıp Çanakkale Boğazı açıldıktan sonra düşman harp gemileri de İstanbul'a girdiler. Marmara'nın sakin ve mavi sathı üzerinde birbiri arkasına

sıralanmış oldukları halde mütehakkim ve mağrur bir eda ile gelen bu gemileri evimizin üst (s.5)katındaki penceresinden biz de seyretmiştik. Acı hatırasını hala unutamadığım bu manzara beni o gün sonsuz bir hissin ve eleme düşürerek bir çocuk safıyla ağlatmaya kâfi gelmişti.

Ulviye o vakit ilk çocuğumuza gebe idi. Henüz erkek mi, kız mı olacağını bilmediğim çocuğuma o teessür altında bir mektup yazmaya başlamıştım. On dört sene misli görülmemiş bir yokluk ve mahrumiyet içinde çarpıştıktan sonra beşeri ve maddi imkânların tükenmesi üzerine mağlubiyeti kabul ettiğimiz şu dakikada düşman gemilerinin vaktiyle faik silahlarla zorlayıp açamadıkları Çanakkale'yi şimdi kendiliğinden açılmış bularak İstanbul'a girdiklerini yazdıktan sonra âtîyi tehdit eden felaketin bu düşman gemilerinin içimizde bulunmasından ziyade memleket birliğinin bozulmasından olduğunu ve bu manevi bozgunluğun da yavaş yavaş ilerleyen bir gece gibi saha-i istilasını arttırarak bütün vatani kaplayacak gibi görüldüğünü, şayet bizim neslimiz buna mani olmazsa delikanlı çağına girdikleri zaman bizim günahımız neticesi olarak vatanın üzerine gerilmiş bulunan bu siyah örtüyü kaldırmak vazifesinin onların yılmaz ve cesur kollarına düşeceğini anlatmak istemişim.

Filhakika beni o gün, düşman gemilerinin İstanbul'un bakir sularında görünmesinden ziyade memleketin ufuklarını örten nifak ve şikak bulutlarının kesafeti ve onların arasından istikbalin karanlıklarını delmeye yarayacak hiçbir ziya hüzmelerinin görülmemesi bu acıya sevk etmişti. Bu mektup o gün için benim en büyük medar-ı tesellim oluyordu. Allah'a bin hamdü sena olsun ki evlatlarımız bu ağır ve elim vazifeyi ifaya mecbur olmaktan kurtularak sahip oldukları hür ve müstakil vatanın şerefini bugün daha başka sahalarda yükseltme imkânını buldular. Düşman içimize girdikten sonra İstanbul şairin kendisi için söylediği bin bir kocadan artakalan bakir sıfatına tam manasıyla hak kazanmış oluyordu. Çünkü şimdi onun sokaklarında her adımda ayrı bir ecnebi devlet işgal ordusunun askerlerini görmemek mümkün değildi. Türk'ün de hürriyet ve hak masumiyetinden şimdi eser kalmamıştı. Herhangi bir düşman zabiti herhangi bir evin kapısına dikilerek içindekileri çoluk çocuğuyla kapı dışarı atarak oraya kendi yerleşebildiği gibi, bu mütevellî devletler polisimize bir gün herhangi bir Türkün yakasına yapışarak onu meçhul bir

(s.6)diyara teb'id etmek hakkına malikti. Hatta bir gün evimizin işgali tehlikesine biz de maruz kalmıştık. Yanında bir Ermeni tercümanla kapımıza gelen bir İngiliz zabiti, evi beğendiği için eşyasıyla birlikte kendisine bırakarak bizim çıkmamızı istedi. Ulviye o vakit Selim'e gebe idi. Ne Ulviye'nin bu hali ne aile efradımızın çokluğu o sırada komşumuz Halile ve Muazzez hanımlara haber göndererek zabitin karşısına oldukça kalabalık bir aile gibi çıkmıştık onu insafa getirememiş yalnız çıkıp giderken kendisine bizim ev ayarında mefruş diğer bir ev bulursak onu tercih edeceğini söylemek ile iktifa etmişti.

Bu zabit ihtimal ki başka bir yere tayin edildiği için bir daha gelmedi. Fakat biz böyle bir vakanın tekerrüründen korkarak hariçten nazarı dikkat, celb etmek mülahazasıyla bahçedeki heykelleri kaldırmak, evin içindeki kıymetli eşyaları da artık böyle şeyler vuku bulmayacağına emniyet gelinceye kadar öteye beriye saklamak gibi tedbirler ittihazından geri kalmamış idik.

Haris düşmanların bu gibi haksızlıkları yanında içimizdeki ekalliyet unsurlarında başlayan tecavüzkâr şımarıklığı da az değildi. Beyoğlu ve Tatevla Rumları buralarını Yunanistan'ın bir parçası haline getirmiştiler. Yunan ordusunun Anadolu içerisine attığı her ilerleme hatvesi derhal bu Rum palikaryaları da kitareler ve şarkılarla bir bayram neşesi içinde sokaklarda şenlikler yapmaya sevk ediyordu. O sıralarda güya ticaret maksadıyla beş on gün için gittiğim İzmir'de -Yunan ordusunun işgaline ve biraz evvelci günlere müsadiftir. Bu yüzden tahammülsüz dakikalar yaşadığıma şahit olmuştum.

O vakit İzmir'de maalesef arkadaşların kararı ile Klonaridi isminde bir Rum'un oteline inmiştik. Akşamları otelin altında bulunan gazinoya gelen Rum çalgıcılar Yunan marşı ve o zamanlar yeni çıkmış olan Venizolos şarkısı gibi havalar çalarlardı. Bunlar başlayınca gazinoyu dolduran Rumların zito sadalarıyla karışık alkışları da o kadar şiddet kesbederdi ki insana adeta otel çöküyormuş hissini vermekten hali kalmazdı. Türk unsuruna rağmen yapıldığı aşikâr olan bu hareketin insanın tahammülünün kalmaması mümkün değildi. Nitekim biz gitmeden üç dört gün evvel orada bu yüzden bir hadise zuhur ettiğini de anlatmışlardı.

(s.7)Yine böyle Yunan marşı çalındığı sırada ayağa kalkamayan bir kaç Türk gencine Rumlar hakaret etmiş onlar da mukabelede bulununca mesele alevlenerek, Türkler üzerine silahlar açılmış bereket versin ki kan dökülmemişti. Mütarekeyi müteakip bize komşu olan Bostancı civarında ile edilen bir katil hadisesi de bu noktadan şayan-ı dikkattir. Bostancının تنها sırtlarında münferid bir evde aileleri ile birlikte oturan hariciye şube müdürlerinden Raşit Bey’le askeri mütekaitlerinden Nidsi Bey ismindeki kardeşi bir gece civar Rum köylerinden gelen bir haydut çetesi tarafından evlerinin kapısı kırılarak cebren içeri girmek suretiyle gayet vahşiyane bir tarzda yani baltalarla katledilmişlerdir. Hâlbuki bunlar kendi hallerinde yaşayan ve hiç kimseye zararları dokunmayan gayet sakin insanlardı.

Hadisenin bilhassa civar halk arasında büyük bir heyecan ve teessür uyandırması mümkün değildi. Buna rağmen canilerin ne mahkûm hatta ne de tevkif edildiklerini duymadık.

İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalini İstanbul nasıl karşılıyor? - İtilafen hatibin başına gelenler -Piyer Loti günü- Süleyman Nazif Bey’in hikayesi -Velihtın bir hamlesi- Memleketin hudutlarını gören bir hükümdar - Hünkar beğendi - İyi şayialar İstanbul’u baştan başa dolaşan bir yazı -16 Mart hadisesi- Bir arkadaşın kulağıma fısıldadığı sözler -Kiraz Hamdi Paşa’nın sözleri, düşmanlar ne diyor? - İstanbul’un telakkisi -Anadolu taarruzunun ilk akisleri- Hayalimizi aşan hakikat - İstanbul sürûr içinde her gün güneşle birlikte sahne-i hâdisâta doğan vekâyi-

İzmir’in Yunan ordusu tarafından işgali haberlerini İstanbul çok heyecanla bir haletiruhiye içinde karşıladı. Sultan Ahmet Meydanı yekdiğerini veli eden mitinglerle bu tezahürlerin bir tecelligâhı olmuştu. Ulviye ile birlikte bu mitinglerin birinde biz de bulunduk. Caminin duvarı dibine kurulan hitabet kürsüsünün etrafını milletin matemine delalet eden siyah renkli Türk bayraklarıyla çevrilmişti. Minarelerden ilâhi bir eda ile dökülen ve aşağıda biriken halkın ruhunu manevi bir eksir ile takviye eden tekbirlerden sonra hatipler söze başlıyorlardı. Gerek bu siyah bayrakların manzaraları gerekse o tekbir sedaları mitinge hazin ve ulvi bir tesir vermekten hâli değildi.

(s.8)O gün orada garip ve mühim bir vakaya da şahit olmuşuk. Mütecellidane vatanperverane nutuklarından dolayı şiddetle alkışlanan Hamdullah Suphi ve Milaşlı İsmail Hakkı Beyleri müteakip kursiyeye çıkan Hürriyet ve İtilaf Fırkası erkânından Hoca Rasim Efendi isminde bir zat çıkmıştı.

“Ey ahâli çektiklerimiz nedendir, bilir misiniz? Korkumuzdandır.” şeklindeki sualli cevaplı bir hamle ile söze başlayan hatibin bu korkuya sebep olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin tahakkümünü göstermesi, bundan dolayı başımızın bu belalara memleketinaç ve yoksul kaldığını söylemesi tarihi ve baba dostlarımız olan İngiliz ve Fransızları gücendirmekle büyük siyasi hatalar irtikâp ettiğimizi ileri sürmesi halkın haletiruhiyesi de şiddetli aksülamel vücuda getirerek bir takım itiraz seslerinin yükselmesine sebebiyet vermişti. Hele tehcir meselesine ele atarak onu da hunharlık, hainlik, zâlimlik gibi kelimelerle tavsif etmesi üzerine bu asabiyet büsbütün artarak oradakileri adeta şikarı üzerine atılmaya müheyya bir kaplan haline getirmişti. “Hain, alçak! Hâlâ mı söyleneceksin? Susturun bu herifi?” gibi sözler arasın da yumruklarını uzatanlar ve ön saflardan onu indirmek için kürsüye tırmanmak isteyenler görülüyordu. Nihayet polislerin müdahalesiyle hoca kürsüden indirilerek vukûu mutlak olan nâhoş bir hadisenin önü alınmıştı.

O seneler içinde vatanî bir tezahür olmak itibariyle hafızamda yer alan vekayiin biri de Fransızların meşhur ediplerinden Piyer Loti namına tertip edilen konferansta Süleyman Nazif Bey’in hitâbesinin vücuda getirdiği heyecandır. Avrupa’nın aleyhimize ittifak ettiği o günlerde Türk dostluğunu unutmayacak kadar vefasında sebat gösteren Piyer Loti’nin hatırasına hürmeten bir cuma günü Darülfünun konferans salonunda bir içtima tertip edilmiştir ve o güne de Piyer Loti günü verilmişti. Notlarımda 23 Kânun-ı sâni 920 tarihine tesadüf ettiğini gördüğüm bu içtima Ulviye ile biz de gitmiştik. Erken gitmemize rağmen konferans salonunun lebalep dolu olduğunu gördük. O kadar ki ayakta duracak bir yer bulmaya dahi güçlkle muvaffak olabiliştik.

Ön sırada oturanlar arasında Veliahd Mecit Efendi ile memleketin bir hayli maruf zevatı ve bunlar arasında da bazı Fransız zabitleri nazarı dikkati çekiyordu.

(s.9) Konferansa Abdülhak Hamit Bey'in yazdığı kısa bir nutukla başlandı. Kendisinin sesi müsait olmadığı için Servet-i Fünun sahibi Ahmet İhsan Bey tarafından okunan bu nutku müteakip Yahya Kemal Bey'in Piyer Loti'nin edebi hayatını tahlil eden sözleri sonrada kürsüye çıkan Süleyman Nazif Bey'in salonu dolduran gür bir sesle okuduğu hikâyesini dinledik. Kendisinin de bil'âhire Malatya nef-i sebebi olan bu meşhur hikâyede muharrir sade Piyer Loti'den bahsetmiyor; daha ziyade harbe girişimizdeki zaruretlerle Avrupalıların hakkımızda takip ettikleri insafsız siyasetlerini ki, o sırada Türk efkâr ve vicdanını şiddetle alakadar eden meseleleri teşrih ediyordu. Esasen müessir ve müteheyyiç olan bu mevzuat muharririn kudretli kaleminde ki sihir ve füsunu da ilave olunca sözler ve kelimeler ateşten bir kıvılcım haline gelmişti. Hepimiz onları ağlayarak dinlemeye başladık. Kürsünün yanında ayakta duran Ahmet İhsan Bey'in hıçkırıkları bulunduğumuz yerden bile duyulmakta idi. Kırcık sakal muhip çehresiyle kürsüde bir celadet heykeli gibi duran mütemadiyen kalplere o ateşi serpmekten hali kalmıyordu. Nutkun bir yeri İstanbul'u zapt eden Fatih'in bir lütufkârlık eseri olarak Rumlar'a bahşettiği selahiyetlerle, imtiyazlarla Endülüs'ü istirdat eden Ferdinand'ın Araplar hakkında reva gördüğü zalimane siyasetin mukayesesini ihtiva etmekte idi. "Fatih'in bu lüzumsuz veya mahalline gayr-i masruf siyasi cömertliğini bugün cenazede gördüğümüz bu çippan onun eser ve insanıdır." cümlesiyle tenkit etmişti. Bu söz orada bulunan Velihaht Mecit Efendi'nin vatan-ı hamiyetiyle ecdat gayretini o kadar harekete getirmişti ki onun birdenbire ayağa kalkıp heyecanlı bir sesle " Bir eser bir kişiyle bitmez; onu da evlat ve ahfadı yapacaktır." diye haykırdığını gördük. Bu pek yerinde sarf edilen ve içtimadaki haletiruhiyeye pek uygun düşen bu mukabele üzerine bu mukabele üzerine birden boşanan alkış, tufanı sanki hiç nihayet bulmayacak hissini veren bir imtidadla dakikalar ve dakikalarca binayı sarsıp titretmişti. Nutkun alkışlanan yerleri bu kadar değil daha pek çoktu. Mesela hatibin Türklere karşı ezeli ve tarihi bir husumeti olan Ruslardan bahsederken "Harb-i umûmîye seve seve ve sevine sevine girdiler." demesi de yine böyle uzun ve şiddetli alkış yağmurları ile karşılaşmıştı.

Anadolu'da mücadelesine başlayan Mustafa Kemal Paşa'nın bütün vilayetleri yavaş kendi bayrağı altına alarak neticede mütarekedurumunun menfi ve meşum

icraatla şöhret bulan sadrazamı Ferit (s.10) Paşa'yı istifaya mecbur ve Meclis-i Mebusan'ın içtima davetini temin etmesi o kara günlerin içinde bir ümit şulesi gibi parlayan vakalardandır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas ve Erzurum Kongreleri'ni tertip ettikten sonra Misak-ı Milli programını tahakkuk ettirmek üzere Ankara'yı merkezi faaliyet ittihaz edince vilayetlerde birer birer İstanbul hükümetinden alacaklarını keserek onun tarafına iltihaka başlamışlardı.

Bu hal neticede öyle bir vaziyet husule getirmişti ki Sultan Vahdettin'in ferman ve iradeleri Silivri ile Pendik'in ilerisindeki topraklar üzerinde muhatap olacak bir memur bulamaz oldular. Yani tıpkı Bizans İmparatorluğunun son günleri gibi Osmanlı padişahı da ülkesinin hudutlarını görmek istese seyahat yapmak külfetine katlanmaksızın yani sadece penceresinden bakmakla bu arzusunu tatmin edecek hale gelmişti. Bunun üzerine Sultan Vahdettin sevgili sadrazamının istifasını kabul ve Anadolu'nun ahvaline boyun eğmek mecburiyetinde kaldı. Meclis-i Mebusan'ı toplayarak memleketin velev ki ve muvakkaten olsun vahdetini temin etmek şerefi bundan sonra mevki-i iktidara gelen Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne nasip olmuştur. Sadrazam Ferit Paşa, padişahın son derece teveccüh ve itimadını kazanmış güzide ve sevgili bir veziri idi. Sükûtundan evvel kabinesini tasfiye maksadıyla mecbur kaldığı bir kaç istifayı müteakip mühr-i hümayunun tekrar kendisine verilmek suretiyle mevkiinde ibkâsı şüphesiz bu itimadın kuvvetli nişanelerinden biridir. Ne fayda ki bu hal mizah gazeteleriyle halk arasında bir istihza vesilesi olmaktan veya bir takım nükteli fıkralar ihdasına yol açmış bulunmaktan hâli kalmıyordu. Ayan âzâsından meşhur Deli Fuat bir gün lokantada pek sevdiği hünkârbeğendi yemeğini listede görür görmez garsonu çağırıp:

-“Bana bir Ferit Paşa getir.”

Dediği o zamanın pek şöhret bulmuş bu kâbil hikâyelerinden biridir.

Memleket havasında bir inşirah husûle getiren bu tebeddül dünya siyasetine ait kulaktan kulağa bir takım nikbinane havadisler intişarına da sebep olmuştu. Mesela Avrupa Devletleri arasındaki iş birliğinin bozulduğu; Mısır, Hindistan gibi ülkelerde İngiliz emperyalizmine karşı mevcut muhalefetin gün geçtikte arttığı

söylenmeye başlanmıştı. Giriştiğimiz istiklal mücadelesinin başından beri en büyük dostumuz olmakta devam (s.11) eden Rusya da yeşil kırmızı gibi rengârenk bir takım orduların mevcudiyetinden ve yakın bir zamanda bunların harekete geçerek dünya emperyalizmini sarsacaklarından bahis olunuyordu. Zarif bir zatın bu büyük inkılabı telmîhan "Halife-i rûy-ı zemin, Hazret-i Lenin" dediğini o zaman bir arkadaştan duymuştum. Bu gibi propagandaların en şâyân-ı dikkati ise o sırada baş tarafında 11 Şubat tarihli Taymis (Times) Gazetesi'nin baş makalesinden tercüme edildiği tasrih olunan bir yazıda: bu makalede Türkiye sâbık Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Afganistan cihatlarındaki Efridin aşiretinden teşkil ettiği yetmiş bin kişilik bir kuvvetle İngiliz ordusunu bozarak Hindistan üzerine yürüdüğü yazılmakta idi. Gazetenin baş muharriri bu haberi Kalküta muhabirinin telgrafından öğrendiğini bildirdikten sonra İngiliz kabinesine şiddetle hücum ediyordu. Elden ele dolaşmakta veya meali kulaktan kulağa söylenmek şartı ile makale metninin 24 saat zarfında İstanbul'un en ücra köşelerine kadar yayıldığını söyleyebilirim. Çünkü ertesi gün ondan bahsetmeyen hemen hiç kimse yok gibi idi.

Tayms (Times) gibi bir gazetede neşredilen bu makalenin ehemmiyetini küçümsemek mümkün olmadığı için onun neticesi hakkındaki tahmin ve zanlar da o nisbette büyük bulunuyordu. Mesela İngiliz kabinesinin derhal sükût edeceği ve İngiltere'de bir telaş uyanacağı beklenmeye başlanmıştı. Vak'a önlenemediği takdirde ise daha büyük ve İngiltere hesabına daha vahim neticeler doğması muhtemeldi. Ne yazık ki bir kaç gün sonra intişar eden İngiliz ajansında bunun musanna bi yazı olduğunu reddedilemeyecek bir şekilde ilan edildiği; meğer Taymis (Times) Gazetesi pazar günleri intişar etmezmiş; 11 Şubat tarihi de pazara tesadüf ediyormuş. Bu tekzîbin yanan ümit ve sevinçlerimiz üzerine nasıl soğuk bir su döktüğünü tahmin etmek güç değildi. Halkın kuvvet-i mâneviyesini takviye maksadıyla bu yazının bizimkiler tarafından tasnifi mümkün olmakla beraber bilâhare katî tekzibini temin ederek halkın ümitlerine yeni bir darbe vurmak fikriyle düşmanlar tarafından tasni edilmek ihtimali de vardı.

Nihayet İngilizler padişah, Ferid Paşa'nın başaramadığı Anadolu davasını güya kendileri halletmek isteyerek "teori tedbir" dedikleri On Altı Mart hadisesini vücûda getirdiler. Ben o gün Salih'in Ankara'dan hususi bir vasıta ile gönderdiği

mektubu almak üzere İstanbul'a gidiyordum. Haydarpaşa'da trenden inince vapuru hazır bulamadığımız için iskelede beklemeye başlamıştık. Yanımda eski arkadaşım Hüsrev Sami'nin kardeşi Eyüp de vardı.

(s.12) Bir müddet bekledikten sonra bizim gibi trenden inmiş bulunanlar Dr. Cevdet Bey ismindeki arkadaş yanıma yaklaşarak kulağıma şu sözleri fısıldadı:

-Burada vapur bekliyorsan nafiye vakit geçirme, eve dön çünkü vapurun geleceği yok. İngilizler İstanbul'da talan yaptıkları için iki şehir arasındaki münakaşayı men etmişler. Yalnız vapurları değil; sandalları bile işletemiyorlarmış 25. hatta telgraf ve telefon muharebesini de kestikleri için İstanbul ile görüşmek de mümkün değilmiş. Beyazıt, Şehzadebaşı, Fatih askeri karakollarımız teslim olmadıkları için oralarda İngilizlerle Türk askeri arasında müsademeler oluyormuş. İngilizler birçok kimseleri de tevkif etmişler. Bunların arasında Çürüksulu Mahmud Paşa, Cevat Paşa, Göz Dr. Esat Paşa gibi zevattan mevcut olduğunu söylüyorlar.

Hayret ve teessürler içinde dinlediğiniz bu sözler üzerine Eyüp'le ikimiz iskelenin ucuna kadar giderek etrafı tetkik ve tarassuda başladık. Hakikaten deniz üzerinde vapur ve sandal gibi vesait hiçbir şey görünmüyordu. Kız Kulesi önünde yatan İngiliz diritavutunun ise toplarını Üsküdar ve İstanbul cihetlerine tevcih ederek ateşe hazır bir vaziyet aldığı ve şehrin üzerinde bir tayyare dolaştığı görünüyordu. Ancak dikkatle etrafa kulak verdiğim halde silah sesine benzer bir şey duymamıştık. İstanbul her vakitki gibi zarif ve muhteşem camileri ve minareleri ile mahmur bir güzellik ve sükûnet içinde uyuyor gibiydi. Havadis kulaktan kulağa yayıldığı için herkes dağılmaya başlamıştır. Biz de Kadıköy'e doğru yürüdük. Şimdi bazı köşe başlarında süngülü İngiliz nöbetçilerine, yollarda İngiliz devriyelerine rast geliyorduk. O zaman rıhtım üzerinde bulunan Postane Binası'nın etrafının İngiliz askerleriyle kuşatıldığı ve bu odaya kapatılan memurların pencerelerden baktıkları görünüyordu.

Kadıköyü'ne vardığımız zaman vapur iskelesi önüne birikmiş küçük bir kalabalık arasında bizim Kavalalı Hüsamettin'i görerek yanına gittim. Herkes gibi o da buraya vak'a hakkında tafsilat almak ümidi ile gelmişse de benim bildiklerimden fazla bir şey öğrenememişti. Bir müddet sonra bulunduğumuz yere yanında bir refiki

olduğu halde muhalefetin meşhur erkânından Kiraz Hamdi Paşa geldi. Onu görür görmez kalabalık arasından ayrılarak istikbaline koşan ve önünde el pençe divan duran bir zat ile paşanın bizim müvacehemizde geçen su muhaveresini asla unutamayacağım. Paşa, sonradan polis hafiyesi olduğunu öğrendiğim bu adamın omzuna kolunu atarak:

(s.13)

-“Nedir o allah aşkına ne oluyor? Vapurlar işlemiyor diye duyduk. Doğru mu? Acaba sebebi ne imiş?” diye sormuştu. Öteki iki büklüm ellerini ovuşturarak ve sırtarak:

-“Bilmem efendim, İstanbul’da bir takım şeyler oluyormuş da...”

-“Ne oluyormuş?”

- “Şey efendim bilmem! Portakal muharebesi mi ne oluyormuş da İngilizlerde bunun için vapurların işlemlerini men etmişler.”

Paşa bu cevap üzerine bir kaç defa güldükten sonra muhatabından ziyade etrafında bulunan bizlere bakarak ve yine ondan ziyade bizlere işittirmek isteyerek:

-“Yok, canım!” dedi. “Hiç böyle şey olur mu? Anadolu’da Kuva-(y)i Milliye varken İngilizlerin böyle şeyler yapmak haddine mi düşmüş?”

Elimizde kalan son vatan parçasını da düşmana teslim etmemek için Anadolu’da kanı ve canı pahasına uğraşan bir avuç evlâd-ı vatanı kendi ihtirasına bir vesile-i istihza yapan bu Türk paşasının sözleri o gün orada bulunanlara eminim ki İngilizlerin İstanbul’u işgalinden daha fazla dokunmuştu; hatta koyu bir İtilaf ve muhalif olan Hüsamet’in bile avdet ederken, bunlar hakikaten alçak adamlarmış, diye samimi kanaat ve hükmünü izhar da tereddüt etmemişti.

Düşmanlar o gün duvarlara yapıştırdıkları tebliğ resimlerle bu işgalin sebebinin de bildirdiler. Güya bazı kayıt ve şart altında İstanbul’u bize terk etmişlerse de Anadolu’daki Kuva-(y)i Milliye vilayetlerde sükûn, Hıristiyanlar kendi askerine kasıt ve taarruzdan vazgeçmediği için onlar da tebdil-i fikir ederek bu çareye başvurmuşlar imiş.

Kuva-(y)ı Milliye devrinde Hıristiyanlar'ın hayatına kasıt değil; Avrupa efkâr-ı umûmîyesinde bir aksülamel vücuda getirsın diye rahatlarının dahi haleldar olmasına dikkat edildiği herkesçe bilindiği için bu iddiaya kıymet veren kimse yoktu.

Kendi askerlerine taarruz bahsine gelince: Eğer vâki ise müdafaa-i nefis gibi meşru bir maksat ve emelden başka bir şeye atfedilemeyeceği tabii olan bu hareketinde mazur görülmesi icab ederdi. Mütareke ahkâmını çiğneyerek haremimize kadar giren bu efendileri karşılayarak iz'az ve ikramda bulunacak değildik ya! Esasen hadise İstanbul'un vaziyetinde ciddi bir değişiklik vukûa getirmedeği, yani İstanbul'un hakkı istikbali veya esareti o günden değil, daha önce düşman gemilerinin boğazı geçerek şehrin limanında göründükleri andan itibaren başlamış bulunduğu için herkes bu işgali bir İngiliz blöfü olarak telakki etmekten hâli değildi.

(s.14)Bu sebeple de İngiliz diritnotlarının altına tekerlek takarak Ankara'ya götürülmeleri çaresi bulunmadıkça bu işin bitmesine imkân olmayacaktır, diyenler pek çoktu.

Vakayı müteakip yeniden mevki-i iktidara gelen Ferid Paşa ile efendisi sultan Vahdettin düşmanlar hesabına mürid olmak için çok çalıştılar. Meclis-i Mebusan'ı feshetmek, Anadolu'ya taraftar gazeteleri kapatmak, bazı zavallıları Milli Mücadele'ye hizmetlerinden dolayı idam etmek ve bunların en mühimi olmak üzere Kuvva-(y)i İnzibatiye namı altında teşkil ettikleri kuvvetler ve Ahmet Aznavur adında jandarma kumandanlığı yapmış bir Çerkezin topladığı çetelerle Anadolu'yu tenkile kalkışmak teşebbüsleri bu gayretin mahsullerindedir. Fakat Anadolu gün geçtikçe daha ziyade kuvvetlenerek gayesine doğru ilerlemekte devam etti ve yıkılmadı.

Nihayet siyasetinin iflas ettiğini gören Ferid Paşa da mevkiini Tevfik Paşa'ya terk ile çekilmek zorunda kalmıştı. Osmanlı İmparatorluğunun tarihinden silinmesine kadar sadrazamlığında bulunan zat Tevfik Paşa'dır.

22 Ağustosunun sonlarına doğru Anadolu kuvvetleri tarafından Yunan ordusuna karşı yapılan taarruz kuvvetli bir nefis halinde memleket ufuklarından endişe bulutlarını atarak bizi çoktan beri yüreklerimizde irkilmez, erişilmez yüksek bir hayal halinde saklanan ümitlerimize kavuşturmuştur.

Taarruz hareketi malum olduğu üzere Afyonkarahisar şehrinin zabtından başladı. Bu havadis gazetelerde çıktığı zaman bu hareketin Sakarya kenarlarında bulunan düşmanı on beş gün içinde Ege sahilinden denize dökcek mucizevî bir zaferin mukaddemâsı olabileceğini kimse tahmin etmiyordu. O vakit biz Eskişehir ve Kütahya gibi son defa düşman istilasına uğrayan yerlerin sadece esaretten kurtarılacak; eski vaziyete gelmelerini bile ehemmiyetli bir muvaffakiyet sayacak kadar kanaatkâr idik. Meğer tahminlerimizin erişemediği büyük mucize doğmak üzere zamanın meşimesinde bekliyormuş. Taarruz başladıktan belki bir hafta veya on gün sonra düşman başkumandanı Trikopolis'in iki kolordu kumandanı ve erkân-ı has birisiyle birlikte Uşak'ta esir edildiği haberini aldık. 9 Eylül'de Türk Ordusu'nun İzmir'e girdiği havadisi İstanbul semasında ebedi bir sürûr nağmesi halinde çınladı.

O gün ben karşıda idim. Derhal Türk Bayrağının al rengi binaların cephelerini süslediği gibi dükkânların vitrinleri de kırmızılı ve yazılı kumaşlarla donanıvermişti. Bab-ı Âli Caddesi öbek öbek müvezzilerin(s.15) etrafına veya gazete darphanelerinin önüne biriken halk kitleleriyle doluyor ve bütün gazeteler ilk sayfelerinde kalan yazılarla bu zaferi müjdeliyorlardı. Etraflarını ihata eden insan kalabalığından kurtulamadıkları için her zamanki gibi sokaklarda serbestçe gazete satamayan müvezzilerin birinden güç hal ile alabildiğim Akşam gazetesinin az bütün baş sayfasını kalın bir yazı ile şu tek cümleye hasrettiğini gördüm:

(Elhamdülillah İzmir'e kavuştuk.)

Evet, Elhamdülillah ve izin hem de etrafımızı çeviren esaret diyarını yıkarak hürriyet ve istiklalimize kavuşmuştuk. Şimdiye kadar eğili duran alınları bundan sonra yükselmiş ve göğüslerimiz genişlemiş olarak gezebilecektik; bu günleri idrak etmek bizim nesil için ne derece büyük bir bahtiyarlığa; evlatlarımız için de şüphesiz o nispette parlak bir iftihar ve gurur vesilesi olacaktı. O günlerde yüzü gülmeyen, dudakları dua ve hayretle müterennim olmayan bir Türk'e tesadüf edilmiyordu. Milli heyecan ve sürur bütün Türk İstanbul'u kaplamış söylenen her söze bu zaferin misilsizliği ile Allah'a karşı hamd-ü sena ve şükran ifade eden cümleler vardı. Fittin halt müttehit bir lisanla her tarafta aynı hayret ve şükran, ifade ediyordu.

Bu zaferler üzerine İstanbul iki gece devam eden bir meserret çılgınlığı yaşadı. Bir kaç gün evveline kadar bir ölü sükûtu muhafaza eden şehrin üstünde sanki İsrail'in suru üflenmiş gibi birdenbire mahşeri insan kitlelerinin canlanarak ufukları çınlatan vatani nümayişler ile sokaklardan akıp gittiği görülmüştü. Bundan sonra hemen her sabah güneş doğarken sahne-i hadisata bir takım azim ve tarihi vakai de doğmaya başladı. Mudanya'da mütareke şartlarının konuşulması, Refet Paşa'nın İstanbul'a gelişi, hilafetin sultandan ayrılarak Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcûdiyetine resmen nihayet verilmesi, İstanbul'un Anadolu'ya ilhaki, nihayet Sultan Vahdettin'in bir İngiliz harp gemisine iltica ederek firar ettiği, hadiselerdendi.

Son

1.8. Vasıf Bey'in Eşi ile Karşılıklı Mektupları

(1)

Erenköy 24 Haziran 926

İki gözüm sevgili Vâsıf'ım;

Bilmem ki sana ne yazayım, ben senin geleceğin günü ip ile çekerken ve bunu bana haber verecek olan telgrafını beklerken bunun aksini beyân eden mektupların geldiği vakit ne kadar inkisâra uğradığımı bilmem ki tahmin eder misin arefe günü seni kat'î sûrette bekliyordum bi'l-hassa zavallı Selimcik sabâh ve akşam postalarında seni görmek için ne kadar telâş ile bekliyor ve herhangi bir trenin sırasına işte posta geliyor diye kendisini bahçe kapısına atıyordu, hele bir def'asında o kadar acıdım ve aynı zamanda ne kadar güldüm. Ben içeride ütü yapıyorum o da bahçede arka tarafta kirâcî çocuklar ile oynuyordu trenin sesini duymuş lâkin bana haber verecek vakit de yoktu hem trene koşuyor hem olanca sesi ile bana haber vermek için Ankara postası geliyor, Ankara postası geliyor diye son gayreti ile koşuyordu. Fakat o koştuğu tren posta olmadığı gibi tabî'î içinde sen de yok idin. Mahzûn çehresi ile bundandı.

(2)

24 Haziran 926

Para istemek bahsi benim için kolay olmayan bir mes'eledir.

Makbûle Hânım'ın da'vâsı hakkında bir şey anlayabildin mi senin dediğin gibi halli müşkül bir mes'ele lâkin herhâlde bir cevap vermek lâzım çünkü bey istirhâm etti onu cevapsız bırakmak ricâlarına ehemmiyet vermemiş olmak demektir. Bu kabâhati de yapmış olmasak diyorum...

Bâkî gözlerinden öperim.

Ulviye

(3)

Cânım Ulviye'm

Ale'l-acele hemen şimdi hareket ile bir arkadaşla bu mektûbu yazıyorum. Artık burada hiç işim kalmadı eğer vâsıta bulsaydım ve yahut bunu götüren arkadaşımın vâsıtası benim de hiç olmazsa eşyâmı alabilecek bir halde bulunsaydı ben de derhâl bi'l-istifâde hareket edecektim fakat o dahi mümkün olmadı. Anınçün biraz daha intzâra mecbûr kaldım. Burada bütün düşüncem sen ve Selimcik. Bi't-tab' hemen bir fırsat bulur bulmaz hareket edeceğim. Siz yalnız beni hiç hiç merâk etmeyiniz. Ben sıhhaten ve vücûden gâyet iyi bir haldeyim. Paraya ihtiyâcınız olursa derhal Hamdi Bey'e mürâca'at edersin. Ali Bey'den para isteyiniz esâsen Ali Bey'e bundan evvel bir telgraf çekmiş ve paramın on güne kadar tesviyesini yazmıştım etrâfluca Hamdi Bey'a söyleyiniz vermekten imtinâ' ettiği takdirde derhal da'vâ etsin. Bir de şayet ve şayet benim hareketim biraz uzayacak olursa unutma ki benim mu'âyene zamanı gelmiştir. Bunu da yine Hamdi Bey'e mürâca'at ederek yapıdırmağa uğraşırısınolmaz mı cânım. Ne yapayım seni bu gibi işlerle meşgûl etmekten ne kadar müctenib olduğumu bilirsin fakat bugünkü mecbûriyet ve zarûretler önünde biraz kadınların erkeklik yapması îcâb ediyor, size onun için yazıyorum. Cânım Ulviye'm yukarıda yazdığım gibi beni kat'iyyen merâk etme yalnız vesâitin bulunmadığındandır ki hareket edemedim. Yalnız birkaç güne kadar bulunur da hareket ederim bu da mümkündür ancak ben ihtiyâtendir ki böyle yazıyorum. Burada İbrâhîm Bey'le berâberiz iki üç günde bir kendisini görürüm. Erîb Bey de buradadır. Bizim komşu Şem'î Bey de buraya geldi. Hareketimde benimle de mektup gönderecektir. Fırıncıdan alınacak parayı da ihmâl etmeyin Hamdi Bey vâsıtasıyla isteyiniz tazyik etmeyiniz. Selimcik'in hikâyelerini buraya gelen şahıslardan dinledim bahçeden içeriye girmiyormuş. Büyüsün akıllansın âh bir gelsem de maskarayı bir koklayabilsem.

Mektûbuma nihâyet veriyorum çünkü vakit pek daraldı.

(4)

Bâkî senin ve Selim'in gözlerinden öperek ve sizi der-âgûş ederek Allâh'a ısmarlarım Ulviyecğim.

Annenin ellerinden öperim Hüseyin Bey'e ve Fâik Bey'e selâm.

Fî 26 Temmuz 1337

Vâsıf

(5)

Erenköy 27 Mayıs 333

Sevgili Vâsıf Beyim

Geçen gün boğucu bir sıkıntı ile yatağımdan kalkmış ve hiçbir işle meşgûl olamayarak belki hava almak sûretiyle geçiririm ümidiyle bahçede yalnız başıma dolaşırken ne düşünüyordum bilir misin... Ne olur diyordum bugün iyi bir tesâdüf olarak Vâsıf'ın mektûbu akşama geleceğine sabâh yani şimdi gelse... Çünkü o gün Perşembe idi herhalde mektûbun kat'î sûrette gelecek. Aradan beş dakika geçti geçmedi ki başımı çevirdiğim esnâda postacıyı tâ yanımda gördüm bana uzattığı mektup şüphesiz sendendi. Biraz evvel hissettiğim o üzünlük birdenbire hafifledi hattâ bir aralık büsbütün zâil olmuş gibi bile oldu... İşte artık diyordum bu günkü sıkıntımı bu mektup def' edecek ve akşama kadar rahat edeceğimi düşünerek mektûbunu büyük büyük sevinçlerle açıyordum.

Birinci sahifesini okurken henüz fikrimde sâbit neş'eler içinde devâm ederken birdenbire tebdîl-i fikir ettim fakat bu benim için yeni bir şey değil idi zahmet edüb bana telefonla ta'limât vermeliğini, çünkü her akşamüzeri sokağa çıktığım için habersizce gelir isen evde beni bulamazsın yahut buldurmak için vakit geçer ve geç olur diye idi... İşte emîn ol ki sırf bunu nazar-ı i'tibâra alarak ve seni buraya kadar boşuna yormamak için söylediğim sözleri yanlış anlıyorsun yine tekrâr etmekten kendimi alamayacağım. Sana karşı ben öyle lâf söyleyemem.

Şu birkaç günü biraz rahatsızca geçirdim lâkin sakın merâk etme... Bu ehemmiyetli bir hastalık olmayıp o günkü nezlenin te'sîrleri beni üç dört gün ‘şezlongun’ üzerinde yatmağa mecbûr etti...

Telefonla sorduğun gün de tabî'î yine iyi değil idim lâkin bilmem ne için sana iyi olduğumu söyledim. Ma'a-mâ-fih işte bugün artık tamamıyla geçirmiş ve iyi bir haldeyim. Yüzünden ve gözlerinden birçok kereler öperim sevgili Vâsıf.

Ulviye Feyza

(6)

12 Şubat 322

Azîz nişanlım

İntizâr etmekte olduğum mektubunuzu aldım, cevabının gecikmesi vâkı'â biraz canımı sıkımişti lâkin buna ihmâlkâr arkadaşımızın sebebiyet verdiği yazmışsınız, size hitâben yazdığım kâğıdın unutkan ahbâbınızın cebinde taşıdığını tabî'î bilmediğimden postaların nizâm ve intizâmsızlığına verip yolda kaybolduğuna hükmediyordum, telefonla soracaktım fakat her nedense tebdîl-i fikir ederek belki öyle geç cevap vermek istediyseniz gibi bazı yanlış mülâhazâta mebnî sarf-ı nazar ederek ben de aynıyla mukâbele etmeğe karâr vermiş idim fakat pek samîmâne yazılmış olan cümleleriniz mülâhazâtımın çok şükür doğru olmadığını gösterdiğinden âtîde fikrimi değiştirip hemen yazmak için kalbimde arzu hissediyorum.

Şimdi sizden istirhâm edeceğim bazı şeyler var sebebi ilk, ikinci, üçüncü ve dördüncü def'aki görüşmelerinizde hakkımda beslediğiniz fikri anlamak. Meselâ hâlim, etvârım size nasıl te'sîr etti ne gibi ümitler verdi ve neler söyledi. Bu dünyâda her şeyi pek tabî'î olarak kabûl eden insânlardan olduğum için pek açık olarak söylemekte hiçbir mâni' olmadığını da sûret-i kat'iyede te'mîn edebilirim ve eğer isterseniz cesâretiniz arttırmak için evvelâ ben başlayayım; bugün taşıdığım ebedî bir istikbâlin ma'sûm bir hayât-ı zevciyyetin bütün ma'nâsnını gösteren halka-i samîminin târîh-i te'âtisi olan gün idi ki bütün ömrümü rabt etmeğe borçlu olduğum

erkeği görmek ve konuşmak için odaya girmeğe kendimde cesâret bulamıyordum hattâ bir aralık cevâb-ı red vermediğimden dolayı yüz bin kereler pişmân olarak kendi kendime söylemediğim fenâsöz kalmadı, eğer mümkün olsaydı o dakikada her şeyden vazgeçebilmek için büyük fedâkarlıklar edecek idim. Bu tabî'î gayr-i kâbil idi fakat hiç olmazsa hakkında bir fikir edinmek için bir çâre düşündüm odada bulunanları birer birer dışarı çağırıp ma'lûmat almak ve birinden zerre kadar cesâret almak mümkün olursa

(7)

Vâsıf Bey'e söyleyiniz ma'zûr görmelerini ricâ ediyorum kendisini kabûl edemeyeceğim demek râddesine gelmiş idim, fakat hepsi hakkınızda uzun uzadıya îzâhât vererek cesâretimi arttırdılar aynı zamanda şunu söylemek istiyorum ki yanınıza geç gelişteki sebep de bundan dolayı idi.

Çok şükür ki yekdiğerimizi az çok tanıyarak, bilerek nişanlandık bunun aksini farz ediyor musun, kadın veya erkeğin saâdete rast gelemeyenleri kabâhati izdivâcın bizdeki şerâit ve hâline yükletmekte cidden haklı olabilir, birisi diyordu ki (izdivâc bir sâz-ı mahviyyetdir çalmasını bilen için) kendimce kurduğum felsefe-i içtimâ'iyenin mihverî sa'âdet-i âiledir, küçük fakat ciddî ve samîmî bir âile teşkîl ederek pek de mes'ûdâne yaşayacağımızdan kaviyyen emînîm.

Bu mekûbu bu kadarla bitireceğimmes'ûliyetinizden? Bahsediyorsunuz ona hiç şüphe yok lâkin yaşamak için çalışmak mı lâzım imiş, bana çok mektup yazmak için de sizi ayruca yormak istemem eğer muvâfıksa üç beş günde bir yazalım herhalde bu def'a darılmam... Vâlidem ve kardeşlerim selâmınıza memnûn oldular hepsi ayrı ayrı teşekkürlerle mukâbele ediyorlar.

Ulviye Feyza

(8)

Erenköy 4 Ağustos sene 1917

Azîz Vâsıf

Bugün hiç beklemediğim bir saatte size mektup var diye elime bir ta'ahhüdlü mektup verdiler bunun kimden olduğunu anlamak için tabî'î müşkilât çekmedim yalnız nazarıma çarpan bir cihet vardı o da ta'ahhüdlü olması, acele imzalayarak kâğıdı i'âde ettikten sonra derhal zarfını açtım, mektûbunu çıkarırken gözüme ilişen şu kelimelerin oldu, hürmet ve samîmiyyetle ellerini sıkar ve senin sa'âdetinin en kalbî temennî-hânı olarak mektubuma nihâyet veririm azizem.

Bilmem nedense senin şu satırların beni hayretlere düşürmedi bunu senin için tabî'î görmekte ruhumda garip bir his uyanmıştı, devâm ederek şurasına gelmiş idim, muvâfakatınla başlamış olduğun bu mes'eledede şimdi gönül rızâsıyla değil fakat sürüklenerek bir mecbûriyet tasavvurunun kst'iyyetleri altında ezilerek devâm etmek istiyorsun diyorsun. Hayır; kat'iyyen yanlış anlamışsın, beni bu mes'eledede mecbûriyete sevk edecek, seni istemediğim halde nefsimde ısrâr ederek kabûl etmek için ortada hiç mühim bir sebep göremiyorum, ben evvelâ kendimi sonra halkı düşünüyorum yani senin zannettiğin gibi hâriçten birkaç kişinin söyleyeceği sözlere ehemmiyet vererek onların on beş yirmi gün müşterek olacakları bir mes'eleyi nazar-ı i'tibâra alarak hayâtımı karartacak kadar budala değilim. Evet, Vâsıf haklısın fakat tamamıyla değil; dinle benim başka söyleyeceklerim var, senin tasvîrlerinle söyleyeceğim; ezilerek devâm etmek isteyen acaba yalnız ben mi idim işte senden samîmiyyetle cevâbını isteyeceğim fakat öyle ağızdan veya sırf kaleminden çıkmak sûretiyle değil, isterim ki elini kalbinin üzerine koyarak ve onu bütün mevcûdiyet-i rûhunla dinledikten sonra alacağın karârı yeminle bana söylemekliğini ricâ ederim.

Nazar-ı tedkîkimden hiç kaçmayan hâllerin ve mu'âmelelerin diyorsun... İşte bu nokta beni biraz düşündürdü, garip şey dedim bu hâl demek ki yalnız bende imiş...

Vâsıf'ın harâretli mu'âmelelerine karşı acaba ben soğuk mu durdum! İstedim ki bu hususta bana îzâhât veresin... Fakat Vâsıfçığım dünyanın her tarafça kabûl ve tatbik edilen bir âdet vardır bunu sana evvelce de söylemiş idim zannederim. Evvelâ erkekler i'lân-ı muhabbet eder ve sonra bunu kadın kabûl eder ve yahut etmez lâkin bilirsin aramızdaki olan bu mes'eledede yani şu geçirdiğimiz altı aylık hayâтта sen hemen hiçbir sûrette sadâkati, muhabbeti bana göstermek için ufak bir teşebbüste bile bulunmadın, diyebilirm ki bugünkü şu memnûn olmadığın hâli bile benim

vazifem olmadığı halde bir râddeye getirdim. İşte Vâsıf senden aldığım belki şu son olan mektûbunun her gelmesine ayru ayru sahîfeler doldurarak cevap yazmak isterdim fakat bir müddet düşündükten sonra lüzum yok dedim.

(9)

Her ne ise Vâsıf'ım şimdi onları bırakarak esâs mes'eleye geleceğim. Ben seninle nişanlandığım günden beri kendimi nazarımı seninle teşrîk-i hayât etmeğe karâr vermiş biliyordum çünkü ben kolaylıkla sözümde dönen bir insân olmadığım için verdiğim karâr tabî'î ya kat'î idi tâ ki senin şu kelimeleri sarf ettiğin güne gelinceye kadar, elbette hâtırlarsın hani bana buraya her gelişde yüzde on ümitlerim kırılıyor demiş idin demek ki bende olmayan ve hâtırımdan geçmeyen bu fikir sende bana söyleyecek kadar ilerlemişti. Tabî'î ben buna pek çok sıkılmışım dimağı bu gibi hissiyyâtla dolup taşan nişanlıma karşı acaba nasıl hareket etmem îcâb ederdi... Zarar yok vâkıa bunlar gelip geçici şeylerdir değil mi... Şimdi mühim olan mes'eleyi mevzû'-ı bahs edeceğim; seninle evlenmek için verdiğim cevâbı tekrâr işitmek istiyormuşsun. Evet, ben de cevâb-ı muvâfakat veriyorum ve istediğin gibi pek çabuk yapmağa gayret edeceğim ve muvâfık da olacağımı ümit ediyorum. Bu hususta mufassal müzâkere etmek üzere Cuma günü gelir isen memnûn olurum fakat bir şartla benimle te'ehhül etmeği muvâfık görmüyor isen yani bu işten sarf-ı nazar etmek senin fikrinde daha maksûd ve daha muvâfık ise bana söylemekte hiç düşünme, seni haksız görmem emîn ol ki pek tabî'î olarak kabûl ederim. Tekrâr ediyorum mes'ûd olacağımıza kavî ümitlerin yoksa beni düşünme bilirsin ki ben birkaç kişinin söyleyeceği sözlere ehemmiyet vermez bir insânım şurasını bilhassa nazar-ı i'tibâra almalısın bahtiyârâne yaşamayacağımız için kalbinde ufak bir korku varsa vazgeçmek için kat'iyyen bir mâni' yok mes'ele gâyet mühim olduğu için pek ince pek fazla düşünerek neticelendirmeni ricâ edeceğim. Eğer şu mektûbum sana vâsıl olana kadar benimle te'ehhül etmekten sarf-ı nazar etmiş isen aynıyla devâm et ve eğer bunun aksi ise telefonla ma'lûmât ver.

Bâkî samîmî hürmetlerim.

Ulviye Feyza

(10)

2 Temmuz 340 – Adapazarı

Cânım Ulviye'm

İki gecedir Adapazarı'ndayım sana dün mektup yazacaktım. Doktor ile görüşüp hastanın hâinden hakîkate yakı ma'lûmât alayım da ondan sonra yazarım diye te'hîr ettim fakat bugün de bu dakikaya kadar doktoru görmek nasîb olmadı. Bugün de seni bekletmemek nâçâr mektubumu yazıyorum. Esâsen doktorla görüşsem ne diyecek, şimdiye kadar söylediklerinden daha farklı yahut daha iyiye yakın bir şey demeyecek ya...

Hastaya gelince o hasta... Tamamen tirîd olmuş bir na'aş hâinde yatağında yatıyor... Dâimî bir öksürük veçhesini sarsmakta... Ma'a-mâfih kendi hesâbına beni biraz memnûn eden bir cihet var ise o da hayâtını tehdîd eden âkıbet-i meş'ûmeden haberdâr edilmemiş ve yahut bunu kendisi üzerine kondurmamıştır. Ne fâide ki bu neticeyi bizler hissetmekten hâlî değiliz... Ben bu mâtem-hânenin bütün ızdırâbâtını sırtına yüklenmiş bir adam gibi onların arasında dolaşıyorum fakat ötekiler benden daha bedbaht. Hele karısı yani teyzemzavallı Züleyhâ Hânım bütün gençliğive hayâtı tevezzü'? eden asıl bu kadındır. Annem anlatıyor geçen gün annemi yanında uzun uzadıya ağlamış ben hastalıktan çok korkuyorum kötü bir ihtimâlin tahakkukunda ben ne yaparım

(11)

Nereye giderim diye uzun uzadıya hınçkırılmış. Bundan daha ziyâdece birisi var ise o da zavallı Şükrancıktır. Bir buçuk yaşını bitirmiş sevimli şirin bir kızcağz olmuş. Hayâlime hep onun babasızlığı çarpıyor. Hâsılı Ulviyecğim bütün bunlar hep bitip sönecek olan ocağın şimdiden takarrür eden enkâzıdır ki rûha vereceği acıları sen de takdîr edebilirsin. Onun içün seni bu yaslı ve mâtemli yazılarla daha ziyâde üzme istemiyorum.

Dayımın evi bildiğin gibi ben ara sıra onları yanın gidip biraz hayât havası alabiliyorum fakat orada da gözlerime hep Nâile'nin? hayâli çarpıyor.. Ne ise evi de geçelim.

Sana eğlendirici bir şey yazmak istiyorum fakat ne yazayım bilmem ki etrâfımda hiç böyle bir şey bulamıyorum. Hemen aklıma geldi seyâhatim köy yolunda şimendiferde bir küçük vak'ayı bahsedeyim gevezelik olmakla berâber bu seyâhatin sevimli cihetlere temâs ettiği için yukarıdaki yazılarımın ma'nâ-yı nâ-becâsını itmâm eder. Yolda gelirken pek çok yolcu kadın var idi yani bizim vagonda bizim kompartıman istisnâ edilirse diğer kompartımanlar hep kadınlardı. Bunların arasında teyze dediğim akrabamdan bir kadına tesâdüf ettim. O da hayırsız kocası yüzünden bedbaht olmakla berâber şen lakırdılı bir kadındı. Meğer bizimle berâber Adapazarı'na bir de gelin gidiyormuş. İstasyona yaklaştığımız zaman zavallı gelin şimendiferciler tarafından kompartımanında kilitlenmiş, âdet böyle imiş, bahşiş olmadıkça kapıyı Cânım Ulviyem

Sana dün bir açık muhâbere varakası göndermişim posta ile... Bi't-tab' bu mektûbum kısa idi. Bu akşam da bu uzun mektubu yazıyorum çünkü İstanbul'a gidecek bir zât bulunduğunu haber aldım. Bi't-tab' bundan istifâde etmek istedim ve hemen şu satırları yazmağa başladım. Bu mektubum uzun olacak diyorum ama bilmem lâzım geldiği kadar onu uzatabilecek miyim yani istediğim kadar. Çünkü evvelâ gecenin oldukça ilerlemiş bir saatindeyiz. Bunu götürecek zât ise yarın pek erken çıkacak sâniyen ben bu gece Erib Beyle İbrahim Bey'in misâfiriyim yani bu mektubu bir müsâferet hâlinde yazıyorum. Bu iki sebep korkarım ki bunu arzum kadar uzatmağa mâni' olacak... Her ne ise mümkün olduğu kadar yazarım da ötesini sen de ma'zûr görürsün değil mi?

Ankara'ya geleli üç gün oluyor, bayramın birinci günü geldik. İbrahim Beyle Erib Bey'i dün gördüm her ikisi de bir dâire dâhilinde mukîmdir. Bu gece için beni çağırdılar şimdi onların misâfiriyim. Bu mektuplarımızı buradan gidecek olan zât Erib Beylere bırakacak binâen-aleyh o vâsıta ile alacaksın ki bu emîn bir vâsıta demektir...

Bu gece İbrahim Beyle sizden, İstanbul'dan vesairenden bahsettik. Hep aklımda zavallı Mes'adet vardı. Fakat bir türlü senin söylediğin şeyleri bütün açıklığıyla İbrahim Bey' söyleyemedim dudaklarıma kadar gelen kelimeleri hep tekrâr içime gömdüm ve zannediyorum ki artık zavallı Mes'adet'in sefâletini? babasına anlatamayacağım niçün bilmem. İ'tirâf ederim ki buna zavallı Mes'adeciği düşünmekten ziyâde kendi hodgâmiyetim sebep oluyor gâlibâ. Çünkü düşünüyorum Mes'adet'in çektiklerinden bahsetmek tamamıyla ona hemşire ve validesinden şikâyet etmek demektir. Hâlbuki bu ne kadar münâsebetsiz bir şekil olacak. Lâkin dedim ki Mes'adet çok zayıftır

(13)

Ara sıra bize gelirdi fakat kendisine cezâ olarak bakmadıkları vâkidir yazsanız da baksalar. O da güldü acaba niçün falan dedi. Fakat ben daha ilerisine gidemedim ne yapayım. Biraz daha eski olsaydım kendimde bunu söyleyebilmek için bir hak bulacaktım. Fakat şimdi kendimi yeni olduğum için o kadar hadsiz? buluyorum ki...

Sana biraz da işlerimden bahsedeyim; evvelce de yazdığım gibi âtî hakkında pek ümit-vârım hattâ yalnız ümit değil bunu biraz da fiil sahasına çıkmış görüyorum. Bugün lâzım gelenlerle görüşüm inşâallâh beş on güne kadar buradan yeni siparişler almış olduğum halde avdet edeceğim. Bu sefer gelirken bir sandığın muvakkaten zâyî oluşu gibi halleri tâli'imın artık bana karşı yaptığı son nâz olmak üzere karşılıyorum. Fakat bu kanâ'ate yine bir inşâallâh terdîfinden hâlî kalmak istemem. Çünkü her şeyde onun bir kudreti vardır. Kalbimin kuvvetle kâni' olduğu bu hâle de onun rızâsı tevâfuk etmek şartıyla inanmak isterim. Onun için bütün bu kendi iktidârım dâhilinde ikmâl ve ihzâr ettiğim tedbîr ve tertîbi yaptığım işler için de bir inşâallâh lafzının terdîfini elzem görüyorum.

İbrahim Bey yanda o da ev için mektubunu yazıyordu şimdi bitirdi binâenaleyh ben de mektuba hâtîme vermek mecbûriyetindeyim. Hepsini zarflayıp Erib Bey'in mektûbuyla birlikte yarın hareket edecek zâta vereceğiz.

Selimciğin gözlerinden, dudaklarından, ellerinden, ayaklarından öperim, senin de kezâ, hâ gelirken sana Fikri Bey'den bir ilaç almıştım ne yapıyorsun onu kullanıyor musun, sakın unutma devâm et geldiğim zaman onun te'sirini sende görmeliyim.

Hanımefendinin ellerinden öperim, Hüseyin Bey'e çok selâm. Bâkî iştiyâk-ı hayâtım yâr-ı verd Ulviyecığım ta'yinde yine buluşacağız belki on gün sonra yahut biraz kısa.

Vâsıf

(14)

Sevgili Ulviye

Sana elden iki kâğıt gönderdim alamamaklığın ihtimâlini düşünerek bu mektûbu da posta ile gönderiyorum. Buraya geldik geleli bu ilk postadır ki hareket ediyor binâen-aleyh mektup gönderemediğimden dolayı beni mu'âhaze etme telgraf verme imkânı da olmadığından onu da çekemem.

Hamdolsun vücûden sıhhatteyim, karların fazlalığından dolayı bugüne kadar burada kaldık fakat artık yarın hareket ediyoruz. Benim yakın bir zamanda avdetim çok muhtemeldir işlerimin bunu îcâb ettireceğini zannediyorum.

Selîm yavrumuzun gözlerinden, dudaklarından, ellerinden ayaklarından ve'l-hâsıl her tarafından çok çok öperim. Hanımefendinin de ellerinden öperim, Hüseyin Bey'e selâm ederim, bizim Vasilgi'ye? de selâm kendisine bakmağı unutma..

Bâkî gözlerinden öper ve der-agûş ederek seni Hakk'a emânet ederim sevgili Ulviye'm Fî 16 Mart sene 37

Vâsıf

(15)

Cânım Ulviye'm

İnebolu'dan sana gönderdiğim mektupların bu üçüncüsüdür bundan evvel bir kartla bir mektup göndermiştim onları bi't-tab' almışsındır. Şimdiden yavaş yavaş sıkılmağa başladığım bu kasabadan üçüncü olmak üzere bunu yazıyorum. Sıkıntımın sebebi o kadar mühim değildir. Oradan gelirken kitapları teslim ettiğim komisyoncunun ihmâli yüzünden konşimento denilen kâğıdı alamadığım için kitapları gümrükten çıkaramıyorum, İstanbul'a yazdım tabî'î birkaç güne gönderecekler ve o vakitte kitapları alacağım işte bu birkaç günlük te'ahhur bir ân evvel Ankara'ya gidip işlerimi tesviye ve avdetim imkânını geriletmişti içündür ki sıkılıyorum yoksa bilakis işlerimden çok memnûnum ve ileride pek müfîd ve nâfi' işler yapacağım hakkındaki ümidim de yüzde yüz artmaktadır. İnşâallâh Ulviyecığım artık o işsiz ve muzdarip zamanlara nihâyet vereceğiz bunun hakkındaki ümidim çok büyüktür.

Seninle Selîm yavaş yavaş gözümde tütmeğe başlıyorsunuz hele böyle bir yere saplanıp kaldı mı insânda ki tahassür daha ziyâde bâriz bir şekil alıyor. Geçen akşam buradaki arkadaşlardan iki kardeş bizi iftara davet ettiler, ikisinin de nur topu gibi birer çocuğu vardı hele bir tanesinin on üç aylık bir oğlu vardı ki ne diyeyim bilmem şimdiye kadar gördüğüm çocukların içinde bana en güzel olarak bu göründü. Tombul sarı, mâî gözlü beyaz bir çocuk. Onun karşısında bebek Selimciği ne kadar ne kadar özledim.

Cânım Ulviye'm hani o Meymûne Fârûk Hânım yok mu işte onun efendisi olan Sâmi Fârûk Bey İstanbul'a gitmiş burada haber aldım. Birden aklıma ne geldi biliyor musun? Bizde olan mektûbu ve bilhassa bu mektûbun açık olması, belki bir gün bu zât benim adresimi haber alır da eve gelir ve beni sorar, mektubunu isterse ne yaparız diye düşündüm. Hâtırında olsun böyle bir şey olursa mektuptan haberin olmadığını söyle.

O zâtın eve gelmesini ben biraz muhtemel görüyorum çünkü bana gelirken 40 lira vermişti, bununla bazı şeyler sipariş etmişti bunun hesâbını aramak için de gelmesi mümkündür. Gerçi adresimi bilmiyordu fakat teyze zâdem Münir'in arkadaşı olduğu için ondan öğrenebilir. Bu takdîrde sen cevâben paranın bende olduğunu söylersin ben onun istediği şeylerden kendisine bir eğer takımı alarak buraya yani İnebolu'ya g'tirdim ve burada (jandarma depo me'mûru Kâmil Bey'e)

teslîm ettim. Şayet eve gelecek olursa bunu da haber ver. Yani de ki; sizin hesâbınıza bir eğer takımı alarak İnebolu'ya götürmüştür. Bu eğer takımını siz avdetinizde İnebolu'da ya Nidâî Bey'den ve yahut yukarıda yazdığım gibi jandarma depo me'mûru Kâmil Bey'den arayınız de. Mütebâkî parası da bendedir onu da kendisine teslîm ederim. Olmaz mı cânım.

Hizmetçi derdiyle ne yapıyorsunuz sen kendine ne derece bakıyorsun. Bundan evvelki mektupta da yazdığım gibi herhalde geldiğim vakit seni eskisi gibi zayıf görmemeliyim. Beni biraz memnûn etmek istersen buna çalışmalısın. Cânım yavrum şimdilik

(16)

Gözlerinden öperek ve der-âgûş ederek Selimciğimin de çok çok gözlerinden öperim. Annenin ellerinden öperim, Hüseyin Bey'e çok selâm.. Allâha ısmarladık cânım yavrum.

Fî 27 Mayıs 37

Vâsıf

(17)

Cânım Ulviye

Sana Ankara'dan bununla ikinci mektûbumu gönderiyorum, bundan evvel bir de telgraf vermiştim. Dün bir mektubunu aldım pek pek sevindim seni görmüş kadar memnûn oldum. Ben yakında oraya geliyorum işlerim bunu îcâb ediyor belki bu mektupla birlikte yahut bundan bir posta sonra buluşacağız.

Selimciğimizin (ga) (gı)larını ne kadar özledim bilsen. Annenin ve Hüseyin Bey'in bize gelmelerine memnûn oldum annenin ellerinden öperim, Hüseyin Bey'e çok selâm ederim.

Şimdilik seni gözlerinden öperek mektûbuma nihâyet veririm.

Mahmûd Efendi arkadaşım şimdi buraya geldi senden mektup getirmiş fakat daha mektûbu almadım ve okumadım eksik olma Ulviyecğim. Artık nihâyet veriyorum.

Fî 12 Nisan sene 337

Vâsıf

(18)

Cânım Ulviye'm

Bizim Celâl Bey'in avdetinden bi'l-istifâde sana bu mektûbu gönderiyorum. Şimdiye kadar İnebolu'da idim. Bilmem sana ayrıca yazdım mı küçük bir aksilik beni bu kasabada beyhûde yere on gün tevakkufa mecbûr etti gelirken kitap sandıklarının konşimentosunu hıncır komisyoncu bana yetiştirmeden arkamdan göndermeden eşyâları alamadım bugüne kadar bekledim. Bundan başka sandığım bir tanesi de eksik çıkmış ne ise nihâyet kaymakamlık vâsıtasıyla eşyâları aldım artık yarın hareket edeceğim fakat eksige çâre bulamadım bakalım onun için ne yapacağız. Ma'a-mâfih ehemmiyetli bir şey değil tâli'in benle cidâlini öteden beri bilirsin işte bu sefer de başladı fakat zannediyorum ki neticede mağlûb olacak odur. Biiznillâhi te'âlâ ben ona bu def'a muzaffer olacağım ve inşâallâh Ankara'dan çok muvaffakiyetli döneceğim.

Selimciğim ne yapıyor? Çapkını hiç unuttuğum yoktur. Her gece banyosunu soyunmuş yeni oyunlar yapıp yapmadığını düşünerek hayâlen hediyesini hâtırlıyorum. Bugün İstanbul'dan posta geldi, senden belki mektup vardır diye bir hayli ümide kapıldım fakat çıkmadı. Yerim mu'ayyen olmadığı için bana mektuplarını sık göndermemekliğini bir gün söylemişim. Hâtırına bu sözüm geldi acaba bunun için mü bana yazmamıştır dedim. Ma'a-mâfih ne olursa olsun sen yine yaz çünkü buralarda beni teskin edecek senin mektuplarından başka bir şey değildir.

Sana bu mektûbu şimdi gece saat on ikide yazıyorum yarın gâyet erken çıkacağımız için - hemen belki alafranga dörtte – böyle yapmağa mecbûr oldum onun için daha uzun yazamayacağımdan dolayı bana darılma sen Mazhar Bey

vâsıtasıyla gönderdiğin mektupları uzun yazıyorsun. Niyetim Ankara'da on beş gün kadar kalarak avdet etmektir inşaallah... Onun için telâkîmiz uzun sürecek demektir. Ben vücûden çok iyiyim sen nasılsın bundan evvelki mektuplarımda yazdığım şeylere dikkat ediyor musun yoksa ber-mu'tâd kendine karşı lâ-kayd mısın. Herhalde

(19)

Böyle olmamaklıgını isterim. Bunun için sana çok ricâ ederim. Uzaktakilerin sözlerini dinlemek vecîbe-i muhabbettir. Senin yanında iken bu husûstaki ısrârlarıma kulak vermezdin. Fakat şimdi zannederim ki onları sem'-i kabûle almağı bir vazife bileceksin değil mi?

Selimciğimin ve senin gözlerinden öper ve her ikinizi de der-âguş ederim, hanımefendinin ellerinden öperim Hüseyin Bey'e Fâik Beye ve diğer akrabalara çok çok selâm ederim. Bâkî sağ ol var ol cânım Ulviye'm Celâl Bey'i daha fazla bekletmemek için mektûbuma nihâyet veriyorum sakın darılma.

Fî 2 Haziran sene 337

Vâsıf

Hamdi Bey'den parayı aldın mı? Elli lira bırakmıştım.

(20)

23 Mart 337

Cânım Ulviye

Sana bundan evvel iki mektup göndermiştim zannederim ki onları almışsındır. Binâen-aleyh bu mektûbum İnebolu'dan üçüncü oluyor. Bugünle İstanbul'dan hareketimiz zannederim on sekiz gün olduğu halde hâlâ bu belde-i meşhûredeyiz. Önümüz kar, arkamız deniz şimdiye kadar bir yere kıvıldamanın imkânı yoktu. Ma'a-mafih artık bugün buradaki mahbûsiyetimizin son günüdür çünkü yollar açılmış, arabalar gelmeğe başladı. Biz de arabamızı tuttuk bugün sana bu mektûbu terdiften? iki saat sonra hareket ediyoruz. Tâml bir hafta yol gideceğiz.

Kim bilir ne dağlar, ne tepeler, ne dereler aşacağız. İlk merhalede aşacağımız dağları zâten on beş günden beri her sabâh yataktan kalktığımız vakitte otelimizi penceresinden seyredip duruyorduk. Kafaları dumanlı ve karlı dağlar dâimâ bizi ezecekmiş gibi başımızın üzerinde bütün heybetleri ve azametleri ile bekliyorlardı. Şimdi yola besmele çekeceğiz bunları tırmanmağa başlayacağız ve ondan sonra da kim bilir daha bunlar gibi kaç tanelerini..

Bu dağlardan sularını toplayıp denize akan bir derecik var ki hotelimizin önünden geçiyordu, her gece yatağa yattığımız vakit onun sesini dinlerdik. Ben zannederdim ki bu dere bize her hafta imtidad edecek bu kara seyâhatin menâkıb ve zahmetini söylüyor. Fakat ben bu dereyi dinlerken hayâlen seni ve Selimciğimi hâtırlar ve

(21)

Bugün gideceğim yerden muvaffakiyetle dönerek yine bu hotelde bu derenin sesini dinleyecek miyim diye düşünürdüm ve kendi kendime şüphesiz o gün o seste şimdiki gibi bir terâne-i gurbet değil belki bir neşîde-i telâkî duyacağım derdim ve inşaallâh ümit ederim ki bu bir hakikat olacaktır. Ulviye'ciğim. Yani gittiğim yerden daha büyük ümitler ve muvaffakiyetlerle avdet ederek bir daha bu derenin sadâsını dinleyeceğim. Bir daha bu denize ve sonra da size kavuşacağım.

On beş gün burada vakitlerimizin ne cân sıkıntılarıyla geçtiğini hiç sorma. Arkadaşım Ali Sâib Bey'le birlikte her gece tâli'imizin bu ma'kûsiyetinden dolayı etmediğimiz esefler ve bir ân evvel yolumuza devâm için düşünmediğimiz çâreler kalmazdı. Bazen neye İstanbul'dan çıkmakta acele ettik diye kendi kendimize kızardık. Bazen daha ne olursa olsun yarın hemen bir araba veya birer hayvân bulup yola revân olalım diye düşünürdük. Hâlbuki ne o teessüften bir fâide vardı ne de gitmek hakkındaki niyetimiz kâbil-i tatbîk idi. Bir def'a İstanbul'dan çıkmıştık olan olmuştu sonra da buradan hareket etsek ilerleyemeyerek yolda hânlarda beklemek zarureti hâsıl olacaktı ki bu daha elîm idi. Çok şükür bu iki günden beri yol açılıp arabalar işlemeğe başladı da biz de bu sıkıntıdan halâs olduk.

Yanımdaki resimler bu sıkıntılı zamanlarda beni teselliye çok yardım etti. Yalnız kaldığım zamanlar hemen onları çıkarır ve tatlı tatlı senin ve Selimciğimin hayâlleriniz üzerinde derin tasavvurâta daldım. Onların yanımda bulunması ne şâyân-ı şükran bir şey olmuş. Hiç şüphesiz Selim şimdi yüz dirhem daha büyümüş ve yeni bazı şeyler daha öğrenmiştir değil mi? İşte kendi kendime bunları tahayyül ederdim fakat yeni öğrendiği şeyleri bir türlü tahmin edemezdim.

Anlarsın ki bu resimler bu seyâhatte benim en büyük nedîm-i rûhum ve medâr-ı tesliyetimlerdir. Onları cebimde hissettikçe zannediyorum ki senin ve Selim'in sıcaklığından bir şey beni ısıtmaktadır.

Üç gün evvel hareket eden vapurla Makbûle Hânım avdet etmiş onunla gönderilmek üzere bir mektup hâzırlamıştım fakat kendisini görememeliğim bu tasavvurumu akîm bıraktı, mektup yanımda kaldı. Esâsen benim o gün posta geleceğinden haberim bile olmadı.

Bugün Makbûle Hânım'ın oğlu Necîb Bey'den duyduğuma nazaran İbrahim Bey de merkezde imiş, yeni gelmiş. Binâen-aleyh gider gitmez onu da göreceğim demektir. Bu habere o kadar sevindim ki sorma. Bi't-tab' sana yazacağım mektupta buna dâir de tafsîlât veririm.

Şimdilik müsâ'adeni istihsâl ederek mektûbuma nihâyet vereceğim Ulviyecğim. Sana bundan evvel bir adres vermiştim, bana yazacak olursan yine bu adrese gönder. Onu burada da tekrâr edeyim. (İnebolu'da Numûne Mektebi Fransızca Mu'allimi Mazhar Bey vâsıtasıyla) Hanımefendinin ellerinden öperim, Hüseyin Bey'e, Fâik Bey'e, İsmet Hânım'a, Nâhide Hânım'a, Zühdü Bey'e çok çok selâm. Mes'adet'in gözlerinden öperim. Seni de Selim'le berâber iştiyâkla der-âgûş ederek ve gözlerinizden öperek hatm-i kelâm ederim. Ulviyecğim. Vasligi'ye de selâmımı unutma.

Vâsıf

(22)

Cânım Ulviye

Yirmi saatlik gâyet güzel bir deniz seyahatinden sonra dün sabâh saat sekizde İnebolu'ya vâsıl olduk ve kolaylıkla şehre çıktık. İlk düşüncemiz evlerimize telgraf vermek oldu fakat ma'a't-teessüf öğrendik ki İstanbul'a telgraf gitmiyormuş. Hat mı bozukmuş yoksa çektirmiyorlar mıymış bilmem. Her ne ise bu vâsitadan mahrûmiyetimizi anlayınca yalnız mektupla iktifaya karâr verdik. Burada da tâli'imiz biraz yardım eder gibi oldu çünkü bugün İstanbul'a posta olduğunu söylediler. Hattâ arkadaşlardan Ali Sâib Bey'in tanıdığı bir zâtın da bu vapurla avdet edeceğini anladık ve derhal bu sabâh hemen mektuplarımızı yazmağa başladık. İşte bu mektûbum o vâsita ile İstanbul'a gidecektir ve senin eline de ihtimâl buradan şehir postasıyla vâsıl olacaktır. Telgraf husûsundaki 'adem-i imkândan dolayı artık beni mu'âhaze etmezsin zannederim değil mi?

Yukarıda gâyet güzel deyişimden de anlamışsındır ki vapurda oldukça râhat geldik. Yan kamaralardan birisini kirâlayarak Ali Sâib Bey'le oraya yerleştik. Bu sûretle hem iktisâda hem de hıfzu's-sıhhaya ri'âyet etmiş oluyorduk. İlk gece İstanbul'da bulunduğum hâlde senin yanında bulunamayışım beni pek bî-huzûr etti. Fakat ne yaparsın vapurun pek erken kalkacağı korkusuyla hiç birimiz daha doğrusu hiçbir yolcu vapurdan ayırlamıyordu. Ben de nâçâr bu endîşe ile herkese tâbi' oluyordum. Şimdi İnebolu'da evden otele çevrilen bir binâda misâfir ve mukîmiz. Hareketimizin ne vakit başlayacağını şimdiden kat'î sûrette yakîn etmek mümkün değil. Ma'a-mâfih burada fazla beklemeyip birkaç gün içinde hareket niyetindeyiz. İşlerimiz iyi görünüyor gibidir. İnşâallâh bu seyâhati hüsn-i sûretle ikmâl eder işlerimizi de yoluna koyarız da âzâde-i endîşe kalırız.

Sana yollardan daha uzun ve mufassal mektuplar göndereceğim tabî'idir. Yalnız bir şartla göndermek imkânını bulursam. Olmadığı takdîrde kısa yazılarla iktifâ edeceğim. Uzunlarını yanımda defter-i hâtırâtımda alıkoyar onları birleştığımız vakit sana okurum olmaz mı?

Selîm yavrum ne yapıyor? Seni geceleri üzüyor mu? Demin uzun uzadıya resimlerimize baktım ne kadar da güzel çıkmış. Hemen hu hu diyecek zannediyordum. Küçük dudaklarından benim için çok çok öp. Banyo yapmağa başladınız mı? Soyduğun zaman ayacıklarını da

(23)

Öpmeği unutma. Sonra gelirken yolda söylediğim gibi kendine i'tinâ ve dikkati de unutma...

Hanımefendinin hürmetle ellerinden öperim, Hüseyin Bey'e çok selâm ederim. Konu komşuya ve soranlara da selâm.

Şimdilik bu kadarla iktifâ etmek istiyorum çünkü arkadaşlarla dışarıya çıkıp o zâtı bulmak istiyoruz. Onun için vaktim yok gibi.

Gözlerinden öperek ve seni der-âgûş ederek mektûbuma nihâyet veririm sevgili Ulviyecğim. Sana verdiğim adrese yani Sâlih vâsıtasıyla bana mektup gönderme. Şu adrese gönder: (İnebolu'da Numûne Mektebi Fransızca Mu'allimi Mazhar Bey vâsıtasıyla) ve mektuplarını kısa gönder. Şimdilik tekrâr Allâha ismarladık cânım Ulviye'm.

Fî 10 Mart 337

Vâsıf

(24)

12 Mart

Vapur gelmedi, mektûbum yanımda kaldı. Ben de şu satırları ilâve ediyorum. Yollar karlarla mestûr olduğu için çoktan beri arabalar işlemiyormuş. Fakat artık açılmağa başlamış. Hattâ bugün bir iki araba inmiş. İnşâallâh bir iki güne kadar bizim buradan hareketimiz me'mûldür. Sana bundan sonraki mektûbu Kastamonu'dan ve daha öteden vereceğim. İnebolu'ya geldiğim gün yolda Makbûle Hânım'ı gördüm. Beni görünce hemen ağlamağa başladı. Oğlu için henüz müsâ'ade çıkmamış, burada kahvecinin evinde günde bir mecîdiye kirâ ile oturuyorlarmış. Halleri bi't-tab' pek elîm imiş. Oğlunu son zamanlarda kaymakam yanına almış. Bazı şeyler yazdırıyor ve ara sıra kendiliğinden birkaç para veriyormuş. Sâmiye Hânım'a mektup yazarak tekrâr onlara mürâca'at ettim dedi. Zavallıya pek acıdım.

Biraz teselli verdim sonra oğlunu gördüm. Ankara'ya gidiyorum istersen sana yardım edeyim dedim. Fakat bana o kadar yüksekte tutup attı ki mu'âvenet etklîfimden dolayı kendi kendime sıkıldım. O bilmem kimlere mürâca'at etmiş, şiddetli şeyler yazmış sonra kaymakam kendisine pek ziyâde i'timâd ediyormuş yakında açılacak birinci sınıf bir nâhiye müdürlüğüne ta'yîn edecekmiş. Ben de pekâlâ Allâh muvaffak etsin deyip çekilmekten başka bir şey söyleyemedim. İşte sana zavallı Makbûle Hânım'ın hikâyesi, para cihetine mu'âvenet edebilecek halde olsaydım çekinmeyecektim fakat biliyorsun ki vüs'atım buna müsâ'id değildi.

Tekrâr Allâha ısmarladık sevgili Ulviye'm. Vapur yola çıkacakmış....

Vâsıf

(25)

14 Mart

Buraların ne denizinde, ne havasında bir ittîrâd ve intizâm var. Bunun için biz hâlâ İnebolu'dayız ve hâlâ da sana bu mektubu götüremedim. Deniz geldiğimiz günün ferdâsından i'tibâren coştı. Hâlâ o coşkunlukta devâm ediyor. Bunun için Sinop'tan gelip İstanbul'a gidecek olan vapur gelemedi binâen-aleyh mektûbum kaldı. Her gün yarın gelecek diyorlar fakat ertesi günü denizin coşkunluğu sükûnet bulmuyor ki gelebilsin. Dün İstanbul'dan bir vapur geliyordu demirini attı fakat deniz sebebiyle bir türlü tutunamadı. Birkaç def'a bir aşağı bir yukarı dolaştı ondan sonra tekrâr yoluna devâma başladı. Esâsen tutunabilseydi kayıklar gidemeyecekti, işte burası böyle... Limansız bir şehir olduğu için bahren gidip gelme husûsu tamamen lütuf ve müsâmahasına vâbeste... Dünkü zavallı yolcular Samsun'a kadar boyladılar.. Çok şükür ediyoruz ki biz gelirken böyle bir âfete uğramadık.

Şimdi gelelim kara cihetine o da bir türlü... Bu seneki kışı biliyorsun ki mevsimin sonuna doğru azdı, İstanbul'da da görmüştük. İşte o müthiş karlar buralarda dağları kaplayarak içerisi ile muvâsaleyi te'mîn eden yolları tamamen kapamış, arabalar işleyemez olmuş hele bir zamanlar hayvanlar da gidemiyormuş. Ne ise şimdi hayvanla mürur mümkün imiş fakat biz arabayı tercih ettiğimiz için birkaç gün beklemeğe karâr verdik. Havalarda geldiğimiz günkü gibi devâm etseydi

yakında açılacağını ümit ediyorduk. Yollarda karları atmak için amele çalıştığını da duyduğumuzdan daha emin olarak intizâr ediyorduk hattâ iki gün evvel yukarıda yazdığım gibi birkaç araba da gelebilmişti. Yollarda biriken yetmiş seksen kadar araba ise birkaç güne kadar gelir diyorlardı. Hâlbuki hava hiç de bizim intizârımız gibi devâm etmedi. Geldiğimiz gün ortalığı ısıtan ve nûrlatan güneş ertesi günü görünmez oldu. ...? Muzlim, yağmurlu bulutlar semâyı kapadı şüphesiz İnebolu'ya yağın bir yağmur dağlara kar olarak düşüyordu. O yetişmiyormuş gibi dünle buraya da buram buram kar yağmağa başladı. Artık yolları tasavvur et ne hâle girmiş olacak. İşte bir taraftan denizin diğer taraftan kışın müsâ'adesizliği bizi hem burada

(26)

Hapse mahkûm hem de sana bir ân evvel kendimden haber vermektan beni mahrum etti. Katmerli sıkıntı fakat ne yaparsın (ikdâm ve tahammül gerek erbâb-ı hayâta) deyip sabırdan başka bir çâre bulamıyoruz.

İki gün evvel Makbûle Hânım'ın oğlu Necîb Bey'i gördüm meğer bana atıp tutmasında haklı imiş. Gördüğüm gün kendisi altmış lira ma'âşla bir me'mûriyete ta'yîn edilmiş ne ise kendisini tebrik ettim ve Makbûle Hânım'ı düşünerek bu ta'yînden pek de memnun oldum. Dün de şehrin mahalle içlerini gezerken Makbûle Hânım'a tesâdüf ettim, onu da tebrik ettim pek memnun idi. İlk posta ile İstanbul'a gideceğini söyledi, tesâdüf edersem onunla da ayrıca sana mektup gönderirim.

Râşid Bey ve Sâmiye Hanımefendiye çok selâm ve ihtirâm eylerim.

Oradan aldığım işlerde muvaffak olacağımızı ve daha fazla işler de yapacağımızı ümit ediyorum. Şimdilik bütün endişem içeriye gitmektir çünkü içerde beş on gün ikâmetten sonra tekrâr avdet etmek icâb edeceğini zannediyorum. O vakit tekrâr buluşmuş olacağız inşaallâh bu çok ümitli ve muvaffakiyetli bir telâkî olacak.

Selimciğim ne yapıyor? Benim için her vakit öpmeği unutmuyorsun değil mi? Onu tekrâr tekrâr öp şimdilik Allâha ısmarladık Ulviyeciğim. Bakalım bu mektup ne vakte kadar yanında olacak ve daha neler ilâve edeceğim.

Vâsıf

(27)

28 Nisan 333

Sevgili nişanlım

Bu mektûbumu size geçenlerde gördüğünüz rü'yâyı ta'bîr etmekle başlayacağım bilmem siz de böyle misiniz? Benim bazı şeylerde olduğu gibi rü'yâya da pek i'timâdim vardır. Hattâ bazı günlerim olur ki gece gördüğüm rü'yâyı sabahleyin kendi kendime ta'bîr ederek iyi veya fenâ her ne olursa olsun karşıma çıkacağına hükmederek âdetâ intizâr ederim.

Fakat evvelâ şurasını ihtâr edeyim ki ben rü'yâlarımı sizin gibi gördüğümün aynıyla vâki' olacağına karâr vermem bilakis onun nâmıyla aksinin zuhurunu beklerim. Meselâ bir ölü görürsem diriden, ihtiyâr görürsem gençten, hasta görürsem sıhhatinden haber alacağıma delâlet ettiğine kanâ'atim tam olduğu için şu saydığım şerâit dâhilinde onları ta'bîre uğraşırım ve pek de doğru çıkar. Şimdi sizin gördüğünüzün ne demek olduğunu benim rü'yâyâ olan ihtisâsımı nazar-ı i'tibâra alarak soracak olursanız diyeceğim ki (sizi sevmedi ve sevemeyecek) cümlesini bahsettiğim gibi

(28)

Aksine çevirecek olursanız aynıyla şöyle görürsünüz (sizi sevdi ve çok sevecek) işte azîzim nişanlım demek ki bu mes'ele böyle kolaylıkla hallediliverdi. Şimdi yekdiğerimize daha sıcak ve daha yakın olmak hakkındaki fikrimi îzâh edeyim evet, bu husustaki düşünceleriniz nihâyet tabî'î ve nihâyet doğru ben kendi kabahatimi i'tirâf edeceğim ve diyeceğim ki belki size karşı olan rûhumdaki samîmiyeti lâzım olduğu derecede göstermeğe henüz muvaffak olamıyorum fakat bu sizin zannettiğiniz gibi öyle ne bir korku ne bir temâsını istememesi. Bunun böyle olmadığına sizi suret-i kat'iyede te'mîn ederim. Eğer beni düşündürecek korkutacak ufak bir şey bile mevcûd olsa idi pek açık olarak yazmakta hiçbir mâni' görmez idim. Yalnız şurasını söylemek istiyorum ki bu sevmek ve sevişmek bahsi de bir fer'î usule tâbi' imiş yani evvelâ erkeğin teşebbüste bulunması ve sonra da kadının onu hüsn-i kabul etmesi îcâb edermiş. Demek ki kabâhat de sizden yada size râci'... Fakat ne beis var sevgili nişanlım bugün değilse yarın bu muhik değil mi o halde...

İşte size beni fevkalade üzen bir şeyi mezû'-ı bahs edeceğim, son mektubunuzda diyorsunuz ki ‘‘bana yazmak küçük bir zahmet bile verse ondan sarf-ı nazar ediniz’’ bu satırı okuduğum zaman emîn olunuz bütün beynim karıştı, aklım alt üst oldu lâkin bunu herhalde kalben söyleyemez idiniz çünkü buna o ‘âlî vicdânınız mâni’ olurdu. Hususla mektubunuzun öbür sahîfesine geçtiğim zaman sevgili Ulviye... diye başlayan satırın başı bu emniyeti kat’iyyen ityâna

(29)

Kâfi bir tarzda yazılmıştı. Bana isimle hitap ettiğinizi okudukça kalbim bir hazz-ı sürûrile çarpıyor. Rûhunuzun samîmiyetini sanki bütün ma’nâsıyla bana ...? Ediyor. İstedim ki şimdi sizi kalbimin bütün kuvvetiyle sıkacak olan kollarımın arasına alarak nihâyetsiz bûselerimin içinde ağzınızdan çıkan yalnız Ulviye kelimesini işitmek...

29 Nisan – Gece yatağında

Az evvel yemekten kalktık vâkı’â ben yemedim yalnız usûle ri’âyeten sofraya oturmuştum. Çünkü bugün gönderdiğiniz nefis yağ ve baldan münâsebetsiz zamanda fazlaca yediğim için akşama tabî’î iştiham kalmamıştı. Aynı zamanda bahsettiğim intihâr eden bî-çâre kıza da çok müteessir olmuştum ki akşama kadar hiçbir işe yaramayarak serseri serseri ortada dolaştım geç vakit Haydar Bey’e kadar gittim biraz orada vakit geçirdikten sonra ortalık kararırken eve geldim. Belki yarın sabâh bir mâni’ çıkar Salı günü İstanbul’a gidersem her ihtimâle karşı bu haftanın mektûbunu hazırlamış olmak için işte şu satırları size yatağımın içinde yazıyorum. Zîrâ geç kalırsa serzenişli sözlerinize ma’rûz kalmak tehlikesinden korkuyorum...

Fakat bilmem bazen bu gibi sitemkâr sözler insânın rûhunu okşuyor ve onlardan lezzet alıyor.

(29)

Elbette değil mi sevgili nişanlım, kalbin intâc ettiği tehâlüklerde enînler olmasa sa’âdet olur mu?

Bugün ne düşünüyorum bilir misiniz aşk muvâcehesinde kalp birkaç şekil almış, bazıları samîm-i rûhu ile severmiş, bazıları sevmekte yalnız zevk aramış, bazıları da aşkı bütün âlâm ve huzûzâtı ile tatmak istermiş acaba sizce bunların hangisini intihâb etmek doğru olur, herhalde ikincisini her ikimiz de reddederiz değil mi azîz nişanlım. Binâen-aleyh siz bu üçünü de kabûl etmeyerek büsbütün başka bir tarzda beyân-ı fikir edebilirsiniz, akıl için tarîk bir değildir, arz üzerinde yaşayan ne kadar insân mevcûdsa o kadar da tarz-ı tefekkür vardır değil mi?

Mektûbunuzu burada bırakarak lambamı söndürüp yatacağım vâkı'â henüz erken lâkin dün gece bilmem neden pek râhat yatmamıştım ikide bir uyanarak sanki ertesi gün cânımı sıkacak bir haber alacakmışım gibi rûhumda sıkıcı bir his vardı. Sabâhleyin geç kalarak bu eksikliği telâfi etmek istiyordum fakat aksi gibi erkenden yapılması lâzım olan bir şey mu'tâdımdan evvel kaldırmağa mecbûr etti. İnşâllâh mektûbunuzu yarın sabâh ikmâl ederek gönderirim.

(30)

30 Nisan Pazartesi

Bu sabâh uyandığım vakit zihnim ne ile meşgûldü bilir misiniz, on bir gün sonra vereceğimiz karâr mûcibince te'ehhül edeceğiz. Acaba bundan kaç gün sonraki perşembeye tesâdüf edecekti vâkı'â dün takvimi elime alarak üstünden birçok yapraklar kaldırarak aşağı yukarı bir fikir edinmek için bir müddet önümdeki kâğıtları karıştırmıştım lâkin bir türlü karâr vermek istemiyordum. Nasıl ki öyle de oldu, ben karârsız bir kız değildim bu günlerde ne için böyle oldum bilmem fakat ricâ ederim bunu yine sizden korktuğuma yahut daha başka türlü telakki etmeğe karâr vermeyiniz. Bilakis izdivâcın mes'ûd sahnelerini gözümün önüne getirdiğim zaman rûhum sürûrlarla dolup taşıyor, meselâ diyorum âtîde vücûda gelecek çocuklarımızın mevcûdiyetinin bu kıymetdâr parçalarının nâfiz ve tatlı sıcaklığını ruhumun derinliklerinde hissederek ömrümün en leziz ve bahtiyâr dakikalarını görür gibi oluyorum. Âh ne olur?.. Hayâtı dâimâ böyle lekesiz ve ârızasız yaşamak mümkün mümkün olsaydı. Fakat güzellik yoktur ki garâbeti olmasın derler, ma'a-

mâfih ben bunu şimdiden düşünerek me'yûs olacak değilim güzel ve çirkin adamlar olduğu gibi mes'ûd olmak veya olmamak

(31)

İçin de yaratılanlar vardır değil mi?.. İnşâallâh biz sa'âdete nâmzed olanlardanız.

8 Mayıs

Mektûbunuzu yazalı üç gün olduğu halde daha bazı şeyler ilâve etmek için ...?saklıyordum fakat artık bugün göndermek zamanı geldiğini hissettiğim için o ilâveden sarf-ı nazar ederek bu kadarla iktifâ edeceğim.

Bâkî sizi birçok kereler öperek vedâ' ederim.

Ulviye Feyza

(32)

Erenköy 6 Mayıs 333 Sabâh

Sevgili nişanlım

Bugün uyandığım vakit karâr vermiştim, diyordum ki hemen kalkıp nişanlımın mektûbuna cevâb yazmak üzere oturayım, aynı zamanda düşündüğüm diğer bir şey daha vardı, acaba bu mektûb nasıl olsun her zamanki yazdıklarım gibi samîmî mi yoksa kendi yazdığı son mektup gibi mi olsun... Kalem elimde bir hayli düşündüm nihâyet derim ki, mademki vereceğim cevâb o mektubundur o halde benimki de öyle olsun hattâ daha kuvvetli bile... Yalnız nazar-ı dikkate alacağım bir şey varsa o da şu ki cümlelerimde yahut kelimelerimde altları çizilecek olanları ayırmak ve bulmak kâbil olmasın ve yahut pek çok uğraşsın. Yarım sâniye sonra tebdîl-i fikir ettim ben ne söylüyorum dedim. Cuma günü kendi ağzı ile benim mektûbumu alalı yirmi şu kadar saat olduğu halde yalnız bir def' acık okuduğunu yine kendi i'tirâf etmemiş mi idi? Belki şu mektûb da yine öyle meşgûl bulunduğu bir zamana tesâdüf eder de bir kere yahut bu sefer... Vakit bile bulamaz. Yalnız

burada teessüf ettiğim nokta, ne olur diyordum şunu ağız ile değil elleri ile yazdığı bir kâğıt parçasının üstünde bulmak ve görmek mümkün olsaydı işte o vakit benim de o satırların altını simsiyah bir mürekkeple çizerek îcâbında tekrâr etmek için elde kuvvetli bir silah olurdu? Ma'a-mâfih ortada büyük bir fark yok değil mi?

Elimde yahut kalbimde her ikisi de hemen bir.

İşte sevgili nişanlım şu mektûbu iki gün sonra postaya vereceğim bu müddet zarfında sizden mektup alırsam bunu büyük bir dikkatle beş on kere üst üste tekrâr ettikten sonra samîmî bir lisân-ı iştiyâkla yazıldığını görmediğim takdîrde benimki de nihâyete kadar hep böyle devâm edecektir... Hayır... Hayır... Yanlış söyledim nihâyete kadar değil, buna evvelâ kalbim râzı olmaz sonra da pek büyük bir haksızlık olur. Mektûbunuzun son kısmını okuduğum zaman ki işte şu dakikada karşımda duruyor

(33)

Kalbinizin hararetiyle yazdığınıza kâni' olduğum o satırları inkâr etmek vicdânımı azâb içinde bırakır ki buna tahammül edemem bilmem siz de böyle misiniz? Sıkıntıların en müthişi hangisidir diye bana soracak olursanız vicdân sıkıntısıdır derim çünkü ben bunu cân ve hicrân sıkıntılarından çok çok daha fenâ bulurum. Binâen-aleyh belki bu da her şeyde olduğu gibi yaratılışa, hilkate, tabî'ata göre icrâ-yı te'sîr ederse...

Akşam

Beyoğlu'nu sevmediğinizi ve mecbûriyet olmayınca oraya gitmek istemem diyorsunuz garip değil mi ben de bunun aksini hissedirim, vâkı'â insâniyetin milletine hürmeti lâzım olmasına ve bunu hiçbir vakit inkâr etmemekle berâber diyeceğim ki İstanbul tarafındaki dükkâncıların müşteriye idâre husûsundaki aczleri hemen herkesçe muhakkaktır. Bunların hangisinin rûhunu yoklayacak olursanız hemen şu hissiyatı bulacaksınız hepsi yorgun, hepsi asabî, vereceğiniz paraya mukâbil alacağınız eşyanın fenâ ve çürük olması kâfi gelmiyormuş gibi bir de işgâl olunursunuz... Aynı zamanda yine bunlar arasında müşterek bir illet arayınız derhal şunu görürsünüz beyne'l-efrâd muhabbet yokluğu... Biz yan yana yekdiğerimize

ecnebi olarak yaşarız. Bu bence muhakkaktır, gönül ister ki güneşten şu'âat-ı harâret yayılır gibi her Türk kalbinden civârındaki mahalle de cereyân etsin... Yaşamak için yalnız düşünmek ve yalnız çalışmak kifâyet etmez müctemi'an ve müttefikân hayâtı özlemeliyiz, dilemeliyiz, da'vet etmeliyiz ki hür olabilelim değil mi azîz nişanlım...

Belki benim şu bahsim sizi sıktı fakat birkaç satırcağız daha ilâve edemedim bitiremeyeceğim... Cem'iyet-i beşeriye içinde yalnız iyi olmak kifâyet etmez, iyi görünmelidir de etrâfımızdaki hayâtlar kendilerine tevzî' edilecek tebessümleri âmâde ederlerse her husûsta sa'âdete vâsıl olunur... İşte böyle sevgili nişanlım dimâğ dimâğa tokuşamayanlar müddet-i medîde el ele yürüyemezler...

(34)

Mayıs – 7 – Sabâh

Deminden beri ne ile meşgûldüm şimdiye kadar bana yazdığımız mektûbları bir kere daha okuduktan sonra sıra numrosu ile zarflara koydum, geçenlerde kaç tane olduğunu soruyordunuz 13 tane olmuş yalnız bugün zihnimi işgâl eden bir şey var, ben 13'ü hiçbir zaman ve hiçbir yerde sevmem bilirsiniz, aman diyordum bugünlerde bir tane daha gelse de şu sevmediğim numroyu 14'te tebdil etmiş olsa ne iyi olur. Şimdi sabırsızlıkla mektûbunuza intizâr ediyorum. Ben sizin gibi değilim yazılarınız beni uzun uzadıya pek cânlı ve rûhlu bir surette işgâl ettiği için onları istiyorum... İsterim ki bunları yekdiğerini ta'kîb edercesine alayım ve seve seve ve birçok kereler okuyayım...

Akşam

Beş on dakika sonra bir arkadaşı ziyâret etmek üzere çıkacağım ondan evvel sizin mektûbunuza daha birkaç satır ilâve ettikten sonra bugün akşam ve yahut yarın sabâh postaya vermek istiyorum...

Şu dakika ne düşünüyorum bilir misiniz; hayâтта diyordum ulvî bir gâye bulmak mümkün olsa... Lâkin bu gayr-i kâbil değil mi, bugün hayâtı neye benzettiğimi soracak olursanız diyeceğim ki su üzerinde cereyana tâbî' giden bir çöpe... Aman ne iyi buldum değil mi! Sevgili nişanlım... Tıpkı... Binâen-aleyh

kendimle hayât-ı âlem arasına bir set çekecek değilim bilakis âlemle kendimi birleştirmek herhalde daha muvafık bir hareket olur zannederim...

Şimdi artık saat dört buçuğa geliyor kalkıp çıkayım, bugün nasıl olsa mektûbumu size getirmek için posta falan olmadığı için yarın sabâh erkenden gönderirim.

Bâkî gözlerinizi birçok kereler öperim...

Mayıs 8 Sabâh

Ulviye

(35)

Cumartesi 19 Mayıs 333

Sevgili Vâsıf

Geçenlerde her günkü olduğu gibi akşamüzeri biraz sokağa çıkmış idim. Eve geldiğim zaman sevimli mektubun beni bekliyor bulduğumda ne kadar sevindiğimi tahmin edemezsin, zarfı açmak üzere elime alırken bilmem neden bunu her vakitkinden daha za'îf gibi hissettiğimden korkularla bunun böyle olmadığına kanâ'at hâsıl etmek için hâfızamı tazyik eden bir duydu ile acaba dedim Vâsıf da bana aynıyla mukâbele etmeğe mi kaldı! Çünkü bazı sebeplerden dolayı sana yazdığım o haftanın mektûbu biraz kısaca olmuş idi de bundan istifâde çârelerini düşünmüş idik diye telâş ettim. Ne ise ki bu endişem uzun müddet devâm etmeden onu acele ile açarak içindeki kâğıtların mikdârını arzum vecihle bulduğumdan memnûniyetimin derecesi birkaç kat daha arttı. Senin o güzel yazılmış mektûbların, ince ve rûhlu düşünülmüş cümlelerini okudukça kalbim neş'elerle sa'âdetlerle doluyor, istiyorum ki yazılarına, sahîfelerine nihâyet gelmesin, onlar bitmesin tükenmesin.

Son mektubunda diyorsun ki hiçbir zaman sıkıştırmağı ihmâl etmediğin iğneler benim sabır ve metânetim karşısında rûha te'sîr yapamıyor. Yazdıklarımı düşünüyorum da hakîkaten kendimi sana karşı mağlûbiyeti kabul edebilecek bir mevki'de görür gibi oluyor, eğer senin mektûblarında bunlardan velev ki bir derece

ağır bile olmasın birine tesâdüf etmiş olsa idim bilmem ki ne yapardım, işte emîn ol ki onu düşünmek bile istemiyorum. Fakat aynı zamanda mektûblarımın her biri her sahîfesi böyle değil değil mi Vâsıfçığım onlar meyânında samîm-i rûhumla yazılmış harâret-i kalbimle düşünölmüş birçok satırlarda mevcûddur.

Şimdi gelelim benim o ma'hûd ‘o bilir â’ cümlesine, sana Cuma günü de söylediğim gibi ben buna müteşekkir kalacağım. Ma'a-mâfih şurasını da

(36)

İlave edeyim ki belki sen bu husûsta benimle hemfikir değilsin çünkü bizi yekdiğerimize yaklaştırmak için arada vâsıta olan bu kelime idi, binâen-aleyh ben buna bir ihtiyaç şeklini alan arzularıma seni de iştirâke mecbûr ettim gibi geliyor da keşke böyle olmasa idi diyorum ve hissiyatıma karşı hâkimiyete mâlik olmadığımı pişmân oluyorum.

Hayâtın bir gâye-i emele doğru şiddetini ve tezyîd eden her saatini o gün kendiyile kıyâs ederek seni daha ihtiyâtkâr, daha çok düşünür gibi olduğuna hemen hükmedeceğim geliyor. Bilmem benim bu hissimde acaba her vakitki zan ve tahmînim kadar doğrudur ma'a-mâfih olsa bile, bunu keşif ve mukâbele etmek için henüz zemîn ve zaman müsâ'id değil mi.

Bak Vâsıfçığım ben nasıl sâdece düşünüyor ve hissediyorum, hayâtta aşka, sevişmeğe, öpüşmeğe, muhabbete karşı bir ihtiyâc-ı şedîd var değil mi, hem bu senelerden beri ümit ve tahayyül edilerek nihâyet bugünkü sa'âdeti ona bahşeden emellerinin şimdi gözünün önünde tahakkuk eden neticesinden başka bir şey midir? Her ne ise ben bunda ısrâr edecek değilim tabî'î, sen nasıl ister isen o türlü idâre etmekte serbestsin elbet...

Pazar 20 Mayıs

Of...Bütün gece zihnimi tırmalayan kalbimde derin bir ukde bırakan kelimeyi sana şuraya yazmaz söylemez isem belki bu gece de fikrimi işgâl ederek beni yine saatlerce uykusuz bırakacaktır... İstedim ki ben de senin gibi sana âid olmayan seninle zerre kadar münâsebeti olmayan kendi husûsî işleriyle zihnen meşgul olarak

ne böyle uykusuz ne de böyle râhatsız saatler geçireyim... Bilmem neden sebebini ta'yîn edemediğim acı bir his mâni' oluyor da bana o gün o birçok kereler öptüğüm ağzın ile "öpme" diye iki kere tekrâr ettiğin o kelimeyi sana şu kâğıt parçasının üstüne yazmak için bile kalbimi râzı etmeğe cebr-i nefis ediyorum...

Ben nasıl arzu ederdim, seni nasıl görmek ve işitmek istedim

(37)

Bilir misin sevgili nişanlım... Beni sana yakın görür nazarlarında samîmî bir ma'nâ-yı muhabbetle öyle tatlı bir te'sîr-i câzibe olsun ki benden uzak bulunduğu zamanlarında bile tahayyül ederek beni a'mâk-ı kalbinin derin bir köşesinde hissedesin ve bunun hazz-ı neş'esiyle mes'ûd düşünmekten bir lezzet-i ma'nevî alasın.

Eğer kendi ağzın ile i'tirâf etmiş olsa idin ben seni nefsimle kıyâs ederek bu hayât-ı cedîdeye vâsıl oluncaya kadar bu türlü düşünmüş ve böyle vakf-ı hülyâ etmiş farz edecektim. Binâen-aleyh hiç zarar yok, senin dediğin gibi bu hissî ve kalbî bir mes'eledir hiç kimsenin nereden yahut ne için demeğe hakkı yok...

Yalnız benim yapacağım bir şey varsa o da şu ki o kelimeyi sana hiçbir zaman unutturmamak ve onu her dâim tekrâr etmek.

Pazar 20 Mayıs Akşam

Biraz evvel sana yazdığım şu sahîfeleri gözden geçirirken rûhumu ezen bir hisle acaba fazla mı söyledim, benim şu satırlarım onu sıkacak mı! Müteessir edecek mi diye hem korkutan, hem cezbeden bu kelâmla birçok düşündüm...

Fakat hiçbir beis olmadığını biraz ötede seni te'mîn etmiş olduğum için üzölmeyeceğim.

Ne aksi tesâdüf bu Cuma günü beni yine bir yere da'vet ediyorlar ben de senin gibi acaba bunlar mahsûs mu yapıyorlar diyeceğim geliyor, tabî'î o günü reddederek başka bir güne kalmasını söyledim. İşte böyle Vâsıfçığım gözlerimin râhatsızlığı henüz geçmediği için fazla yazamayacağım... Mektûbuna şiddetle intizâr ediyorum.

Ulviye Feyza

(38)

Erenköy 17 Mart 333

Sevgili nişanlım

İşte size va'dim vecihle bugünden i'tibâren jurnalimi yazmağa başlamak istiyorum fakat hayâtım o kadar sâde, o kadar hep aynı sûrette devâm ediyor ki bazen günler geçer de ufak bir tebeddüle bile uğramaz onun için size yazacağım kâğıtlar belki rûz-nâmeden ziyâde mektup şeklinde olacaktır. Ma'a-m'fih ben bu hayâta alışmış olduğum için mü nedir bilmem bana fenâ geliyor. Saatlerimi ayrı ayrı meşgûliyetlere tahsîs ettiğimden birinden usanmadan öbürünün zamanı geliyor yalnız bugün vakti bilmeyerek kalktım çünkü dün size medh ettiğim benim samîmî saatim her nedense bana daha doğrusu size darılmış olmalı ki gece yarısından beri vakti göstermiyordu. Ev işleri ile bir müddet uğraştıktan sonra piyanoya çalışmak zamanı gelirdi lâkin va'dim üzere ondan vazgeçip yalnız odamda sıkıcı bir havanın te'siri altında size şu satırları karalamak üzere yazıhânemin önünde oturuyorum. Kardeşim erkenden gitmiş, annem kendi odasında bilmem ne ile meşgûl biraz evvel yukarı çıktı lâkin beni yazıyor görerek herhalde size olduğunu anladı gâlibâ ki meşgûl etmemek için yalnız bırakarak tekrâr odasına gitti. Garîb düşüncelerin vehmi-hirâsıyla dimâğda fikr-i sâbit şeklini alan bir his vardı ki bu size açmadan geçemeyeceğim. Bu kadar açık olarak fikirlerimi beyân ettiğimden dolayı bu husûstan ki düşüncelerimi belki gayr-i ma'kûl bulursunuz fakat şurasını da bi'l-hassa te'mîn edeceğim ki bana tâlib olmak üzere karşıma çıkan zât eğer tahmînim gibi zuhûr etse idi pek çok zamandan beri zihnime yer yapan bu yanlış hissiyâtı şimdiye kadar olduğu gibi elbette uzun müddet daha saklayabilirim, çok şükür bunun aksini gördüğüm için dediğim gibi artık lüzûm kalmadığı için pek âşikâr yazmakta hiçbir mâni' yok değil mi?

Evet; bu fikr-i kat'î beynime o kadar girmiş, aklıma öyle yerleşmiş idi ki izdivâc edeceğim kimse her kim olursa olsun benim hislerimi takdir edemeyecek benden bir şey anlamayacak hattâ belki onun ince olmayan duyguları beni ezecek gibi geliyordu da istikbâli bulutlar içinde görüyordum fakat şimdi bir hazz-ı latîfin

inşirâhlarını duyarak tehlikeden kurtulanlara mahsûs bir inbisâtla geniş nefes alabiliyorum.

Artık aramızdan yavaş yavaş her bir yabancılik kalkacak bunun yerine ebedî samîmiyetler, bitmez sa'âdetler kâim olacak öyle değil mi? Hislerimizden, rûhlarımızdan, düşüncelerimizden, fikirlerimizden hattâ arzu ve emellerimizden bile bahsedeceğiz, işte benim azîz nişanım şu saydığım ve daha saymak istediğim bu gibi daha birçok şeyleri düşündükçe aman ne iyi diyorum. Meğer hakîkaten izdivâcda şiiirler, arzular, handeler, hülyâlar, neş'eler de varmış. Yakında te'ehhül etmek üzere bulunan iki nişanlı kalbinde bütün tahammülleri kesredenbelki

(39)

Bir hayırsızlık olur fakat bu da bir hayât değil mi? Hem öyle birbirimizden pek uzak bulunmadığımız halde ayrı yaşamakta rûhlarımızı dâimâ birleşmeğe sevk eden bir ihtiyâc ve günden güne fazla bir inhimâkla teşdîd eden arzu var ki böylece devâm eden hayâtımızın latîf günlerini yaşamış oluruz değil mi... Fark ettiğimizden daha ziyâde ve ile'l-ebed zevâl bulmayan bir muhabbetle sevişmek ve buna emîn olarak te'mîn etmek mümkün olsa... İşte şimdi sizden harâretli bir genç kalbiyle dökülecek olan sevimli cümleleri derin bir sa'âdetle dinlemek istiyorum.

Şimdi biraz piyano çalmak için kalemi bırakacağım bugün akşam yahut yarın sabâh tabî'î yine devâm ederim.

Akşam

Bizim köyün fenâ çamurlu yollarına ehemmiyet vermeyerek hava almış olmak için Celâl Paşa kızı Cemîle'ye kadar gitmiş idim esâsen pek geç evden çıktığım için bir az sonra dönmek mecbûriyeti vardı odaya girer girmez paltomu çıkarıp yine size yazmak için kalemi aldım, oh ne iyi... Dedim nişanlıma yazmaktan başka cânım hiçbir şey yapmak istemiyor fakat devâm edemeyeceğim çünkü ortalık kararmağa başladı.

18 Mart

Bugün geç vakte kadar misâfirlerim vardı hattâ bunlar meyânında Fikrî Bey'in nişanlısı da dâhildi, kızın kendisine mahsûs olan güzel ve hoş lakırdıları ile pekiyi vakit geçirdik. Husûsla siyâsî haydutluklardan bahsetmediğimiz için ortada hiçbir şey mevcûd değilmiş gibi hepimizin kalbi pür neş'e idi, Cemîle uzun müddet piyano çaldı sizin getirdiğiniz Hehum?'un defterini pek çok aramış da bulamamış benim notaların arasında görünce sevindi Vâsîf Bey'e nereden aldığımı sor da ben de alayım diyor. Akşamüzeri onlarla berâber evden çıkarak havadan istifâde etmiş olmak için bir müddet yürüdük, bu gece size şunları lambamın sönük ziyâsı altında yazıyorum, saat onu geçiyor evin içinde benden başka herkes yattı vâkî'a henüz benim uykum yok lâkin sobaya dikkat etmediğim için harâretini muhâfaza edememiş oda soğumağa başladı şimdi müsâ'ade ediniz de ben de kalkıp yatayım.

Yarın sabâh İstanbul'a gideceğim baş ağrısı ile avdet etmek ihtimâllerini düşünerek yazamamaktan korkuyorum, baş ağrısından şikâyetim

(40)

Sizde yanlış bir fikir hâsıl etmesin... Nişanlınızı hastalıklı, miskîn, çabuk yorulur bir kız olduğunu zannettirmesin... Bu böyle olmadığı gibi sıhhatim hakkında ma'lûmât-ı tâmmе almak üzere bazı arkadaşlarınız vâsıtasıyla mürâca'at ettiğiniz beni pek çocukluğumdan beri bilen bir iki doktorun da yanlış teşhis etmiş olduğuna karâr vererek sizi muvakkat bir zaman için bile üzmüş olmaktan korktuğum için şimdilik sıhhatimin pek yolunda olduğunu bilhassa ihtâr edeceğim. Fakat müsâ'ade ediniz henüz söyleyeceklerim bitmedi, bu nokta-i nazardan mütâla'anızı fevkalade beğendim ve hatırladıkça memnûniyetim artıyor çünkü iyi ve esâslı aynı zamanda dikkat-kâr bir kimse ile te'ehhül etmeği elbette sorup anlamadan evlenmeyi, ma'nâsını bilmeden tedkîk etmeden gelip geçici bir kânun-i muvakkat gibi farz edenlere şüphesiz tercih eder ve kalbimin bütün kuvvetiyle takdir ederek iftihâr ederim.

20 Mart

Dün size bir iki satırcık bile yazmak mümkün olmadı vâkî'â hiç başım ağrıyıyordu lâkin bizim son vapurla geldiğim için biraz yorgunluk aldıktan sonra

(41)

Yazmağa karâr vermiştim lâkin gece misâfirlerimiz vardı geç vakte kadar oturdum, gittikleri zaman da artık yatma vakti geçiyordu bu sabâh mutlaka bitirip göndermek istiyordum fakat bu günlerde tebrik etmek üzere o kadar çok gelen giden oluyor ki bu yüzden bi't-tab' birçok işlerim geri kalıyor yine o gibi bir mâni' zuhûrundan korktuğum için şimdilik bu kadarla iktifâ edip öperek ayrılacağım.

Ulviye Feyza

Mektûbu dün postaya veremediğim için afv ediniz bahsettiğim gibi dün yine o kadar çok misâfirlerim vardı ki zarfın üzerini yazmak için bile vakit bulamamıştım.

(42)

19 Nisan 333

Sevgili nişanlım

Dün gece yarısı yatağımın içinde uyandığım vakit kalbimi ezen bir sıkıntı vardı bunun sebebini ta'yîn etmek için ıssız ve karanlık odamda gözlerimi açarken hemen aklıma geldi, bu hâl o hafta sizi mektupsuz bıraktığım içündü, bir müddet sizinle zihnen meşgûl olduktan sonra acaba diyordum benim nişanlım bana darıldı mı, o hassâs kalbinde yine bir lekecik kaldı mı, kaç gündür ona iki satırlık bir şey olsun yazamadığımdan yine kendisini az düşündüğüme karâr verdi mi. Of... Şimdi yanımda olsa da bunun zannettiği gibi olmadığına harâretle çarpan kalbinin üzerine elimi koyarak onu birçok kereler öperek ve severek te'mîn etmek mümkün olsa idi ne olurdu. Bunu böyle düşünürken zarar yok diyordum bahsedeceğim sebepleri söyleyen mektûbumu okurken tebdîl-i fikir eder de, zavallı nişanlım ne yapsın yazmağa vakti olmamış lâkin zihnen meşgûl imiş ya demenizi işitmek istiyorum.

Yoksa başımı çevirip geçen eyyâm-ı ömrüme bakacak olursam birçok boşluklar, birçok açıklıklardan başka hakikat olarak ortada bir şey bulmuyorum, ancak istikbâlin hâtırı için hâl ve mâzî şâyân-ı tahammül geliyor.

Bilmem neden bugün biraz başım ağrıyor onun için mü nedir bazı günlerim olduğu gibi bugün de dünyâyı karanlık görüyorum. Eğer yazmakta devâm edersem bu hâlîmi size de geçirmekten korktuğum için istemeyerek mektûba nihâyet vereceğim kalkıp biraz hava almak üzere sokağa çıkayım belki fâidesi olur.

Hâristân Gülistân'ı yani söylediğiniz o iki mektûbu okudum cevâbını bundan sonraki yazacağım mektuplarda mevzû'-ı bahs edeceğim.

Cevâbınıza intizâren birçok def'alar muhabbetle öperim.

Dün mektûbunuzun adresini yazmak üzere iken birçok misâfirlerim geldi geç vakte kadar oturduklarından yine bir gün istemeyerek te'ahhura uğradı.

Ulviye Feyza

24 Nisan

(43)

Nisan 29 Pazar

Sevgili nişanlım

Odamda yalnız başıma oturmuş size mektup yazmakla meşğûl iken hediyelerinizi getirdiler azîm teşekkürler.

Darb-ı mesele yani ağızıma bir parmak bal çalmak istediğinizi okuduğum vakit kendi kendime birçok güldüm...

Yalnız mektûbunuzun pek kısa olduğu biraz cânımı sıktı lâkin biraz sonra ne beis var yarın kendisi gelecek bir iki gün sonra da elbet uzun mektûbu, diyerek mütesellî oldum.

Bugün pek müteessirim sebebi; bize yakın bir genç ve pek güzel bir kız intihâr etti bundan dolayı sabâhtan beri hiçbir işle meşğûl olamıyorum, nihâyet size mektup yazmağa karâr vermiş idim aklım o kadar karışık ki bu seferki mektûbumu saçmalarla dolu görecektir olursanız hayret etmemenizi şimdiden haber

(44)

Vermek istiyorum. Bâkî kalbimin bütün kuvvetiyle sizi yüzlerce öperek yarın beklerim.

Ulviye Feyza

(45)

Başka bir nisbette câlib-i sa'âdet olur... Meselâ zekinin ahmaktan ziyâde, âlimin câhilden ziyâde, iyinin fenâdan ziyâde hakk-ı mes'ûdiyeti olduğuna kâni'im. Binâen-aleyh çoğumuz sa'âdeti hissetmeyen mes'ûdları, kıymetdâr birini kaybedince anlarız ki mes'ûd imişiz. Tanıdıklarımızdan birisi der ki; sa'âdet herkese hiç olmazsa bir kere görünür, bahtiyâr olamayanlar karşılına çıkan veya yanlarından geçen sa'âdeti tanımayanlardır. İyi düşünülürse hakîkaten belki doğru olabilir, lâkin işte onu keşfetmenin yolunu nasıl öğrenmeli.

Şimdilik mektûbumu bu kadarla kesmek istiyorum zîrâ dediğim gibi sonraya kalırsa belki sizi yine bekleterek üzmüş olurum.

Te'ehhülümüzün zamanını ta'yîn etmemi soruyor ve cevâb istediğinizi yazmışsınız bazı şeyler sipariş etmiş olduğum için ancak bunun iki iki buçuk ay sonra olabileceğini söyler ve gözlerinizden öperek vedâ' edeceğim.

Ulviye Feyza

(46)

Muhterem nişanlım;

Gönderdiğiniz şekere yüz binlerce teşekkürler ederek bu hafta teşrîfinize ...? Dün bir mektup yazdım tabî'î vâsıl olmuştur samimiyetle ellerinizi sıkarım.

Ulviye Feyza

(47)

9 Pazar Sabâh

Sevgili nişanlım

Bu mektûbu size yatağımın içinde yazıyorum çünkü birkaç gündür râhatsız yatıyorum Perşembe günü hastalığı hissetmiş fakat ben buna ehemmiyet vermeyerek geçiririm ümidiyle her hafta olduğu gibi yine İstanbul'a gitmek üzere evden çıktım, vâkı'â bu hareketim doğru değildi lâkin bir iki yere söz verdiğim için boşuna bekletmek istemedim esâsen biraz fazla gayretli olduğum için nasıl olsa bir iki saat ayakta durabileceğimi tahayyül ediyordum hâlbuki yanlış hesap etmişim köprüye çıktığımız zaman başım döndü gözlerim karardı oralarda bir yerde yarım saat istirahat edebilmek için bilerseniz ne büyük fedâkârlıkları göze almış idim lâkin bu tabî'î gayr-i kâbildi, müşkilâtla hemşirenin evine kadar gidebildim ertesi gün de eve avdet edebileceğim şüpheli olduğu için boşuna Erenköyü'ne kadar yorulmamanız için size telgrafla ma'lûmât vermesi için Zühdü Bey'e söylemişim.

Şimdi hamd olsun iyiyim bir iki güne kadar kalkacağımı zannediyorum bu hafta teşrîfinize intizâren samîmiyetle öperim.

Ulviye Feyza

(48)

26 Haziran

Cânım yavrum Ulviye'm

İstanbul'dan hareketim bugünle (pek tamamı tamamına bilmiyorum ama) herhalde bir buçuk aya pek yakın bir zaman olacak. Bu müddet içinde ben sana beşten fazla mektup gönderdim fakat senden bugüne kadar bir tane dahi alamadım, neden bilmem? Postalar gerçi intizâmsız olduğu için bunların zıyâ'ı muhtemeldir fakat benim verdiğim İnebolu'daki Mazhar Bey adresi en emîn bir vâsıta olduğu için ben bu ihtimâli aklıma hatırıma getirmek veya vârid görmek istemiyorum. Onun için dönüp dolaşp zihnen şuna karâr veriyorum; Ulviye bana mektup yazmadı diyorum. Gerçi ben gelirken mektûblarının zıyâ'ı ihtimâline ve bilhassa benim erken

avdetimin muhakkak olmasına nazaran sana mektup göndermekte ister isen biraz imsâk et demiş olduğumu hâtırlıyorum. Fakat ne olursa olsun yine senin beni düşünerek bir şey yazmaklığın lâzım gelmez mi idi acaba!..Bu uzak gurbet muhâtinde bana senin yazılarından başka vefâ ve tesliyet verecek hiçbir şey bulunmadığını düşünmedi mi idin ve bu düşünce sana hiç olmazsa uzun çok uzun; benim yani ruhumun istediği kadar mebzûl yazılar değil fakat bir iki sahîfelik bir şey yazmağa da sevk etmeli değil mi idi? Trabzon seyâhatini elbette hâtırlarsın benim taksîrim olmayan bir te'ahhurdan dolayı bana nasıl acı bir mektup gönderdiğini bilirsin demek ki sevişen kalpler için gurbet

(49)

Hayâtında habersizliğin ne tahammülsüz bir hâl olduğunu böyle bizzat nefsinde hissettin! O halde neden şimdi benim de böyle muzlim bir endîşede boğulacağımı düşünmüyor musun? Fakat hayır Ulviye'ciğim ben sana bu satırları yazarken bile, hissediyorum ki samîmî kanâ'atlerimin tercümânı değilim. Seni hiçbir vakit mu'ahazeye nefsimde cür'et bulamıyorum. Senin kadar iyi, senin kadar vefâkâr, senin kadar bana karşı sıcak, şefik olan bir rûhun velev ehemmiyetsizce olsun bu tekâsülü göstermeyeceğine şiddetle, kuvvetle kendimi bildiğim gibi emînim. Bana o sözleri yazdıran ...? Kanâ'atlerim değil te'essürlerimdir. Emînim ki sen de bana benim sana yazdığım kadar ve belki daha fazla yazmışsındır değil mi? Ve belki yarın öbür gün ve yahut biraz daha sonra bunların hepsini birden alacağım ve yahut almasam bile mutlak onlar postaların intizâmsızlığı yüzünden kaybolmuş olduğu için almayacağım yoksa yazılmadıkları için değil değil mi?

Her ne ise şimdi bunu bırakıp sana biraz da başka şeylerden bahsedeyim Ulviye'm. Sana bu mektûbumu bizim Sâlih Bey'in bağındaki evinden yazıyorum. Burada (bağlar) demek şehre bir saat, bir buçuk saat mesâfesi olan sırtlara yayılmış sayfiyeler demektir. Herkes yazın bu sayfiyelere yani bağlara çekiliyor. Çünkü şehir tahammül-fersâdır. Bulduğum mahallin güzel bir nezâreti var, çünkü Ankara'nın

(50)

Ovasına hâkim bir yamaç üzerindeyim. Benim tabî'atı sevdiğimi şehirlerin, kalabalıkların arasında yaşamaktan ziyâde tabî'atı görerek ona yakın olarak yaşamağı tercih ettiğimi bilirsin. Hâlbuki bugün onun karşısında o kadar şedîd bir tahassüs duyduğumu görüyorum. Niçün diye soracaksın değil mi? Bunun sebebi gurbetimin, sensizliğimdir. Rûhum her şeyden ve her şeyden evvel sana muhtâc, senin aşk ve şefkatine, senin vefâ ve nevazişine muhtâc, güzellik, tabî'at, nefâis, mehâsin... Bu bütün bu şeyler hep ondan yani senden sonra gelen ihtiyâclar sırasında, işte bugün bu his altında senin benim için nasıl ve ne gibi bir mevcûd olduğunu düşündüm ve kendi kendime şöyle bir cevâb aldım; sen hayâtta ve tabî'atta bana mevcûd olan bi'l-cümle mehâsin ve sa'âdetin husûl bulması için onların içine karışması lâzım gelen bir akit veya bir madde-i yegânesin işte senin bir ta'rîfin, şu halde senin bu ta'rîfin yerde benim için ne güzellik, ne letâfet, ne sa'âdet ne de bahtiyârlık var demektir. Anladın mı Ulviye'ciğim?

Ara sıra kendi kendime sana bu şeyleri niçün yazdığımı da sormuyor değilim. Aşk veya izdivâc sahasına yeni girmiş mütereddid rûhlar vardır ki

(51)

Dâimâ yekdiğerinin te'mînâtına istinâd ederek yürümek ihtiyâcını duyarlar. Biz ki hiçbir vakit bunlardan birisi değiliz. O halde niçün yazıyorum diye soruyorum. Fakat insân rûhunun duyduklarını söylemeğe bâ-husûs hem-rûhuna söylemeğe de sebep arar mı? Değil mi Ulviye'ciğim? İşte yazdım, çünkü öyle duydum, öyle düşündüm, belki biraz maddî varlığımıza vüs'at ve refâh vermek maksadıyla atıldığım bu yolda bu nev' fâidede seni aynı mü'essir ve 'âmil hâlinde bulduğum ve bunu da yeni bir şey zannettiğim için yazdım. Olamaz mı?

Ulviye'ciğim bak tâli'a ki beni on beş gün daha mecbûren Ankara'da ikâmet ettirecek. Çünkü işlerim tamamen olmuş bitmiş iken küçük bir ârızaya ilişerek bu te'ahhura sebebiyet verdi. Ne yapayım ben de geç olsun da güç olmasın diyerek bu hükme teba'iyetten başka çâre bulamıyorum. Binâen-aleyh en aşağı daha on beş

gün bu ayrılığımız devâm edecektir. Âh Selîm, âh Selîm onu ne kadar düşünüyorum, ne kadar özledim, ne kadar aşerim var bilsen.

(52)

Her ufak mahlûk bana derhal onu hâtırlatıyor. Bilirsin ya onu nasıl acıtacağımı, bıyıklarımınla hırpalayacağımı düşünmeden uzun uzun dudaklarımdan öperdim. Sonra nasıl bana suratımı buruştururdu. İşte bütün bunlar her ân hâtırımında. Banyodaki hırçınlığı, çırpınışları, sebebli veya sebebsiz ağlayışları, sonra hiç düşünmeden endişeye girmeden üstümüze başımıza yaptığı saygısızlıklar... Burada ekseriyâ boş fakat intizârda geçen saatlerimi dolduran şeyler hep bunlar. Yani hep siz hep siz...

Ulviye'ciğim artık mektûbuma hâtime vermek istiyorum. Bu mektûbu refikim ve şerîkim Ali Sâib Bey'le gönderiyorum o da size posta ile gönderecektir. Şayet zahmet edip de oraya kadar gelecek olursa mumâ-ileyhi senin kabûlünde hiçbir mahzûr mevcûd değildir.

Annenin ellerinden öperim. Hüseyin Bey'e, Fâik Bey'e, İsmet Hânım'a, Zühdü Bey'e, Zâhide Hânım'a çok çok selâm ederim. Târik'in da gözlerinden öperim. Hele Mes'adet'in çok çok gözlerinden öperim. İbrahim Bey'le görüşüyoruz. O da senin ve Mes'adet'in gözlerinden öpüyor. Bâkî sa'âdet ve sıhhatin Ulviye'ciğim Cânım.

Vâsıf

(53)

8 Mart 333 Erenköy

Sevgili Nişanlım!

İşte bugün sabâhtan oturup size mektup yazmağı dün geceden karar vermiştim lâkin buna arkadaşlarım mâni' oldular. Erkenden Celâl Paşa'nın evinden gelen habere cevâb-ı red veremeyerek yarım saat oturmak üzere çıkmıştım fakat pek

çok ısrâr ettiklerinden akşama kadar orada kaldım. Geç vakit eve geldiğimde ilk işim elime kalemi alarak size şu satırları yazmak oluyor.

İstikbâlin mes'ûdiyet ve sa'âdetlerinden bahsederek yazdığınız o ince rûhlu mektubunuzu bilerseniz kaç def'alar tekrâr ederek okudum. Eskiden beri kalbimde yer tuttuğunu evvelki mektûbunda bildirdiğim o fikr-i sâbitin artık günden güne zâil olduğunu görerek rûhum bir hazz-ı sürûrla doluyor. Husûsla mektûblarınızı aldığım günleri akşama kadar pür-neş'e geçiriyorum. Sizi mektûbsuz bırakmamamı istiyorsunuz ben de sizden bunu ricâ edecektim fakat dâirede işlerinizle her gün akşamlara kadar meşgûl olduğunuzu bildiğim için istirâhat ile geçireceğiniz beş on dakikayı bana hasrederek sizi büsbütün yormak insafsızca bir hareket oluyor gibi geliyordu da vicdânım bunu sizden istemeğe râzı olmuyordu. Mektûblarımı okurken beni dâimâ ufukların arkasında gizlenmiş korkularla endîşedar birisi gibi gördüğünüzü söylüyorsunuz. Ne için öyle yanlış fikirlere zâhib oluyorsunuz. Bahsettiğim gibi ilk günleri korkulu günler geçirdim fakat bugün nişanlığımın samîmiyet, iyilik, muhabbet-kâr, vefâkârlık gibi fazîletlere mâlik temiz ve sâf bir kalp ve vicdâna sâhib olduğuna gönlümde bir emniyet-i kat'î mevcûd işte size karşı olan hissiyâtım şu saydığım meziyetlerle taşan tatlı bir rûh olduğuna kanâ'atim bana tâm olduktan sonra korkacağım başka hangi cihet kalır.

Yalnız şurasını i'tirâf edeceğim bu his ve emellerimi açmakta el-ân iltizâm-ı te'ennî ve ihtiyâtkâr gibi görüdüğümü ilâve etmişsiniz ki cidden pek doğru pek kat'î tahmîn etmişsiniz benim bu hâlîmi ahlâkımın hangi cihetine isterseniz atfetmenizi serbest bırakacağım, ma'a-mâfih bu ahvâlîmi size karşı zerre kadar tatbîk etmek teşebbüsünde bile bulunmadım zannederken bu kadar iyi keşfettiğinize ta'accüb ettim. Binâen-aleyh bu hâl belki pek sevimli bir vaziyet olamayacağını tekrâr etmekle berâber elbette uzun devâm edemeyeceğini de ilâve etmeğe bilmem lüzûm var mı? Nitekim ki bundan evvelki mektûblarımla bugünküleri yan yana koyarak kıyâs edecek olursanız aradaki farkı görmekte müşkilât çekmezsiniz sanırım.

(54)

Nişanımızdan evvel ahvâl-i sıhhiyem hakkında yaptığımız tahkîkâtı duymaklığımı? İstemezdim diyorsunuz, bilakis bunu size evvelki mektubumda da söylediğim gibi beni pek memnûn etmişti şimdi size daha garibini anlatayım işte o günlerdi; kardeşim rahatsız ben de her dakika onun odasında bulunuyordum bir sabâh bizim karşımızdaki murdar kahvenin sâhibi birâderi görmek istediğini söyledi. Garip şey dedim böyle hastaya bunun gibi bir adam gizli olarak ne söyleyebilir binâen-aleyh o gibi şeyleri merak etmek âdetim olmadığı için yine ehemmiyet verecek değilim, ben sormadan kardeşim mes'eleyi açtı ve dedi ki sana tuhaf bir şey söyleyeceğim ...? Bugün bir yabancı gelip senin nişanlı olup olmadığını sormuş, bîçâre adamcağız tabî'î şimdiye kadar hiç böyle bir su'âle ma'rûz kalmadığı için korkmuş olmalı ki kendisini bize atarak vukû'ı hâli pür-telâş anlatmağa karar vermiş. Vâlidem ve biraderimin cânı sıkıldı fakat ben siz olduğunuza hemen karar vermekte bir lahza bile düşünmedim. İşte böyle azîz nişanım şimdi artık yatak vakti geldi ma'a-mâfih mektûbunuzu yarın ikmâl ederek postaya vereceğim.

9 Mart

İşte bugün pazartesi olduğu halde İstanbul'a gitmekten sarf-ı nazar ettim bir müddet piyanoyla meşgûl olduktan sonra dün akşamki va'dim vecihle mektûbunuzu bugün bitirmek istiyorum çünkü yemekten sonra belki bir mâni' zuhûr eder de bu mektûb da geç kalırsa İstanbul'da kaldığım günkü gibi yanlış telakkî ederek nişanlınızın sizi az düşündüğüne hükmederek kalbinize velev ki muvakkat bir zaman için bir ukdecik daha ilâve etmiş olmaktan korkuyorum. Ma'a-mâfih bu husûsta tabî' haklı idiniz efkâr ve hissiyâtınızı o şekilde görmek ve işitmek istemedim.

Şimdi size yine bazı his ve fikirlerimden bahsedeceğim bilmem hangi mütefekkir "kalbin mantığı yoktur" demiş fakat ben bu cümleyi şiddetle reddedecek ve diyeceğim ki bilakis müstesnâ olarak mantığı pek çok olmalıdır, hayâtı muhtelif şekillerde kıyâslarla ölçmelidir ve insân mes'ûdiyeti hâricte değil kendi yüreğinde aramalıdır. Herkesi bedbaht veya bahtiyâr eden etrafındakilerden ziyâde kendi rûhu ve kendi telakkiyâtıdır. Arz üzerinde biz ancak bir sa'âdet-i nisbiye isteyebiliriz, gölgesiz bahtiyârlık olamaz. Bakınız güneşte bile lekeler keşfolunmuş, her kıymetdâr

şey gibi mes'ûdiyet de fedâkârlıklarla beslenir. Bizi hoşnut eden esbâbın herkesi memnûn edebileceğine inanmak bir eser-i gaflettir, ne kadar insân varsa o kadar çeşit sa'âdetler olabilir, diğer cihetten aynı huzûzât herkese.

(55)

Evet; sevgili nişanlım Cuma günü size söylediğim gibi bu günlerde hemen her gün İstanbul'a gidiyorum. Kardeşimi öyle râhatsız bir halde ve diğer parası yatan bî-çâre hastaları perîşân ve sefâlet içinde sürünen hayâtlarını görmek a'sâbıma pek fenâ te'sîr etmiş olmalı ki bu günleri sıkıntılar içinde geçirdim. Bunu teskin etmek için eve gelir gelmez ilk lakırdım bana mektup olup olmadığını sormak oluyordu. Evet, var hem de birkaç tane diye elime veriyorlardı lâkin bunların hiçbiri benim istediğim olmadığı için sanki hizmetçi kızın kabâhati imiş gibi; budala benim sana sorduğum bu değil ma'nâsını ifâde eden nazarlarımla sonra okumak üzere bir tarafa bırakıyorum. Dün akşam böyle olmadı zarfı uzaktan geliyor gördüğüm zaman o istediğim mektup olduğunu anladığımdan hemen elimi uzattım, derhal açarak o belediğim şiir ve samîmiyeti buldum, yudum yudum içilen lezîz bir mâyi' gibi ziyân etmeden bütün sa'âdeti katre katre tadarak okudum.

20 Nisan

Senelerden beri esâslarını hâzırladığım âile hayâtını benim gibi hâzırlayan ve düşünen bir kalbe tesâdüf ettiğimden ne sa'âdet diyorum, göğsüme sığamayan yüreğimin galeyân-ı neş'esiyle işte artık bana zevc olmak üzere tanıdığım o insân bundan sonra hayâtın müşkil yollarında bile bana

(56)

Refâkat edeceğini kalbinin üzerinde yer ayırdığını şimdiden bana va'deden nişanlıma bilmem ki nasıl mukâbele edeyim.

Son mektûbunuzda sizinle te'ehhül edecek genç kız hakkındaki düşünce ve tasavvurlarınızı okurken, sesinizi rûhumda bir aks-i sadâ, bakışınızı aks-i nazar, düşünüşünüzü aks-i tefekkür zannediyordum. İşte o samîmî cümleleriniz rûhuma

uğrayarak aynı sadâkatle kalbimden döküldüğüne emîn olabilirsiniz. Hayâtımı böyle en küçük noktalarına kadar düşünmüş bir kimse ile birleştireceğim kanâ'atim kuvvet kesbettikçe çocuk gibi sevinerek vicdânım râhat ediyor. Rûhumun içinde sanki yeni bir mevsim uyanıyor, çünkü ben bunun tamamıyla aksini tasavvur ediyordum da, te'ehhül mes'elesi aman Allâh dünyâda bundan güç hiçbir şey olamaz bizde aradığınla değil bulduğunla evlenirsin. Bu attâr dükkânında niyet çekmeğe benzer; o kâğıt külâhta bir yüzük bulmak istersin, bir saç tarağı çıkarsa ne yaparım, nasıl tahammül ederim, sonra yaşadığın bir hayât değil, iki zıt şeyi birleştirmek için beyhûde uzun bir uğraşma olursa, zîrâ bizde kadın bir iğne, bir tıg, bir gergef, nihâyet bir kuluçka makinesi kadar basit bir âletten başka bir şey değildir. Bütün vazîfesi bir elbise yapmakla, bir mendil ucu işlemekten ve bir çocuk verebilmekten ibâret zannedilir, bizim âileler arasında genç

(57)

Kızın izdivaçtan bahsetmesi ağır bir kabâhat olur. Evlenmek; yirmi beş yaşında bir kız bile bu musavveri ta'rîf için hak kazanmamıştır.

Dilinizin ona ve o gibi kelimelere sünmemesi iktizâ eder, bazı kızlar tanıyorum ki bî-çâreler birinci locada önüne i'âne sandığı getirilmiş bir adam gibi bu teklîfi mecbûriyetten hemen kabûl eder yani bir ağa yorulmuş bir sinek gibi sessizce kıpırdanmadan tutulurlar.

21 Nisan

Şimdi artık bu bahse nihâyet vererek başkasına geçeceğim ve pek uzun devâm etmeyerek mektûbumu bitirmek istiyorum çünkü yarın yine İstanbul'a gideceğim için birkaç satır daha ilâve etmek üzere yazıhânemde saklamaktansa bir gün evvel size yollamak tabî'î daha muvâfık.

Şurasını ihtâr edeceğim ki ben mektûblarımı cânımın istediği gibi yazıyorum, sizden de aynı sûretle kabûl etmenizi isterim, olur ya benim fikirlerimi yahut tarz-ı beyânâtımı beğenmeyebilirsiniz, her husûstaki hissiyâtınızı pek açık olarak yazmanızı

(58)

Tâ ilk mektûblarımdan beri ısrâr ettiğim gibi aynı zamanda şunu da ilâve etmeden geçmek istemiyor, ben kendimi hiçbir şeyden müte'accib olmamağa alıştıyorum, en olmayacak, en inanılmayacak hâdiselere karşı bile benim cevâbım "olabilir ya" cümlesi, ondan dolayı nişanlınızı gâyet "pratik" bir kız olduğuna hükmederek arzu ve emellerinizi düşündüğünüz gibi yazmanızı istiyorum.

22 Nisan

Mektûbunuzu dün göndermek istiyordum, lâkin yine kısmet olmadı, bilmem siz kader, kısmet, tâli' dedikleri şeylere inanır mısınız... Bana sorarsanız henüz bunun ne dereceye kadar doğru olup olmadığına karâr vermek pek çok düşündüğüm halde mümkün olmadı, rivâyete göre insânın üzerinde tâli' dedikleri bir şey varmış ki rastgele kalplere avuç avuç âlâm ve ezvâk dağıtırmış. Bunların nisbetine göre "bahtiyâriz" diyormuşuz. Diyâr-ı mevcûdiyetin ister aydınlık, ister karanlık sokaklarında dolaşınız köşe başında sizi bekleyen el hiçbir vakit değişmez imiş. Zekâ, servet, muhabbet, aşk, şân, şeref, sa'âdet, mes'ûdiyet hep bunları kısmet getirirmiş. İşte azîz nişanım bugün bunun doğru olmasına inanmağa çalışacağım ve bekleyeceğim.

(59)

Erenköy Şubat sene 321

Azîz nişanım

Birkaç gün evvel odamda sobanın başında oturuyordum hizmetçi kız elime bir zarf verdi sizden olduğunu ümit etmediğimden tanımadığım yazının kimden olduğunu anlamak üzere acele açtım, isminiz gördüğüm zaman pek ciddî söylüyorum fevkalade sevindim hususla okuduktan sonra memnûniyetim bir kat daha arttı vâkı'â cevâb yazmakta biraz geç kaldım lâkin aradan geçen günlerin her biri hakkında ayrı ayrı îzâhât vereceğim, mektûbunuzu çarşamba günü akşamüzeri aldım cuma teşrif edeceğinizi bildiğim için cumartesi sabâhı yataktan kalkar kalkmaz ilk işim size

mektup yazmak olacaktı o gün de pek mühim bir iş zuhûr etti erkenden evden çıkıp akşam geç vakit avdet etmek mecbûriyetinde kalmış idim, şurasını da ilâve edeyim ki mektubunuza cevâb yazamadığımdan dolayı bütün gün zihnim pek meşgûl idi. Sabâh postaya vermek üzere işte şu satırları size gece yazıyorum, ta'dâd ettiğim sebeplerden dolayı te'ahhura uğradığımı beyandan sonra ma'zûr göreceğinizden kat'iyen emîn olduğum için kalben müsterîhim.

Fikrinizi pek ma'kûl buldum mektuplaşmak hakîkaten insânları yekdiğerine tanıştıran vâsitalardan biri olduğuna hiç şüphe yok hattâ diyebilirim ki görüşmekten daha fazla, meselâ ben biraz ciddî büyüdüğüm için size karşı olan mu'âmelemi belki ağır ve soğuk buluyorsunuz fakat te'mîn ederim ki kalben olan hissiyâtım görüldüğümünden çok daha samîmîdir. Ma'a-mâfih bu husûsta tafsîlât vermeğe lüzûm görmüyorum çünkü zaman tabî'atıyla isbât edecektir.

Mektûblarınıza memnûniyetle cevâb vereceğimi va'd eder, teşrîfinize intizâren samîmiyetle ellerinizi sıkarım.

Ulviye Feyza

(60)

12 Haziran 333

Cânım Vâsıf

Dün İstanbul'a inmiştim seninle daha yakından konuşmuş olmak için oradan telefonla cuma günü seni yemeğe da'vet edecektim. Lâkin garîb şey cevâb vermediler acaba numarayı mı unutmuş yani yanlış mı söylemişim 382 değil mi idi? Her ne ise Vâsıfçığım ...?şu kısacık mektûbu göndermeğe henüz vakit müsâ'id aynı zamanda düşündükçe beni memnûn ve mes'ûd eden bir diğere sebep daha var. Hâtırlar mısın Vâsıf hemen her bir gün bana demiş idin ki ''zarar yok gönder de boş kâğıt bile olsa senden gelen her şey benim için iyidir'' İşte Vâsıf'ım senin o kelimelerin rûhuma öyle derin bir te'sîr yaptı ki, istedim ki sana büyük pek büyük kâğıtların üzerine nihâyetsiz sahîfeler doldurayım fakat of bu elim... Değil öyle uzun yazmak şu yazılarımdan da anlayacağı gibi bu birkaç satırcığı bile yazmak için

müşkilât gösteriyor. Cumartesi doktora gitmiş idim Kadıköy'ün yollarında gözlerim hep seni aradı belki buradan yahut oradan çıkar ümidiyle etrafıma bakınmaktan kendimi alamıyordum.

Elim nasıl oldu diye soracak olur isen şimdi hep öyle yarın yine doktora gideceğim onun dediğine nazaran daha ancak bir ay sonra sargıyı çıkarabilecek imişim.

İşte cânım Vâsif şu pek fenâ yazılmış olan mektûbu da burada keseceğim zîrâ bu kadarcığı bile doktorun tavsiyesine muhâlif olarak yazıyorum.

Seni yüzlerce binlerce öperim.

Ulviye Feyza

Cuma günü on treni ile bekleriz.

(61)

24 Mart 333

Sevgili nişanlım

Dün akşam sizden sonra arkanızdan hemen ben de çıkmıştım ki eve geldiğimde giderken kapının önünde bahsettiğiniz mektûbu gelmiş buldum, ne kadar sevindiğimi bi't-tab' îzâha lüzûm yok, birkaç kereler okudum husûsla birinci sahîfesini birçok def'alar tekrâr ettim.

Bazen yalnız kaldığınız âsûde zamanlarınızda beni düşünerek hayâlin sevk ettiği mes'ûd safâlı ve sa'âdetle ve muhabbetle memlû bir hayât içinde yaşadığınızdan bahsediyorsunuz. O satırları okurken ne sa'âdet dedim, işte benim azîz nişanlım da tıpkı benim gibi düşünüyormuş fakat arada bir fark vardı o da şu ki sizin yalnız kaldığınız saatler daha az olmak i'tibârıyla benim düşünerek geçirdiğim tatlı hülyâlî zamanlarımın daha çok olması dediğiniz gibi bunlar belki bugün birer hayâlden ibârettir fakat hakikate dönmesi için de matlûb olan yalnız sizin ve benim arzu ve emellerimizle bağlı olmaktan başka bir şeye ihtiyâcı yok ya...

Mektûbunuzun en ziyâde beni mes'ûdiyet ve sa'âdetlere boğan kısmını aynıyla şuraya yazmaktan kendimi alamayacağım "bana zevce olacak genç kızla âfideki çocuklarımın sa'âdetini ben bugün değil yirmi yaşından beri bir hayâl-i zerrîn ile sevmiş ve büyütmüşüm" diyorsunuz ki işte bu kalbinizin bütün samîmiyet-i rûhiyesini gösterdiği için size nihâyetsiz şükrânlarım. O sizin temiz ve ulvî vicdânınızın her sûretle sizi bahtiyâr edecek vicdânla karşılayacağımdan kat'iyen emîn olabilirsiniz. Elbette henüz benim hüviyet-i rûhiyemi, ahlâk ve düşüncelerimi daha pek kat'î olarak bilmediğinizden sizinle teşrîk-i hayât etmek üzere kısmetinize çıkan kız hakkında belki daha kendinizi fırtınalı bir denizde tehlikeyi atlatmadığınızda hükmederek korkulu saatler yaşadığınız da oluyordur, fakat hayır! Sevgili nişanlım size merbût ve samîmî bir zevce olacağım.

25 Mart

Şimdi size şark ve garp terbiyesi alan genç kızlarımızdan bahsetmek istiyorum fakat evvelâ şurasını ilâve edeyim ki bu mes'eleyi îzâha çalışacağım için benim garba kâbil-i kâr aynı zamanda bir takım yeni yetişen küçük hânımlarımızdan Avrupalıları taklide kalkışmak isteyen gençlerden olmadığımı beyândan sonra diyeceğim ki İngilizle fazâil-i müzeyyene-i nisâiye i'tibârıyla diğer bildiğimiz bütün akvâma tercih etmek kendilerini iyi tanıyanlarca bir hak bir vazîfedir ki bunu siz de i'tirâf ediyorsunuz binâen ben şimdi bu mes'eleyi uzun uzun uzatarak sizi sıkacak değilim lâkin bazı söylemek istediğim şeyler var ki onlardan hiç olmazsa bir ikisini mevzû'-ı bahs edeceğim. Garba atf-ı nazar ederek onların her yaptıkları şeyler iyi, doğru ve yahut güzel, her terbiye ettikleri çocukları mükemmel olarak büyüyorlar aynı zamanda kendi Türklerimizi kendi muhîtimizi beğenmeyerek onları yükseklerde, havalarda görmek değil.

(62)

Elbette onlar arasında da yanlış hareketler edenler pek çoktur.

Şimdi benim tanıdığım kızları üç kısma ayırarak bunların aralarındaki farkı size göstereceğim. İngiliz mürebbiyesi ile yetişen, ciddî, izzet-i nefis sâhibi, kibirli, sözünde durur, yalan sevmez, takdîm olmadığı kimse ile uzun müddet bir arada

bulunsa bile kat'iyen konuşmaz. İşte bundan dolayıdır benim kibirli ve azametli bir kız olduğumu birçok kişiler çok def'alar yüzüme karşı bile söylediler ve hattâ öyle hükmediyorum ki nişanlanmadan evvel hakkımda tahkikatınız esnâsında bu husûsta kanâ'atleri olan kimseler mutlaka size bahsetmişlerdir. Fakat kim ne derse desin ben bu ahlâkımla iftihâr ediyorum.

Fransız matmazelleri ile büyüyenler şu saydığım şeylerle pek alâkadâr değildiler onlar daha şen, daha az dikkatli, daha çocuk düşünceli ve herkese daha kolayca alışır, sözünde durup durmamasında büyük bir fark görmez belki biraz mübâlağakâr. İşte iki tülü büyüyen kızları az çok îzâh ettim ki şimdi sıra üçüncüsüne geldi yani Türk mekteplerinde, Türk usûl-i idâresinde terbiye olanlar, bunlarla uzun müddet bir arada bulunup ahvâl-i husûsiyelerini tahkîke falan lüzûm kalmaz beş on dakika berâber bulunursanız ne türlü yetiştiklerini anlamak için müşkilâta uğramazsınız, ben vapurda, şimendiferde öyle kimselere tesâdüf ediyorum ki ahvâl-i harekâtlarına müte'essir olmamak gayr-i kâbil nitekim cuma günü anlatmış olduğunuz kolunda "serdiyeti" kim bilir hangi mektebe yahut hangi yurda devâm eden hânımın tramvaycı ile aralarında geçen lakırdıları, ben bunlar gibi hattâ daha âdilerini çok def'alar gördüm. Ben derim ki bir insân husûsla genç kızlar yanışı, doğruyu, iyiyi, fenâyı bir başkasının ihtârına lüzûm kalmadan heskesten evvel kendisi hissetmelidir eğer harekâtı doğru değilse tashîh edecek kadar akli fikri olmalıdır yoksa bir diğerrinin idâresi altında yaşamak benim fikrimce doğru olamaz meselâ bazı kızlar biliyorum ki yanlarında vâlideleri bulunmayınca evden çıkmak hakkına hâiz değillerdir, ne için öyle olsun demek ki o annesinden korktuğu için kendini zapt edecek yahut yanındaki onu "kontrol" edecek, emîn olunuz ki dediğim gibi serbest hareket etmeye alışık olmayanlar ilk fırsatta türlü âdilikler türlü yabanilikler yaparlar, bu husûsta mes'ûliyeti hangi tarafa hamlettiğimi soracak olursanız derim ki ebeveynleri onları

(63)

İdâre ve terbiye etmek yolunu bilmediğinden ve emniyet i'timâd etmediği için o da kendisinde öyle bir meziyet aramağa bulmağa lüzûm bile görmemiş bunun

aksi sûrette bulunsa karşısındaki belki bunu bir tabî'î hâl neticesi diye kabûl edeceğine hükmetmekte pek haklıdır. Hâsılı sevgili nişanlım çocuk büyütme cidden gâyet güç ve mühimdir. Husûsla biz Türklere bu mes'ele bir kat daha güçleşir, çocuğu büyükannesi, büyükbabası, teyzesi, halası yok daha bilmem kimler çok sevdikleri için onlara îcâbında söylenecek bir iki acı sözlere bile tahammül edemeyerek kendilerinde her nedense müdâhale etmek hakkını bulduklarından karışır hattâ kâfi gelmiyormuş gibi çocuğun üzüldüğünü ortaya koyarak münâsebetsiz hallerde bulunanları bile gördüm. Hayır, hayır böyle olmamalıdır o küçücük sevimli yavrular yalnız anne ve babasına âid olmalı her türlü terbiyesine ikisinin de hem-fikir olarak gayret etmesi lâzımdır, artık bu bahse burada nihâyet vererek başkasına geçeceğim.

26 Mart

Bundan evvelki mektuplarınızdan birinde beni ilk ve ikinci def'aki görüşlerinizde duyduğunuz ihtisâsâtı yazdığınız vakit hayret ettiğim bir cihet vardı, garip bir his sanki bana olan hissiyâtınızı kulağıma aynıyla fısıldıyordu. Emîn olunuz ki fikirlerinizi tamamıyla tahmin ediyordum ve eğer duygularınızı yine benden sorsa idiniz pek doğru olarak nakleddim, bu muvakkat hislere sizin dediğiniz gibi belki fazlaca ehemmiyet veriyorum fakat yine muvakkat bir zaman için vâkî'â böyle gelip geçici şeyler uzun müddet zihni işgâl etmezse de derim ki ilk nazar dâimâ kat'î görür ve kat'î söyler bazı insânlar derler ki ilk def'aki görüşmede öyle gördüm lâkin böyle imiş ben o i'tikâdda değilim, o yine öyledir fakat karşısındaki onu göre göre o kadar alışır hattâ diyebilirim ki bir gün gelir de güzelliğini, çirkinliğini görmez, işitmez, anlamaz, hissetmez olur. Ma'a-mâfih bu husûsta ısrâr edecek değilim bu belki bana husûsî yanlış bir düşüncedir.

Gönderdiğiniz kitapları her gece yatağında okuyarak iyi ve istifâdeli vakit geçirdiğim için azîm teşekkürler. Gündüzleri vakit geçirecek pek çok şeyler buluyorum hattâ yapmak istediğim şeylerin hepsini güne sığdırmak bazen mümkün olmuyor çünkü benim günüm her zaman için saat üç buçuğa kadardır ondan sonra ya misâfirlerim gelir yahut ben giderim. İşte şimdi

(64)

Fikri Bey'in nişanlısı telefon etti kendisi Celâlpaşa'ya gidiyormuş benim de orada bulunmamı istiyor, yarın İstanbul'a gideceğim için mektûbunuzu bugün bitirip göndermek istedim fakat geç kaldım hepsi birden üzerime hücum eder müsâ'ade ediniz gideyim.

27 Mart

Dün Haydarpaşa Vapuru'na giderken yanımda olan Fikri Bey'in nişanlısı sizi bana gösterdi tabîî konuşmak istedim lâkin pek çok kişiler arasında olduğum için muvaffak olamadım köprüye çıktuktan sonra görürüm ümidiyle bir müddet durdum ve etrafıma bakındım lâkin bulmak kâbil olmadı.

Unutmadan sorduğunuz şeye cevâb vereyim geçenlerde te'ehhülden bahsederken bu bir vazîfedir demiştiniz ben de cevâben bizimki öyle olmasın diye mukâbele etmişim. Yani maksadım şunu îzâh etmekte nizâm, usûl, kânûn, vazîfe, mecbûriyet olmaktan ziyâde yekdiğerimizle te'ehhül etmeği muvâfık bularak istemeniz için demekti. Sizi öperek mektuba nihâyet vereceğim.

Ulviye Feyza

Mektûbu size iki (gün) evvel göndermişim fakat üzerindeki pul noksân olduğu için i'âde ettiler onun için geç kaldı.

(65)

Erenköy 6 Mart 333

Benim azîz nişanlım

Bilmem nedense bugün rûhum size daha samîmî hitâb etmek istediği içündür ki mektûbun başına "benim" kelimesini koymak hissini duyuyor, o harfleri oraya koyarken kalbimin bütün efkâr ve ihtisâsâtını anlayacakmışsınız gibi geliyor geçen hafta belki teşrîf edersiniz ümidiyle uzun müddet bekledim. Cuma olmak hasebiyle kardeşime gelen misâfirlerin arabası kapıda durdukça siz zannederek birkaç def'alar arabaya gittim. Az sonra gelmeyeceğinizi haber veren mektûbunuzu aldığım için

ümidimi keserek bir arkadaşımı ziyâret etmek üzere evden çıktım. Uzunca bir mektup yazacağınızı va'd ediyordunuz ki bu mufassal kâğıtların muhteviyâtını anlamak için bilseniz ne kadar sabırsızlandım, pazar günü akşama kadar bekledim hattâ bizim gelecek postacıyı tâ uuzaktan görerek bizim tarafa gelecek zannı ile bir müddet nazarlarımla ta'kîb ettim ma'a-mâfih bugün olmazsa yarın alacağımızdan emîn olduğum için arada büyük bir fark da mevcûd değildi. İşte dün İstanbul'a inmiş idim ki akşam avdetinde evde beni bekleyen bir mektûbunuzu bulacağımı düşünerek memnûn oluyordum, hakîkten de öyle oldu. Küçük yazıhânemin üzerinde nâmıma gelen zarfı bulup bi't-tab' nereden olduğunu anlamak için artık müşkilât çekmemiştim, çarşafımı acele çıkarıp mektûbu açtım, evvelâ uzunca olduğunu gördüğüm için sevinmiştim. Sâde ve aynı zamanda kalbinizin muhabbet ve samîmiyetini öbür seferden daha açıkça gösterir olan zarîf cümlelerinizi mükerrer sûrette hem okudum hem sevdim ve yine tekrâr etmek üzere yatağımın başucunda olan gece dolabımın üzerine bıraktım, bu sabâh kalktığimde her gün olduğu gibi birkaç saat ev işleri ile uğraştıktan sonra şu satırları yazmak bahânesiyle yine karşıma koydum.

Şimdi nereden başlayacağımı düşünmek sırası bana geldi, kusûrunu bilmek de bir meziyettir derler, bir taşla iki kuş vurmuş olurum ümidiyle iktisâd mes'elesini mevzû'-ı bahs edeceğim! Evet, bahsettiğimiz iktisâda ri'âyet mes'elesi; bu husûstaki fikrinizi pek ma'kûl bulmakla berâber bu noktada ben pek lâkayd olduğumu te'essüflerle söyleyeceğim. İstikbâlin mechûl olan ihtimâllerini nazar-ı dikkate alıp ihtiyâtkâr bulunmağa gayret etmek ve muvaffak olmak pek büyük bir meziyet olduğunu teslîm ederim, binâen-aleyh belki benim bu hâlim şimdiye kadar devâm eden tarz-ı hayâtım yani bir ev sâhibesi olmaktan ziyâde bir ev kızı olduğumdan ileri geliyordu da fazla ehemmiyet vermiyordum demek istiyorum, fakat şurasını ayrıca ihtâr edeyim ki

(66)

Nişanlınızı müsrif, dikkatsiz, şımarık bir genç kız diye telakki etmeyiniz kat'iyen öyle olmadığını da sûret-i mahsûsada tekrâr edeceğim.

Şimdi gelelim bizim ta'bîrle "ev kadınlığı" bahsine işte burada müsâ'adenizle biraz kendimi medh edeceğim. Vâkı'â bu belki tuhaf olacak fakat mademki her şeyi açık konuşmağa karâr verdik o halde muvâfık.

Ev ve odalarımın uzun uzadıya uğraşmayı pek sever tahâret ve nezâfete dikkatkâr olmakla berâber bunlarla meşgûl olmayı kendime en büyük eğlence addederim, dikmek ve biçmek husûsuna gelince hepsini değilse de ekserisini kendim yapar ve tertîb ederim. Esâsen tembel olan insânlardan her husûsta nefret ettiğim için hemen hiçbir vakti boş geçirmek istemem.

Dudaklarında neş'e-kâr bir hande ile akşam zevcini karşılayan bir karıya şâyân-ı hürmet bir refika-i hayâttir diyorsunuz ve bu noktada fedâkârlığının derecesini soruyorsunuz. Ekserî şeylerde olduğu gibi bu fikrinize de kalbimin bütün kuvvetiyle takdîr ederek iştirâk ediyorum fakat bir şart ile; erkeği de aynı vaziyette bulmak, eğer dediğim gibi zevcimi öyle mütebessim bir çehre ile görürsem fedâkârlığının derecesini şu âciz kâğıt parçasının üstünde göstermeğe hiçbir sûretle muvaffak olamam.

Artık sevimli mektûbunuzun en mühim olan kısmına geçeceğim kaymakamlıkla dışarı göndermeleri ihtimâlini ba'dehû hânımefendi acaba sana söyledi mi diye soruyorsunuz, vâkı'â kendilerini bugünlerde görmedim fakat her vakit olduğu gibi ara sıra telefonla muhâbere ediyoruz. Lâkin hiç bahsetmediler herhalde o husûsta pek isâbet ettiler çünkü o haber beni müdhiş sûrette sıktı, annem ve kardeşimi müte'essir etmemek için akşam sofraya indim fakat te'essürâtımdan yemek kâbil olmadı erkenden odama çekilip uyumak üzere yatağıma girdim, kazâlarımızın her biri birbirinden daha murdâr olduğu nazar-ı i'tibâra alınırca oralarda yaşamak pek meşkûk olacak gibi görünüyor binâen-aleyh cevâb vermek husûsunda sizin de mevki'nizin güçleştiğini düşünmüyorum zannetmeyiniz. Zâten garîb bir hiss-i kable'l-vukû' sıkıntılı bir haber alacağımı bana söyledi ve hattâ âdetâ bekliyordum nitekim ki işte dün akşam bütün ma'nâsıyla karşıma çıktı. Ne söyleyeyim nasıl cevâb vereyim bilmem. Bi't-tab' sizin de üzüldüğünüzü hiçbir vecihle istemem ne yapalım sıkılmayınız sa'âdet her yerde sa'âdetdir, her tarafta aynıdır, hükmünü icrâ etmek için mevki'-i mahsûsu olmadığını bilen ve takdîr edenlerdenim. Hürmetle ellerinizi sıkarak mektûbuma nihâyet veririm.

Ulviye Feyza

(67)

Örtülmüş gibidir’’ diyor idik. Emîn ol ki mektûbunu nihâyete kadar okumağa muvaffak olamayarak kalkıp içeri odama girmeğe mecbûriyet hâsıl oldu çünkü gözyaşlarımı yine yalnız odamda kurutmak istiyordum zîrâ bunun bir damla ile geçici bir şey olmadığını anlamış ve tabî’î artık orada durmayarak odama koşmuş ve küçük yazıhânemin üzerine kapanarak birçok ağlamış idim. Eğer iki saat sonra yemek vakti gelmemiş ve gözlerimin kırmızılığı ile annemi üzmemek için vicdânımda beni icbâra sevk eden bir duygu hissetmemiş olsa idim belki daha birçok saatler devâm edecek idim. Fakat sakın mektûbunun beni ağlattığına hükmederek üzülme benim bu hâlim belki beş on dakika evvel hissettiğim ve senin mektûbunla mündefî’ olduğuna kâni’ olduğum o boğucu sıkıntının te’sîri idi...

Pazartesi 28 Mayıs Sabâh

İnsânların ahvâl-i rûhiyelerinde hakîkaten bazı pek garîb hâllere tesâdüf ediliyor. İşte ben birkaç gün evvel gözyaşlarımla okuduğum senin o satırlarına bak bugün gülerek cevâb yazıyorum. Buna sebep nedir bilir misin Vâsıfçığım, dur anlatayım.

Hani cuma günü küçük sarı kanepenin üzerinde sana pek yakın otururken ben öyle demedim sen yanlış anladın diyor ve ısrâr ediyordum fakat ciddî söylüyorum hiç ben sana ‘gelme’’ der miyim öyle lafları söyler miyim, o hiç olacak şey midir? Kim bilir sen onu Erenköyü’nden Kadıköyü’ne kadar devâm eden geç vaktine uzun ve yalnız yolculuğunda kendi kendine türlü türlü kalıplara dökerek herhâlde tahminim gibi pek yanlış olarak hükmettiğinize karâr veriyorum...

Dinle Vâsıf! Ben sana bir iki kelime ile mes’eleyi pek basit olarak hallediveriyim. Sen birkaç ay sonra benimle te’ehhül edecek bugünkü nişanlım değil misin, bu seni ve beni tanıyanlarca kat’iyyen ma’lûm ve âşikâr olan bir mes’ele değil mi; o halde... Yani senin bize gelmemekliğin nasıl bir sebep ve mecbûriyete matlûb olabilir... Düşündüm düşündüm senin bu sözlerine hiçbir vecihle hiçbir sebebe tatbik edemedim yahut aklım ermedi... Binâen-aleyh ben dâimâ akıl için tarîk bir değildir

derim olabilir ya sen benim düşüncelerimin büsbütün aksini hissedebilirsin ve ısrâr bile edersin kim ne diye...

Hâtırımında kaldığına göre sana birkaç kereler tekrâr ettiğim yalnız şu idi.. O da bilhassa seni düşündüğüm içündü, bize geleceğin günü saat dört buçuktan evvel ufak

(68)

Kâğıdın bu sahîfesine yazmağı unutmuşum sonradan farkına vardım.

Çünkü benim acâib bir ahlâkım vardır bilmem senin de hiç böyle yaptığın olur mu? Uzunca bir mektup aldığım zaman onu güzel güzel baştan başlayarak nihâyete kadar sıra ile devâm edip okuyorum, bak nasıl yaparım anlatayım, evvelâ başına bakarım sonra sonundan bir buçuk satır okur ve sabırsızlıkla ondan da vazgeçer ortasını açarım.

İşte geçen perşembe de mektûbunu aldığım zaman yine böyle yapmış idim ki henüz baş tarafını ikmâle muvaffak olamadan nazarıma çarpan işte senin şu satırların oldu.

18 Mart Cuma Köşkten avdetten sonra – bilmem ne için fikrimi tazyîk eden bir his bir duygu sırası gelmeden sanki bana o kısmını okumaklığıyı ihtâr ve ısrâr ediyordu.

Yazık ki kalbimde bir üzgünlük hissediyorum ve bu başladığım kelimeleri okurken birdenbire kendimi toplayamadım acaba ne oldu dedim; ne için böyle söylüyor, vâkı'â ben ona karşı pek serbest olarak düşüncelerimi ve hissiyatımı aynıyla söylemekten ve anlatmaktan çekinmiyorum lâkin bunun da sebab-i yegânesi kendisine olan samîmiyetimden başka bir şey değildir.

İşte Vâsıfçığım bunları zihnimden serî' bir sûrette geçirerek ve yazılarına devâm ederek mektûbunun şu satırlarına gelmiş idim ki kalbimde senin bu üzücü lisânın önünde bir havâ-yı hüzn ile

(69)

Erenköy 11 Mayıs 333

Sevgili Vâsıf'ım

Bugünkü hikâyemi acaba kâfi derecede sıcak ve samîmî bulacak mısın yoksa ta'bîriniz vecihle yine beni korkularla endîşe-dâr ufukların arkasına gizlenmiş bir kız gibi görmekte el-ân devâm ediyor musunuz? Bilmem ki o fikir size nereden geldi, nasıl geldi bunu anlamak için bilerseniz ne büyük fedâkârlıkları göze almakta tereddüd bile etmezdim. Binâen-aleyh bundan sonra öyle günler ve saatler gelecektir ki benden en ufak bir şeyleri saklamak sizin için gayr-i kâbil olacaktır.

Dün bütün gece zihnim sizinle meşguldü, istikbâl hayâtımıza âid düşünceleri tekraren ve hayâlen ta'kîb ederken dalmışım ki bu esnâda uzun uzadıya rü'yâlar gördüm. Kendi usûl ve şerâitim vecihle onları ta'bîre uğraşarak uzunca bir zaman yatağımda uyanık kaldım. Kendi kendime karâr vermek istiyordum. Acaba şu dakika o da benimle meşgûl mü, kim bilir belki... Aynı zamanda istediğim bir şey daha vardı, o da ne idi bilir misiniz? Sizi yine bana pek yakın görmek ve ne düşünüyorsunuz diye sormak. Tâ ki doğru cevâb alınca kadar birçok kerelerle ısrâr etmek.

Bana öyle geliyor ki hissiyât ve düşüncelerinizi olduğu gibi söylemeyecek olursanız garîb bir his bana bunları en küçük noktalarına varıncaya pek doğru olarak anlatacak. Birçok kereler birçok yerlerde tecrübe ettim hiç aldanmayan gözlerim ve hissim hemen her zaman ve her husûsta pek kat'î olarak karşıma çıkıyor. Hattâ bazı istemediğim şeyler olur ki tahminimde yanılmadığıma hükmederek kendi kendimi iknâ'a uğraştığım saatlere bile tesâdüf ettiğim pek çok kereler vâki' olmuştur.

Şimdi aşkın insânlara hayâtta bahşettiği bu ma'serî hissiyattan bahsedeceğim. Derece-i ihtiyâca göre arşın veya terâzî ile aşk olmaz diyorsunuz, bilmem neden bu söz pek hoşuma gitti. Korkuyorum bu husûsta biraz sonra ben de sizinle hem-fikir olacağım binâen-aleyh insânlar üzerinde aşk olmasaydı elbette daha çok râhat, daha büyük bir huzûr bulunurdu fakat sa'âdet bizi az bir temâsla ra'se-i zevkle mahzûz ettiğinden bütün ömrümde aşksız ve râhat müsterih yaşamaktansa aşk-ı mes'ûda nâil olarak az râhatsız yaşamağı tercih için rûhumda bir ihtiyâc hissediyorum.

(70)

Bilmem ne için, yahut neden bir sevk-i tabî'î beni size yazacağım mektûbları hep garîb, garîb olduğu kadar acâib şeylerle doldurmak istiyorum. Misâl.. Bugün size şu satırları karalarken aklıma bin türlü saçma sapan şeyler geldi fakat bunları yazar isem sizin doksan dokuz türlü ma'nâlar çıkaracağınızı nazar-ı i'tibâra alarak bunlardan vazgeçtim. Benim mektûblarımı okuduktan sonra mutlaka nişanlılığınızın sınırlı hattâ "melankolik" bir kız olduğuna hükmedeceğinizden çok korkuyorum.

Pazar Akşam

Bu mektûbum her zamanki gibi uzunca olamayacak zannederim fakat telâş etmeyiniz bu ne istemediğim için ne de bana zahmet verdiği içündür, aslâ.. Yoksa bilirsiniz ki ve yahut daha doğrusu bilmeniz lâzımdır ki size yazmak benim için en büyük eğlencelerden birini teşkîl eder...

Şimdi telefon ettiler, Hayriye ve daha birkaç arkadaşlarım geleceklermiş tabî'î geç vakte kadar berâber bulunacağız, yarın sabâh erkenden de İstanbul'a gitmek istiyorum belki o geceyi de hemşîremde geçirerek ertesi gün de bekleyecekleri için adaya gitmek mecbûriyetinde olduğumdan cumaya kadar belki vakit bulamam korkusuyla bu kadarlık göndermeği tercih ediyorum.

İşte azîz nişanlım sizin o serzenişli sözleriniz bana ne kadar te'sîr etmiş ki bu ihtimâlleri düşünerek hattâ korkarak ne olur ne olmaz şu mektûbum bir ân evvel gitsin diyorum.

Hem belki sizin yazdığınız mektûbun da bir saat evvel gelmesine yardım olur diyecek idim. Lâkin bugünden sonra perşembeye kadar evde bulunamayacağım için ve o gün de ancak bir saat kadar gelip giyinip tekrâr düğüne gideceğimden herhâlde acele etmemenizi de ihtâr edeceğim; gördünüz mü ben sizi yormamak ve sıkmamak için ne kadar çok düşünüyorum... Bâkî nihâyetsiz bûseler...

Ulviye Feyza

açmazlarmış. Gelinciğin bu mahbûsiyeti bizi hayli güldürdü. Vagon bir müddet gülüşmeler ve latîfeler içinde kaldı. Neticenin ne olduğunu anlayamadım

şüphesiz me'mûrlar bahşış almış ve gelini tahliye etmiş olacaktır. Hoş bir latîfe değil mi? Âh ne iyi, hayât hep böyle olsaydı. Ciddî kederler de böyle bir latîfe içinde geçip gitselerdi...

Selim'in ve senin uzun uzun gözlerinizden öperim, herkesin ellerinden öperim, buradakiler cümleten oradakilere selâm ederler.

Vâsıf

(12)

Derkenar; (Ulviyeciğim orada bazı dolandırıcılar peydâ olmuş buralara gelenlerin evlerine gidip para falan istiyorlarmış sakın ola ki benim nâmıma da böyle kimseler gelirse sem'-i kabûle almayın ve derhal tard ve def' edin)

Ankara 11 Haziran 337

SONUÇ

Vasıf Bey, üstlendiği önemli vazifeler dolayısıyla Osmanlı tarihinin en çalkantılı dönemlerine tanıklık etmekle kalmamış; bu olayları kaleme alarak hatıratıyla dönemin aydınlatılmasına önemli katkı sağlamıştır. Vasıf Bey, askeriyedeki eksiklikleri, yetkililerin vazifelerini yerine getirmemesinin devletin gidişatını kötü etkileyen isyanlar yaşanırken en büyük sorun olduğunun farkına vararak kendi yetkileri çerçevesinde bu vaziyete çözüm bulmaya çalışmış ve verilen tüm vazifeleri dönemin siyasi çekişmelerinden dolayı zorlansa da yerine getirmiş, vazifelerine vatani görev gözüyle bakmıştır.

Sıkı bir İttihatçı olduğu anlaşılan Vasıf Bey, Abdülhamid'in Muhafızlığı vazifesini dört yıl ifa ettikten sonra siyasi durum tam tersine dönmüş; İttihatçılar güç kaybetmiş ve sonuç olarak Divan-ı Harbi Örfi mahkemelerinde yargılanmaya başlamışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli simaları arasında yer almamakla birlikte Vasıf Bey de muhafızlık yaptığı için kötü muamele görmüş ve Şark Ordugâhında sürgüne gönderilmesine vazifelendirilmiştir. Halbuki ona göre muhafızlık vazifesi kendisine devlet tarafından verilmiş, kendisi de bu vazifeyi hiçbir ideoloji etkisinde kalmadan yerine getirmiştir. Bu, sadece bir olay özelinde verilmiş bir örnektir. Bunun gibi siyasi çatışmalardan dolayı yaşanan bir dizi olay Vasıf Bey'in hayatında örneklendirilebilir. Bütün bunlarla da yazarın yaşadığı döneme dair askeri-sivil bürokrasinin işleyişi, siyasi ve sosyal hayata dair yeni verilere ulaşmak mümkündür.

Bu çalışmayla; Vasıf Bey'in hatıratının içerdiği konu başlıkları ve ilgili bölümler sebebiyle Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet Dönemleri için kurum, kişi ve olay bazında yepyeni bilgiler barındırmakta olduğu ortaya konulmuştur. Şöyle ki: hatıratın Trabzon Seyahati başlıklı bölümü sayesinde Ermeni olaylarının boyutları, nerelere nasıl ve şekilde uzandığı konusunda yeni ve farklı bir kaynaktan bilgi edinilmiş olmaktadır. Özellikle resmi teftiş amacıyla bölgede incelemede bulunan bir devlet görevlisinin inceleme yaptığı şehirlerde Ermeniler tarafından yapılan vahşete dair anlattıkları literatüre ciddi katkı sağlayacak nitelikte olup; aynı zamanda bu konuda araştırma yapacak olanlara hazır malzeme imkânı sunmaktadır. Vasıf Bey'in Trabzon Seyahati esnasında ve sonrasında yerel yetkililerce ciddi

engellemelere maruz kalması; o zamanki bürokrasi içi çekişmelere, devlet içindeki farklı anlayışlara dair yeni bir örnek oluşturmaktadır.

“Nasıl mason oldum?” başlıklı bölüm sayesinde Vasıf Bey’in hatıratının Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi hatıra türü eserleri içinde pek rastlanılmayan şekilde gizli bir örgüt yapılanmasının görece düşük rütbedeki bir subaya bile nüfuz ettiğini gösteren; bahse konu örgütün üye kabulü gibi özel bilgilerinin deşifre edildiği yeni bir kaynak olduğu görülmektedir.

Hatıratın ilgili bölümleri sayesinde II. Abdülhamit’in sürgün günlerine dair daha önce yayınlanmış kısıtlı kaynaklara ilave olarak İttihatçı cepheden Abdülhamid bu hatıralarla tasvir edilmektedir. Vasıf Bey’in Arnavutluk İsyanına dair yaşadıkları ve bu konuya dair anlattıkları üzerinden o dönemde ordu içerisindeki ikili yapı, çekişme halleri, grupların hâkimiyet mücadelesi gibi konularda yeni bir kaynak üzerinden değerlendirme yapma imkânına kavuşulmaktadır.

Vasıf Bey’in Mütareke günlerinde başından geçen olaylar; benzer hatıralara yeni bir ekleme yaparak bir zamanların sivil ya da asker bürokratlarının İstanbul’un işgaliyle birlikte ortaya çıkan milli atmosferde hemen yerlerini aldıkları, halkın içine karışarak mücadeleye başladıklarını ortaya koymakta olup; bu olay üzerinden ilgililerine yeni malzeme sağlandığı çok açıktır.

Vasıf Bey ile eşinin karşılıklı mektuplaşmaları Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemlerini yaşamış asker-emniyet görevlisi-milletvekili sıfatlarını haiz bir tarihi kişiliğin duygularını; bu sıfatların haricinde karısına müşfik bir eş, çocuğuna duyarlı bir baba portresini ortaya çıkarmaktadır. Mektupların genel bir incelemesi yapıldığında; herhangi bir kronolojik sıralamanın bulunmadığı, büyük oranda Ulviye Hanım’ın eşi Vasıf Bey’e yazdığı mektuplardan oluştuğu görülmektedir. Bu da merak eden, hasret çeken tarafın ağırlıkla Ulviye Hanım olduğuna işaret etmektedir. Vasıf Bey; her ne kadar “Sana yollar kadar uzun mektuplar yazacağım.” vadedinde bulunmuşsa da mektupların içerik incelemesi bu sözün sadece vaad sınırında kaldığını; daha ötesine geçemediğini göstermektedir.

Vasıf Bey'in, Sultan II. Abdülhamid'in Muhafızlığını yapmış olması, istihbarat ve emniyet sınıfındaki görevleri; sonrasında da (4) dönem milletvekilliği yapması; İTC yöneticileri ve M. Kemal Paşa gibi önemli tarihi şahsiyetlerle yakınlığı, dönemin şartları açısından da bakıldığında güven, ketumiyet gibi bazı özel hususiyetleri olduğunu düşündürmekte, getirildiği görevlere rastgele seçilmediği, başka bilinmeyen vasıflara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bürokratik hiyerarşi içerisinde çok yükselmediği halde Erken Cumhuriyet Döneminde ardı ardına 4 dönem milletvekilliği yapabilmesi, sahip olduğu hususiyetlerin Osmanlı idarecilerinde olduğu kadar Cumhuriyet idarecileri tarafından da bilindiği ve dikkate alındığını göstermektedir.

Yukarıda belirtilen hususiyetler, yakınlık kurduğu kişiler ve yaşadığı olaylar sebebiyle Vasıf Bey'in; Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemlerinin askeri, siyasi, sosyal, ekonomik tarihi ve bürokrasisini konu alan; masonluk gibi gizli örgütlenmeleri; İttihat ve Terakki Cemiyeti, Mustafa Kemal Paşa biyografisi, Milli Mücadele Tarihi gibi kurum-kişi-olay bazlı araştırmalara yeni bilgi-belge ve bulgu sağlayıcı niteliklere haiz bir hatırat ve mektuplar kaleme aldığı açık bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi Belgeleri (DH.ŞFR.); 584/63.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi Belgeleri (DH.ŞFR.); 87/121.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Muhâsebe Kalemi Belgeleri(DH.EUM.MH); 255/35.

Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri (DH.MUI); 22/3.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Muhâsebe Kalemi Belgeleri(DH.EUM.MH.); 89/45.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Muhâsebe Kalemi Belgeleri (DH.EUM.MH.); 254/37.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA.)

435856; 526160; 488958.

TBMM Arşivi

TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığı Evrakı, Sayı: 0807254.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Arşivi

Çınay, Vasıf, *Abdülhamid'in Muhafızlığında*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048198.

Çınay, Vasıf, *1910 tarihli masonluk diploması*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048199

Çınay, Vasıf, *Nasıl Mason Oldum?*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048200.

Çınay, Vasıf, *Emniyet-i Umumiye Bandırma Seyehati*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048201.

Çınay, Vasıf, *Şark Ordusunda*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048202.

Çınay, Vasıf, *Abdülhamid'in Muhafızlığında*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048203.

Çınay, Vasıf, *Abdülhamit ile Mülakatlar* adlı defter, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048204

Çınay, Vasıf, *Silah altına alınıyoruz*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048205.

Çınay, Vasıf, *Vasıf Çınay'ın hatıratı, 1936 tarihli*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048206.

Çınay, Vasıf, *Trabzon Seyahati*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048207.

Çınay, Vasıf, *Mütareke Günleri*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048208.

Çınay, Vasıf, *Vasıf Çınay'ın Hatıratı düzeltilmiş metinleri*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048209.

Çınay, Vasıf, *eşiyle yaptığı karşılıklı mektupları*, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048210.

Gazete ve Mecmualar

Cumhuriyet, 14.12.1950.

Kitaplar

Criss, Bilge, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

Yalçın, Durmuş (vd), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

Çakmak, Aydın, *Sürgünde Bir Hakan II. Abdülhamit'in Selanik ve Beylerbeyi Günleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015.

Makaleler

Celalettin, Yavuz, "Abdülhamit'in Selanik'ten İstanbul'a Alman Gemisi ile Nakli", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.31, 2000, ss. 167-177.

Samsakçı, Mehmet, “İşgal Karanlığında Bir İsyan Alevi: Süleyman Nazif’in Pierre Loti Hitâbesi”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S.44, 2012, ss.171-172.

Vasıf Bey, “Arnavutluk İsyanı”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Y: 2, c: 2, s: 10, Sıra: 22, 1 Kasım 1966, ss. 14-21.

Vasıf Bey, “Düşman Kapılarında Selanik”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Y: 2, c: 2, S: 12, Sıra: 24, 1 Ocak 1967, ss. 78-83.

Şakir, Ziya, “İkinci Sultan Abdülhamid’in Son Günleri”, *Resimli Tarih Mecmuası*, S. 15, C. 2, Mart 1951, İstanbul.

Toprak, Zafer, “Mütareke Döneminde İstanbul”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, S.6, 1994, ss.19-23.

Kopar, Metin, “CHP Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Gaziantep”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 2011, ss.1037-1055.

Mayak, Faysal, “Adnan Menderes’in Teftiş Raporuna Göre Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Örgütünün Çalışmaları (1935)”, *İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.15, 2017, ss.191-219.

Alparslan, Erhan-Tülay Aydın, “CHP Parti Müfettişi Mitat Aydın’ın Teftiş Raporlarına Göre Maraş (1940-1942)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.12, 2015, ss.363-391.

Web Siteleri

Vasıf Çınay’ın fotoğrafı ve kısa özgeçmişi:

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=6&p_sicil=731 (Erişim Tarihi: 11.05.2021)

Ek. 3. Vasif Bey'in

fotoğrafi. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=6&p_sicil=731 (Erişim Tarihi: 11.05.2021)

Ek. 4. TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığı Evrakı, Sayı: 0807254.

	MİLLETVEKİLİ HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI Tarih: 12/04/2021 13:56 Sayı: E-25311425-180.02- 0807254
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞI Milletvekili Hizmetleri Başkanlığı	
Sayı : E-25311425-180.02-0807254 Konu : Bilgi ve Belge Talebi	12/04/2021
Sayın Büşra YASAK Bosna Hersek Mah. Mesaj Cad. Parçalı Sk. Bardaskent Sitesi B Blok No: 8/29 Selçuklu/ KONYA	
İlgi : 31.03.2021 tarihli dilekçeniz.	
İlgi dilekçede, yapacak olduğunuz tez konusunda, Eski Malatya Milletvekili Vasıf ÇINAY' ın hayatını ve eserlerini konu alacağınızı belirterek milletvekiline dair bilgi ve belgelerin birer suretinin gönderilmesi istenmektedir.	
Vasıf ÇINAY 3, 4, 5 ve 6. Dönem Malatya Milletvekili olarak görev yapmıştır.	
TBMM Başkanlığı Kütüphane ve Arşiv Yönetmeliğine göre üçüncü şahısların istifadesine sunulması mümkün bulunan mazbata ve özgeçmiş fotokopileri ilişikte gönderilmiştir.	
Bilgilerinizi rica ederim.	
Mehmet ALTINKAYNAK Milletvekili Hizmetleri Başkanı a. Başkan Yardımcısı	
Ek: Mazbata ve Özgeçmiş Fotokopileri (9 sayfa)	
Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.	
Belge Doğrulama Kodu: EC7DEBA6-F4F1-43E5-B78B-7EDBCAC7C541 Adres: TBMM Halkla İlişkiler Binası B Blok Z-16 Bakanlıklar/ANKARA Tel No: +90 03124207692 Faks: 03124202580 İnternet Adresi: www.tbmm.gov.tr KEP Adresi: tbmm@hs01.kep.tr	Belge Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/tbmm-ebys Ayrıntılı bilgi için: Ömer Yavuz Bağcı Tel No: 03124207692 E-posta: omerbagci@tbmm.gov.tr
1 / 1	

Ek. 4A. TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığının 0807254 sayılı evrak eki.

تورکيه بويوک ملت مجلسه اوچنچي دورده اعضا انتخاب اولان ذوات کرامه مخصوص مختصر ترجمه حال ورقه سی			
انتخاب دائرہ سی	ملاطیه	انزلی	برقدہ
اسی	واصف	علی زبیری	برقدہ
عائله اسی	برقدہ	ملک و شغولین	کامر
زاسنک و آناسنک اسی	بابا بے آس آسک ، آنا ملک فاطمہ	اول اولوب اولادی و آچ چوچوی بولدی	اولکیم ، بری باشه برصینیم واسه
دوغدی بر	آطه یازارنه دوغدم	آطه یازار اول سوک و آموری	حکرات ایضا اداغه ماموریم مدیری
اوطوردی بر	استا خوله اریکونیه صیف یازار کوشکده	ماموردکسه انا بادی اول سوک وضعی	
دوغدی تک تاریخی	۱۷۰۰ تاریخده	انتخاب مضطه سنک تاریخی	
تحصیل	مریبه مکتبه	فاج رأی ایلده بیوت انتخاب اولدی	
یادیکدی دیکار	تذکره	مضطه سنک مجلس هیئت عمومی سجه تصدیق تاریخی [۱]	
تهدا اختصاصی اولدی	ارار و وظائفده	مجلسه انتخابی تاریخی	

مختصر ترجمه حال

۱۷۷۷ نه سده هجری مکتبه ییاده موز شایلیکده قست ایتیم . اوچنچي دورده یقیه ایلیم . اعلو سزولین
تاریخده یوز باش ایتیم . هیو ایدیه عبدالمجید می فطمتیه یقیه ایلیم . بلسه کوشنه بره سده چارکده
استغفار ویرورک استی عمیه بیجی سبب بریکه نقل ایلیم . حدیثی سینه لایه قده . برولیم و قلم
هدیه می مدکنده عزلی ایلیم . برت قیاسی فستدره برکنه استدره ده مدقه اولاریم . ۱۷۶۰ قریه
همه ذوق سینه شکایات ووش قزقین بریم ولایت معتمدته ده بزدت صدره ده اقله ده استی عمیه سبب
سارونقه یقیه ایلیم . بره بودظیفه ده بولمده قدره سده استغفار ایدرک است بولده حکرات ایضاری
ماموریم مدیرکده نقل ایتیم . بده سده بره بولیم . اقره مویط سبب قده انتخاب ایلیم .
مویط سبب
وصف

Ek. 4C. TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığının 0807254 sayılı evrak eki.

T. B. M. M. Âzayı kiramına mahsus muhtasar tercümei hal varakası			
İntihap dairesi	Malatya	Eserleri	
İsmi	Vasıf	İlmî rütbeleri	
Aile ismi		Meslek ve mesgüliyeti	memuriyet
Babasının ve Anasının ismi	Babasının ismi : İsmail Anasının " : Fatma	Evlü olup olmadığı ve kaç çocuğu bulduğuşu	Evlüym. bir oğlum vardır
Doğduğu yer	Malazgirt	İntihaptan evvel son memuriyeti	Malatya meb'usluğu
Oturduğu yer	Ankara	Memur değilse intihaptan evvel son vaziyeti	Malatya meb'usu
Doğduğunun tarihi	1300	İntihap mazbatasının tarihi	
Tahsili	Harbiyeden mezun	Kaç rey ile meb'us intihap olduğuşu	
Bildiği diller	bir az fransızca	Mazbatasının Meclis Heyeti umumiyesine tasdik tarihi [*]	
Nede ihtisası olduğuşu		Meclise iltihak tarihi	

Ek. 4D. TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığının 0807254 sayılı evrak eki

Mektebli Harbiyeden 317 tarihinde ikinci milatim olarak çıktım. Eski Üçüncü Ordu da raddif ve Nezariye kitalarında bulundum. Afizbaşılığa kavolar terf ettim. Mesrutiyetten sonra, hükümetlerden iskat edilen Abdülhamid'in mukafılarına arasına tayin edildim. Harbi umurlardan Devrel askerlikten istifa ederek Emniyet-i Umumiye Beşinci ve Üçüncü şubeleri müdürlüklerinde bulunduğum. Mutarekeeden sonra ağıl edildim.

C. H. Türkosunun ilk teşekkülünde Bursa mütemetliğine gönderildim, sonra Emniyeti umumiye müdür müavinliğine tayin edildim. Bu hizmette bir sene bulunduğuktan sonra istifa ederek münkirat serketi memur müdürlüğüne geçtim. ~~2~~ Geçen devrede Malatya meb'usluğuna intihap edildim.

Malatya meb'usu
Vasıf

[*] Bu hane Meclis heyeti tahririyesine imla olunacaktır.

Adres
Ankara: _____ Harçe: _____

Ek. 4G. TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığının 0807254 sayılı evrak eki: Mazbata örneği.

1. C.
Malatya Vilâyeti
Mektub Kalem
Sayı

273

1935 senesi 8: Şubat cuma günü merkezde ve bağlı dokuz kazada yapılan
saylaw seçiminde reye iştirâk eden ikinci seçmenlerin söz birliğile cüm-
huriyet halk fırkasının namzetlerinden enki saylaw vasfın 785 reyle ma-
latya saylavlığına seçildiğini bildiren mazbatadır.

21 / 2 / 1935

Vali Defterdar *K. Sangollu* Mektupçu *[Signature]* Maarif M. *[Signature]*

Baş mühendis *[Signature]* Siyhat M. *[Signature]* Ziraat M. *[Signature]*

TBMM HAKKINDA MAHFUZDUR

Malatya hey, eti teftişiyeye R. *[Signature]* Aza *[Signature]* Aza *[Signature]* Aza *[Signature]*

Aza *[Signature]* Aza *[Signature]* Aza *[Signature]* Aza *[Signature]* Aza *[Signature]*

Ek. 4H. TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığının 0807254 sayılı evrak eki: Mazbata örneği.

MALATYA Vilâyeti
MALATYA Dairel intihabiyesi
Heyeti teftişiyesi

Namzet isimleri	Kazanılan reylerin miktarı														Reylerin yekünü		Mütehlibi san- ların aadedi	Reve istikrak
	KAZANILAN KAZASI	BAKIR KAZASI	BEKİR KAZASI	BEKİR KAZASI	BEKİR KAZASI	BEKİR KAZASI	BEKİR KAZASI	BEKİR KAZASI	BEKİR KAZASI	BEKİR KAZASI	BEKİR KAZASI	BEKİR KAZASI	BEKİR KAZASI	BEKİR KAZASI	BEKİR KAZASI	Rakamla		
MERULLAH BARKAN	213	74	83	87	67	105	145	75	90								DOKUZUZ 939	1008
G. OSMAN KOPTAGEL	213	74	83	87	67	105	145	75	90								Z 939	1008
MAHMUT NEDİM ZAPCI	213	74	83	87	67	105	145	75	90								= 939	1008
OSMAN TANER	213	74	83	87	67	105	145	75	90								= 939	1008
MUTTALİP ÖKER	213	74	83	87	67	105	145	75	90								= 939	1008
MİHRİ PEKTAŞ	213	74	83	87	67	105	145	75	90								= 939	1008
DR. HİLMİ OYTAÇ	213	74	83	87	67	105	145	75	90								= 939	1008
VASİF ÇINAY	213	74	83	87	67	105	145	75	90								= 939	1008
NASUHI BAYDAR	213	74	83	87	67	105	145	75	90								= 939	1008
MEHMET ŞEVKET ÜZPAZARBAŞI	213	74	83	87	67	105	145	75	90								= 939	1008

Intihabi Meb'usan kanunıyla onun bazı mevadını muadil kanunun tayin ettiği usul ve şerait dairesinde MALATYA vilâyeti Meb'usan olundukta yukarıdaki cetvelde yazılan zevatin her birinin isimleri hisasında gösterilen miktarda rey aldıkları anlaşıldığından DR. HİLMİ OYTAÇ, VASİF ÇINAY, NASUHI BAYDAR, MEHMET ŞEVKET ÜZPAZARBAŞI

MALATYA Vilâyeti namına Meb'us intihap edildiklerini ve bu intihabın bütün safahatı ve derecatı kanun ahkâmına ve usulüne tamamiyle MALATYA Heyeti Teftişiyesi Reisi

Âzası
S. Tuzcu
Âzası
K. Y. Lige

MALATYA Vilâyeti İdare Heyeti Reisi

Bu mazbata muh
Âza
M. P. A.

E. 41. TBMM Milletvekili Hizmetleri Başkanlığının 0807254 sayılı evrak eki: Milletvekili aday listesi örneği.

Namzetlerin doğdukları yer ve tarihi	Namzetlerin nüfusta mukeyyet oldukları yer	Memuriyet veya san'at	Evvelce meb'us olup olmadığı	Teşkilâtı esasîye kanununun 11 ve 12 nci maddelerine ve intihap kanuniyle müzayyâfâtına nazaran manî intihap halleri olup olmadığı	Intihabı hakkında bir güne şikâyet vakti olup olmadığı	Mülâhazat
DERNE 1878		MÜLKİYE M. MEBUS	ESKİ MEBUS	YOKTUR	YOKTUR	
ERZİNCAN 1874		HARBİYE M. MEBUS	=	=	=	
MALATYA 1883		ERKANİHAR BİYE M. MEBUS	=	=	=	
MALATYA 1886		MEBUS	=	=	=	
SIVAS 1883		MÜLKİYE M. MEBUS	=	=	=	
BURSA 1893		KIZ KOLLEJİ M. MEBUS	=	=	=	
SELANİK 1881		TIBBİYE M. MEBUS	=	=	=	
ADAPAZARI 1884		HARBİYE M. MEBUS	=	=	=	
İstanbul 1894		ULUS GAZETESİ MUHARRİRİ	YENİ MEBUS	=	=	
Malatya 1883		TİCARİET ODASI BAŞKANI	YENİ MEBUS	=	=	

Intihabı bilere merkez ve mülhaktan tanzim edilip gönderilen mazbatalar heyetimiz huzurunda tetkik ve sırasıyle reyler cem ve telifik İLLAH BARKAN, GENERAL OSMAN KOPTAGEL, NAHİT NEDİM ZAPCI, OSMAN TANER, MUTTALİP ÖKER, MİHRİ PEKTAŞ,

nin

mutabık olarak cereyan ettiğini mübeyyin bu mazbata üç nüsha olarak tanzim edildi. 26/ 3 / 19 39

Azasi Azasi Azasi Azasi Azasi Azasi Azasi
 Karaman M. Bağcı V. Yang A. Ağabey C. Karagöçer İ. Önel M. Kaly

Yatının usul ve kanuna uygun olduğu tastik kilindi. 26/ 3 / 19 39

Aza Aza Aza Aza Aza
 Ş. Çelikkalep R. İbrahim M. Dumanlı A. Akın Ç. Çam

Ek. 5. Vasif Çınay'ın 1910 tarihli masonluk belgesi. (İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_048199).

Ek. 6. Tahtdan indirilen hakanın koruması iken Emniyet-i Umumiye'ye nakledilen Yüzbaşı Vasıf Bey'in önceki maaş miktarının bildirilmesi.(BOA. DH., EUM.,MH., 255/35)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

سود ناریخی		قید نوریخی	
امینت گومره بیریجا اوردو فخر صاره نوریخی		رول نوریخی	
		۲۵	
مکاتبه عاواره نوریخی	مبصره	مبصره	سود ناریخی

حیه تقاضیه
تقریر

مقامه منتهی می تقاضیه مأموریتد اخذ امینت علیه به نقل مأموریتد به بوردن و نصف به
مأموریت سابقه منته المنده اولدین معنی مقاضیه استعاره بوردن عهده اولور اصرار اولور و اصرار اولور و اصرار اولور

۲ - ۰ - ۱

OSMANLI ARŞİVİ	
DH.EUM. MH	
255	35

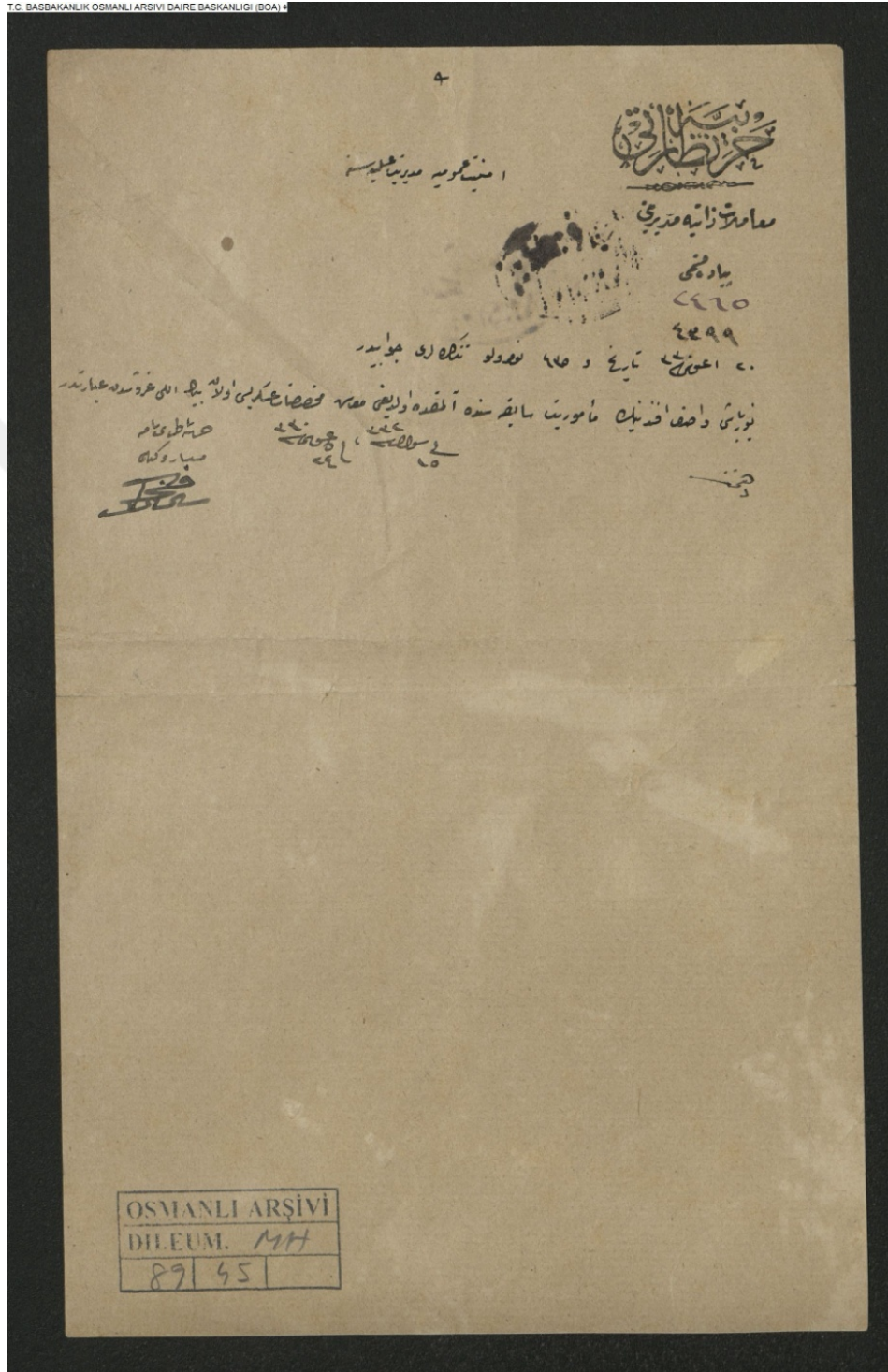
سردیکه مطبوعه

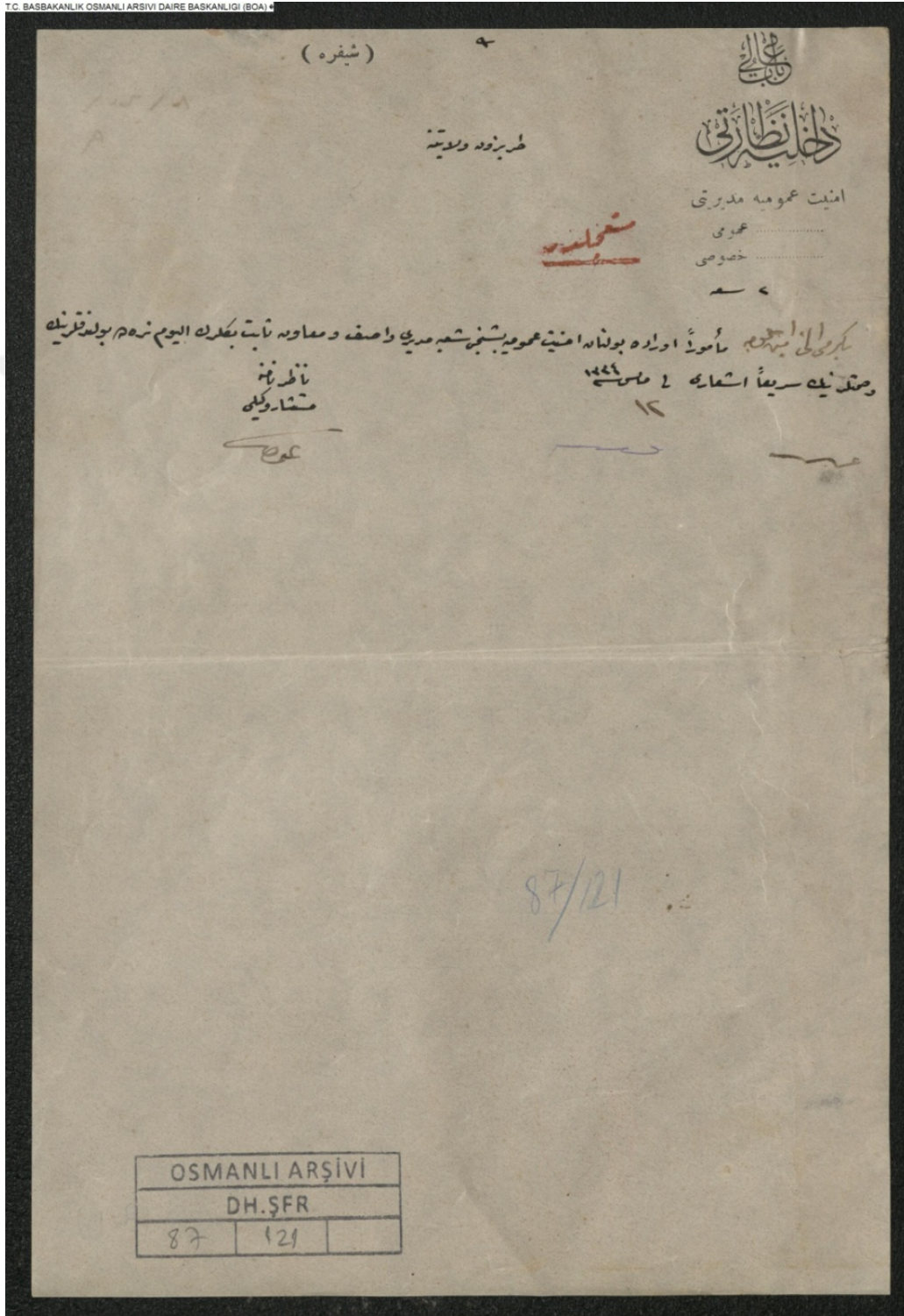

Ek. 9. Vasif Bey'in önceki memuriyetinde aldığı maaşı muhassesat-ı askeriyesinin bildirilmesi. (BOA.,DH., EUM., MH., 89/45).

DH.EUM.MH.00089.00045.001

Ek. 10. Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube Müdürü Vasıf ve Muavin Sabit Beylerin nerede bulduklarının ve sıhhatlerinin bildirilmesine dair Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Trabzon Vilayeti'ne çekilen telgraf. (BOA.,DH., ŞFR., 87/121)

DH.ŞFR.00087.00121.001

Ek. 12.27 Aralık 1940 Cuma akşamı saat 20:00'de Çankaya Köşküne akşam yemeğine davetli olanların listesi ve bazı davetiyeler. (CA, 02005081/488958).

Ankara: 6/VIII/1946.		
CUMHURBAŞKANLIĞI İSMET İNÖNÜ ARŞİVİ		
Yer	No: 2.113-2	
Desimal No:		
Dosya No:		
Fihrist No:	2798-28	
Tel		
Avram Galanti Bodrumlu	Niğde eski Milletvekili	Kınalıada
Nakiye Elgün	Mahreç no. 6016/1124	Galata-İs
Abidin Daver	Cumhuriyet Gazetesi	İstanbul
Rifat Mataracı	Emekli Korgeneral, mahreç no.348	Ankara
Vasıf Çınay	Malatya eski Milletvekili mahreç no.2078/868	Beyoğlu-İs
Emin Bayav	Tokat eski milletvekili	Tokat
K.Üzdayı	Kaymakam	Bandırma
Refik Fennan	Mahreç no.589	Yenişehir-Ankara
Üzdamar	Sevimli sokakN: II	Büyükdere-İs
Kâsım Taşkent	Yapı ve Kredi Bankası	İstanbul
Mükerrem Karaağaç	İsparta eski milletvekili mahreç no.2584/326	Şişli-İs
Mustafa Arif	Eski Dahiliye Nazırı, 1030/37 mahreç no.	Pendik - İs
Hacer Dicle	Kastamonu eski milletvekil mahreç no.15405	Ankara

Ek. 13. Vasıf Bey'in milletvekili aday listesinde yer almadığına dair belge örneği. Mebus seçimlerinde aday gösterilmeyenlere ait listeler. (CA,02011354/526160).

Hüseyin Rahmi Gürpınar	Kütahya eski Mebusu
Behçet Güney	Urfa eski Mebusu
Rifat Aras	Ankara eski Mebusu
Fuat Gökbudak	Konya eski Mebusu
Asım Tümer	Manisa eski Mebusu
Şükrü Kaya	
Sedat Doğruer	Emekli Korgeneral
Mesut Koman	Millî Kütüphane Müd.Konya
Hasip Annet Aytuna	Tokat eski Mebusu
Feyzi Sözüner	Balıkesir eski Mebusu
Menmet Erten	Maraş eski Mebusu

U. K.

**CUMHURBAŞKANLIĞI
İSMET İNÖNÜ ARŞİVİ**

Yer No : 2/14-7
 Decimal No :
 Fihrist No : 11354-265

TÜRKİYE
REYASETİ CUMHUR
UMUMİ KATİPLİĞİ

Süleyman Köstekcioğlu	Çorum Eski Mebusu
İ. Cemal Alıç	Sinop " "
Kâmil Durğun	İsmir " "
Reşat Mimaroğlu	İsmir " "
Hanna Erkan	Afyon " "
İbrahim Etem Boskurt	Zonguldak " "
Vasıf Çınay	Malatya " "
İbrahim Dıblan	Kocaeli " "

**CUMHURBAŞKANLIĞI
İSMET İNÖNÜ ARŞİVİ**

Yer No : 2/14-7
 Decimal No :
 Fihrist No : 11354-266

Ek. 14. Eski Malatya Mebusu Vasif Çınay'ın, Cumhuriyetin 20. yılı münasebetiyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gönderdiği kutlama telgrafı. (CA, 02000574/435856).

T. C.
MÜNAKALÂT VEKÂLETİ
P. T. T. L. U. M.

Devlet telgraf muhaberetinden dolayı mesuliyet kabul etmez.

TELEGRAF

51674 (Örnek : B. 1)

YOL

Servis işaretleri

Adı: .....

51674

==== SAYIN MLLİ SEF İSMET İNONU

RE İSİ CUMHUR ANKARA ==

+++++ 23 BOSTANCI 219 23 29/10 14/10

ALINDIĞI			İMZA	
Tarih	Saat	HUSUSİ	Tarih	Saat
			29/10	14/10

==== YIRMINCI CUMHURİYET YILINI TAZİMLE KUTLULAR

MİLLETİN BASINDA VAR ÇMANA DUA EDERİM ==

== ESKİ MALATYA MEBUSU VASIF ÇINAY =+++++

45018

45018

CUMHURİYET	İLİ
İSMET İNÖNÜ	RESMİ
Yer No :	2/2-32
Decimal No :	
Dosya No :	
Fihrist No :	574-150

Ek. 15. Vasif ınay ve eŐi Ulviye ınay'ın mezarları (Fot: BűŐra YASAK)

